

ПЕТАР МИЛОСАВЉЕВИЋ

**О ОБНАВЉАЊУ
СРБИСТИКЕ**

БЕОГРАД, 2019.

проф. др Петар Милосављевић

О ОБНАВЉАЊУ СРБИСТИКЕ

Београд, 2019.

Петар Милосављевић

О ОБНАВЉАЊУ СРБИСТИКЕ

Издавачи

Институт за политичке студије, Београд
Матица српска у Дубровнику - Београд
„Логос“ - Грачаница

За издавача

др Живојин Ђурић

Рецензенти

проф. др Милош Ковачевић
Салих Селимовић
др Момчило Суботић

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Дизајн корица

Марија Стевановић

Штампа

Ситопринт, Житиште

Тираж

100

УВОД

ПИТАЊА ИДЕНТИТЕТА

- Дијалектолошке карте
- Разликовање српског и хрватског језика
- Шта се десило на Другом конгресу српских интелектуалаца
- Српски национални програм и верско питање
- Две идеје југословенства: српска и хрватска
- Две опције за српски народ

ПРЕИСПИТИВАЊЕ ПРОШЛОСТИ

- О настанку славистике
- Вук Караџић: Избор наречја за српски књижевни језик
- Бечки књижевни договор
- Вуковска и јагићевска парадигма
- Срби у раљама историје
- Новосадски договор
- Последице устоличења „хрватске“ и „српске“ варијанте.
- Срби у раљама етноцидних идеја
- Распарчавање српског језика
- Србистика и Велики механизам

РЕШЕЊА: ОБНОВА СРБИСТИКЕ

- Србистика у систему филолошких дисциплина
- Платформа Покрета за обнову србистике
- Мемоар о српском језику и српској књижевности
- Слово о српском језику
- Закључци Новосадског скупа
- Идентитет српских писама
- Издавачки пројект „Србистика“

ИНСТИТУЦИЈЕ

- Институције – најслабија тачка српског народа
- На Конгрес - са Вуком или Белићем

- Напомене и коментари
- Индекс имена
- Библиографска белешка

УВОД

О ОБНАВЉАЊУ СРБИСТИКЕ

1.

Природу и карактер ове књиге одредила је иницијатива издавача да за едицију која је намењена професорима и наставницима српског језика и српске књижевности у Републици Српској сачиним избор својих текстова из области србистике. Верујем да ми је ова част указана и зато што је, на моју иницијативу, на Филолошком факултету у Приштини 1997. године, настао Покрет за обнову србистике. Један о главних задатака овог Покрета био је да се србистика врати у систем филолошких дисциплина у који спадају, на пример, англистика, германистика, русистика, словакистика, хунгарологија, албанологија итд. Србистика је била ван тога система у југословенском периоду, тј. у време превласти југославистике и сербокroatистике. Израз обнова у називу Покрета значио је да србистика није нека нова дисциплина, већ да је она у предјугословенском периоду постојала и да је само треба обновити; другим речима, да треба обновити научне ставове на којима је српска филолошка традиција тада била изграђивана.

Број мојих текстова, књига и активности у раду на обнови србистике умножио се у протеклих четврт века тако да је, при састављању ове књиге, прави проблем био како удовољити очекивањима циљне групе читалаца, а не заобићи отворене проблеме и научне чињенице. Избор који сам сачинио доноси текстове разврстане у четири тематске целине, односно одељка:

1. ПИТАЊЕ ИДЕНТИТЕТА. – У овој тематској целини окупљени су текстови који одговарају на питања о идентитету српског језика, српске књижевности, српског народа, српског националног програма, о идејама југословенства и о аутентичној српској филолошкој традицији.

2. ПРЕИСПИТИВАЊЕ ПРОШЛОСТИ. - У овом одељку нашли су се моји текстови, али и документи, који показују како је дошло до победе идеје југословенства и сербокroatистике; како су те идеје престале да живе и какве су последице оставиле.

3. РЕШЕЊЕ: ОБНОВА СРБИСТИКЕ. – У овој тематској целини донети су и моји текстови и документи који отварају путеве српској филологији, али и српском народу у садашњости и будућности.

4. ИНСТИТУЦИЈЕ. – Смисао ове тематске целине јесте да још једном укаже на проблем и потребу институционализације србистике.

Уз сваку од ових тематских дате су *Најомене и коментари*. У њима се дају основни подаци о приложеним текстовима, а укратко се указује на проблеме које они отварају. Пошто су текстови у књизи настајали разним поводима, у њима се понекад, неизбежно, јављају и нека понављања.

2.

Питања са којима се суочавају текстови из књиге *О обнављању србистике* постала су неизбежна са разбијањем Југославије 1991-1992. године. Нисам једини грађанин ове државе који је тај чин болно доживео. Био сам и ја привржен идеји југословенства, и чинио понешто да се та идеја оваплоти. Као литерарни почетник неговао сам у часопису Поља (1959) рубрику под насловом *Књижевни именик*. Писао сам у њој у више бројева о по једном македонском, једном словеначком, једном хрватском и једном српском песнику. Био сам један од главних организатора Стражиловских сусрета младих интелектуалаца Југославије који су били одржани у Новом Саду 1959, 1960, 1963. и 1968. године. Али сам се још 1978, године, као директор Института за југословенске књижевности, супротставио акцији која је ишла ка дељењу југословенскох књижевности према републичким границама, а самим тим и водила разбијању интегритета српске књижевности.

Године 1991-92. требало је да буде објављена код издавача Џона Бенџаменса (John Benjamins) са седиштем у Амстердаму и Филаделфији, на енглеском језику, моја двотомна хрестоматија под насловом *Yugoslav Literary-theoretical thought, I-II* (Књижевнотеоријска мисао Југословена). Публикација се није појавила, јер је издавач проценио да нема смисла издавати књигу која представља вредности

настале на тлу државе која више не постоји. А да сам на том пројекту радио подаци се могу наћи у публикацијама издавача, али и на задњој корици моје књиге *Теорија белетристике* (Ниш, 1993). У првом тому моје књиге *Књижевнотеоријска мисао у Срба* (Бања Лука 2001) штампан је у целини и садржај ове хрестоматије.

Сам чин разбијања Југославије, не само да је порушио моја младалачка убеђења, већ је обрзвредио и мој десетогодишњи труд на стварању поменуто хрестоматије која је показивала да су и Југословени створили нешто вредно у области књижевнотеоријске мисли. Штета коју сам лично претрпео, показаће се као несамерљива према трагичним судбинама људи, етничких и религиозних група, из доскора заједничке домовине.

Разбијање Југославије затекло ме је на месту редовног професора на Филозофском факултету у Новом Саду. Нова геополитичка ситуација није тражила промене на свим катедрама на овом Факултету, као што су, на пример, на катедре филозофију или психологију, или катедре за англистику, германистику, хунгалологију, словакистику, румунистику, русинистику.

Другачије је било са Катедром за српскохрватски језик и Катедром за југословенске књижевности и општу књижевност. На овој другој Катедри сам и дипломирао (1964), док се још звала Катедра за југословенску књижевност (1954-1966). На тој Катедри сам и докторирао (1974) када се она већ звала Катедра за југословенске књижевности. Кад је СФР Југославија 1992. дефинитивно била нестала, постало је свима јасно да ова Катедра под старим именом више не може да опстане. Сви смо се на Катедри сложили да се она убудуће зове Катедра за српску књижевност и језик. Али се сви нисмо сложили око Наставног плана. Већ на самом почетку појавила су се залагања да се под српском књижевношћу подразумева само оно што је у дотадашњим програмима имало српско име. А то су били предмети који су представљали српску књижевност 18, 19, и 20. века. По решењима која су била спремљена, из српске књижевности је пуно тога требало изоставити, а поготово предмет који се званично звао Југословенска књижевност ренесансе и барока (колоквијално дубровачка књижевност). У мојим књигама *Српски национални њоројрам и српска књижевност* (1995) и *Српски филолошки њоројрам*

(2000) има текстова који сведоче да сам се залагао да се и српска књижевност третира као и све друге књижевности, дакле као целина и у историјском континуитету.

Било би погрешно мислити да је иза ових мојих залагања стајао само српски патриотизам. Ставови за које сам се залагао били су предодређени и мотивисани превасходно струком. А ја сам већ више од две деценије предавао предмет који се звао Методологија проучавања књижевности. Под овим именом је објављена и једна од мојих најзначајнијих књига (1985). Сама струка је тражила од мене да се према проблемима, који су искрсли, односим професионално. А сам мој предмет, као део теорије књижевности, спадао је у општу књижевност. И израз методологија, у његовом наслову, указивао је на његову утемељеност у логици и филозофији. По логици овог предмета, долазила су у обзир само принципијелна решења. Десило се тако да је овај предмет, дотле готово споредан у систему студија, у новим околностима, добијао пресудну улогу. Од стручњака који је предмет предавао, тражило се да одговори на многа питања. Део тих одговора садржан је у овој књизи.

Природно је и што се највише текстова у овој књизи нашло у тематској целини која се зове *Пресийивање прошлости*. Све до почетка деведесетих, Југославија је и за мене, као и за већину њених грађана, била садашњост. Али од 1992. она је постала неповратна прошлост. А да би се разумела садашњост, која је већ бивала постјугословенска, морало се одговорити и на питање шта нас чека у будућности. Требало је, зато, објаснити и шта се све збило у непосредној прошлости, оној из југословенског периода, али и у оној нешто даљој - из предјугословенског периода. Другим речима, нужно је било да се у разумевање проблема укључи разумевање историје и историјских процеса које није могло да заобиђе филологију, дисциплину којом сам се већ деценијама бавио као универзитетски наставник. Испоставило се да проблеми у тој области нису маргинални, већ главни. Суочити се с њима или се не суочити – то је било питање око којег су се стручњаци ломили и према којем се нису једнако односили.

3.

Кад смо 1997. на поменутом скупу у Приштини обнављали српску филолошку традицију, делили смо брошуру под насловом *Обнова србистике*. У њој су били објављени програмски документи са очекивањем да ће се србистика, у догледно време, у Србији институционализовати као научна дисциплина.

Није се тако десило. Борба за *обнову* србистике претворила се у борбу за *обнављање* србистике. После више од двадесет година деловања, може се казати да су присталице Покрета за обнову србистике порадиле многе послове које је требало да обави неки Институт за србистику да је такав постојао.

Па ипак, србистика у Србији још није институционализована. У Србији нема катедара за србистику; у овој држави ниједан студент не може на институционалн начин да стекне звање србисте, као што може да стекне звање, англисте, германисте, хунгаролога, албанолога, синолога, турколога.

У Србији се научне и образовне институције којима је задатак да се баве националним наукама, понашају као да се у двадесетом веку у историји српског народа ништа није десило. Симулира се као да је са научним и образовним институцијама све у реду, да у својим програмима не морају ништа да мењају. Треба се бојати да цена оваквог понашања не може да буде мала и да ће ту цену дугорочно морати да плати српски народ као целина; дакле, не само у Србији, већ и ван ње.

Избегавање да се сагледају и решавају питања србистике као националне филологије симптом су бекства од слободе.

ПИТАЊЕ ИДЕНТИТЕТА

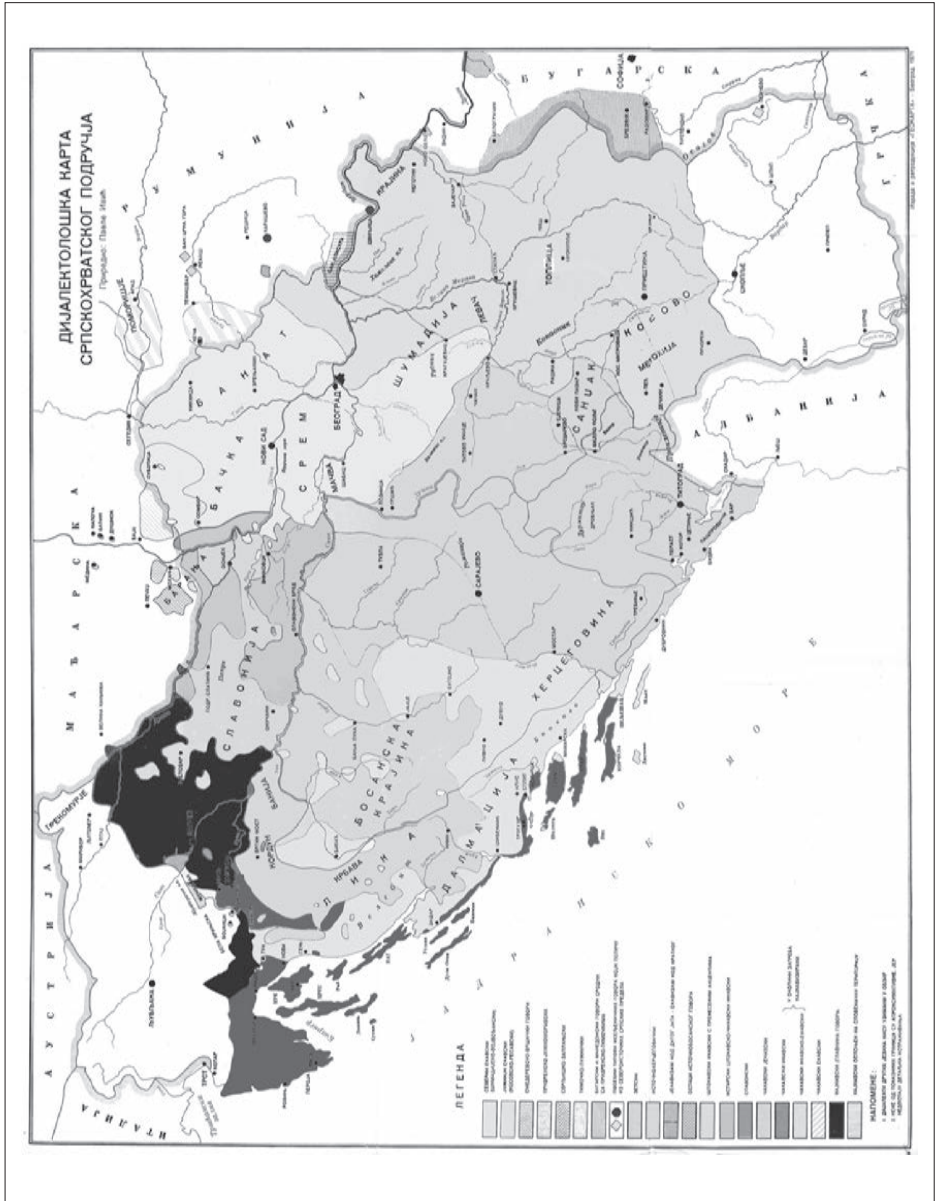
ДИЈАЛЕКТОЛОШКЕ КАРТЕ СРПСКОХРВАТСКОГ, ХРВАТСКОГ И СРПСКОГ НАРОДНОГ ЈЕЗИКА

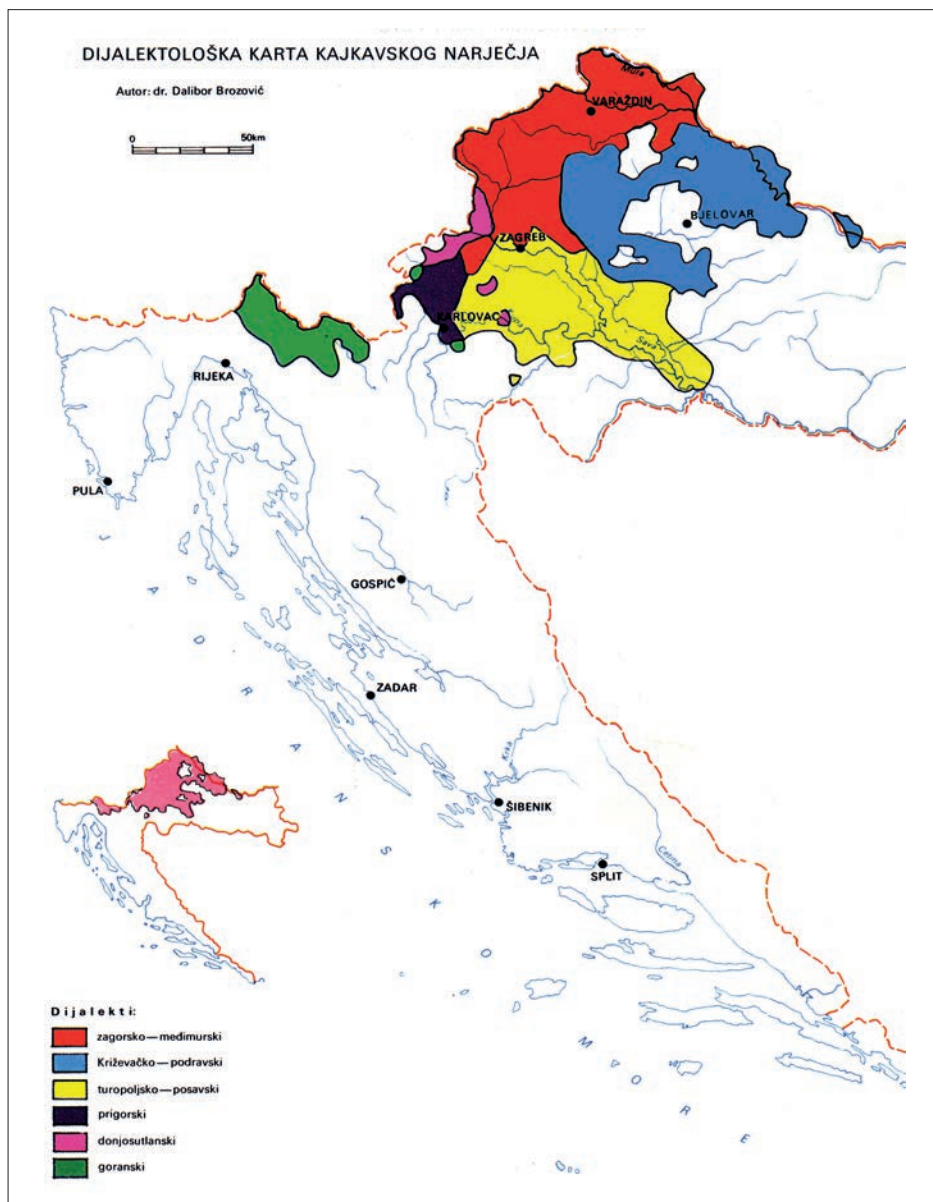
Садашњи српски књижевни, односно стандардни језик, заснован је на српском народном језику.

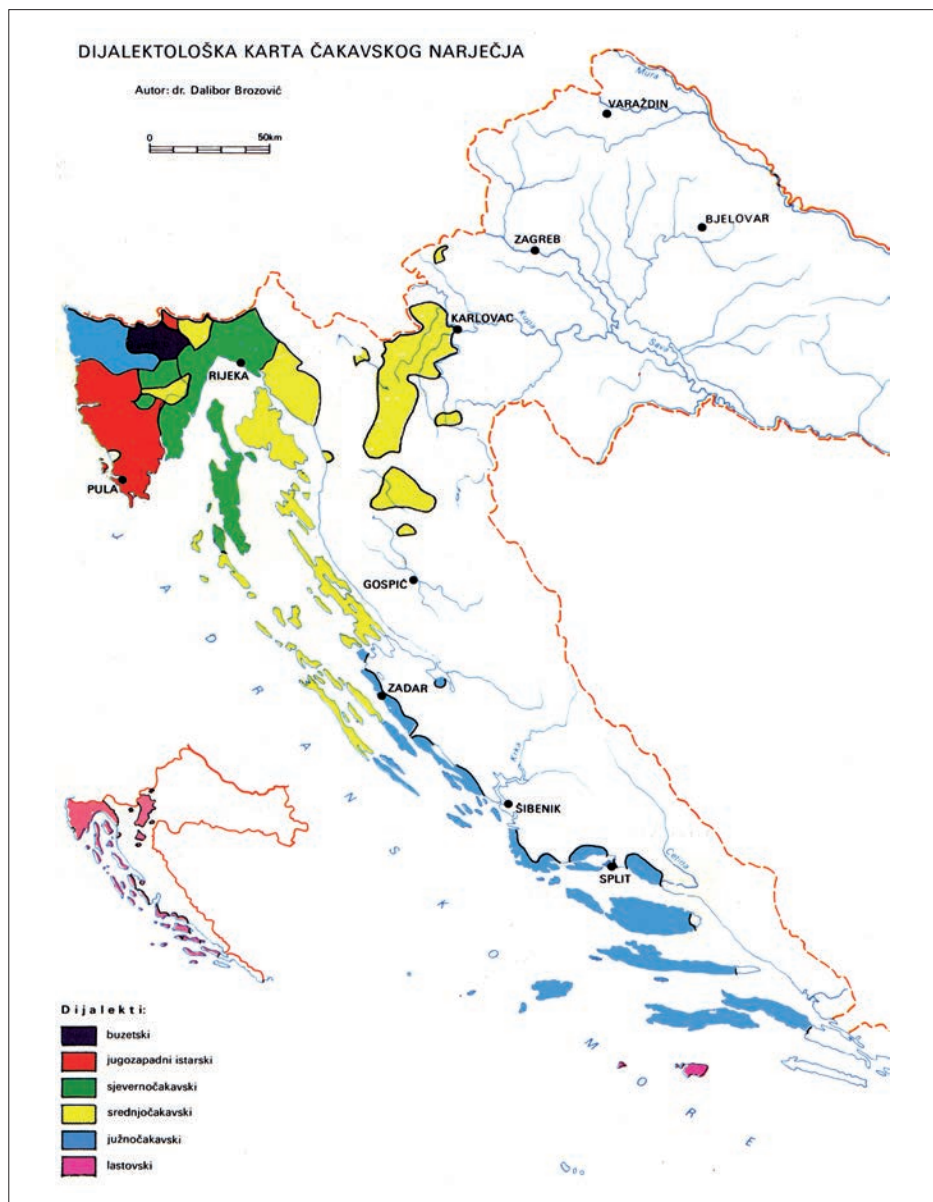
Родоначелници србистике, Досигеј Обрадовић, а поготово Вук Стеф. Караџић, као и слависти њиховог времена, знали су да идентификују српски народни језик у односу на друге језике, па и у односу на хрватски. Али они своја знања о простирању српскога језика још нису представљали у виду дијалектолошких карата.

Са прављењем дијалектолошких карата почело се доцније, односно у време када је већ била наметнута теза да Срби и Хрвати имају заједнички језик који је прозван (1) српскохрватски, (2) хрватски или српски, (3) хрватскосрпски.

Крајем 20. века тај “заједнички”, “јединствени” српско- хрватски језик је “подељен” и данас он живи под три различита имена: као српски, хрватски и босански језик. Тиме је отворено питање идентитета српског језика. То питање се може сагледавати на научним основама и у складу са славистичком традицијом. У том циљу могу бити корисне дијалектолошке карте српскохрватског, хрватског и српског језика, које објављујемо у овом броју часописа, уз напомене и коментаре.

НАПОМЕНЕ И КОМЕНТАРИ УЗ ДИЈАЛЕКТОЛОШКЕ КАРТЕ СРПСКОХРВАТСКОГ, ХРВАТСКОГ, БОСАНСКОГ И СРПСКОГ НАРОДНОГ И КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Дијалектолошка карта српскохрватског народног језика

Дијалектолошка карта српскохрватског подручја преузета је из књиге Павла Ивића *Српски народ и његов језик* (1971). Овде је репродукована у обиму који је отприлике четири пута мањи од оригинала.

Уместо ове карте могла је бити донета и нека друга дијалектолошка карта српскохрватског језика. Она би се од ове можда разликовала у понеком детаљу као што је и онај у самом називу карте. Док је ова карта из 1971. године названа Дијалектолошка карта српскохрватског подручја, она истог аутора из 1994. (штампана у књизи *Српскохрватски дијалекти*) названа је *Дијалектолошка карта српскохрватског језика*. Али све карте, које су српскохрватски, односно хрватскосрпски језик представљале као целину, заснивале су се на сгаву да једна доста распрострањена популација на подручју Балкана и средње Европе говори једним народним језиком, који је састављен од три веће целине: штокавског, чакавског и кајкавског наречја. Двочлано име тога језика правдано је разним разлозима: да њиме говори један народ са два имена: Срби и Хрвати, односно да њиме говоре два народа: Срби и Хрвати. После Другог светског рата, међутим, званично је признато да тим језиком говори још један народ, Црногорци (1945), а двадесетак година касније званично је признато да и четврти народ говори српскохрватским језиком: Муслимани (1967). Отуда је, две деценије пред разбијање Југославије, званична југословенска лингвистика тврдила да српскохрватским језиком говоре четири југословенска народа: Срби, Хрвати, Муслимани и Црногорци.

Став да Срби и Хрвати имају заједнички језик није био и општеприхваћени став лингвистике 19. века. Сви најзначајнији слависти тога века (Добровски, Копитар, Шафарик, Миклопшић) сматрали су да се српски и хрватски језик разликују, а сви су истацали став да је српски језик штокавски. Нису се сви слагали око тога да ли је прави хрватски

језик чакавски или кајкавски. Вук Караџић је сматрао да је прави хрватски чакавски, али да се и кајкавци могу сматрати Хрватима, јер су се на то име “обикли”.

Идеја о томе да је српскохрватски један језик наметнута је највише настојањем Ватрослава Јагића (1838-1923), највећег хрватског филолога. А највише одговорноста што је та идеја прихваћена међу Србима има Александар Белић (1876-1960) који је више од пола века важио као највећи српски лингвиста али и као следбеник Вукових идеја. Мотиви да се та идеја прихвати и код Белића, као и код Јагића, били су различита, али преваходно политички.

Српски народни језик послужио је да се на њему изгради и књижевни језик Срба, а затим и Хрвата. Срби и Хрвати су се у том погледу различито постављали. Ту праксу академик Павле Ивић овако представља: “Срби су се слушајући Вука Караџића оријентисали на то да пишу као пгго говоре. А Хрвати, пошто тако нису говорили, они су у пракси узели паролу ‘пиши као пгго је писао Вук Караџић.’” (Србистика/Serbica, бр. 1:113). То, другим речима, значи да је основ српског књижевног језика у српском народном језику, али и да је основа хрватског књижевног језика опет у исгом - српском народном језику. Тако се десило да се народни и књижевни језик код Срба битно не разликују, а да књижевни језик кајкавског Загреба буде у основи иста са народним говорима околине Никшића и Јадра у Србији. Огуда и потичу главни језички проблеми Срба и Хрвата. Срби и Хрвати ће имати “јединствени српскохрватски књижевни језик”, каже Јагић у важном тексту писаном поводом Маретићеве *Грамаишке и сѣилисѣишке хрвајскоја или срјској језика* која је прављена на корпусу дела Вука и Даничића (1900). Али одмах затим за тај језик додаје: “Нека се зове на истоку српски, на западу хрватски, нека се пише ћирилским и латинским словима; јединство ће се, како се може очекивати, одсад под свим околностима одржати, док боље духове народа просвјетљује и једна искра здравог људског разума.” (Види у књизи П. Милосављевић, *Срби и њихов језик*, 1997: 261).

Дијалектолошке карте хрватског језика

Дијалектолошка карта чакавског наречја и Дијалектолошка карта кајавског наречја прештамpane су из књиге *Језик, српскохрватски, хрватско-српски, хрватски или српски*. Аутори књиге су проф. др Далибор Брозовић и проф. др Павле Ивић а издао ју је Југославенски лексикографски завод “Мирослав Крлежа” у Загребу 1988. Књига садржи текстове писане за *Енциклопедију Југославије*. Поред ове две дијалектолошке карте, у књизи је пггмпана и трећа: *Дијалектолошка карта штокавског наречја*.

Штокавско, чакавско и кајавско наречје српскохрватског језика и до сада су представљане као посебне целине у оквиру заједничког српскохрватског језика. Овде је то учињено са више детаља и прецизности.

Сада, после разбијања заједничког српскохрватског језика, међутим, постаје јасно оно што је славистама у 19. веку, а посебно Вуку Караџићу, било потпуно јасно: да се српски и хрватски народни језици разликују. Нема, нити је икада било, Срба који су говорили кајавски или чакавски. Отуда нема никаквог основа да се чакавско, односно кајавско наречје називају српскохрватским. То су само хрватска наречја (осга- вљамо по страни могућа питања о словеначкој природи кајка- вског). Став о томе да чакавско, кајавско и штокавско наречје представљају заједнички народни језик (односно заједничке говоре) Срба и Хрвата - чиста је конструкција.

И на чакавском и на кајавском наречју Хрвати су изградиле своје књижевне језике. (О томе видети у компетентној књизи: Златко Винце *Пућковима хрватског књижевног језика*, 1978). На тим књижевним језицима се и данас пише, а може се писати и убудуће. Пигање: зашто су Хрвати, и поред сопствених наречја, прихватили штокавско за књижевни језик, које ће их чвршће повезати са Србима, политичке је природе. Тачан одговор на то питање је: да би пропшрили свој језички и егнички просгор.

Став Мирослава Крлеже, који је саопштен после *Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика* (1967), да Хрвати и Срби имају један језик који су Хрвата називали хрватским а Срби српским - нетачан је. Хрвата су увек називали кајавски и чакавски хрватским, а Срби те језике никад нису називали српским.

Карта хрватског језика са додатком српског

Карта хрватског језика са додатком српског прештампана је из књиге Томе Матасића *Добро јуџиро! Ein Lehrbuch des Kroatischen mit Anhang für Serbisch*, Max Hueber, Минхен, 1994. Прво издање књиге 1981.

Ова карта потиче из настојања да се српскохрватски језик, као целина, подели на две половине: хрватску и српску.

Идејну основу за такву поделу дао је и главни творац српскохрватског језичког јединова Ватрослав Јагић. У Јагићевим текстовима често се среће став да је српскохрватски језик један језик, али да се он различито назива: на истоку српским, а на западу хрватским. Јагићева рачуница, при томе, једноставна је: неће се никако делити оно што је само хрватско (чакавско и кајкавско наречје) већ оно што је, по њему, Србима и Хрватима заједничко, тј. штокавско наречје. А да би се деоба на источни и западни део могла извршити, било је потребно да се изврши и ревизија Вукове терминологије: Вуково јужно наречје, тј. источнохерцеговачко, преименовано је у западни изговор српскохрватског књижевног језика (о томе види у мојој књизи Срби и њихов језик, 1997: 34-38, 268,446, 463-4). То преименовање је усвојено у првом члану Новосадског договора (1954). Тај први члан у целини гласи:

1) Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским.

Тако је испало да је кајкавски Загреб центар ијекавице, а Београд центар екавице. После Новосадског договора у језичкој науци наставило се са сличним конструкцијама. Наметнут је став да постоје (само) две варијанте српскохрватског књижевног језика: источна и западна, београдска и загребачка, тј. српска и хрватска. На тим “двема варијантама” и грађен је став да на српскохрватском језичком подручју постоје два сгандардна књижевнојезичка израза: српски и хрватски, који су једнаки књижевним језицима српском и хрватском. Ту конструкцију је Матасић, на својој карти, само довео до крајних консеквенци. Испало је, посве природно, да се не морају, по линији “варијаната”, поделити само српски и хрватски књижевни

језик, већ да се морају поделити и српски народни и хрватски народни језик и то тачно по линији “варијаната” пгго у стварности значи по линији: екавица - ијекавица. По Мата- сићевој карти сасвим се јасно приказује како хрватским народним језиком говоре чакавци, кајкавци, и штокавци икавци и ијекавци, а српским језиком говоре само штокавци екавског изговора. У географском смислу то тачно значи ово: хрватским језиком се говори у целој Хрватској, целој Босни и Херцеговини, целој Црној Гори и скоро трећини Србије. Та је пројекција у пуној мери обелоданила и стратегију јагићевске филологије, свеједно да ли је засгупали Хрвати или Срби, или неко трећи. А у основи је те стратегије да се дотле раздвојено (српски и хрватски народни језици) споји, па да се касније на другачији начин, тј. помоћу разлика у књижевном језику, подели. Прво су, дакле, српски и хрватски језик, који су до 19. века били раздвојени, приказивани као један језик, српскохрватски, уз јасна сазнања филолога да је српском језику прикључен хрватски језик. А после више од века ствари су се измениле: поступа се тако као да је српскохрватски одувек био један народни језик, па се он дели по основи варијаната у књижевном језику. Тако логично испада да хрватски народни језик запрема велики простор, а српски се представља као привесак (*Der Anhang*) хрватског језика. Али и од овога представљања постоји још горе: кад се бивши српскохрватски језик дели на хрватски и српскохрватски. (Тако испада да је српски језик тек део хрватског језика).

Кључни проблем у наметању ове концепције јесге: однос према одређењу језика старих Дубровчана. И по дијалектолошким картама које објављује Југославенски лексикографски завод, тај језик је у основи исти са језиком његовог непосредног залеђа, а то значи са источнохерцеговачким дијалектом. Зато је логично закључити: ако би језик старих Дубровчана био хрватски, онда се хрватским стварно говорило од Дубровника до Краљева и Лознице. А ако је језик старих Дубровчана био српски, онда је и књижевност старих Дубровчана била на српском језику. Та питања нису тако јасно била истицана зато пгго је била на делу политика језичког јединства Срба и Хрвата. На праву логику поделе српског и хрватског језика, подсетио је, поводом језика старих Дубровчана, Милан Решетар у својој присгупној беседи у Српској краљевској академији 1940. године рекавши: “Али ако ко

дијели српско од хрватскога, мора признати да је Дубровник по језику увијек био српски” (*Срби и њиховјезик*, 1997: 355). Подела српскохрватског језика на српски и хрватски део, са становишта хрватских аспирација, на Матасићевој карти је јасно показана. Тако је и изашло на видело зашто је питање дубровачке књижевности особито важно. Дубровачка књижевност је била третирана код свих слависта као део српске књижевности док се сматрало да се српски и хрватски језик разликују. Пошто је прихваћен став да Срби и Хрвати имају заједнички језик, морао се прихвати и став да је та књижевност на српскохрватском језику, односно да је заједничка, српскохрватска. А кад је после Другог светског рата, средствима политичке принуде, наметнут став да је дубровачка књижевност хрватска, онда је то отворило пут тврдњама да је та књижевност настала на хрватском језику, па даље и да је Вук Караџић узео језик Дубровчана за свој књижевни језик.

Да би се доказало да је и хрватски књижевни језик утемељен на основама хрватског народног језика, морало се десити оно што се десило: хрватским језиком је проглашено цело источнохерцеговачко наречје, па је испало да је и сам Вук Караџић писао на хрватском језику, а да су тим језиком испеване српске народне песме, да су на њему писали Гундулић, Његош, Љубиша, Шантић, Кочић, Ћопић, Селимовић итд.

Српски филолози, због ранијег непрофесионалног односа према озбиљним проблемима, сада су сгављени у ситуацију да бране српску природу целог ијекавског дијалекта.

Непостојећа дијалектолошка карта босанског језика

Споразум у Дејтону (1995) потписан је на четири језика: на енглеском, српском, хрватском и босанском. Име босански језик односи се, очигледно, на језик босанскохерцеговачких Муслимана чији су представници, поред представника Срба и Хрвата, тај споразум потисали.

Израз босански језик не појављује се овде први пут. Он се среће у текстовима слависта (Добровски, Копитар, Шафарик и други) као локална ознака за језик којим говоре Босанци (свих вера), а тај језик се смагра исгим са српским језиком (не и са хрватским). Употреба

локалног имена језика босански у смислу његове националне ознаке за Муслимане данас је неприхватљива, јер се Босанцима одувек називају становници Босне, који могу да буду, не само Муслимани, већ и Срби, и Хрвати, али и други.

Израз босански језик покушала је да наметне Аусгро-Угарска после окупације Боше и Херцеговине 1878. године. За увођење назива босански језик залагао се, од филолога, највише Ватрослав Јагић, правдајући свој чин прагматичким разлозима. Али је и он, под притиском јавношћ која је тежила ка уједињавању популације која чини једну језичку заједницу, од тога назива одустао.

Важно је имати у виду да се Јагићеве ставови у погледу језика и етничких проблема битно разликују од Вукових. Вук је сматрао, попут других филолога свог времена, да се народи међу собом разликују по језику а не по вери. Отуда је и заузео недвосмислен став да су Срби они који говоре српским језиком, без обзира на то да ли су грчког, римског или турског “закона”, тј. да ли су Срби православци, Срби римокатолици или Срби муслимани. Тај модел није неки специфично његов, већ модел који је важио свуда у Европи и који је он непосредно преузео од Немаца. Огуда је он, принципијелно, на основи језика раздвајао Србе од Хрвата. Јагић, напротив, спајао је у језику оно што је неспојиво (рецимо Србе ппгокавце и Хрвате кајкавце), а раздвајао оно што је на језичкој основи нераздвојиво: у благој форми, али упорно, инсистирао је на ставу да је израз Срби римокатолици у ствари друго име за Хрвате. Временом је победила концепција антивуковца Јагића, који је важио за једног од највећих Вукових следбеника. Тако је, на јагићевској основи, у Босни и Херцеговини, народ једног језика а разних вера, претворен у три народа, који су (зато што су политички признати као народи) морали да добију сваки свој језик а затим и сваки посебан назив за свој језик.

Никад се није скривало да муслимани српског језика, односно ппгокавског наречја (јер их нема ни међу чакавцима ни кајкавцима) имају извесне особености у свом језичком изражавању, али се све доскора није истицало да имају неки свој посебан књижевни и народни језик.

На спекулативан начин се још којекако и може говорити о неком књижевном, односно стандардном босанском језику, тј. о језику босанскохерцеговачких Муслимана. Далеко је, међутим, теже направити

дијалектолошку карту “босанског” (“бошњачког”) језика. Отуда такве карте до сада, колико нам је познато, нису ни начињене. Али се, ипак, на основу исгражи- вања језика који се доскора звао српскохрватски, може прет- посавихи како би та карта могла да изгледа. Она би могла да захвата само неке од оаза у подручју штокавског наречја које би гушће биле распоређене на подручју Босне и Херцеговине и Рашке.

Дијалектолошка карта српског језика

Дијалектолошка карта штокавског шречја. Овде је она прешпампана из књиге Језик, српскохрватски, хрваткосрпски, хрватски или српски, коју је издао Југославенски лексикографски завод “Мирослав Крлежа”, Загреб 1988. Поглавље о штокавском наречју писао је академик Павле Ивић. Он је и аутор ове дијалектолошке карте. Иако се њоме представља део српскохрватског народног језика, она се може схватити као дијалектолошка карта којом је представљен српски народни језик.

Разлози, због којих се штокавски народни језик, или наречје, може представити као српски народни језик јесу више- сгруки.

1) Штокавско наречје, у односу на чакавско и кајкавско, представља једну језичку целину. Та целина ни од кога лингвистичког ауторитета практично није до данас озбиљно оспорена. Ако српско, у српскохрватском језику, треба делити од хрватског, онда то, на природан начин, треба чинити тамо где су те целине већ биле оформљене, на границама наречја што- кавског, са једне стране, а чакавског и кајкавског, са друге.

2) Штокавски је већ у прошлости идентификован као српски језик. Чинили су то слависта прве, друге и треће генерације. Они су са језиком који се називао српским идентификовали његове делове којима су давани и други називи: илирски, словински, дубровачки, босански, славонски, далматински, хрватски. Вук Караџић је, с правом, тај језик назвао српским, јер су га там именом називали сви припадници српског народа и они етнички неосвешћени делови истог народа који су говорили исто као и Срби, али су се називали или су их други називали: Дубровчани, Далматинци, Босанци, Славонци, или Илири, Словини, итд. Штокавским наречјем и данас говоре сви Срби

и сви Црногорци који свој језик називају српским; сви Муслимани (који од пре неколико година свој језик називају босанским) и део Хрвата (тј. штокавци) који свој језик називају хрватским.

3) После разбијања Југославије, претходно називани српскохрватски језик добио је нове званичне називе у Србији, Црној Гори и у Републици Српској. Он је овде назван српским језиком, а тако је називан и у Републици Српској Крајини, док је она постојала. Република Србија, Република Црна Гора, Република Српска и Република Српска Крајина територијално покривају највећи део штокавског подручја. Сразмерно су мали простори ван ових подручја на којима се данас говори штокавски и на којима се тај штокавски назива хрватским и босанским језиком.

4) Ако се подручја која су несумњиво у језичком погледу хрватска (чакавско и кајкавско наречје) одузму од подручја на којима се данас штокавско наречје назива хрватским језиком, онда је оно сасвим недовољно да би се на основу њега цело штокавско подручје назвало хрватским језиком. Поготово је неубедљиво тако чинити због тога што је познато да је велики број Срба римокатолика у време и пре постојања Југославије кроатизиран, тј. задржао је свој језик, а примио је туђу националну свест везујући се за етничке Хрвате, односно за чакавце и кајкавце, а делећи се од исгојезичних сународника друге вере, од етничких Срба. Огуда се Матасићева карта хрватског језика са додатком српског може сматрати само политичком пропагандом и пројекцијом без подлоге у садашњој језичкој, а поготово историјској стварности.

5) Још мање има основа да се цело штокавско подручје назове босанским језиком. Муслимани на штокавском подручју јављају се тек од 15. века, а у многим муслиманским породицама чува се памћење на примање ислама у недавна времена. Постојање муслиманске верске заједнице на штокавском подручју учинило је да језик којим се она служи добије и неке специфичности. Али те специфичност су могле да буду толике да се може говорити о извесној посебној муслиманској обојености српског језика, а не о неком посебном "босанском" језику.

6) Из наведених разлога српски језик се и даље може дефинисати као језик који с правом носи име по историјском народу који њиме говори. Етнички Срби, дакле, они који су говорили српским

језиком, примили су у исгоријско време хришћанство, па су се касније поделили на православце и католике и припаднике разних секта. Део тог народа, после турских освајања Балкана, прихватио је турску, муслиманску веру. Тако је настао српски народ трију вера, што није јединствен, већ посве обичан случај у Европи. Јединствен је случај у Европи да се од тога једног народа, и то у сасвим ново време, последњих деценија, направе три народа и то на верској основи, и да се, исто тако, према та три “народа” један иста језик подели на три језика што је, у лингвистичком смислу, бесмислица.

7) Став да српским језиком данас говори више људи него што има Срба, односно да српским језиком говоре и делови популација које себе не сматрају Србима, није споран. Али пракса да језиком једног народа говоре и они који му не припадају у савременом свету није ништа необично: енглеским, француским, шпанским, говори више народа и људи него што има Енглеза, Француза, Шпанаца. Та чињеница ипак не доводи у питање идентитет и име ових језика. У принципу не би требало да буде другачије ни са српским језиком. И српски језик је био идентификован као српски на основу народа који је њиме говорио.

8) Поновно обновљени став Вука Караџића, тј. традиционалне српске, односно словенске филологије, о истоветности српског народа и језичке заједнице која њиме говори, сигурно да данас не може да доживи једнодушну подршку. Али то је став који је у складу са моделима који се примењују у Европи и који, бар у перспективи, Србима може да донесе историјски излаз. Ако тај став у овом тренутку многи не прихватају, не значи да га неће прихватиш убудуће. Трбало је да прође скоро сто година да би јагићевска парадигма надвладала вуковску. Од Срба, пре свега од њихових филолога, зависи колико времена ће бити потребно да се та вуковска парадигма поврати, а јагићевска обори.

9) У том смислу и за данас и за убудуће исправан је став да се српски књижевни језик, односно српски стандардни језик, заснива на српском народном језику екавског и ијекавског изговора. Насупрот овоме, савремени књижевни и стандардни језик Хрвата не заснива се на хрватском народном језику, него на српском народном језику. Огуда се може сматрати само варијантом српског језика.

10) Најзад, став да штокавско наречје треба називати српским језиком, не одбацује досадашња сазнања о дијалектима тога наречја (језика). Исцрпан приказ дијалеката штокавског наречја или српског језика налази се у књизи Павла Ивића *Српскохрватски дијалекти - њихова структура и развој* (Сремски Карловци - Нови Сад 1994). Та корисна књига без сумње носи печат времена у којем је настала. Али она, исто тако, може да буде солидна основа за реинтерпретацију виђења српског народног језика са становишта србистике.

О РАЗЛИКОВАЊУ СРПСКОГ И ХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

Оне који данас размишљају о језичким проблемима узнемирује и збуњује питање: Пошто се зна да је садашњи књижевни језик којим се Хрвати служе, у ствари, српски, постоји ли хрватски језик?

У историјским приказима српскохрватског језика последњих деценија није било истицано да су филолози у 19. веку јасно разликовали српски од хрватског (кајкавског), а затим и од правог хрватског (чакавског). Супротно од тога наглашаван је став да су штокавско, чакавско и кајкавско наречје – наречја једног језика. Такав став не би био лишен лингвистичког оправдања само ако би се схватио у овом смислу: на почетку развоја славистике, сматрало се да сви Словени имају један језик, словенски, а оно што зовемо националним језицима да су наречја тога словенског језика. Само као део заједнице словенских језика чакавски, кајкавски и штокавски могу представљати целину. Неки од значајних слависта, као, на пример Јан Колар или Павле Јосиф Шафарик, говорили су и о илирском језику као једном од главних словенских језика, који се састоји од три наречја: српског, хрватског (кајкавског) и словеначког. Наречја са националним именом и у том случају имала су значење националног језика. Српски језик се од хрватског, на разне начине, разликовао кроз цео 19. век. Практично је тек у првој Југославији, и то из политичких разлога, била наметнута концепција Ватрослава Јагића, по којој Срби и Хрвати имају један језик који се састоји од три наречја: штокавског, чакавског и кајкавског. На теоријским основама Јагићевог схватања и настао је Новосадски договор. По овом Договору је народни језик Срба, Хрвата и Црногораца проглашен за један језик, иако Срба (па, дакле, ни Црногораца) нема који говоре чакавски и кајкавски. А онај „један и јединствен“ књижевни језик, штокавски, био је подељен на две варијанте: на варијанту српскохрватског (екавица) и варијанту хрватскосрпског (ијекавица). У не тако јасним назнакама ту поделу су касније потврђивали и хрватски и српски лингвисти. Тридесет

година после Новосадског договора појавила се у Минхену (1984) *Карџа хрвајској језика с догајком српској* у књизи *Добар дан!* чији је аутор Томо Матасић. Она је јасно графички приказала како је српскохрватски односно хрватскосрпски подељен на две половине и то по линији ијекавски-екавски изговор, тј. источна и западна варијанта оног „једног и јединственог“ језика. Ова *Карџа*, као и оно што се последњих година 20. века дешавало, потврдила је оправданост страховања Бранка Машића и других добромислећих Срба да се на проглашавању српског језика за хрватски радило смишљено и темељно.

Матасићева *Карџа* је најјасније обелоданила ту стратегију. По њој је „бивши“ српскохрватски језик подељен тако да хрватски језик заузима цело кајкавско наречје, цело чакавско наречје и два дела штокавског: икавски и ијекавски дијалекат. Српском језику остављен је само екавски штокавски. На жалост, официјелна српска лингвистика (деценијама под контролом из Загреба) фактички, иако не на речима, прихватала је овакву деобу. Није је прихватао само српски народ и нису је прихватили српски књижевници. Њима је, ради умирења, поводом *Декларације о називу и положају хрвајској књижевној језика* (1967) понуђен став Мирослава Крлеже у виду формуле која је овако гласила: Срби и Хрвати имају један језик који Хрвати зову хрватски, а Срби српски. Важно је, међутим, да се истакне да је тај став парафраза Јагићевог става о језичком заједништву Срба и Хрвата. Он је сасвим супротан ставу Вука Караџића по коме се језици Срба и Хрвата разликују: Срби имају свој језик а Хрвати свој.

Задатак овог текста је да разликовање српског и хрватског језика покаже на конкретним примерима. Он исто тако, на конкретним примерима, треба да покаже и каква нам се подела српског језика (проглашеног за српскохрватски и хрватскосрпски) стварно нуди.

У ту сврху послужиће нам антологија *Хрвајски њјесници између два свјетска рајна* коју је саставио Влатко Павлетић а 1963. објавио Нолит у Београду. У тој антологији могу се наћи докази да су и двојица најзначајнијих хрватских писаца тог раздобља, Тин Ујевић и Мирослав Крлежа, писали песме и на два различита језика, на српском и на хрватском.

У Павлетићеву антологију ушла је само једна једина песма која није писана на „књижевном језику“ (читај: српском – П. М.) него на чакавском. То је она песма Тина Ујевића чији се стихови налазе на Марулићевом споменику у Сплиту. Песма гласи:

OPROŠTAJ

Ovdi usred luke naša mlada plavca
 Uzdigla je jidra voljna, smina, nova.
 I hoteća pojtí putom svojeg plova
 Gre prez kog vojvode al zakonodavca.

Budi da smo virni krivovirna pravca,
 Ništar manje čtimo (koko i zemlja ova)
 – Ki va versih libar množ harvatski skova –
 Marulića Marka, splitskog začinjavca.

U lipom jaziku, gdi “ča” slaje zvoni,
 Mi dobročasimo garb slovućeg greba
 I tokoj ti napis dijački i stari.

Zbogom, o Marule! Pojtí ćemo, poni
 Žaju imimo velu sunčenoga neba:
 Korugva nam ćuhta; gremo, mi puntari!

(Hrvatska mlada lirika, 1914)

На истој страни, одмах испод оригинала ове песме, следи и превод који гласи:

Ovdje usred luke naša mlada lađa uzdigla je jedra
 slobodna, smjela i nova. I hoteći otploviti svojim
 putom odlazi bez ikakva vođe ili zapovjednika.

Ali premda smo vjernici heretičke struje, ipak štuјemo,
 kao i ova zemlja, splitskog pjesnika Marka Marulića,
 koji je napisao hrvatskih mnogo knjiga u stihovima.

U lijepom jeziku, gdje slađe zvuči “ča”, pozdravljamo grb
 slavnog groba i, također, taj natpis latinski i stari.

Zbogom, o Marule! Poći ćemo, jer silno žeđamo za sunčaním
 neбом: naš stíјег leprša; odlazimo, o mi, buntovnici!

Превод испод Ујевићеве песме био је потребан српском читаоцу као што би му био потребан и за Крлежине стихове из *Балада Пејрице Керемџуха* (1936) да су и они уврштени у антологију. И то се може показати на примеру. Ево прве краће песме из *Балада* коју српски читалац такође не може добро да разуме без превода.

GUMBELIJUM ROŽA FINO DIŠI

Gubmelijum roža
fino diši,
na galgam se bumo
gibali si.
Hej, haj, prišel je kraj,
nigdar več ne bu dišal nam maj!
Zavijal celu noč stekli je pes,
celu noč pilko hoblal je les.
Z scalinom nam buju prelejali grob,
v pesje gnojnišče zlopatali drob.
Gumbelijum beli mertvečki diši,
Z galgam se nigdo povernul ni.
Hej, haj, nek cvate maj,
nigder nas v pekel taj
ne bu nazaj.

Иако антологичар Павлетић каже за Крлежине кајкавске стихове да спадају „међу најпотресније стихове читаве наше (читај: хрватске – П. М.) поезије“ (71) он их није уврстио у антологију. Павлетић је у својој антологији приказао само стваралаштво хрватских песника на штокавском или, како бисмо ми рекли, на српском језику. Богату хрватску поезију писану између два светска рата на кајкавском и чакавском он је изоставио. Овај свој поступак антологичар је овако објаснио у предговору:

О DIJALEKTALNOJ POEZIJI. Dijalektalni odvojak specifičnost je i bogatstvo hrvatske poezije. Da bih za sve uistinu poetski vrijedno – ostvareno na čakavštini ili kajkavštini u razdoblju između dva svjetska rata – osigurao mjesto u antologiji, morao bih je proširiti znatno preko granica koje mi je odredio izdavač u skladu s paradigmom

biblioteke, a kako to nije dolazilo u obzir, morao sam se odlučiti za izostavljanje dijalektalne poezije. To nije zapravo nikakav problem, jer biblioteka kojoj je svrha da obuhvati sve uistinu književno vrijedno i živo u jugoslavenskim literaturama neće biti kompletna bez knjige poetskih tekstova pisanih kajkavštinom i čakavštinom, a to znači bez Krležinih Balada Petrice Kerempuha, bez Galiotove pesmi Vladimira Nazora, bez Govorenja Mikule Trudnega Marina Franičevića, bez sugestivnih pjesama Frana Galovića, Mate Balote, Gorana Kovačića, Nikole Pavića, Drage Gervaisa, Pere Ljubića i dr. Iz toga proizlazi da se antologijski presjek kroz hrvatsku poeziju mora kompletirati vremenski neomeđenom knjigom dijalektalne poezije.

Из овога навода се види не само да су хрватски песници између два светска рата писали на кајкавском и чакавском, него и то да је та поезија радовито стављана у други план, а истицана је она писана на “књижевном језику” како би то рекао Павлетић, односно на штокавском или српском. Прва чињеница говори о отпорности и издржљивости домаће хрватске језичке и књижевне традиције, а друга је последица одређене књижевне политике и филолошког усмеравања. Оно што код Павлетића није принципијелно постављено то је однос између дијалеката или језика. Он кајкавску и чакавску поезију третира као дијалекталну у том смислу као да су ти дијалекти део штокавског језика. А то није тачно. Дијалекти штокавског су ијекавски, екавски и икавски. Чакавски и кајкавски су посебне језичке целине – као и штокавски – које се некад називају дијалекти, некад наречја, некад језици. Пуно је доказа да су чакавски и кајкавски у прошлости третирани као језици и да су носили хрватско, али не и српско име. Механичком и тенденциозном заменом природног дијалекатског тројства штокавског језика (ијекавица, екавица, икавица) у дијалекатско тројство (штокавски, кајкавски, чакавски) замућена је свест о језичкој посебности Срба и Хрвата. Оваквим и сличним триковима Хрвати су убачени као титулари на терен српског језика кодификованог реформом Вука Стефановића Караџића.

У погледу националног статуса чакавског и кајкавског језика ипак има разлике. Од њих је само један „прави хрватски“: то је чакавски, јер тим језиком нико сем Хрвата на свету није говорио, па по

томе он чини основу њиховог етничког идентитета. За кајкавски језик лингвисти су истицали да се не би могло рећи да је прави хрватски јер сличним кајкавским говоре и Словенци. Ипак, између словеначког кајкавског и хрватског кајкавског лингвисти виде разлике: третирају их као два посебна наречја или језика.

Народи се разликују једни од других по језику. Томе су тежили и Хрвати. Али та тежња није се поклапала са њиховим националнополитичким амбицијама. Са чакавским као књижевним језиком почетком 19. века, Хрвати би се свели на једно уско подручје. Слично би се десило и да су остали при кајкавском наречју. И они су се (1836) одлучили за штокавски као свој књижевни језик иако је он био већ познат у свету као српски језик. А баш то штокавско наречје ће их довести у нераскидиву везу са Србима. Зашто су то они учинили – показује карта Томе Матасића. Мешањем са Србима могли су да захвате много од њиховог језичког и етничког простора. А да би се дошло до ситуације коју осликава та *Карта*, која је у годинама разбијања Југославије била непосредна извесност, требало је изговорити и написати много речи о словенској узајамности, југословенству, братству са Србима, требало је направити две Југославије и изговорити много, са становишта истине, неодрживих фраза.

Не постоји проблем деобе чакавског и кајкавског језика између Срба и Хрвата јер ти језици нису српски. Наметнут је проблем да треба делити српски језик (у другој терминологији: штокавски). А да би се видело колико је та подела неоснована, може нам, као пример, послужити једна чувена песма из исте Павлетићеве антологије: то је *Свакидашња јадиковка* Тина Ујевића.

Свакидашња јадиковка је први пут била објављена у крфском *Забавнику* 1917. године. После тога је била прештампана у књизи *Лелек себра* (Београд, 1920). Две Тинове најбоље збирке песама *Лелек себра* и *Колајна* (Београд 1926) објављене су екавски. У издањима песама Тина Ујевића после Другог светског рата све те песме пренесене су на ијекавицу.

Ево обе варијанте *Свакидашње јадиковке*. На левој страни дата је варијанта из *Лелека себра*; на десној из Павлетићеве антологије.

Како је тешко бити слаб,
како је тешко бити сам,
и бити стар, а бити млад!

Kako je teško biti slab,
kako je teško biti sam,
i biti star, a biti mlad!

И бити слаб, и немоћан,
и сам без **игде** икога,
и немиран, и очајан.

I biti slab, i nemoćan,
i sam bez **igdje** ikoga,
i nemiran, i očajan.

И газити по цестама,
и бити гажен у блату,
без сјаја **звезде** на небу.

I gaziti po cestama,
i biti gažen u blatu,
bez sjaja **zvijezde** na nebu.

Без сјаја **звезде** удеса,
што сијаше над **колевком**,
са дугама и варкама.

Bez sjaja **zvijezde** udesa,
što sijaše nad **kolijevkom**,
sa dugama i varkama.

– О Боже, Боже, **сети** се–
свих обећања блиставих,
што си их мени задао.

- O Bože, Bože, **sjeti** se
svih obećanja blistavih
što si ih meni zadao.

О Боже, Боже, **сети** се
и љубави, и **победе**
и ловора, и дарова.

O Bože, Bože, **sjeti** se
i ljubavi, i **pobjede**
i lovora, i darova.

И знај да Син твој путује
долином **света** туробном
по трњу и по камењу,

I znaj da Sin tvoj putuje
dolinom **svijeta** turobном
po trnju i po kamenju,

од немила до недрага,
а ноге су му кржаве,
и срце му је рањено.

od nemila do nedraga,
a noge su mu krvave,
i srce mu je ranjeno.

И кости су му уморне,
и душа му је жалосна,
и он је сам и запуштен.

I kosti su mu umorne,
i duša mu je žalosna,
i on je sam i zapušten.

И нема сестре ни брата,
и нема оца ни мајке,
и нема драге ни друга.

I nema sestre ni brata,
i nema oca ni majke,
i nema drage ni druga.

И нема **нигде** никога
до игле драча у срцу
и пламена на рукама.

I nema **nigdje** nikoga
do igle drača u srcu
i plamena na rukama.

И сам и самцат путује
под затвореном плавети,
пред замраченом пучином,

I sam i samcat putuje
pod zatvorenom plaveti,
pred zamračenom pučinom,

и кому да се потужи?
Та њега нико не слуша,
ни браћа која лутају.

i komu da se potuži?
Ta njega niko ne sluša,
ni braća koja lutaju.

О Боже, жеже твоја **реч**
и **тесно** јој је у грлу,
и жељна је да завапи.

O Bože, žeže tvoja **riječ**,
i **tijesno** joj je u grlu,
i željna je da zavapi.

Та **беседа** је ломача
и дужан сам је викнути,
или ћу главњом планути.

Ta **besjeda** je lomača
i dužan sam je viknuti,
ili ću glavnjom planuti.

Па нек сам **крес** на брдима,
па нек сам дах у пламену,
кад нисам крик са кровова!

Pa nek sam **krijes** na brdima,
pa nek sam dah u plamenu,
kad nisam krik sa krovova!

О Боже, тек да доврши
печално ово лутање
под сводом који не чује.
Јер мени треба моћна **реч**,
јер мени треба одговор,
и љубав, или света смрт.

O Bože, tek da dovrši
pečalno ovo lutanje
pod svodom koji ne чује.
Jer meni treba моћна **riječ**,
jer meni treba odgovor,
i ljubav, ili sveta smrt.

Горак је **венац** пелина,
мрачан је калеж отрова,
ја вапим жарки илинштак.

Gorak је **vijenac** pelina,
mračan je kalež otrova,
ja vapim žarki ilinštak.

Јер ми је мучно бити слаб,
јер ми је мучно бити сам –
(када бих мого бити јак,

Jer mi je mučno biti slab,
jer mi je mučno biti sam –
(kada bih mogo biti jak,

када бих мого бити драг)
но мучно је, најмучније
бити већ стар, а тако млад!

kada bih mogo biti drag) –
no mučno je, najmučnije
biti već star, a tako mlad!

Тинова песма има укупно 21 терцет, односно 63 стиха. Разлике у екавској, односно ијекавској варијанти испољене су укупно у 12 речи; у њима се уместо *е* нашло *ије*, односно *је*. На основу ове разлике, сасвим је неозбиљно и мислити и говорити да су прва и друга варијанта *Свакидашње јадиковке* написане на два различита језика. Бесмислен би био став да је прва варијанта написана на српском, па да је после ијекавизацијом преведена на хрватски. Још бесмисленија би била тврдња да су уредници и читаоци крфског *Забавника* сматрали да је ова песма написана на хрватском језику. Има једино смисла тврдити да је Тинова песма (у обе варијанте) на истом, једном језику, на српском. Разлике у екавском и ијекавском изговору стандардног српског језика толерисао је још Вук Караџић; те разлике је потврдио и Стојан Новаковић у чувеном реферату о српском језику одржаном у славу Вука у Српској краљевској академији 1888. године. Другим речима, екавски и ијекавски су већ скоро двеста година потврђени као српски језички стандард.

Овој тврдњи само наизглед противречи чињеница што се Тин Ујевић осећао Хрватом. Аугустин Ујевић (1991-1955), рођен је у Вргорцу у западној Херцеговини, где се говори штокавски икавски. То значи да је по језику, тј. етнички, Тин припадао српском роду, ако се поштује став који се свуда поштује у Европи, а ваљда и у свету: да се народи деле по језику а не по вери. И када се у време Првог светског рата Тин нашао међу добровољцима у српској војсци, био

је међу борцима који су говорили његовим језиком. И када се одмах после Првог светског рата нашао у Београду, и тада је био међу истојезичницима, што значи међу људима истог етничког порекла. У време стварања Југославије и међу Хрватима и Србима преовладавао је став да они чине један народ јер говоре једним језиком. Кад почне преовладавати став да су Срби и Хрвати два народа, тј. да су православци Срби, а католици да су Хрвати, Тин ће се наћи у Загребу, где су у већини живели људи његове вере. Своје хрватство, у новој средини, он ће потврђивати и тако што ће своје екавске песме ијекавизирати. Па и поред тога нема основе да се каже да је Тин променио идентитет свога књижевног језика. Са једног изговора српског језика, он га је пренео на други изговор српског језика.

Није такав случај са песмом *Ойрошџај*. Језик на којем је та песма написана Тину није био матерњи. А по томе што ју је написао на нематерњем језику, на хрватском, Тин Ујевић није никакав изузетак: много је писаца било и има их на свету који не пишу својим матерњим језиком. Највећи хрватски писац свих времена, Мирослав Крлежа, по правилу није писао на свом матерњем, кајкавском језику, писао је много више на српском.

Наведени примери показују да Хрвати имају свој језик и да они могу на њему да пишу антологијска дела. Неспорна је чињеница да Хрвати и на чакавском, као и на кајкавском, имају литературу стару више стотина година. Сама та чињеница јасно говори да се Срби и Хрвати и језички и етнички могу јасно разликовати. Настојања да се хрватски језик изједначи са ијекавским изговором штокавског лишена су основа. Такође су лишена основа настојања да се за хрватски језик прогласи “хрватски новогвор” на основи штокавског ијекавског: о тој појави се може говорити само као о српском језику у хрватској варијанти.

Има још једно питање које тражи јасан одговор. А то је: зашто се на факултетима у српским земљама не изучава хрватски језик ако се већ изучава хрватска књижевност? Ово питање повлачи и друго: зашто се на српским факултетима институционално и програмски одвојено изучава и српска књижевност и српски језик (па добијамо професоре књижевности који нису подједнако и професори српског језика и професоре језика који нису подједнако и професори српске

књижености)? Затим, зашто се тако поступа само у случају српске књижевности и српског језика, а не и у студијама других језика и књижевности, на другим филолошким групама на којима се језик и књижевност изучавају заједно? Одговор на ова питања захтева опширно разлагање али, укратко, он гласи: То је зато што српски филолози још нису до краја схватили да је српски језик само српски, а да се Хрвати њиме служе, као што се енглеским и шпанским језиком служе многи народи у свету.

Мада разликовање српског и хрватског језика није ни тешко ни немогуће, не треба очекивати да ће то разликовање бити лако прихваћено, посебно са хрватске стране. У питању је нездрава амбиција која се до сада за Хрвате показивала као плодносна: ширење језичког и етничког простора на рачун Срба, чиме се овима одузимају и људи, и језик и књижевност. Те опасности Срби још увек нису довољно свесни; тачније: не дозвољава им се да буду свесни. Свест о тој опасности немају ни политичари, као што је немају ни филолози. И други народи су изложени опасностима разне врсте: територијалном, политичком и духовном умањивању. Српска ситуација је, међутим, још тежа: поред свих тих опасности, они су додатно принуђени да бране идентитет и интегритет свог језика и своје књижевности, тачније: свој национални идентитет. Само ако у томе успеју, уз снажну духовну одбрану, одбраниће се и политички и демографски и територијално.

ШТА СЕ ДЕСИЛО НА ДРУГОМ КОНГРЕСУ СРПСКИХ ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА

Други конгрес српских интелектуалаца одржан је у Београду 22. и 23 априла 1994. у здању Сава Центра. Београд је у то време био центар државе која се звала Савезна Република Југославија и која је обухватала републике Србију и Црну Гору. На територији Босне и Херцеговине била је формирана Република Српска која је тада обухватала око 75% ове територије; постојала је и Република Српска Крајина. У изгледу је било обједињавање свих српских република у једну државу. Зато је питање српско-српског јединства на политичком, војном, економском и културном плану било главна тема Конгреса. Посебно карактеристично за овај Конгрес било је бављење питањем српског језичког стандарда. Конгрес је отворио најзначајнији српски лингвиста онога времена академик Павле Ивић. Осим уводне речи он је имао и трећи по реду реферат (било их је укупно седам). Српски сабор, који је неку годину раније основан и којим је Павле Ивић руководио, наведен је не првом месту међу седам институција које су биле издавачи зборника радова и саопштења са овог Конгреса штампаног под насловом *Српско језицање данас* (1995, 439 страна) у редакцији Бранислава Брборића и под уредништвом Василија Креастића. У Организационом одбору Конгреса било је тридесетак угледних личности а Председништво Конгреса су сачињавали Павле Ивић, Славко Леовац, Дејан Медаковић и Владо Стругар. Генерални секретар Конгресног одбора био је Никола Б. Поповић.

Павле Ивић је у оном тренутку доживљаван као главни човек Конгреса. Његов реферат *Актуелни јиренуијак српској књижевној језика* привукао је посебну пажњу. Ивић се у свом реферату јасно залагао да се српски језички стандард изграђује на екавском изговору. Србима преко Дрине препуштао је да се сами о свом језичком стандарду одлуче. Његов реферат није добио неподељену подршку, како се могло очекивати, него је изазвао опречна мишљења већ на самом Конгресу. Све је то документовано приказано у поменутом зборнику.

Други конгрес српских интелектуалаца десио се између два важна догађаја у домену језичке политике. Први догађај је онај када је у јесен 1993. руководство на Палама донело одлуку да се да предност екавици у језичком стандарду. Други је онај почетком 1998. када је идеја о предности екавице у језичком стандарду у Републици Српској била одбачена.

Био сам један од позваних учесника на Конгресу. Нисам добио реч да у расправи саопштим свој прилог под насловом *Инститиуције – најслабије ѿачке српској народа*. То је тема којом се и данас предано бавим, посебно у студијама о Матици српској и Српској академији наука и уметности. Мој прилог је објављен у поменутом зборнику у рубрици *Приложени ѿекстџови* и у мојом књигама.

Важан је податак да су Конгресу присуствовали руководиоци Републике Српске Радован Караџић, Момчило Крајишник и Никола Кољевић. Њихов улазак у салу дочекан је овацијама. Колико се сећам, овом конгресу нису присуствовали званичници истог ранга из Србије, Црне Горе и Републике Српске Крајине.

Показало се, већ у току заседања, да је овај Конгрес са мноштвом учесника и поднетих реферата и саопштења (60) имао и једну посебну сврху. Огроман број окупљених српских интелектуалаца требало је да потврди исправност опредељења да се српски књижевни језик стандардизује на основи екавице. Јер, у том тренутку није било нити је могло бити ауторитативнијег тела од оваквог Конгреса које би могло да изрекне такву потврду. Уколико би овако моћан скуп интелектуалаца потврдио став о екавици као српском језичком стандарду, посао би био обављен.

Десило се, међутим, нешто непредвиђено. Реферат Павла Ивића, који је сасвим јасно ишао у смеру наметања екавице као језичког стандарда за српски народ, наишао је на полемичку реакцију прво русисте Радмила Маројевића, а затим и других учесника скупа. Тако се десило да је у први план Конгреса избила несагласност око стандардизације српског језика. Тези Павла Ивића о томе да Срби треба да граде српски језички стандард само на екавици супротставили су се сами ијекавци. Поред Маројевића, који је ијекавац (рођен је у околини Никшића) исту тезу су заступали Црногорац Бранко Поповић, Херцеговац Жарко Ружић и Србијанац Тиодор Росић

(рођен је у Рашкој области). Павла Ивића су подржавали лингвисти из његовог круга: Бранислав Брборић, Слободан Реметић, Светозар Стијовић и други. Скуп није ни потврдио нити одбацио тезе Павла Ивића. У Резолуцији нема ни речи о овом проблему о којем су се на Конгресу укрстила копља. Последња реченица ове Резолуције гласи: „Јединственој држави српског народа нема алтернативе“. Показало се да има и да је морало бити.

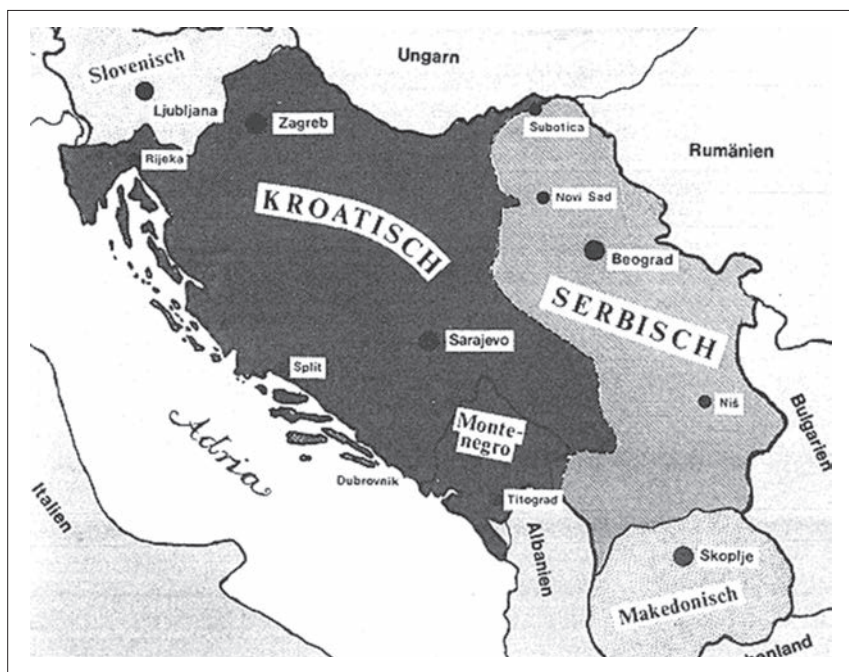
Концепција о српском језику коју је на Конгресу заступао Радмило Маројевић најпре је изложена у његовој књизи *Тирилица на раскришћу* (1991). Она је сагласна са концепцијом Вука Караџића, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, па и самог Ивића из књиге *Српски народ и његов језик* (1971). Маројевићева концепција је изникла из српске филолошке традиције. Она је уграђена и у идеје Покрета за обнову србистике и *Слова о српском језику* (1998). Професор Маројевић има неспорне заслуге што је ту концепцију у пресудном тренутку обновио и поткрепио речима и аргументима; показао се на делу и као одговоран научник и као одговорно политичко биће.

Пре него што је почетком 1998. дошло до анулирања Одлуке о предности екавице десили су се и неки други догађаји који са том одлуком имају посредне или непосредне везе. У Приштини је у октобру 1997. основан први Центар Покрета за обнову србистике. Неколико дана касније био је у Будви одржан 14. Конгрес славистичких друштава Југославије. На овом Конгресу сам имао уводни реферат *Обнова србисџике* на којем сам, путем једне брошуре и усменог излагања, представио главне документе и идеје овога Покрета чији је главни задатак оживљавање српске филолошке традиције на вуковским темељима. Са проблемом стандардизације српског језика сусрео се још Вук Караџић. Он је сматрао да је српски народни језик идентичан ономе што се, у другој терминологији, назива штокавско наречје. Ово наречје има три основна дијалекта или изговора: екавски, ијекавски и икавски. Бирајући један од та три дијалекта за књижевни језик, Вук је предност давао ијекавском изговору али је допуштао да се, у принципу, српски књижевни језик може заснивати и на екавском и икавском изговору само ако се они употребљавају правилно.

Најутицајнији српски филолог са краја 19. века, Стојан Новаковић, у свој академској беседи (1888) о Вуку, убрзо после

оснивања Српске краљевске академије (1886), определио се за равноправну употребу екавице и ијекавице. И то решење је било увек касније када се о нашем језику говорило као о српском. Са стварањем Југославије, међутим, победила је Јагићева концепција да је српски језик (тј. штокавско наречје) део српскохрватског језика који поред штокавског обухвата још два наречја: чакавско и кајкавско. Декларативно уношење ова два наречја под титулу фиктивног језика српскохрватског није утицало на обликовање српског књижевног језика, али је пружило формалну могућност филолозима јагићевске оријентације да српски народни и књижевни језик могу да назову и хрватским именом. Вук није признавао хрватско име за српски језик па је Јагић своју концепцију могао да развија тек после Вукове смрти. Али квазинаучна и институционална легитимизација ових хрватских претензија на српски језик остварена је први пут тек на Новосадском договору (1954).

Новосадски договор је имао и своју геополитичку димензију. Иако је на њему српскохрватски књижевни језик био дефинисан као један и јединствен, ипак су се том једном и јединственом језику давала два национална имена, а практично и два садржаја. То се најбоље види по правописима које је Правописна комисија Новосадског договора припремила. Године 1960. Матица српска издала је *Правопис српскохрватскога књижевног језика* екавицом и ћирилицом, а Матица хрватска *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* ијекавицом и латиницом. Тиме је практично оно што је за Вука и Новаковића био само српски језик на овом Договору било подељено на српски и хрватски део језика. Таква имплицитна подела, заснивана на разлици у изговору и писму, имала је прикривени геополитички смисао. Прича о две варијанте језика: београдској и загребачкој, источној и западној, српској и хрватској послужила је томе да се у време хрватског масовног покрета једна варијанта оног „једног и јединственог“ језика прогласи за хрватски књижевни језик. Ставови Новосадског договора и вишедеценијска употреба израза источна и западна варијанта, српска и хрватска варијанта, добили су и свој јасни графички приказ на *Карти хрватског језика са гошћинском српском* Томе Матасића (Минхен 1984). Ова карта је први пут код нас прештампана у часопису *Србистика/Serbica* бр. 2, Приштина 1998.

У годинама припрема за разбијање Југославије, и у време њеног распада, на лингвистичкој сцени Србије највише утицаја имали су академици Павле и Милка Ивић. Они су били настављачи чувеног и утицајног Александра Белића, главног Јагићевог следбеника међу Србима, и највећег лингвистичког ауторитета међу учесницима Новосадског договора. Ивићеви су подржавали Новосадски договор и наставили да спроводе његове закључке у дело.

У годинама разбијања Југославије Павле Ивић и круг лингвиста око њега направили су један корак више у односу на већ учињену поделу српског језика (преименованог у српскохрватски). Почели су да говоре о потреби стандардизације српског језика на екавској основи. Такав корак је проистекао као природна последица геополитичке стратегије Новосадског договора. Требало је још само да се таква стандардизација и званично прихвати у српској науци и друштву па да подела некадашњег српског језика преименованог у српскохрватски буде оверена. Срби би потврдили да је екавски српски, а ијекавски хрватски језик.

Такву језичку политику, изгледало је, није било тешко спровести у Србији. Павле и Милка Ивић су били највећи лингвистички ауторитети у Матици српској, у САНУ, на катедрама за српскохрватски језик у Београду и Новом Саду и другде. Практично сви лингвисти њихове школе били су спремни да прихвате и ове њихове ставове. Било је теже исти став наметнути Србима преко Дрине. Међутим, у ондашњим околностима борбе српског народа западно од Дрине за биолошки, политички и културни опстанак, изгледало је привлачно све што је упућивало на уједињење са Србима источно од Дрине. Поготово је уливало поверење то што је иза тих ставова стајао лингвистички врх српског народа у чије се знање и добре намере није могло сумњати. А српски лингвистички врх је пренебрегао геополитички значај својих потеза или није схватио да својим залагањем за стандардизацијом српског језика на основи екавице не само да практично напушта српску филолошку традицију него ствара простор да се српски језик сасвим отуђи и препусти другој традицији и имену.

Године 1967, кад је објављена *Декларација о називу и њоложају хрватској књижевној језика* био сам главни уредник Поља. На насловној страни овога тада утицајног листа објављен је текст мог професора Павла Ивића под насловом *Српскохрватски књижевни језик и наше дужности*. Аутор се супротстављао поменутој *Декларацији* али са позиција Новосадског договора, што значи са лоше тачке гледишта: полазио је од става да је српскохрватски књижевни језик један, али са два варијантама. Показао је, ипак, да је био свестан одговорности лингвиста. Рекао је:

Има њрилика кад линџисџа може нанеџи својој заједници шџеџу можда далекосежнију од свих корисџи које јој њружа њредани рад кроз чџџав живоџ једноџ научника. Па иџак, језички сџџручџаџи су у једном њоџледу у среџњијем њоложају: у њиховој је моџи да свој живоџ усмере џако да њихово дело не њосџане шџеџно.

На жалост, ни сам Павле Ивић није избегао овакву опасност. У време разбијања Југославије, када је међу многим битним питањима било најважније оно које се тиче језика, Павле Ивић и лингвисти окупљени око њега, нису схватили да је држава која се растакала

почивала на штетном и неодговорном понашању српских филолога, пројугословенски оријентисаних, према питању идентитета и интегритета српског језика и који су таквим понашањем и својим лошим ставовима утицали да и политичари доносе лоше одлуке.

У овим критичним годинама сви филолози, међутим, нису следили официјелни српски лингвистички врх, тј. нису се слепо држали Новосадског договора. Њихова оријентација биће јасно профилисана у ставовима Покрета за обнову србистике, који доследно тежи обнови српске филолошке традиције, оне из предјугословенског периода, и који се јасно противи ставовима сербокroatистике. Главна линија разграничења у ставовима српских филолога испољила се у односу према ијекавици као српском језичком стандарду. Тај однос се јасно показао на терену где је требало донети конкретне одлуке, а то значи највише у Републици Српској. Проф. Милош Ковачевић, по рођењу Херцеговац, учествовао је у овоме опредељивању својим лцидним лингвистичким прилозима, посебно текстовима сабраним у његовим књигама *За одбрану језика српскога* (1997) и у проширеном издању ове књиге *За одбрану језика српскога и даље* (1999), а затим и у читавом циклусу других књига. Да проблем о избору језичког стандарда није био само језичко већ и крупно политичко питање у Републици Српској, види се из ставова Одбора одбора за стандардизацију српског језика у којима се полемише са Ковачевићем. О томе имамо посредна сведочанства у зборнику *Српски језик у нормативном ојлегалу* који су приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић и Радојко Гачевић (Београд 2006). На два места у том зборнику (стр. 114, 216) можемо прочитати следеће реченице поводом Ковачевићеве критике укидања ијекавице:

1) У Републици Српској није било „укидања ијекавице“ како стоји у тексту (Ковачевићевом – ПМ), него су уставничке власти на Палама у јесен 1993. и. даље предности екавици у језичком стандарду, али не и у његовом литерарном и разговорном стилу, што је касније ушло и у текст Закона о службеној употреби језика и писма. Од те предности нова власти у Српској одустала је почетком 1998. године. (114).

Треба ипак захвалити члановима Одбора за стандардизацију српског језика и његовог Одбора за односе са јавношћу, што нису

сакривали чињенице. У тексту *Укидања ијекавице заиста није било*, они кажу: „Политичка одлука о језику, донијета у ратно вријеме, у јесен 1993. године, била је потврђена у миру, готово три године касније *Законом о службеној употреби језика и писма*“ који је Скупштина Републике Српске усвојила 1996. Затим се у истом тексту наводе првих 9 чланова овог *Закона* тако да сасвим јасно можемо да видимо о чему се ради. Ево како гласи Члан 1:

Службеном употребом језика и писма, у смислу овог закона, сматра се употреба језика и писма у:

1. предшколским установама, основним, средњим и вишим школама, на факултетима и академијама уметности,
2. школским уџбеницима, другим наставним средствима и школским обрасцима,
3. средствима јавног обавештавања,
4. државним органима,
5. установама, предузећима и јавним организацијама,
6. службеним евиденцијама и препискама,
7. Исписивању службених назива, јавних натписа и јавних признања. (218)

Уз неке нијансе, ставови овог првог члана, варирају се и у осталих 9 чланова *Закона*. Кад се све сведе на главно, ипак испада: тешко ијекавици у Републици Српској кад почне да се искључује из употребе од предшколских установа. Она, по овом *Закоњу*, нема никакве будућности.

Чланови Одбора за односе са јавношћу, у истом тексту, кажу и следеће:

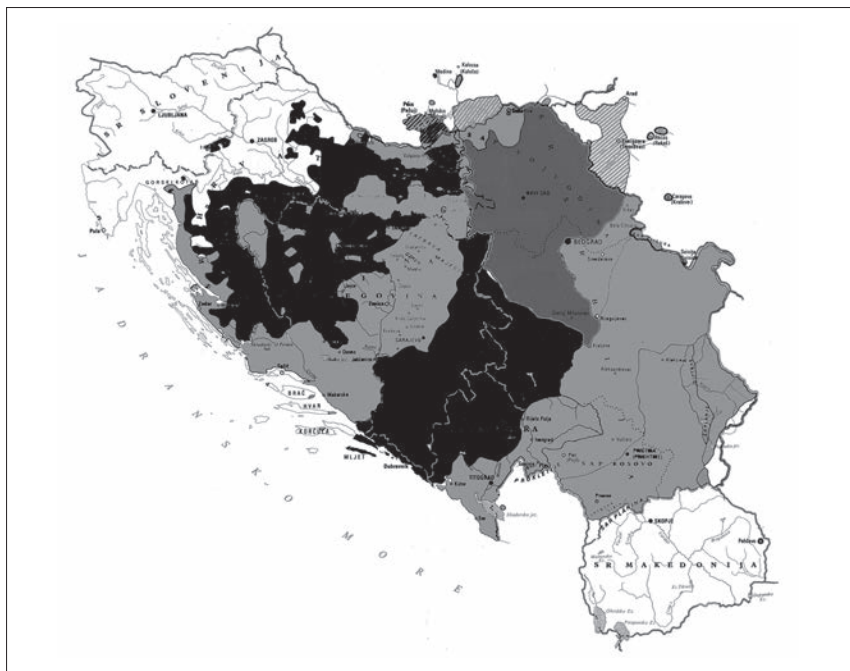
Нама није познато да су устанничке власти на Палама консултовале којеј лингвисту када су припремале политичку одлуку о рјешавању језичкој питања, али знамо поуздано да није консултован садашњи први српски лингвиста и поштоњи председник Одбора за стандардизацију српској језика академик Павле Ивић (умро 19. 9. 1999), којем је чак и у временима неодмјерених изјава и преких пресуђивања приписивана иницијатива за њу одлуку. (217)

Мој коментар на ову констатацију је овакав. Треба веровати Одборовом Одбору да академик Павле Ивића није био консултован од стране руководства са Пала. Али је природно што је ово руководство следило у идејама главног српског лингвисту, непосредно га и не консултујући. Било је, такође, природно и што је млади Александар Карађорђевић, који је на почетку Првог светског рата имао само двадесетак година, слушао савете Јована Цвијића, најчувенијег научника своје Краљевине Србије. На жалост, Цвијић је полазио од исте идејне матрице као и Ивић: ослањао се и он на идеје Ватрослава Јагића, главног филолошког промотора идеје југословенства и сербокroatистике. Срби су тешко пострадали у 20. веку због тих идеја, као што и данас српски народ лоше пролази јер следи исти идејни извор. И тако ће бити све док се сам тај правац не промени.

Поменућу један догађај који је могао и непосредно утицати на исправљање језичке политике у Републици Српској. То је био симпозијум *1847 – међаш у историји српске културе и духовности* који је у Требињу организовао Војислав Максимовић, тадашњи ректор Сарајевског универзитета са седиштем на Палама. Скуп је одржан 1. новембра 1997. а тема скупа враћала нас је основама српске филолошке традиције. Војислав Максимовић је био један од тројице посланика Републике Српске који се противио искључивању ијекавице из српског језичког стандарда. Друга двојица били су Митар Миљановић и Војин Буцало. Изгледа да су на требињском скупу били присутни и они посланици који су пошли за српским лингвистичким врхом. Скуп је одржан у великој сали Електрохерцеговине. Иза председничког стола била је велика табла. Ја сам своје излагање теза о потреби чувања екавског и ијекавског изговора у српском језичком стандарду поткрепио цртежима на табли којима сам коментарисао геополитичке последице једне и друге концепције. Имао сам утисак да су ме слушаоци добро разумели. После тога настала је жива дискусија. Закон о екавици само неколико месеци после овог догађаја био је укинут.

Своје ставове и ставове својих блискомишљеника о овим питањима најрадије представљам графичким приказом који сам направио на основу *Дијалектолошке карте шћокавској наречја српскохрвајској језика* коју је урадио Павле Ивић а објавио

Лексикографски завод у Загребу 1988. године заједно са картама чакавског и кајкавског наречја које је урадио Далибор Брововић.

На Ивићевој карти, која је у боји, приказано је цело штокавско наречје. Овај Ивићев приказ је, у ствари, дијалектолошка карта српског језика (по вуковској традицији). На овде приложеној карти, рађеној по Ивићевој матрици, приказани су екавски и ијекавски говори који су ушли у основу стандардног српског језика. Први су приказани сивом, а други црном бојом. На овако приказаној карти види се да је ијекавско наречје скоро подударно са територијом Републике Српске Крајине, такође и да је подударно са оптимално широким подручјем Републике Српске. На оба ова подручја Срби православне вере су већинско становништво. Они су већинско становништво и на означеним подручјима источнохерцеговачког дијалекта Србије и Црне Горе. Само у два подручја бројчану превласт имају неправославни: популација муслиманске верописповести у Рашкој области (Санџак) и житељи подручја Дубровника који су римокатоличке вере, пореклом Срби католици.

Овом убедљивом сликом о доминацији српске популације на подручју ијекавског говора потврђује се да је ијекавица незаобилазни део српског књижевног језика заснованог на народним говорима. Тиме се анулира теза о ијекавском изговору као превасходној карактеристици хрватске варијанте тзв. хрватскосрпског/српскохрватског језика или, у данашњој терминологији, хрватског језика. Ова карта обелодањује истину да је ијекавица, у ствари, западна али и јужна грана српског књижевног језика. Ако се пореде Матасићева карта и ова грађена на основи *Картије* највећег српског дијалектолога, Ивића, јасно је и која је лингвистички истинитија и која је, у геополитичком смислу, оправданија.

У Новом Саду је 23. и 24. новембра 2007. у организацији Покрета за обнову србистике и Владе Републике Српске Крајине у избеглиштву био одржан међународни научни скуп Српско питање и србистика. Овај скуп је имао у основи исту тему, српско питање, као и Други конгрес српских интелектуалаца, али и наглашено питање србистике, односно питања српске националне филологије. Овај скуп се може поредити са поменутиим Конгресом, ако не по броју присутних учесника, а оно свакако по броју реферата и саопштења и другог материјала објављеног у три обимне свеске зборника на укупно 1144 странице. Закључци са овога скупа концепцијски су прави опозит Закључцима Новосадског договора. Они су објављени у три варијанте: екавицом, ијекавицом и икавицом а све те варијанте објављене су и ћирилицом и латиницом. Организатори скупа верују да су овим скупом анулирали концепцију Новосадског договора, па самим тиме и Ивићеву концепцију. Уводне реферате на овом научном скупу имали су Петар Милосављевић, Радоје Симић, Милош Ковачевић, Радмило Маројевић, Момчило Суботић, Миле Медић који су се и у претходним годинама више пута супротстављали концепцији официјелног српског лингвистичког врха. Организаторима Скупа остаје да жале што су његово одржавање и резултате игнорисали најчувенији медији. Али се надају да ће, и поред тога, захваљујући објављеном материјалу, имати позитивно дејство.

Текст који читалац има пред собом може се схватити и као одговор на писмо професора др Николе Поповића који је објављен у *Новој Зори* (15-16/2007-2008) у којем се за мене каже да не говорим истину о улози Павла Ивића и његовог Српског сабора у организацији

Конгреса. По господину Поповићу испада да Павле Ивић није био стварни иницијатор за одржавање и организовање овог Конгреса иако је отпочетка прихватио иницијативу босанских Срба да се Други конгрес одржи, односно да се он одмах придружио иницијативи др Михаила Сфорцана и др Николе Поповића и других људи из Републике Српске. По мом непосредном доживљају Конгреса и ономе битном што се на њему десило, Павле Ивић је био доминантна личност на Конгресу, иако то формално можда није био. Колико се сећам, и позив за учешће на Конгресу потписао је академик Ивић. Уосталом, ретко да би се на позив неког мањег ауторитета окупило толико велики број људи.

Једино у чему господин Поповић мене стварно исправља јесте податак о броју учесника. У једној од две моје реченице, које Поповић цитира, каже се да је на Конгресу било 2000. људи. Тај податак нисам измислио. Вероватно га је у току Конгреса неко поменуо, а вероватно сам такву процену о броју учесника чуо или прочитао у медијима. Поповић каже да их је могло бити око 800 јер је толико било места у закупљеној сали, а највише их је могло бити око 1000. Верујем да је овај податак тачнији од онога који сам ја изнео. Али он ништа не мења на суштини. Важнија од тачног броја учесника на Конгресу јесте чињеница да је овај скуп на неки начин био преломан догађај у новијој српској историји која се тиче филолошких питања. Оно што се после дешавало показује да је на овом скупу исправнији став имао проф. Радмило Маројевић него академик Ивић. Било би по Србе трајно лоше да су Ивићеви ставови добили неподељену подршку.

Моја прича показује да је у Републици Српској једно време стварно била на делу Ивићева концепција (јесен 1993 – почетак 1998). Али и да је ова концепција одбачена као лингвистички и политички неоправдана. Лингвистички тим који је у означено време подржавао Ивићеву концепцију, наставио је и после овог пораза да држи све конце у националним научним и просветним институцијама у Србији. То је и један од разлога што је ситуација у којој се данас налази српски језик (а посредно и српски народ), и даље замућена.

Добра страна наше садашње ситуације у томе је што су се оквиру Покрета за обнову србистике изградили ставови који нуде другачији програм за излаз из бесмислене језичке политике. Пуна одговорност

сада је на државнополитичким органима у Србији и Републици Српској који више не могу да кажу да нису могли да бирају. Они су данас доведени у ситуацију да морају да бирају између србистике и сербокroatистике. После свих пораза које је сербокroatистика приредила српском народу, било би непромишљено и ризично и даље пристајати уз носиоце сербокroatистичке парадигме.

СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ И ВЕРСКО ПИТАЊЕ

Питање верског и националног идентитета Срба кроз историју једно је од оних која су заокупљала и наше и стране писце и научнике, а не само политичаре. У српској традицији постоји једна широка бразда којом су пролазили сви они који су били преокупирани питањима националног имена, језика и вере Срба, њиховог словенског и европског битија и окружења. Народ кога је судбина поставила са обе сране нестабилне границе која дели Исток и Запад вековима већ болно доживљава померања те границе и има великих тешкоћа у природним наскојањима да се одржи у својој целовитости. Успех српске борбе за самоодржање није увек подједнак и највише зависи од снаге националне самосвести и квалитета његовог националног програма.

Два програма: српски и југословенски

Срби су се, у новијој историји, опредељивали око два основна национална програма: српског и југословенског.

а. Српски програм је утемељио творац модерне српске националне свести гроф Ђорђе Бранковић (1645-1711). Он је радио на томе да све Србе окупи у једну посебну државну заједницу. Такав његов програм природно се сукобио са аустријским државним интересима. Моћна царевина га је зато заточила и без суда задржала у притвору све до смрти, преко двадесет година. Али је иза његовог деловања, а поготово из његових *Хроника*, остала да живи у народу идеја о потреби обнављања (односно стварања) самосталне српске државе.

Програм Ђорђа Бранковића почео се остваривати практично на почетку 19. века кроз Први и Други српски усанак. У духовном смислу те устанке су умногоме припремили Срби у Аустрији, најближи баштници Ђорђа Бранковића. Историјско оправдање српске државе дао је историчар Јован Рајић у својој обимној *Историји разних*

славјиских народов (1794). Правник по сгруци, а племић по пореклу, Сава Поповић Текелија направио је и прави програм-визију српске државе: наговестио га је у свом чувеном говору на Темишварском сабору 1790, а посебно изложио у свом писму Наполеону 1804. године (објављеном тек у књизи његових мемоара *Описаније живојџа моја* (1966). Текелијина визија српске државе најбоље се може видети из мапе коју је израдио 1805. (и штампао у 2000 примерака) и која је била намењена превасходно Карађорђу и његовим саборцима. Репродукција мапе објављена је у раду Душана Ј. Поповића *Сава Текелија џрема џрвом срјском усјанку* (Зборник Матице српске за друштвена питања, 1954) и у књизи Вере Милосављевић *Текелијина библиојџека* (1990).

И Бранковићеве *Хронике* и списи Саве Текелије и други писани извори сведоче о томе да су Срби имали своју националну стратегију за обнављање српске државе. Српски национални и духовни препород, који почиње са Бранковићем, а чији врхунци су Доситеј и Вук, одвијао се по исгом основном програму: успостављање континуитета са старом српском државном традицијом, духовна интеграција српског народа и остварење крајњег циља: уједињење свих српских земаља када тај циљ постане остварив.

Српски национални програм, који је почео да се оживотворује на почетку 19. века, био је главна српска оријентација све до Првог светског рата. Иако веома подложни југословенској националној идеји, Срби у 19. веку нису имали званични југословенски програм. Гарашаниново *Начертјлније*, упливисано југословенским програмом, задржало је форму српског националног програма. Тек у децембру 1914. године, Српска народна скупштина исгиче у Нишу, ратној пресгоници Србије, југословенски програм: исгиче да ће се борити за ослобођење све “неослобођене браће”, тј. Срба, Хрвата и Словенаца чији су предсгавници истицали став да је то један народ са три имена. Од тада, па до уједињења, то ће биги званични програм српске Владе. Последњи покушај да се Срби врате српском националном програму учинио је војвода Мишић у извештају регенту Александру 1919. године, предлажући да Срби не сгупају у сгварање заједничке државе са Хрватима и Словенцима. Александар његов предлог није прихватио.

После распада Југославије 1991. Србима није остало друго него да се врате свом српском националном програму. Процес дефинисања (редефинисања) тог програма иде мучно и споро: зато што су појединци и институције припремљени више ка оживотворењу оног другог, југословенског програма.

б. Југословенски програм почиње да се остварује од илиризма. Далеко пре илиризма, међутим, живела је, нарочито међу људима нашег језика са Приморја, идеја словенства (словинства). То је био њихов одговор на осећање италијанства које су сретали преко мора у Италији. И Приморци словенског порекла осећали су да припадају бројном Словенском народу. То осећање је било нарочито наглашено у време панславизма, крајем 18. и почетком 19. века.

Илиризам је појава која још увек није критички довољно осветљена. Тај покрет је, пре свега по идеји о јужнословенском заједништву, сличан словинству. Али он се није јавио у слободном Дубровнику, већ у Аусгријској царевини и не треба искључити ни удео моћне царевине у његовом настанку и програму. Важно је уочити да је илиризам настао у тренутку кад је српски духовни препород био најмоћнији и кад се српска државна идеја почела остваривати. Српски препород је претио да угрози Аусгрију, да доведе у питање њене сгратешке интересе. Природно је што је она настојала да том покрету на неки начин парира. Парирала му је тако што је покренула један конкурентски покрет, илирски покрет, који ће српски препород зауставити, онемогућити, разбити.

Илирски покрет се обично представља као акција младих одушевљених људи који су чиста срца настојали да остваре нешто велико и значајно на просторима где живе Јужни Словени. За такво виђење илирског покрета има довољно потврда. Али на тај сложени покрет може се гледати и другачије: као на смишљену акцију за коју ће се употребити млади и одушевљени људи. Стратегија снага које су стајале иза илирског покрета била је просга. Да би ослабили све опаснији српски национализам, Србе је прво требало ујединити са другим јужнословенским народима, пре свега са Хрватима, и то у Аусгријској царевини, а затим ту мешавину учинити неодрживом и разделити је. Та стратегија је већ првих година постала јасна искуснијим Србима. Идеју илиризма су, у први мах, подржали и

Текелија и Теодор Павловић, први људи у Матици српској. Али су се убрзо тргли и пружили жесток отпор. Теодор Павловић је, у полемици, изнео податак који може да илуструје порекло отпора. Срба је, по њему, у оном тренутку било око 5 милиона; Хрвата око 400.000; зашто би Срби имали рачуна да се уједињују са Хрвагима? Већ тада је појединцима било јасно да је циљ уједињења промена у односу снага.

Идеја илиризма је временом била одбачена, али су је исгичиниоци понудили у новој форми, у форми југословенства. Главни идеолог југословенства погсао је бивши капелан аустријског двора, а потом ђаковачки бискуп, Јосип Јурај Штрос- мајер. Он је говорио да су Срби и Хрвати један народ, да треба све да уједине: језик, књижевност, вере. Однос снага је био такав да је подразумевао да ће се то уједињење остварити под жезлом Хабзбурговаца. Штросмајер је своје идеје саопштавао у веома допадљивој форми тако да су те идеје прихватили и многи Срби, пре свих Ђуро Даничић, па затим његов ученик Стојан Новаковић, а пред Први светски рат главни носилац те идеје био је Јован Скерлић. Идеја братства и јединства и заједничтва која је нуђена са хрватске стране била је и за Србе примамљива, јер су и они од реализације те идеје имали своја очекивања: Идеју је прихватао и Његош и Вук (који је заједно са Даничићем потписао са Хрватима бечки договор о језику). Срби су на идеју Југославије и југословенства присгајали зато што су у оно време били премоћни над другим Јужним Словенима, јер су имали своју матицу у Кнежевини Србији. Они су југословенство схватили на свој начин: видели су у њему проширену српску заједницу која ће се, разуме се, остварити мимо Аустрије.

Прва и друга Југославија - то су биле две варијанте решења исгог проблема. Прва је насгала под српском динасгајом после рашада Аустро-Угарске. Друга, Титова Југославија, испољила је по Србе све негативности југословенског избора, јер је довела до дезинтеграције српске нације. Државна заједница у коју су Срби ушли 1918. звала се Краљевина Срба, Хрвата и Сло-венаца. Приликом распада Југославије Срби су изашли из државне заједнице која је у истим оквирима бројала шест народа: Србе, Хрвате, Словенце, Македонце, Црногорце и Муслимане. Три новостворена народа насгала су, углавном, из српског

националног корпуса. Зато је природно што су се јављале идеје (као на пр. у *Књизи о Милутићу* Данка Поповића) да би тај програм требало што пре напустити. Али не само напустити Југославију као државну заједницу, већ напустата и *саму* идеју југословенства: јер се показало да је и та идеја, у пракси, деловала разарајуће на српско национално биће.

Враћање раније напуштеном српском националном програму, то је оно најзначајније што се у годинама распада Југославије Србима десило. Распад Југославије извеле су сецесионистичке републике, потпомогнуте од спољних фактора. Десило се да враћање старом, напуштеном српском националном програму, изводе личности које готово да пре рата нису ни биле на јавној сцени, или су се тек пред рат на њој јавиле. То значи да враћање старом програму није било довољно духовно, идејно, политички, дипломатски, војно итд. припремљено. Остаје нам нада да ће снаге које изводе исгоријску преоријентацију имати довољно мудрости и храбрости да прелазак на нови (односно обновљени) програм спроведу што успешније и са што мање жртава. Ако је главна стратегија југословенског програма по Србе водила ка њиховој дезинтеграцији, природно би било да српски национални програм на њихову даљу судбину делује интегративно.

Српски национални програм и духовна интеграција

Југословенски програм деловао је дезинтегративно на Србе не само у националном, већ и у духовном смислу. Срби су у 19. веку били народ са три вере (православна, римокатоличка и муслиманска) па су тако и ушли у Југославију. Највише је било Срба православаца, а мање римокатолика и муслимана. Многи муслимани су се још и после Другог светског рата опредељивали као Срби. Судаћи по расположењу које данас преовлађује, Срби себе схватају као једноверни православни народ. И то је последица дезинтегративног деловања југословенског модела.

Свима је познага она реченица Вука Караџића о Србима “три закона”: грчкога, римскога и турскога. Није, међутам, толико познато да Вук том реченицом није изразио само свој став, већ и општи став његовог времена. Срби муслимани у његово време нису били значајан културни чинилац, бар за славистички свет. Али Срби римокатолици то јесу. Срби римокатолици још од Немањиног времена били су значајан чинилац

српског друштва, посебно на Црногорском приморју (Барска бискупија) и у Дубровнику. О Србима римокатолицима пишу Добровски, Копигар, Шафарик, Пипин и други. Срби римокатоличке вероисповести су у првој половини 19. века тако бројни да их поменуга филолози обично стављају пре Срба православца. Србе православце и римокатолике стално имају на уму и српски филолози све до новијих времена. Кад Стојан Новаковић, Вуков следбеник, говори о Србима, он има у виду Србе трију вера, а поготово римокатолике и православце. Кад Тихомир Остојић употребљава израз Срби православци, он при том мисли само на један део српског народа. У пројекцији велике српске државе код Саве Текелије, Срби никако нису само православни народ. Доситеј је проповедао верску толеранцију, али је и он имао у виду толеранцију пре свега међу припадницима разних вера српског народа.

Распад Југославије био је и рашад много чега па и распад атеистичке државе. Са њеним распадом актуализовано је и питање религије, напосе и питање о томе које су Срби вере.

Данас многима изгледа као да тај проблем не постоји: јасно је да су Срби народ православне вере. У суптини проблем је далеко сложенији. Срби православци су и даље најбројнији део српског народа. Не може се, међутим, никако порицати чињеница да и данас има Срба римокатолика и Срба муслимана: такорећи јуче су умрла два најугледнија Србина, римокатолик Иво Андрић и муслиман Меша Селимовић. У савременом свету, међугам, и Срби се срећу са једном новом и веома бројном категоријом: Србима атеистима; њихов број је данас веома велик. У двадесетом веку, међутим, јавила се још једна категорија која нашим људима 19. века није била важна: то су наши Јевреји. Један од њих, исгакнути дипломата Драгољуб Најман, тврдио је за себе, у разговору са Миром Адањом Полак, даје он по вери Јеврејин, али по националном осећању Србин. Нешто слично је говорио за себе и Оскар Давичо (Србин Мојсијеве вере). Давичо је на ружан начин нападао и Светог Саву и Српску православну цркву, али је он ипак песник који је испевао неке од најлепших песама о Србији; он је био и осгаће, надам се, велики српски песник. Јеврејин Станислав Винавер, каплар Сташа из *Времена смрти* Добрице Ћосића, био је српски писац и српски патриота, најбољи пријатељ Момчила Насгасијевића, за кога је и написао ону чувену реченицу да је Момчило Насгасијевић

био “светац српског језика”. Бавио сам се и једним и другим. Винавер није био странац у српском народу и у српској култури.

Кад се све те чиљенице имају у виду, онда верска слика српског народа не изгледа нимало просга. Срби се ни данас, једноставно, не могу свести само на православце, а да се тиме не повреди објективност и не начини народу као целини знатна штета. Са верске тачке гледишта, Срба данас има више категорија. То су: православни, атеисти, римокатолици, мусли-мани, јевреји, осгали. Таква слика се лакше може довести у везу са сликом коју су Срби имали о себи (и други о њима) у прошлости, али и са њиховом културном традицијом у целини. Срби у томе нису некакав изузетак. Код већине народа је тако или некако слично. Не видим ни да таква ситуација у верском погледу може да угрози Србе православце с обзиром да они више не живе у туђинској него у својој држави.

Језик, култура и историја — чиниоци српске интеграције

Срби имају јаку православну културу. Она се до највиших нивоа остварила у архитектури, сликарству, књижевности и музици, нарочито у доба развијене средњовековне државе. Неки од видова православне културе остварили су и у новије време високе домете (Мокрањац, Насгасијевић, Десанка Максимовић итд.).

Па ипак, не бисмо могли да кажемо да је српска култура у целини православна. Сем православне, она има једну још дубљу и старију традицију: ону која се заснива на народном стваралаштву. У том стваралаштву, како је лепо показао београдски професор др Миодраг Поповић у књизи *Видовдан и часни крсти* (1975), постоји и значајан слој предхришћанске, односно паганске културе, али и културе римокатоличке. Народна култура, а пре свега народна поезија је световног карактера, без изразитих религиозних обележја. Зато је и било могуће да она постане основа за успостављање блиских односа православца и римокатолика на културном плану. Идеја словинства, илирства, а касније и југословенства, заснивала се на етничкој блискости и народној култури. Највећи део дубровачке поезије је на тим основама. Зато је и било могуће да ту поезију прихвате и православци, а не само римокатолици.

Не можемо ни у будућности да очекујемо да ће српска култура бити само православна, чак и ако православље у великој мери ојача, а број православца се на рачун садашњих атеиста изузетао прошири. Чак и у средњем веку посгојала је изразита световна култура, па је сасвим природно да ће посгојати и даље. Једино пгто је природно да православци у српској држави очекују јесге - да буду најзначајнији верски чинилац, значајнији од свих других верских чинилаца, а самим тиме и најбитајији за духовни идентитет српског народа. Идеологија светосавља, ако иде истинским споама Светога Саве, никако не може водита ка верском, националном, културном и било каквом затварању. Она треба да се потврди кроз дијалог са другим идеологијама, међу којима би требало да заузме лепо и признато хуманистачко и духовно место.

Дубровник и његово место у српској култури

Дубровник је све до пада под Наполеонову власт био самостална република. Док је био слободан, Дубровник је зрачио на читавом јужнословенском просгору, а поготово у српском залеђу. Све до Другог светског рата сви српски историчари књижевности и многи страни сматрали су дубровачку књижевност саставним делом српске књижевности. У Титовој Југославији тако се већ није могло сматрати. Да би на рационалан начин њен нови статус оправдали, нови српски историчари књижевности су смислили одговор који би укратко овако гласио: Јесге, дубровачка књижевност се стварно развијала као самостална, али се накнадно интегрисала у хрватску књиже вност. Тако је и вук остајао сиг и козе на броју.

Такав одговор на један сгварни проблем, међутам, није и прави научни одговор. Како изгледа интеграција дубровачке у хрватску књижевност, изгледа најбоље се види из *Повјесџи хрвајске књижевности до йрејорода* Миховила Комбола (1945). Комбол је, без икаквог отварања проблема, представио дубровачке писце у оквиру хрватске књижевности. То јесге била ишеграција, али интеграција “одозго”, од сгране филолога. Исто такву интеграцију дубровачке књижевности у оквире српске извршио је и Павле Поповић у свом *Преједу српске књижевности* (1909). Разлика је у томе пгто књи-га Павла Поповића после Другог свегског рата није смела да се

прештампава, а Комболова, мада је изашла још за време НДХ, смела је. Интеграција дубровачке књижевности у хрватску погврђена је политичким средствима, дакле нелегитимно.

Баш у време кад се о дубровачкој књижевности није смело говорити као о сегменту српске литературе, у делу српске филологије учињена су испитивања која бацају ново светло на њено место у српској култури. Повод исграживањима је била прослава 600. годишњице оснивања Крушевца и симпозијум који је тим поводом одржан. На симпозијуму је Мирослав Пантић поднео реферат о одјецима косовске легенде на тлу Дубровника и Боке Которске. Сврха реферата је била да покаже распросгирање косовске легенде, али је реферат рађен тако темељно да је, узред, и ненападно, показао да су Дубровник и Бока били интегрални делови српског етничког простора. Следећи корак у том погледу учинио је Миодраг Поповић у књизи *Видовдан и часни крсти* (1975). Поповић са још више аргумената показује како у стварању косовске легенде учествују римокатолици. Он их не лоцира и не назива их Срби римокатолици (то је незванично забрањено), али по свему што каже сагласан је са Пантићем: да се косовска легенда гради не само међу Србима православцима, већ и међу Србима римокатолицима. Готово исговремено те резултате ће потврдити и Јелка Ређеп у својој докторској дисертацији *Прича о боју косовском* (1975). Госпођа Ређеп је још два пута потврдила да је Дубровник био интегрални део српског духовног простора и то у радовима који се зову *Прича о краљу Звонимиру* (1989) и *Развој косовске легенде* (1991). У првом раду је показала да и Хрвати имају причу сличну оној о боју косовском. Али се из осветљења види да та хрватска прича нема никакве везе са Дубровником. У другом раду је још јасније показала оно што је већ као резултат исграживања било видно у и њеној докторској дисертацији: да се без учешћа Дубровчана не може објаснити не било шта у српској култури - већ сама косовска легенда, односно косовски мит, дакле оно што се налази у сржи српског идентитета.

Обнова српске државне идеје, стварање модерне националне мисли почиње међу Србима у Угарској крајем 17. века и почетком 18. века. Али ни тај чин није протекао без пресудног удела Дубровника. Гроф Ђорђе Бранковић је своју свест о немањићкој држави, Лазару и Бранковићима, односно о трима главним српским средњовековним

династијама, градио на историјској визији пре свега једног Дубровчанина, бенедиктинског свештеника Мавра Орбинија, аутора знамените књиге *Краљевство Словена* (1601). Ту књигу је један други гроф, руски дипломата Сава Владиславић Рагузински, пореклом из Требиња, био превео на руски и објавио у скраћеном издању. Мада је Аустрија забранила да се та књига уноси из Русије, она је ипак допрла до српских читалаца 18. века и пресудно је утицала на свест о старој српској држави и њеној старој слави. Кад извадите из српске историје један стуб, стуб који се зове Дубровник, правите лажну историју Срба. Српска историја, као ни српска култура, без Дубровника једноставно не може. Стари Дубровчани су много држали до своје посебности, али и до свог припадања словенском свету. А ко им је најближи у словенском свету, пре свега код оних највећих, као што су Орбини и Гундулић, није тешко уочити. И Орбини и Гундулић су били католици. Они, као и други дубровачки ствараоци, представљају ону карику која повезује Србе из времена Немањића, Лазаревића и Бранковића са Србима модерних времена.

Католички свештеник дум Иван Стојановић (1829-1900) у књизи *Дубровачка књижевност*, (1900) јасно је истицао да су Дубровчани били по вери римокатолици, али по језику и по пореклу Срби. Сматрао је да то једно не искључује друго и да једно не смета другоме. Дум Иван је превео и једну значајну књигу немачког историчара Ј. К. Енгела: *Повијести Дубровника* (1903). У књизи је он објавио и свој обимни додатак од око 200 страна под насловом *Најновија повијести Дубровника*. У њему је, као живи сведок, показао како је Аустрија од успостављања своје власти на почетку 19. века живо радила на кроатизацији Дубровника. Он је и лепо видео и приказао да о старим Дубровчанима не треба судити по новим, који су последица смишљене аустријске антисрпске политике и кроатизације. На жалост, у другој Југославији за ту књигу такорећи није се ни знало, или није смело да се зна. Дум Иван Стојановић је, међутим, деловао у духу модела који је имао Вук Караџић, који се обично назива оцем модерне српске културе: имао је свест да историјски припада српском народу и српској култури. Обе Стојановићеве књиге издала је после његове смрти Српска дубровачка омладина.

Српски естаблишмент и српски национални програм

Распад Југославије 1991. године довео је Србе у веома незгодну ситуацију, ставио их је пред једно велико исгоријско раскршће. Срби су, сматра Добрица Ћосић, добијали у рату, а после то исго губили у миру. Запгго је то тако, није тешко одговорити. Рат је добијао народ, а позиције у миру губио је естаблишмент.

Српски естаблишмент чини тек један део српског друштва: врхови државе, полиције, војске, политачких партија, образовања, културе и, разуме се, цркве. Приликом распада Југославије показало се сасвим видљиво колико је војни естаблишмент био прилагођен да брани државу. Српска војска у крајинама показала се као ефикасна, достојна старих предака, тек кад се, кроз борбу за национални опстанак, трансформисала у савремену српску војску.

У још тежој ситуацији нашла се српска дипломатија. Ни она није била прилагођена да служи посебним српским интересима, јер је деценијама била усмеравана да служи југословенским интересима. То се нарочито видело у њеној неспособности да се одлучније супротстави медијској кампањи против Срба. Вероватао је нешто слично било и са полицијом.

Укупан српски образовни систем био је подређен југословенском. За сгубове братства и јединства, на пример, истицани су Мажуранић и Штросмајер. Скривала се, зарад виших интереса, чињеница да је бан Мажуранић водио геноцидну политику према Србима, а да је Штросмајер тежио да и Србе стави под жезло Хабзбурговаца. Из насгаве књижевности, са друге стране, изостављана је читава једна линија у српској филологији, која је нарушавала за нови систем пожељан модел. До Другог светског рата, на пример, *Прејлед срјске књижевности* Павла Поповића (1909) и *Истјорија нове срјске књижевности* Јована Скерлића (1914) представљале су на комплементаран начин српску књижевност као целину. У Поповићевом *Прејледу*, у посебним деловима, била је приказана српска народна, стара и средња (дубровачка) књижевност, а у Скерлићевој *Истјорији* само нова српска књижевност. Поповићева књига, која је до Другог светског рата доживела петнаесгак издања, после није прештампована, а Скерлићева јесге, и то више пута. Природно је,

отуда, што смо сви морали да стекнемо погрешне предсаве о српској литератури као целини. Павле Поповић није изузетак; осгала нам је до данас, у доброј мери, сакривена српска филолошка традиција.

Српски естаблишментје, у другој, Титовој Југославији, на свим нивоима и у свим доменима био природно подређен оапваривању југословенског програма. Тај процес није заобишао ни најзначајније српске научне и културне инстатуције као што су САНУ, СКЗ и Матаца српска. Не треба никог да чуди што су Матица српска и СКЗ из заједничке едиције *Српска књижевности у стйо књија* изоставиле дубровачку књижевност у целини. Јер, у тим инстатуцијама нашли су се људи који су прихватили програм новог режима, а они који тај програм нису прихватили били су једносавно одбачени. Естаблишмент који је после Другог светског рата био успостављен свуда, па и у најглавнијим културним, образовним и научним инстатуцијама, био је у раскораку са естаблишментгом који је владао до другог светског рата. То је довело и до прекида у филологији, у историографији, у традицији. Нови систем је, посве природно, тежио ка тотализацији својих ставова у свим доменима, па и у књижевности. Оно што је учињено у едицији *Српска књижевности у стйо књија*, после се понављало у више едиција: на пример у едицијама *Српска књижевности у књижевној кријици* и *Српска драма*. И из тих едиција је изостављана дубровачка књижевност. Поновило се то чак и у најамбициознијем пројекту који је рађен у Српској књижевној задрузи: у *Историји српског народа* у десет књига. Та едиција је израз знања, опредељења, ставова српског естаблишмента који је постојао седамдесетих и осамдесетих година у српској науци и друштву. Извесна одступања од тих ставова (а њих у некој мери у тој историји заиста има) само погврђују постојање парадигме о иденгетиту и конгинуитету српске нације у којој нема пуно места за словинство, за Србе других вера, нити за српско сгановиште у тумачењу појава каква је илирски покрет и сличне. Огуда је и дошло до оног раскорака у схватањима некадашњих челника (Стојана Новаковића, Павла Поповића и других) и њихових данашњих наследника. Југословенски програм, који је тако битно угацао на судбину Срба, није се најпре јавио у схватањима ни српских социјалиста ни српских комуниста. Они су му само дали анти српски правац. Идеја југословенства је

зачета и подржана далеко пре него што је и створена Југославија и то најпре од песника и филолога. Отуда је и природно очекивати да ће се отпори у прихватању српског програма јављати тамо где су они највише укореењени, тј. у филологији. У стварање југословенског програма укључена су била и значајна имена наше културе и науке. Њихов значај и удео у српској култури немогуће је и непотребно игнорисати. И југословенски програм је био српски, али то је био и програм преко којег су се остваривали и антисрпски интереси, мимо воље, свесног удела и моћи најисгакнутијих српских учесника.

Мислим да је за садашње српско друштво важно да прихвати да је преоријентација на српски програм неминовна. Било би добро кад би се та преоријентација извела са што више обзира и са што мање жртава. То ће моћи да се учини ако се као оријентир има: успостављање кошинуитета са српском традицијом и са српском историјом. Као и други народи и Срби имају право да сами одређују свој пут.

ДВЕ ИДЕЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСТВА: СРПСКА И ХРВАТСКА

Крајем септембра 2001. године у интервјуу Телевизији Пинк председник Црне Горе господин Мило Ђукановић, питан о могућности опстанка Југославије, одговорио је да је идеја југословенства потрошена. На питање: који је његов матерњи језик? – он је одговорио да је, по Уставу Републике Црне Горе, то језик српски, али да је пре српског постојао српскохрватски језик који се потом разбио на српски, хрватски, бошњачки... језик. Одговори господина Ђукановића нису само лични јер имају упориште у образовном систему и Црне Горе и Србије. Али ти одговори нису тачни. Моја истраживања проблема југословенства и српског језика, у области филологије, дају друкчије одговоре. На питање: да ли је идеја југословенства потрошена, мој одговор је: Потрошена је хрватска идеја југословенства, али српска идеја југословенства није потрошена. А на питање: да ли је Ђукановићев и мој матерњи језик прво био српски или српскохрватски, мој одговор је: прво је био српски. То су филолошка питања која траже тачне одговоре и из научних и из политичких разлога. Тачни одговори на ова питања воде нас на пут изласка из кризе. Погрешни одговори гурају нас даље у пропаст.

Српска идеја југословенства

Српска идеја југословенства је старија од хрватске. Она се јавила из отпора према илирском покрету. Илирски покрет је наступио са ставом да су сви Словени, који живе на Балканском полуострву, један народ: народ илирски (тј. да су сви Јужни Словени Илири), и да говоре једним језиком, језиком илирским. Двојица челних људи у Матици српској, тридесетих година 19. века, Теодор Павловић и Јован Суботић, схватили су да је идеја илирства неприхватљива, јер је унитаристичка: брисала је разлике између јужнословенских народа и оспаравала њихову посебност. Зато су истакли једну другу идеју: идеју

југословенства. Најпре је то учинио Теодор Павловић (1804-1854) у тексту објављеном 1837. године у његовом Српском народном листу бр. 23. под насловом *Име рода*. Павловић каже:

...ми браћу нашу молимо, нека се илиризирања ману, чим и иако друго ништа учиниши неће, нећо баш ироичивно намјеренију, иј. између једноилеменика неспоју ће иодићи. Сваком је своје најмилије, сваком своје дакле нека и буде, ио је и ираво и нужно: зовимо се сваки својим рођеним именом; Крањци нек буду Крањци; Хорваиши Хорваиши, а Србљи Србљи ио особ, кад је иак о свима заједно реч, зовимо се сви онако, како се ио иприроди зовемо и зваиши морамо: рођена, једноилемена, мила браћа Јуославјани, Јуослав! (Видеји у: Виктор Новак, Антиологија јуословенске мисли и народној јединстви, 1930:78-79)

Још прецизније од њега, и на више простора, исту идеју је елаборирао млади Јован Суботић (1817-1886) у тексту *Неке мисли о сојузу Књижевном Словена на јују и иоја сојуза имену* који је објављен у Летопису Матице српске 1839. године. Суботић каже:

При имену „Илир“ несијаје имена Србин, Хорваи, Бујарин, и ири имену „Јуо-Славен“ није иако; у овом имену већ је ио иприроди и Србин, и Хорваи, и Бујарин, и свакиј онај Славенскиј народ, који на Јују живи. Како се назовемо у сојузу Илирима нисмо више Србљи ниши смо Хорваиши; ако се назовемо „јуославенима“ осиајемо заједно оноја имена, које за себе имамо. (1839, часи ирећа: 111-112) Концејиција јуословенстви Павловића и Суботића је јасна. Они су смайрали да иреба сачувати иосебности свакој од јужнословенских народа, али неоваиши и њихово заједништво. Они су одбацивали илирско име, иако Срби, како Суботић каже, “име <илирическиј народ> у диломаишији австријској имају” (121). Суботић је у оно време јасно знао оно ишио је данас заборављено: да су у Аустријској царевини само Србе, и каиолике и ираво-славце, називали Илирима, а њихов језик илирским. Аустријски цареви иривилејије нису давали српском већ илирском народу. У 18. веку иосиојали су Илирска дворска канцеларија и Илирска деиуиација које су се бавиле државноадминистративним ии-ишањима иоложаја Срба у Монархији.

Павловић-Суботићева идеја југословенства, у значењу јужнословенства, зато што је била природна, имала је дубоке корене у српском народу. Она је носила обележје и политичког и друштвеног живота Срба. Тој идеји је нарочито био привржен кнез Михаило. Али и други Обреновићи стално су рачунали, и морали рачунати, на сарадњу, нарочито са Бугарима. Рачунао је са тим и Никола Пашић, деценијама.

Српска идеја југословенства почела је да добија манифестни облик на почетку 20. века. Приликом прославе стоте годишњице Првог српског устанка, на иницијативу српских књижевника, био је у Београду (1904) одржан први конгрес југословенских књижевника. Други је одржан већ следеће године, 1905, у Софији. На конгресима су учествовали представници Словенаца, Хрвата, Срба и Бугара, а конгреси су се називали југословенским, јер се израз југословенски тада односио на све Јужне Словене. О тим конгресима писао је Скерлић. Његови чланци прештампани су у његовим *Сабраним делима (Писци и књије, IV)*. Конгресима књижевника следили су и скупови ликовних уметника. Њих је, са српске стране, организовала Надежда Петровић. Све до Другог балканског рата (1913) међу јужнословенским народима била је на делу превасходно српска идеја југословенства у значењу које су јој дали Теодор Павловић и Јован Суботић. Она је, поред уметника, занимала и филологе и политичаре. Највише података о томе, а на једном месту, има у текстовима које доноси поменута *Анџологија југословенске мисли* Виктора Новака. У њој је, између осталог, пренесена и белешка из листа Пијемонт о посети српског краља Петра Југословенској изложби 1912. У белешци пише:

За време док је Краљ на сирајџу разгледао изложбу, на доњем сирајџу свирала је музика. Кад је Краљ био у словеначком одељењу, музика је интонирала словеначку химну; кад је био у бујарском, бујарску химну; кад је био у хрватском одељењу, хрватску, а у српском одељењу српску народну химну.

(В. Новак, 1930: 624)

Овај сликовит опис казује о карактеру српске идеје југословенства. Она је подразумевала савез свих јужнословенских народа. Развој те српске концепције југословенства пресекао је Други

балкански рат (1913) у којем су Бугари, без објаве рата, напали Србе, своје савезнике из Првог балканског рата (1912). На челу Бугарске тада је био цар Фердинанд I Кобург, владар немачког порекла. У томе рату су Срби тешко поразили Бугаре. Али је у рату тешко страдала и српска идеја југословенства јер је створен јаз између Срба и Бугара који је још више продубљен у Првом светском рату. Од Првог светског рата, тачније: од Нишке декларације (1915), Срби ће бити доведени у ситуацију да прихвате хрватску идеју југословенства која је решавала питање положаја јужних Словена у Аустроугарској; Србија је на себе преузела да се бори “за ослобођење неослобођене браће: Срба, Хрвата и Словенаца”. Своју победу у рату Срби ће ставити у функцију те идеје којој ће остати верни све до распада Југославије 1991. Павле Поповић, један од главних организатора оних конгреса југословенских писаца са почетка века, објавиће 1918. у Кембриџу (Енглеска) утицајну књигу под насловом *Југословенска књижевност*. Из ње ће потпуно бити изостављена књижевност Бугара. Тиме је напуштена српска идеја југословенства.

Српска идеја југословенства оставила је значајан траг у славистици. До илирског покрета и Павловић-Суботићеве идеје југословенства, слависти су Словене делили на две групе: на југоисточне и северозападне. Тако су их, на пример, делили Добровски, Копитар и Шафарик. После појаве илирског покрета и појаве Павловићевих и Суботићевих текстова, преовладао је став да Словене треба делити на три групе: на источне, западне и јужне. На Словенском конгресу у Прагу (1848) јужни Словени имали су заједничку секцију, илирску. На предлог српске делегације, ова секција је променила назив у Југословенска секција. Практично од тога конгреса, словенски народи се деле на источне, западне и јужне Словене.

Хрватска идеја југословенства

Хрватска идеја југословенства и по пореклу и по природи је другачија од српске. Њену појаву су обележиле три личности из три различита доба: Павле Ритер Витезовић, Људевит Гај и Јосип Јурај Штросмајер. Ова тројица истакнутих Хрвата су по пореклу били Немци и њихова идеја југословенства везана је за политичке интересе Аустријске монархије.

1. Павле Ритер Витезовић (1652-1713) рођен је у Сењу, а највише је живео у Загребу. Он је живео у време преломно за судбину Балкана. После сламања турске опсаде Беча 1683. Аустрија је све дубље потискивала Турску ка источним просторима Балканског полуострва. Аустријски двор затражио је од свога поданика Ритера Витезовића да направи пројект ослобађања балканских простора од турске власти. Ритер Витезовић је тражени пројект објавио у спису на латинском под насловом *Croatia rediviva* (Оживела Хрватска, 1700). У њему је доказивао да на простору Балканског полуострва, од Јадранског до Црног мора живи један народ, народ хрватски, који говори једним језиком, језиком хрватским. Ваљда сви хрватски извори тај пројект називају великохрватским, јер је пројект предвиђао стварање Велике Хрватске састављене од Беле Хрватске (Словенија, Хрватска, Славонија, Истра, Далмација) и Црвене хрватске (Босна, Херцеговина, Србија, Македонија, Бугарска). Таква Хрватска, разуме се, историјски никада није постојала па није ни могла да буде оживљена. Али је овај пројекат обелоданио претензије Хрвата и Аустрије. И Бранко Водник у својој *Повијести хрватске књижевности* (Загреб 1913) овај Ритер Витезовићев пројект назива великохрватским. За овај пројекат сигурно би требало употребити и тежу квалификацију, јер је брисао са лица земље читаве јужнословенске народе: Словенце, Србе, Бугаре, третирајући их као Хрвате.

Само мало пре Витезовића, са српске стране је потекла иницијатива за обнову српске државе, „попут хрватске“, која је правила разлику између Срба и других јужних Словена. Била је то иницијатива грофа Ђорђа Бранковића из седамдесетих година 17. века, конзистентно изложена у његовом Мемоару аустријском цару (1688). Тек после тога Витезовић је постао идеолог великохрватства.

Интересантно је да су све српске личности које су имале јасне и принципијелне погледе на националну идеју и на јужне Словене, и онда и касније, доживеле, попут грофа Ђорђа Бранковића, извесну дифамацију и у животу и у историјској науци.

Водников поглед на Витезовићев пројект значајан је јер осветљава и ону страну која се тиче филологије; још конкретније – питања језика. Водник пише:

Пишање јединственото књижевното језика и правописа није с ову страну Велебитта до тога времена нишко така далеко помакао као Витезовић. Подријетлом Нијемац, измијенивши своје породично име Ritter у свим хрватским гјелима у Витезовић, рођени сењски чакавац, одгојен у средишту кајкавщинине, у Загребу, он први одлучно истиче, да је најчистији хрватски језик штокавско наречје. (1913: 299).

Витезовићев пројект стварања велике Хрватске у оно време није био остварљив. А што се тиче језика, све до појаве илирског покрета у Аустријској царевини под хрватским језиком сматрало се само кајкавско наречје. На том наречју и неговали су Хрвати своју књижевност. У службеној Аустрији, илирско наречје, тј. штокавски, сматрано је српским наречјем. Тим именом називан је, на пример, и језик Доситеја Обрадовића. Тек са појавом илирског покрета стварају се услови да се реализује Ритер Витезовићев пројект у домену језика. На ту опасност благовремено су указали српски интелектуалци на челу са секретаром Матице српске Теодором Павловићем.

2. Ваљда у свим релевантним хрватским изворима наглашава се да су и илирци и Анте Старчевић (који је почео као илирац) имали свога претходника у Ритеру Витезовићу.

Раширено је схватање да је Старчевић (1823-1896) имао великохрватске ставове; да је претеча усташког покрета. Није тешко показати да су његови ставови о Хрватима и хрватском језику изворно били блиски Ритер Витезовићевим ставовима. У духу тих ставова Старчевић је порицао да постоје Срби и да постоји српски језик; Срби су, по њему, Хрвати а српски језик је хрватски. Он је, дакле, у новим историјским околностима, само понављао Ритер Витезовићеве ставове, доводећи их до крајњих консеквенци.

Тако нису чинили илирци, мада су се и они често позивали на Ритер Витезовића и признавали га за свога претечу. Илирци, са Људевитом Гајем на челу, нису више доказивали да од Трста до Црног мора живе Хрвати. За више од стотину година, после Ритера Витезовића, на историјској сцени се пуно тога променило. Афирмисали су се као народи и Срби, и Словенци, и Бугари, па и сами Хрвати. А нарочито је, у деценијама које су претходиле илирском покрету, био јак препородитељски покрет међу Србима. Тај покрет је, највише преко Вука Караџића, јасно предочио свету да су Срби и бројан народ, и дуге историјске прошлости и признате културе. У новим околностима постало је неприхватљиво тврдити да сем Хрвата на Балкану не постоје други јужнословенски народи. Хрватски илирци су имали другу стратегију: они су настојали да покажу да су сви ти народи једно: тј. да су Илири. А пошто су сви заједно Илири и хрватски илирци су истакли своје право да узму најразвијеније илирско наречје, тј. штокавско наречје, за свој књижевни језик. То је значило да су се они понели слично Ритер Витезовићу. Али они су то чинили еластичније. Штокавско наречје они нису проглашавали чисто хрватским већ илирским. На основу тако схваћеног права и они су почели да пишу штокавским, као главним наречјем илирског језика. Таква њихова пракса наишла је на отпоре међу јужнословенским народима. Пројект илираца није имао готово никаквог одјека међу Бугарима. А одупрли су му се и сви словеначки писци сем Станка Врза; одупрли су му се и српски прваци: Вук, Текелија, Сарајлија, Павловић, Суботић, Стерија и други. У неколико година деловања илирског покрета, мало шта се остварило од јавно прокламованог. Као што није остварена Витезовићева Велика Хрватска, није настала ни Гајева Велика Илирија. Али су илирци остварили нешто битно за Хрвате у стратешком смислу. Остварили су онај део Ритер Витезовићевог пројекта који се тиче језика. Од илирског покрета, бар међу Хрватима, прихваћен је став да је, поред чакавског и кајкавског, и штокавско наречје хрватско.

Зна се да је кајкавац Људевит Гај (1809-1872) своје *Новине хорвајске, славонске и далматинске* и њихов подлистак *Даницу* почео 1835. да објављује на хрватском језику, тј. кајкавски, и да је постепено прелазео на нов језик, илирски, тј. штокавски, српски. Такође се тачно

зна и да је кајкавац Иван Броз свој *Хрватски њравопис* (1892) радио на корпусу Вукових и Даничићевих дела и да је у њему дефинитивно усвојио за Хрвате не само Вуков источнохерцеговачки ијекавски већ и Вукова правила за јужно наречје. Није било сумње да су и овај илирски и овај источнохерцеговачки штокавски један те исти српски језик. Па ипак, каснија језичка наука ће непринципијелно тврдити је и штокавско наречје хрватско.

3. Илирски покрет није успео да учини прокламовано: да уништи идентитет јужнословенских народа, да све Јужне Словене претвори у Илире. Али он је ипак умео да унесе забуну у оно главно што се народа тиче: у идентитет српског и хрватског језика, у идентитет и српског и хрватског народа. Пошто је илирски покрет обавио своју функцију уношења забуне, Аустрија га је забранила (1843). И та забрана је имала важну функцију. Од тога чина, илирско име, које се пре илирског покрета односило превасходно на Србе и на српски језик, почиње да се односи превасходно на Хрвате и да означава хрватски језик. Готово све што је било прозвано илирским именом отада ће бити преименовано у хрватско. Институције мењају имена: Илирска читаоница ће постати Хрватска читаоница, а Матица илирска ће постати Матица хрватска.

Крајем 40-тих, кад је илиризам већ одслужио своје, јавља се Штросмајер (1815-1905) са својом идејом југословенства. Штросмајерово југословенство само је по имену исто са Павловићевим и Суботићевим. Та појава је у језику позната као хомонимија: кад исти израз означава различите садржаје. Пре него што је постао ђаковачки бискуп, Штросмајер је био бечки дворски каноник. Супротно од Павловића и Суботића, он није пошао од природног стања Јужних Словена и њихових интереса. Он је пошао од аустријских државних интереса. Сматрао је да Аустрија треба да се реорганизује као федерација разних народа и да један од тих народа буду Југословени које чине три племена: Словенци, Хрвати и Срби (Бугаре је морао да искључи јер нису били у саставу Аустријске царевине). Центар тако остварене заједнице Југословена, тј. Словенаца, Хрвата и Срба, по њему је требало да буде Загреб. На основама Штросмајерове идеје југословенства, иза које су стајале јаке политичке снаге, пре свега међу становницима Аустрије, и створена је у одговарајућем моменту

прва Југославија. Она се звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а била је проглашена државном заједницом „једног троплемног и троименог народа“. У тој дефиницији Југословена садржана је и Ритер Витезовићева великохрватска, и илирска унитаристичка, и Штросмајерова идеја југословенства. Али је садржана чак и Старчевићева идеја порицања Срба и српског језика. Није случајно да је у Новаковој *Анџологији југословенске мисли* нашао место Старчевић, а није нашао места његов опонент Суботић. (Под Вуковим именом дат је само бечки *Књижевни договор*, чији су ставови већ били криво интерпретирани).

Хрватска идеја југословенства, у Старчевићевој или Штросмајеровој варијанти, у варијанти интегралној југословенства, чији су заговорници били и Александар Карађорђевић, и Виктор Новак и Владимир Дворниковић, увек је била унитаристичка. Она је подразумевала или да су сви Јужни Словени Илири, што је већ било преведено као Хрвати, или да су Југословени, што је још даље замућивало ситуацију. Српска идеја југословенства је, напротив, подразумевала и посебност и јединство јужнословенских народа, без обзира на њихов државноправни статус и верско опредељење.

Јагићево филолошко оправдање хрватске идеје југословенства

Филолошко оправдање за Штросмајерову идеју југословенства дао је највећи хрватски филолог Ватрослав Јагић (1838-1923). У обимном чланку *Југословени*, објављеном у чешком Научном словнику (1864), он је износио став да су Хрвато-Срби, односно Југословени, један народ, јер говоре једним језиком који је састављен од три наречја: чакавског, кајкавског и штокавског. Пошто и Словенци говоре кајкавски, и они су Југословени. Јагић је, међутим, истицао да Срби и Хрвати, иако су по језику један народ, у ствари чине два народа, који се разликују по вери, па су сви католици Хрвати, а сви Срби су православци. Он је, дакле, српско и хрватско национално име прогласио ознаком верске припадности, јер је то било у интересу Хрвата. Тај његов изум, са којим Српска православна црква нема никакве везе, дубоко се укоренио у свести и образованог и простог света (јер је долазио од “велике науке”) и нанео је српству велике

штете. По Јагићевом пројекту требало је да се заједнички књижевни језик Срба и Хрвата, српскохрватски, односно хрватски или српски, односно штокавски, подели по линији екавица (српски део) и ијекавица (хрватски део). Ови Јагићеви ставови оживотворени су у Титово време Новосадским договором (1954). На основама Новосадског договора направљена су два правописа: *Правойис срѣскохрватскоја књижевној језика*, објављен екавицом и ћирилицом (Матица српска 1960) и *Правойис хрватскојсрѣскоја књижевној језика*, штампан ијекавицом и латиницом (Матица хрватска, Загреб 1960). Тим правописима је штокавско наречје, фактички, подељено на две половине: на српску и на хрватску, са разграничењем на линији Лозница-Краљево-Дечани. Та подела је више деценија касније потврђивана тезом да постоје две варијанте српскохрватског језика: источна и западна, београдска и загребачка, српска и хрватска. Узалуд је Лазо М. Костић у емиграцији (1964) писао књиге о крађи српског језика. Њега српски лингвисти или нису чули или нису хтели да чују. Па ипак, Јагићеви следбеници на Другом конгресу српских интелектуалаца 1994. нису успели да поделе српски језик по линији: екавица – српска, ијекавица – хрватска. Преовладао је затим став да Срби у књижевном језику имају два изговора (екавски и ијекавски) и два писма: ћирилицу и латиницу.

Југославију, засновану на хрватској идеји југословенства, разбили су потомци твораца те идеје у историјском смислу. Последњи председник Председништва Југославије Стипе Месић запамћен је по изјави која гласи: „Ја сам свој задатак извршио. Југославија више не постоји“. После разбијања Југославије остало је, међутим, нерешено крупно питање: питање језика. Ако је хрватски језик кајкавски, чакавски и штокавски, онда српског језика нема, као што је и тврдио Анте Старчевић. Српски језик не може да буде исто што и хрватски језик, јер Срби не говоре и не пишу ни чакавски ни кајкавски, као што су то чинили и чине Хрвати. Зато је историјски и научно једино исправно да из језичке заједнице Срба и Хрвата, која више номинално не постоји, свако изнесе оно што је у њу и унео: Срби штокавски, а Хрвати чакавски и кајкавски. Као што Србе не треба терати да се односе према чакавском и кајкавском као према свом матерњем језику, тако ни Хрватима нико не може забранити да говоре и пишу и штокавски. Али се при том мора знати да је тај штокавски, у ствари,

српски језик, на онај начин на који је енглески енглески, па макар колико се света њиме служило. Хрвати се данас служе српским језиком, као што су се некада служили немачким језиком. Било би у реду да Срби почну да изучавају чакавски и кајкавски као хрватске дијалекте (језик), као и бугарски и остале јужнословенске језике. То би било сасвим у духу српске идеје југословенства, која није потрошена, и у интересу је укупне јужнословенске популације и сваког од словенских народа на Балкану посебно. Било би то и у интересу одбране имена и идентитета српског језика као основног националног специфика.

ДВЕ ОПЦИЈЕ ЗА СРПСКИ НАРОД

обнова србистике или распарчавање (језика, народа, државе)

Године 2017. навршава се 20 година од настанка Покрета за обнову србистике. Исте 1997. године основан је и Одбор за стандардизацију српског језика при САНУ. И Покрет и Одбор су окупљали филологе који су нудили идеје за решавање филолошких проблема после разбијања Југославије и напуштања југославистике и сербокроатистике. Та решења нису била на истој линији. Од односа према овим решењима зависиће не само будућност српске националне филологије него и судбина српског народа.

1.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (створена 1918. као „држава једног троименог и троплеменог народа“, преименована 1929. у Краљевина Југославија) настала је на Штросмајеровој идеји југословенства. Кључни став Штросмајерове идеје био је да најбројнији Југословени, а то значи Срби и Хрвати, имају исти језик, али се разликују по вери, па су Хрвати католици а Срби православци. Муслимани истог језика, третирали су као неопредељени (између Срба и Хрвата), а могли су се изјашњавати као Срби муслиманске вероисповести или као Хрвати муслиманске вероисповести. Из те концепције проистекао је и став да је „вера вододелница нација“. На основу ње ће се у Титовој Југославији појавити и Муслимани као посебан народ (од 1992. применовани у Бошњаке). Та концепција се разликује и од концепције Вука Караџића, и од српске идеје југословенства Теодора Павловића, Јована Суботића и Надежде Петровић, али и од историјске праксе других европских народа за које је језик, а не вера, основна „вододелница“ нација. Све што се Србима у новије време буде дешавало имаће корене у лошем избору основног принципа идентитета народности.

2.

Југославија, грађена на основама Штросмајерове идеје југословенства, рушена је два пута: стварањем Независне Државе Хрватске (1941-45) и осамостаљењем Републике Хрватске (1992). Владајући кругови у Хрватској у оба случаја одбацивали су и Југославију, али и хрватску идеју југословенства. Истовремено са овом идејом одбацивали су и са њом комплементарну сербокroatистику, филолошку дисциплину коју је још у 19. веку почео да гради Штросмајеров следбеник а водећи хрватски филолог Ватрослав Јагић. Приликом оба стварања хрватске државе, српски језик, третиран и као српскохрватски (односно хрватски или српски) проглашаван је само хрватским. Срби, који су морали да снесу последице стварања Југославије, која им није била потребна, морали су скупом ценом да плате и прво и друго разбијање државе.

3.

После другог разбијања Југославије 1992, више српских филолога, универзитетских професора, дошло је до истоветног решења: да треба напустити сербокroatистику и њене поројекције, и обновити српску филолошку традицију из предјугословенског периода, дакле обновити србистику; применити европске стандарде и на Србе. А то је конкретно значило: обновити ставове утемељитеља србистике Вука Караџића, али и Матице српске и Српске краљевске академије из предјугословенског периода. Истовремено, то је значило и обнављање ставова који се тичу српског језика, српске књижевности и идентитета српског народа. Ова обнова значила би, такође, и обнову српског националног програма у складу са Вуковим и схватањима слависта његовог времена о језику, као и обнову напуштене српске идеје југословенства која се разликовала од Штросмајерове. По том програму, Срби су један од словенских и један од југо-словенских (у значењу јужнословенских) народа који говори својим посебним српским језиком. Српски језиком, као матерњим, говоре и пишу припадници разних вера, пре свега православне, католичке и исламске. Српским језиком се служе и припадници других народа.

4.

Покрет за обнову србистике промовисан је у амфитеатру Филолошког факултета у Приштини 9. октобра 1997. на основу писаних програмских докумената, обимне јавне дискусије и уз присуство 63 учесника. Том приликом основано је и Друштво за обнову србистике, које је почело да издаје часопис *Србистика/Serbica*, да објављује књиге и да организује научне скупове. Све је то могло да се учини захваљујући пре свега труду проф. др Слободана Костића (1952-2012).

Као иницијатор оснивања Покрета за обнову србистике, сматрам да се његова појава историјски оправдала. Делујући самостално или скупно, присталице ове идеје су у последњих 20-25 година створили предуслове да се српска филологија осамостали и преобрази. То се може потврдити бројним књигама више аутора, одржаним научним скуповима, зборницима са тих скупова.

На жалост, идеја о институционализацији србистике у Србији није на адекватан начин прихваћена од стране националних институција и државе. Чак су и медији престали да извештавају о резултатима и делатностима присталица ове идеје. Србистика је у Србији добила третман илузије којом се заносе неки филолози са маргине научног и друштвеног живота.

Овакве тврдње нису произвољне. У Србији се данас на универзитетским студијама институционално изучавају: англистика, германистика, еспањолистика, нидерландистика, јапанологија, синологија, хунгарологија, албанологија, румунистика, словакистика, русинистика итд. Али се у Србији институционално не изучава србистика (или србологија). У Србији се и даље посебно изучавају српски језик и српска књижевност, а избегава се њихова веза помоћу интегративне дисциплине, србистике, како се то чини код других филологија. А то значи да се према Србима, и у њиховој матичној држави, примењују двојни стандарди. Научна дисциплина о Србима искључена је из система који важи за друге европске народе.

5.

До спречавања да се србистика уведе у научни систем није дошло случајно. Чим се Покрет за обнову србистике огласио, основан

је Одбор за стандардизацију српског језика. То се десило 12. децембра 1997. године, дакле само 62 дана после промоције Покрета. За седиште овог Одбора одређена је Српска академији наука и уметности, а његови су чланови познати лингвисти, представници институција из свих српских земаља. Одбор је тако одмах схваћен као ауторитативан чинилац у стварању нове српске језичке политике после разбијања Југославије.

Кључни човек овог Одбора, његов оснивач и први председник, Павле Ивић (1922-1979) није подржао идеје филолога који су тежили обнављању српске филолошке традиције. Ни то није случајно. Свој научни ауторитет академик Ивић је стекао у време доминације сербокroatистике, дисциплине која је превладала током постојања Југославије, поготово у Титово време, а чији је стожер у Срба био Александар Белић, следбеник Ватрослава Јагића. Та дисциплина је имплицитно стајала на становишту да је српски језик, у ствари, српскохрватски. На основу тога створена је заблуда да се овај језик може и делити.

6.

Још док је рат трајао, у мају 1994, академик Ивић је, као председник организације Српски сабор, у Сава Центру у Београду, организовао дводневни скуп са око хиљаду учесника под именом Други конгрес српских интелектуалаца. На том скупу било је речи о много чему. Ипак, главни његов циљ био је садржан у главном реферату, Ивићевом. Водећи српски лингвиста прихватио је идеју да се српскохрватски језик мора делити и предлагао је да се српски књижевни језик стандардизује на екавици. Тај предлог значио је оживотворење могућности које је нудио Новосадски договор (1954) идејом о два варијантама српскохрватског/хрватскосрпског језика: истичној (екавској) и западној (ијекавској). Оно што у тексту Новосадског договора није било до краја речено (да се тиме један и исти језик дели на два језика), јасно је речено у Ивићевом реферату: књижевни језик Срба он је идентификовао са екавском варијантом истог језика.

Тој тези, неочекивано а веома ефикасно, супротставио се млади русиста, професор Радмил Маројевић, ијекавац и Црногорац, и још неколико учесника скупа, заступајући став да Срби никако

не треба да се одричу своје ијекавице, језика славних српских народних песама, Вука, Његоша и многих других писца. У дискусији, Ивићеве ставове подржао је само ужи круг његових следбеника, а Други конгрес српских интелектуалаца идеју о екавици као српском језичком стандарду није подржао. (Ивићево залагање за увођење екавског стандарда подржаће касније само руководство Републике Српске и то релативно кратко време, до почетка 1998).

За Други конгрес српских интелектуалаца, на који сам био позван, имао написани реферат под насловом *Националне институције – најслабије тачке српског народа*. Као најслабије тачке српског народа у мом тексту окарактерисане су Српска академија наука и уметности и Матица српска зато што су у Титовом периоду напустиле властиту традицију. Организатори скупа, међутим, нису ми омогућили да своје ставове јавно саопштим. Шире образложење идеја о потреби обнављања српске филолошке традиције изнео сам у чланку *Српски национални програм и верско питање* који је неколико месеци касније објављен у часопису *Хришћанска мисао* (1994/4-6). Ти ставови су били разрађени у трима мојим књигама објављеним у Приштини (*Српски национални програм и српска књижевност*, *Систем српске књижевности*, *Срби и њихов језик*). Они су били уграђени и у основне документе Покрета за обнову србистике.

7.

Ставове о подели језика које академик Ивић није могао да одбрани на јавној трибини, могао је да спроведе преко новоформираног Одбора за стандардизацију српског језика. Већ почетком 1998. овај Одбор је легализовао три језика: српски, хрватски и бошњачки језик. Исте године група српских филолога, на челу са академиком Ивићем, јавно је одбацила и документ под насловом *Слово о српском језику* и програм обнове српске филолошке традиције. Ауторитет Академије и ауторитет Одбора, као и центри моћи који су их подржавали, дали су обележје обликовању филолошке сцене Србије и српског народа уопште. За ту сцену карактеристично је да се верује ауторитетима, а не аргументима. Ако се аргументи могу превидети, не могу се превидети последице. А последице се виде у легализацијама читавог низа

имена за српски језик. То су: српски, хрватски, бошњачки/ босански, црногорски и буњевачки језик.

Оваква легализација имала је последице и у иностранству. У Хашком суду се бивши српски језик обично назива бехаес (босанско/ хрватско/српски), негде се у европским земљама посебно изучавају три језика: босански, хрватски и српски, а у Паризу се изучава као један: бошњачко-црногорско-хрватско-српски.

Не дешава се први пут да се српском народу преко његових националних институција наметну туђе идеје. Нисам једини који је реаговао на та дешавања, а да јесам сведоче текстови објављени у Политици октобра 2006. а прештампани у књизи Српско питање и србистика (2007). Стварност показује да су надјачале снаге које подржавају делатност Одбора, а ниподаштавају активности Покрета за обнову србистике. Организовано ниподаштавање научних аргумената и маргинализовање идеја имали су своју цену.

8.

И сада, четврт века после разбијања Југославије, главни српски проблем је у односу према језику који су Срби створили, а који су и поимали и називали српски језик. Тај проблем има свој корен, а српски филолози обично избегавају да се са њим непосредно суоче. А корен нарушавања идентитета српског језика је у Илирском покрету (1835-1843). Пре тога Покрета, у славистици је уважаван став да Срби имају свој језик, а Хрвати свој. Илирски покрет, настао међу Хрватима, уз благослов Аустрије, одбацио је тадашњи хрватски књижевни језик (кајкавски) и прихватио српски језик у вуковској варијанти са образложењем да ће тако Хрвати бити ближи једноплеменом народу, Србима. Присталице Илирског покрета залагале су се да се тај језик зове илирски, онако како је српски језик називала званична Аустрија, а не онако како су га Срби звали, српски. Разним манипулацијама је, затим, чињено да се прикаже да Срби и Хрвати имају исти језик, који се зове српски или илирски, односно хрватски или српски.

Из Илирског покрета од средине 19. века међу Хрватима су се развиле две струје: једна чији је родоначелник био Анте Старчевић и друга чији је родоначелник био Јосип Јурај Штросмајер.

Иза Старчевићевог понашања стајала је ова логика: ако су Хрвати и Срби народ једног језика, односно један народ, онда један од та два народа не може да постоји. А по њему не треба да постоје Срби. Та идеја показала се као геноцидна, нарочито у 20. веку.

Штросмајер је понудио друго решење. Идејом југословенства он је заступао став да су Срби, Хрвати и Словенци један народ. Идејом „католичког хрватства“, које је пратила девиза „Све за вјеру и Домовину“, он је имплицитно негирао постојање Срба католичке вере а афирмисао постојање Хрвата штокаваца. Ова опција је за Србе у Аустрији могла да буде прихватљивија од Старчевићеве, поготово кад је била излагана у допадљивом облику о слози и јединству. Њој је ишло наруку и деловљање Ватрослава Јагића, који се понашао као следбеник Вука Карацића, а заговарао ставове супротне Вуковим, оне који су водили остварењу Штросмајерове идеје југословенства.

9.

И према Илирском покрету и према Штросмајеровој идеји југословенства, српски прваци, поготово династија Обреновић, имали су резервисан став. Али је хрватска идеја југословенства у неким деловима српске интелигенције примана са симпатијама.

Српске институције, међу њима Матица и Академија, у предјугословенском периоду, чувале су идентитет и име српског језика. Тек у међуратном периоду, тј. у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (првој Југославији) идентитет српског језика почиње озбиљно да се нарушава. Тако је морало да буде јер је цела тадашња Краљевина Југославија настала на темељима Штросмајерове идеје југословенства. У уставима ове државе (1921, 1931) званични језик државе добио је назив српскохрватскословеначки. Овај назив је донекле заживео у образовном систему и у јавном животу. Али је добијао и конкуренцију у називу српскохрватски језик који се, бар међу Србима, употребљавао паралелно са изразом српски језик.

10.

Судбинске промене које се тичу идентитета српског језика десиле су се у другој Југославији, Титовој. Смер и карактер ових промена лакше ћемо схватити ако их сагледамо кроз три издвојена чина.

Чин први. У обновљеној Југославији, која је овога пута номинално имала пет народа (Срби, Хрвати, Словенци, Македонци, Црногорци) више није могао да се употребљава израз српскохрватскословеначки језик. У оквирима ове државе требало је направити место за новолегализовани језик – македонски. Зато су (привремено) враћени називи језика из предјугословенског периода. У Словенији је службени језик био словеначки; у Хрватској се језик називао хрватски или српски; у Србији и Црној Гори (као и у предјугословенском периоду) враћен је назив – српски, а у Босни и Херцеговини је легализован назив српскохрватски језик.

Чин други. Долази до уједначавања назива за исти језик који се говорио у четири средишње републике: Хрватској, Босни и Херцеговини, Србији и Црној Гори. Тај чин се збио у виду Новосадског договора, одржаног на формалну иницијативу Летописа Матице српске. Овај скуп је организован ради договора Матице српске и Матице хрватске о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата. Одвијао се у духу Титове политике братства и јединства. Показаће се касније да је стварно био организован да би потврдио тезе хрватске филологије из предјугословенског периода. Важно је зато знати да је Новосадски договор одржан у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине дана 8, 9. и 10. децембра 1954. године и да је на овом Договору српски језик и у Србији и Црној Гори добио нови званични назив: српскохрватски/хрватскосрпски језик. Такође је важно имати на уму и да је подсећање на Бечки договор, као на договор Срба и Хрвата око заједничког језика, било без икакве основе, а да је практична подела истог језика на источну (екавску) и западну (ијекавску) варијанату била учињена у складу са Јагићевим пројекцијама поделе замишљеног српскохрватског језика.

Чин трећи. Само 13 година после Новосадског договора (1967) 18 хрватских институција објавило је *Декларацију о називу и њоложају хрвајској књижевној језика* у којој су се одрекле Новосадског

договора. Овог Договора се године 1971. одрекла и посебно Матица хрватска. Од тада па до осамостаљења Хрватске, текао је процес легализације хрватског језичког израза (односно стандарда) као посебног хрватског језика на основама западне варијанте. След догађаја показује да је Новосадски договор био потребан да би се у будућности хрватски језик легализовао. Исто тако, била је потребна и институционализација сербокроатистике да би се, после разбијања Југославије, на њеним основама и идејама легализовала кроатистика. У мојој књизи *Титаник* (2012) постоји и поглавље чији је наслов *Титио као реализаџор хрватској филолошкој пројекта*.

11.

Новосадског договора никад се нису одрекле ни Матица српска ни Српска академија наука. Ни то није случајно. Јавни чин одрицања од Новосадског договора покренуо би многа питања, па и питање одговорности кадровских структура у овим институцијама.

Ипак, 60-та годишњица Новосадског договора није остала незабележена. У истој сали у згради бившег Покрајинског комитета Савеза комуниста, овај догађај је обележен свечаном седницом обновљене Матице српске у Дубровнику 6. децембра 2014. године. Ако су се Матица српска и Српска академија наука и уметности прећутно одрекле своје филолошке традиције, том седницом је показано да је бар једна српска национална институција имала снаге да се суочи са поразом који је Србима приређен.

Матица српска у Дубровнику није нова институција. Она је била основана 1. августа 1909. у Дубровнику у згради Српске православне црквене општине, а окупљала је у већини Србе католичке вере. Матица српска у Дубровнику била је забрањена 1914, а у југословенском периоду није деловала. Обновљена је тачно на стогодишњицу свог оснивања 1. августа 2009. у Београду. У сарадњи са Покретом за обнову србистике и Владом Републике Српске Крајине у прогонству, ова васкрсла институција је фототипски издала 16 књига штампаних између 1909-1914. у издању Матице српске у Дубровнику. Овим и новим издањима, показала је да српска филолошка традиција није мртва, већ да је само у немилости код српског официјеног научног и

културног естаблишмента. Главни догађај на овом скупу, посвећеном годишњици Новосадског договора, било је промовисање зборника *О иденитијетету српског језика* који је објавио сва документа битна за тај историјски чин. Овај зборник има 488 страна. Данас може јасно да посведочи о злоупотреби науке у политичке сврхе. Последице те злоупотребе осетили су грађани целе Југославије, и то не само они који се још осећају Србима.

12.

Била је прилика да медији овај изузетан чин забележе и да му посвете одговарајућу пажњу. На жалост, медији, који се према активностима Покрета за обнову србистике нису понашали професионално, и овога пута су се тако понели. Показали су својим чином да имају негативан став и према самој идеји да се српска филолошка традиција обнови.

На сличан начин, медији су углавном превидели и прећутали и дводневни Међународни научни скуп *Српско ишћање и србистика* (2007), потпуно су прећутали симпозијум одржан поводом обнове Матице српске у Дубровнику (2010) и симпозијум о Србима муслиманске вероисповести (2012). Медији нису обратили пажњу ни на једну од више мојих књига из области политикологије заснованих на становишту србистике. Лист Политика водио је више од три месеца анкету *Сачувајмо српски језик* (од октобра 2016. до јануара 2017) у знаку подршке ставовима Одбора за стандардизацију српског језика, а није хтео да објави мој текст *Српски језик – целина или њарче*.

Овакво понашање медија већ се толико пута поновило да се не може сматрати случајним. Не треба искључити сумњу да иза таквог понашања медија стоје неки центри моћи.

Упорност са којом присталице обнове србистике истрајавају на својим виђењима, није без основа. Иза таквог понашања стоји уверење да није истина само оно што се као истина легализује. Свака истина има две егзистенције: потенцијалну и актуелну. Што значи да се неистине могу де-легализовати, да за истину постоје шансе. Па и за истину о постојању српске филолошке традиције из предјугословенског периода.

13.

А да би се створиле претпоставке да истина ипак пробије, данашње српско друштво се мора суочити са чињеницом да је, од двеју опција, које су се појавиле у Србији пре више од две деценије, фактички легализована само она опција коју нуди Одбор за стандардизацију српског језика, а да је опција Покрета за обнову србистике „стављена је под тепих“.

Преварићемо се ако мислимо да је стварни губитник у овом случају Покрет за обнову србистике. Стварни губитници су српски народ и Србија као држава. Србија је постала земља у којој се крше европски стандарди и вредности. То је матична држава Срба у којој се српски језик приказује као више националних језика. Људи укључени у те процесе и нису свесни какве последице има њихово понашање.

Једна од последица ставова које заступа Одбор за стандардизацију може се видети и на српском националном корпусу. Срби се више не идентификују као мултиконфесионалан народ, дакле као и други европски народи, већ се идентификују онако како је Штросмајер пројектовао: само као народ једне вере, православне. Затупници Штросмајерових идеја у српском естаблишменту показују и доказују да у Републици Србији поред стотина хиљада католика разних националности нема једино Срба католика. Ситуација је таква да се чак и понос српског народа, Иво Андрић, проглашава етничким Хрватом. Други понос српског народа, Меша Селимовић, проглашава се Бошњаком (што он јесте, као и Андрић, као и Ђопић), јер ни он, по истим критеријима, не може да буде етнички Србин. По владајућој концепцији, муслимани који говоре као и православци, у Србији морају да се третирају као Бошњаци или Босанци, дакле као и они пореклом из Босне и Херцеговине. Јер не може да има Срба муслиманске вероисповести иако их је све до Титове Југославије било.

Штросмајеровска концепција, преведена на језик филологије, довела је до тога да се у Србији практично остварује пројектована идеја о стандардизацији српског језика на екавици и ћирилици. Испада да тако мора бити ако се од интегралног српског језика (штокавског са три изговора) одузимају делови који се идентификују као бошњачки /босански или хрватски језик.

14.

Један од плодова језичке политике Одбора за стандардизацију видео се и приликом блокирања Србије на путу ка Европској унији што је Хрватска учинила 12. децембра 2016. Та блокада је трајала све док Хрватска није добила уговорну гаранцију са српске стране да ће се за хрватску националну мањину у Војводини штампати уџбеници на хрватском језику. Није тешко одговорити на питање од када хрватски језик постоји у Србији, пре свега у Војводини. Овај језик у Војводини није постојао пре Новосадског договора, а није постојао ни неколико година после разбијања Југославије када је српском језику било враћено његово старо име. Хрватски језик постоји од оне одлуке Одбора за стандардизацију из 1998. када је добио статус самосталног језика. У пракси је то значило да према том језику Србија треба да се односи као и према другим мањинским језицима (мађарском, румунском, словачком, русинском). Практично, тек од 2002. је у органима власти и медијима Аутономне Покрајине Војводине хрватски језик легализован као језик националне мањине.

А шта је тиме учињено, може се показати подсећањем на историјске чињенице. Националне заједнице мањина, које говоре својим језицима у Војводини, постоје већ вековима. Хрватска национална заједница у Војводини настала је неприродно, тек у југословенском периоду, и то на основу Штросмајерове теза да Срби и Хрвати имају један језик, али се разликују по вери. На основу тог критерија сви католици који говоре као и Срби православне вере проглашавани су Хрватима. А као што је на неприродан начин створена оваква хрватска национална заједница, тако је на неприродан начин дошло до легализације српског језика као хрватског. Тиме су створене претпоставке за спровођење политичких циљева хрватске филолошке стратегије. Један од тих циљева јесте потпуна релативизација судбине српске националне заједнице у Хрватској и хрватске националне заједнице у Србији. Учињено је у постјугословенском периоду да Срби на територији авнојевске Хрватске, који су постојали вековима, добију исти третман као Хрвати у Војводини који су настали вештачки и то тек од југословенског периода. Последице те релативизације већ се осећају, а тек ће се осећати. Мора се признати да су и такву релативизацију утемељиле оне неутемељене одлуке Одбора за стандардизацију српског језика.

15.

Мада Одбор за стандардизацију непосредно не сноси одговорност за наметање ставова да је само ћирилица српско писмо, а латиница хрватско, његова легализација хрватског језика има и такву последицу. Том легализацијом су само створене основе да се потврде тезе хрватске филологије из 19. века да све што је писано латиницом спада у хрватску културу. Таква теза већ има крупне последице по опстанак Срба у Хрватској; а пројектује сличне последице по Србе у Србији и другде. На основу те тезе испада да се у Хрватској српска писмена култура своди на готово искорењену ћирилицу. Пошто се латиница увелико раширила у Србији, неће бити тешко легализовати став да је у Србији у већинској употреби хрватски језик. Јер се и преко писама убедљиво показује да је и у самој Србији српског језика све мање и да је он осуђен на искорењивање.

16.

Има знакова де се српски естаблишмент помало тргао из уљуљканости чином промоције Хрватске православне цркве на православни Бадњи дан 2017. Тај чин је српске званичнике подсетио да је Хрватска православна црква постојала још једном у историји: у време усташког режима. На жалост, не уочавају се битне разлике између та два чина и не сагледава се природа нове опасности.

Хрватску из времена Павелића није признавао нико из демократског света, а није озбиљно узимао ни онај „хрватски језик“ у НДХ, са натрухама „новоговора“. Тај језик као хрватски нису прихватили ни Титови саборци. Данас је ситуација другачија. Хрватску државу признале су све цивилизоване земље, а слично је и са језиком који се назива хрватским. Српски језик признат је као хрватски језик и у самој Српској академији наука а на делу је интензивно пласирање теза да се разлике између српског и хрватског језика најлакше виде на основу писма. Тиме је прећутно потврђен став да Срба католика нема, па самим тиме потврђен је и став да Срби римокатоличке вере у српску језичку заједницу нису ни могли да унесу ни латиничко писмо којим су се служили.

На промоцију Хрватске православне цркве зато треба гледати као на логичну последицу развоја догађаја. Пошто се, на крају југословенског периода, хрватска страна одрекла Штросмајерове идеје југословенства, на Бадње вече 2017. само је учинила корак даље: одрекла се и његове идеје „католичког хрватства“, стављајући хрватство испред вере. То значи да се хрватска страна практично одриче идеје о вери као вододелници нација. Ту идеју је препустила српским институцијама, историчарима и филолозима да доврше пројект упропашћивања српског народа. Овај чин наговештава да ће хрватска страна поштовати европски принцип о мултиконфесионалности народа, дакле исти онај принцип који је био доминантан у српском друштву предјугословенског периода. По том принципу, као што сви народи могу да имају и своје правослаце, њих могу да имају и Хрвати, а под одрђеним условима, могу да имају и своју Православну цркву. Логика је оваква: ако Пољаци, који су у већини католици, могу да имају Пољску православну цркву, зашто би тако нешто било неприлично да имају и Хрвати!?

Пошто се владајући српски филолошки естаблишмент није одрекао сербокroatистике, нема знакова ни да је могао да схвати у чему је потез са промоцијом Хрватске православне цркве дугорочно неодржив. Ако се Хрватима и не може оспорити право да имају мултконфесионални идентитет, може им се оспорити право да свој идентитет граде на основу језика који је српски, и на основу (латиничког) писма које је српско. И језик и писмо су, у југословенском и постјугословенском периоду, само легализовани као хрватски. Ова легализације је направљена на рушним темељима. Па је самим тиме нарушен још главнији принцип, принцип идентитета. А ово нарушавање принципа не тиче се и не погађа само Србе; тиче се и других европских народа.

Са овим проблемом може се успешно носити само научна дисциплина о Србима, србистика. Ако кажемо да се њој спречава да се институционализује, лакше ћемо схватити и зашто се тако чини.

17.

Одбор за стандардизацију српског језика, непромишљеним понашањем, створио је проблеме не само деловима српског народа

неправославне вере, већ и онима православне, посебно у Црној Гори и Хрватској. После проглашења Црногорске православне цркве, а сада и најаве оснивања Хрватске православне цркве, у државама где српски језик има несрпска национална имена, и сама Српска православна црква доспева у тежак положај. А то је једна од последица организованог стављања србистике „под тепих“.

Српска православна црква, чији је благослов добио Покрет за обнову србистике на више скупова (на Косову и у Новом Саду), могла би да помогне обнови српске филолошке традиције. Чињеницама треба погледати у очи. Док је та традиција била уважавана, и Српска православна црква је могла нормално да делује на целом говорном подручју српског језика.

18.

Поред већ поменутих проблема, пред српским народом се појавио један још већи, онај који се везује са оптужбама за геноцид. Олако прихватајући тезу да су Срби само православци, официјелна српска елита се олако одрекла и двеју својих религијских група: Срба католика и Срба муслимана. Тај почињени грех историја није заборавила. По *Конвенцији Уједињених нација о ѿноциду* и само игнорисање етничких и религијских група је неопростив грех. Док српски естаблишмент неће да постави питање шта је било са стотинама хиљада Срба муслиманске исповести, испоставља му се питање о судбини осам хиљада несталих Бошњака из Сребренице. „Логос ради свој посао навелико“ рекао је Хегел. Моје виђење ових проблема изложено је у више књига, а посебно синтетички у најновијој књизи *Срби и ѿноцид*. У њој је показано и како је учињено да се Срби нађу између старчевићевских геноцидних и штросмајеровских етноцидних идеја. Као услов за излаз из те ситуације видим у принципијелним решењима у филолошкој сфери, у обнови оне традиције која ће научну дисциплину о Србима, србистуку, вратити у филолошки систем славистике и међу националне филологије других европских народа. Тек тада ће моћи да се осветле и корени, природа и размере геноцида и етноцида. А изнаћи ће се и могућности да српски народ, над којим је вршен етноцид и геноцид, у будућности избегне ове погибелне опасности.

19.

Након 20 година постојања Покрета за обнову србистике и Одбора за стандардизацију српског језика, јасније се може видети чему је водила подршка опцији коју је нудио Одбор за стандардизацију српског језика. Српском народу је у југословенском периоду поткопан идентитет, а у постјугословенском он је гурнут у безнађе. Посебно велика жртва постаје српска омладина.

Зато је право питање: које су то снаге које диригују српским естаблишментом, терају га да ради против научних и националних интереса, а да посао обавља тако успешно да се права природа тога деловања и не примећује. Уз други програм и са другим идејама, естаблишмент би водио ка другим резултатима.

20.

Упркос тешкој ситуацији, која може да личи на безизлазну, и упркос много почињених грешака владајућих структура у Србији, на могућност решавања проблема српског народа гледам са оптимизмом. Тај оптимизам се заснива на чињеници да Срби имају богату традицију на коју се могу наслонити. Али у тој традицији постоје и наноси из југословенског периода које треба одбацити као нездраво ткиво.

Покрет за обнову србистике уистину није усмерен против традиционалних српских институција, већ само против оног смера деловања у тим институцијама који изневерава њихову аутентичну традицију. Он није усмерен ни против оних појединаца и заједница које говоре српским језиком а не желе да носе српско име. Он им само ускраћује право да променом имена угрозе његов језички идентитет.

Од Матице српске требало би очекивати да престане да следи своју традицију из Титовог периода, већ да следи традицију ове институције коју представљају Сава Текелија, Теодор Павловић, Јован Суботић, Платон Атанацковић, Тихомир Остојић. Та традиција искључије српскохрватско језичко заједништво. У делима ових аутора, посебно у текстовима младих Матичиних првака Павловића и Суботића, постоји и јасно изложена српска идеја југословенства

(у данашњој терминологији јужнословенства) која није водила ка Југославији као држави, већ ка неговању посебности и заједништва јужнословенских народа. Владика Платон, Вуков пријатељ, подржавао је сасвим јасне ставове да постоје два српска писма: писмо Срба источне вере (данашња ћилица) и Срба западне вере (данашња латиница).

Српска академија наука и уметности, такође, не треба да следи своју политику из Титовог периода када је, као њен главни пројекат, установљен *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. Она би требало да следи правац установљен у Српској краљевској академији коју оличавају имена Стојана Новаковића и Љубомира Стојановића и у којој се у периоду од 1893. до 1953. радило на *Речнику српској књижевној и народној језика*. Српска краљевска академија је настала из отпора према језичкој политици и филолошкој концепцији Штросмајерове Југославенске академије знаности и умјетности. А то значи да је искључивала могућност нарушавања идентитета српског језика по којој се овај језик може третирати као српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки, српскохрватски језик.

Вукова задужбина (основана 1987), бар по имену које носи, треба да заступа Вуков став да је српски језик заједнички језик Срба православаца, Срба католика и Срба муслимана. Вукове потомке треба да постиди чињеница да се данас у Србији афимишу ставови по којима нема Срба католика и Срба муслимана, односно ставови који инаугуришу праксу по којој се вуковска ијекавица третира или као хрватски језик или као бошњачки језик. Ако нека филолошка оријентација у Србији и међу Србима заступа Вукове ставове, то је Покрет за обнову србистике. Не постоје знакови да је Вукова задужбина подржавала концепцију овог Покрета.

И Српска православна црква, односно њена јерархија, треба да се суочи са истином да је у југословенском периоду била подложна политици Штросмајеровог југословенства и да је искусила њене последице. Данас се често може чути како неки припадници ове Цркве говоре о Србима као народу одређеном за жртву, као о „логорашком народу“, мешајући заветно косовско опредељење са историјским уде-сом српског народа.

Докле год у овој Цркви буде утицајних људи који се држе штросмајеровске идеје о подели народа по вери, биће могуће да се

игноришу ставови Доситеја и Вука чији гробови и сада стоје на самом улазу у Саборну цркву у Београду. А кад се буде схватило да ти „светли гробови“ „нису само раке“, већ да су и „колевке нових снага“, зауставиће се и процес распарчавања српског језика, српског народа, па и саме Србије. А отвориће се пут ка поништавању свега што је у Србији на непринципијелан начин легализовано.

Закључак

Чињенице наведене у овом тексту могу се, укратко, представити овако.

У предјугословнском периоду српски воз се налазио на српском колосеку. Држао се својих оријентира, србистике и властите визије о месту српског народа међу јужнословнским, словенским и европским народима.

У југословенском периоду српски народ је био постављен на хрватски колосек „братства и јединства“, који је возио у правцу хрватске идеје југословенства и хрватске идеје сербокroatистике.

Постјугословенски период је почео тако што је хрватска страна, напустивши југословенски колосек, обелоданила да је Југославенска академија знаности и умјетности била у ствари Хрватска академија знаности и умјетности, да је сербокroatистика била друго име за кроатистику, и успоставила свој нови колосек. Србе, као нежељене сапутнике, избацила је из свог воза.

На српској страни, у постјугословенском периоду, јавиле су се две опције српског националног програма. Одбор за стандардизацију српског језика наставио је да остварује пројекције сербокroatистике намењене Србима и да настави путем самозатирања. Покрет за обнову србистике, насупротив томе, почео је да се бори за повратак српској филолошкој традицији и за повратак Срба у заједницу европских народа. Те две опције су и даље пред српским народом отворене.

Будућност српског народа ће зависити од тога коју опцију изабере снаге на власти. Моћи филологије су велике, али и ограничене. Ова анализа ће обавити функцију ако помогне да се лакше и поузданије начини прави избор.

ПРЕИСПИТИВАЊЕ
ПРОШЛОСТИ

О НАСТАНКУ СЛАВИСТИКЕ

Почели смо изокола са „распакивањем” српског питања. Какво је стање у области филологије?

Последње деценије 18. века су посебно важне и за Србе и за друге Словене, али и за Европу уопште. Важне су и за духовни живот Срба. Отприлике у време доношења Патента о верској толеранцији деловала су и двојица од најзначајнијих Срба свих времена: Захарија Орфелин и Доситеј Обрадовић. Они су, на неки начин, били утемељитељи нове српске културе. За њих може да се каже и да су били и најобразованији људи словенског света, али и велики духови у европском смислу. Управо у то време јавља се и модерна српска историографија. На самом крају 18. века објављена је и четворотомна *Историја Срба* Јована Рајића. Већ се осећа политичка мисао Саве Текелије. Дакле, неки од српских духовних врхова деловали су пре оних устанака са почетка 19. века. Не може, с правом, да се каже да је *Српска револуција* (то је наслов књиге Леополда Ранкеа, великог немачког историчара) неприпремљени подухват сељачке раје у Србији.

На ово време, међутим, треба обратити пажњу и због још крупнијег разлога. То је време када се утемељују националне филологије европских народа, и када се јављају модерне нације. У истом пакету јавља се и филологија која се бави Словенима, славистика, али уопоредо са њом и филологије појединих словенских народа, па и српског.

Нажалост, о дешавањима у овом времену још увек немамо ни приближно одговарајућу слику. То је последица нечег лошег у образовном систему устројеног у југословенском периоду. Још између два светска рата на факултетима се почела предавати Југословенска књижевност. Владајућој идеји југословенства све се морало подређивати. Сећам се, рецимо, и предмета који се на мом Факултету предавао као Југословенска народна књижевност. То је могла бити само српска народна књижевност са неким додацима других народних

књижевности. Слично је било и са предметом Стара југословенска књижевност. То је, опет, била стара српска књижевност, са додацима књижевности других народа из истог периода. И дубровачка књижевност се третираола као део југословенске књижевности доба ренесансе и барока.

Разбијање Југославије мене је затекло на месту редовног професора на предмету Методологија проучавања књижевности. Због историјских промена морали смо и на мојој Катедри да нађемо излаз из југословенског шињела и да правимо неки нови модел. Тако је опет враћена у живот, први пут после југословенског периода, Катедра за српску књижевност која је у Београду постојала пре Првог светског рата. Међу предметима који су предлагани да се уведу или врате у живот, појавио се и предлог да се уведе и предмет Увод у славистику. Нисмо се могли сетити ниједног професора који би могао да предаје тај предмет. Чак нико, колико се сећам, није спомињао ни професора Милорада Живанчевића, који је годинама био уредник *Зборника за славистику Мајнице српске*, а у то време је био лектор у Франкфурту на Мајни. Очигледно, нико се није сетио ниједног његовог значајнијег дела који би га стручно квалификовало за наставу из овог предмета. Славистика, као дисциплина, на нашој Катедри за југословенске књижевности, дакле, на Катедри за југославистику, није постојала. Односно, постојала је само формално.

Сећам се да су ми једном, пре тога, предлагали да идем на неки конгрес слависта. На моју опаску да се ја славистиком не бавим, следило је одговор: зар нисам докторирао на Настасијевићу? Зар Настасијевић није словенски писац! Ето доказа да си слависта. Таквих слависта је у Србији и Југославији било много. Али славистике, као научне дисциплине, такорећи није било.

Тек кад сам уложио напор да сазнам шта је то србистика, дисциплина ка којој су нас окретали нови историјски догађаји, морао сам да сазнам и шта је то стварно била славистика, зашто је и како настала, па и зашто је била у југословенском периоду скрајнута да не смета. А сметала би сигурно. Јер би јасно морала да покаже и кад је и како настала сербокроатистика и како је та дисциплина поткопавала славистику као систем. Корени свеколиког разумевања словенског света, па и српске индивидуалности, воде порекло од славистике,

а упознавање славистике, опет, чини пут да се дође до разумевања европске филологије. Без тог разумевања, мало шта ћемо од европских вредности дубоко схватити.

Шта се са појавом славистике стварно десило у филологији?

На почетку процеса препорода европског света стоји једно велико име у филологији, Јохан Готфрид Хердер, немачки филолог. Хердер је видео да у свету у којем живи постоје разни народи. Главна Хердерова идеја била је да је језик основна карактеристика сваког народа. Ову идеју Хердер је посебно пласирао у једној антологији од 142 песме разних европских народа (1778-9) коју су њени издавачи више пута објавили под називом *Гласови народа у њесмама*. И антологија и главна Хердерова књига дугачког наслова чија је прва реч *Идеје* (1774) показивали су да постоји нераскидива веза између језика и народа. Кад та веза избије у први план, и кад почне да се изучава, онда се отвара простор за националне филологије. Тај простор су филолози разних народа попуњавали, па су тако чинили и словенски филолози, међу њима и српски.

У мојој књизи *Теоријска мисао о књижевности* (1991), из Хердерове главне књиге донета су два текста: *Народ и језик* и *Словенски народи*. Поготово други од њих показује да је Хердер на Словене, тј. на словенске народе уопште, још увек гледао као на целину. Тако је чинио у почетку и заснивач словенске филологије Јозеф Добровски (1753-1829). Али су и други словенски филолози тог времена на Словене гледали као на целину, и мислили да они имају један језик, словенски, а да унутар тог једног језика, као и код других, постоје разни дијалекти. Добровски је унутар тако схваћеног словенског језика успевао да разликује више варијанти које је називао дијалектима, али им је давао национална имена. Други и млађи слависти, а међу њима посебно Вук Караџић, ове дијалекте су касније идентификовали као словенске језике. Тај став је касније био општеприхваћен.

Рецимо нешто о почецима србистике.

Убедљиво делује и прича о Вуку Караџићу. Њега је један од најважнијих Хердерових следбеника, Словенац Јернеј Копитар, у Бечу „узео под своје“ да би у њему изградио великог трудбеника на остваривању хердеровских идеја на Балкану. А Вук се показао као најпродуктивнији Хердеров следбеник и реализатор његових идеја.

Са изненађењем сам сазнао и ко је заправо био други великан у изграђивању дисциплине о Србима, србистике. То је био Павел Јозеф Шафарик (1795-1861). Са именом овог човека срео сам се први пут у мојој новосадској Гимназији „Светозар Марковић“. Она је била смештена у згради данашње гимназије „Јован Јовановић Змај“. Човек коме су 1928. постављене две плоче, једна на српском, а друга словачком, постао је 1819. први директор Српске православне гимназије, која је основана нешто раније (1810). После је постао највећи слависта свих времена, а уз Вука, и један од највећих србиста. Не сећам се да је ико нама ђацима говорио о једној од најважнијих личности из историје наше школе. Нисам чуо ни да је ико говорио о њему студентима наше групе на Филозофском факултету у Новом Саду. (О Шафарику се морало говорити на Катедри за словакистику). Испада да сам на мојој Катедри, негде деведесетих, први држао предавања о њему, и први о њему писао. Кад смо 1996. године имали у Новом Саду неку врсту малог симпозијума „Руски језик, српски језик, Русистика, србистика“, који је организовао Радмило Маројевић, најауторитативнији учесник скупа, руски филолог Олег Трубачов, захтевао је да се скуп одржи у мојој бившој гимназији, разуме се у Шафарикову част. Једанаест година касније Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске Крајине су, у мојој гимназији, организовали Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. Поносим се што сам, у неку руку, био настављач дела овог великог човека.

Зашто је важно враћати се славистици?

Улазећи у корене одбачене дисциплине славистике, која се легално и у београдској Великој школи предавала током 19. века, схватио сам и колико не стоји теза да Срби и Хрвати имају један језик.

То је накнадна измишљотина учињена ради политичких интереса и уштивавања. Поготово је таква била Јагићева сербокроатистика. То је дисциплина која је нарушавала систем славистике, а какво је то нарушавање система имало последице видело се на самом крају 20. века приликом разбијања Југославије.

Себе ни сада не сматрам зналцем славистике. Али као што сам крајем миленијума чинио напоре да се обнови србистика, чинио сам и паралелне напоре да се обнови славистика. Обнова србистике и обнова славистике подразумева и обнављање тачака гледишта које су биле некад делатне а после су маргинализоване. Обнова ових дисциплина требало би да отвори видике. А нама Србима да поново отвори перспективе у период који наступа после преживљеног југословенског.

Какву улогу има језик у народу?

Постоје питања која данас себи ретко постављамо. Али то су питања која су некад била постављана и када су на њих морали да се дају јасни одговори. Једно од тих питања тиче се односа језика и народа. Било је време кад се о појединим народима није ни знало (а ни могло знати) ни приближно слично ономе што се о народима зна данас. Одговори су се због тога тицали онога најбитнијег, суштинског, што један народ одређује. Тада су се народи јасно разликовали по нечему основном: по језику којим говоре. У старим словенским текстовима то се јасно види. Кад, на пример, читате Житије светог Симеона од Светог Саве, у преводу на савремени српски, прочитаћете реченице у којима се каже да су одру светога (Симеона, дакле Немање) дошли да се поклоне разни народи: Грузини, Грци, Руси, Бугари, разуме се и Срби. Али кад исти тај текст читате у оригиналу видећете да се тамо уместо речи народи употребљава реч језици. Другим речима: Иверци, Грци, Руси, Бугари, означени су као језици (припадници посебних језика). Сличних примера је више; нарочито сам их сретао у Старим записима и натписима Љубомира Стојановића.

У потпуности разумем овакво разликовање народа. Нешто слично сам и сам искусио. До 18. године живео сам у Топлици. У мом родном крају говори се само српски. Дијалектологија каже да су у том делу наше земље присутна три дијалекта српског језика:

косовско-ресавски, ијекавски и торлачки. А то ми становници Топлице знамо и без науке. Од 1955. са прекидима живим у Новом Саду. За ову средину се, са доста разлога, каже да је вишејезична и вишенационална. Ако имате само површан сусрет са гра-дом нећете одмах стећи утисак о вишенационалној и вишејезичној средини. На улици, на аутобуским станицама, на железничкој станици, на пијаци, срећете се са разним становницима Новог Сада. Тешко ћете одмах моћи да разликујете ко је које националности. Ретко кад ћете, рецимо, бити у прилици да видите људе у различитим ношњама. Народне ношње се данас обично показују на приредбама које негују национални фолклор. Извесне разлике осетићете тек кад проговорите. А језичке разлике међу становницима Војводине највише сам осетио преко Радио Новог Сада и његових емисија на разним језицима: српском, мађарском, словачком, румунском, русинском. Тада су разлике међу мојим суграђанима постале посве видљиве. Оне су се показивале као разлике у језику, а јасно су се испољавале у песмама и мелодијама тих различитих језика. О поменутиим разликама обавештава вас најпре чуло слуха. Игре и ношње, као додатна обележја националног идентитета, показале се преко другог чула, чула вида.

Оно што сам ја чуо у Новом Саду као 18. годишњи младић који је дошао из једне једнојезичке и једнонационалне средине, то је у Европи, на глобалном плану, видео један од најзначајнијих филолога, Немац Хердер, крајем 18. века и своје виђење је представио у поменутој антологији *Гласови народа у њесмама*. Хердерова активност, а још више његове идеје, оставиле су дубоког трага на интелектуални свет онога времена. Први слависти видели су да постоји једна огромна популација која говори једним језиком, словенским, а да се овај језик разликује од других европских језика, романских и германских. Али они су приметили и да унутар словенских језика постоје разлике. Они су те разлике у почетку сматрали дијалекатским, тј. разликама у наречјима истог језика. Али су разлике ипак биле толико јасне да су они тим дијалектима давали национална имена. Зато су употребљавали изразе као што су: руски, пољски, чешки, словеначки, српски дијалекат словенског језика. Или, у нешто другачијој терминологији: руско-словенски, чешко-словенски, пољско-словенски, српско-словенски или хрватско-словенски. (Израз словенски, у тим двочланим именима,

указивао је на језичко јединство словенског света). Ипак, треба, при том, имати у виду, да су разлике међу овим „дијалектима словенског језика“ биле много мање него што су данас међу словенским језицима. До данас су ти процеси толико одмакли да су се они несумњиво развили у посебне националне језике. Један од првих значајних слависта, који је инсистирао на ставу да су у питању језици а не дијалекти, био је Вук Караџић. Даљи развитак ових дијалеката показао је да је Вук био у праву. Али се о свим овим дијалектима/наречјима/језицима и данас говори као о једној словенској заједници. Они чине јасну скупину у односу на друге скупине језика, рецимо германских и романских.

Реците нам нешто о језичким заједницама.

Родоначелник славистике, или општепризнати „патријарх славистике“, опат Јозеф Добровски, Чех, почео је међу првима да улази у проблеме словенског језика. Из његове биографије знамо да је у почетку имао проблема да схвати и свој чешки дијалект/језик као посебан. Имао је, такође, проблема и да сазна колико људи његовим језиком говори. Сличне проблеме имали су и други њихови савременици. Имао их је и најзначајнији Србин тога доба, Доситеј Обрадовић. За Доситеја бисмо могли да кажемо да је први наш сународник који је мислио о овим проблемима на истој таласној дужини као и Хердер. Показао је, у писму Харалампију (1783), да јасно може да поброји где се све говори српски. Известан приказ словенског света као целине дао је касније у Мезимцу (књизи која је објављена посмртно 1818).

Нарочито је богат и релативно детаљан приказ о распрострањању дијалеката словенског језика оставио Павел Јозеф Шафарик. Он је то посебно учинио у два својим вредним књигама: *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (1826, на немачком) као и *Словански народопис* (1842, на чешком). Карактеристични делови из ових књига прештампани су у оба издања моје књиге *Срби и њихов језик* (1997, 2002).

Какви су принципи примењивани у класификацији словенских језика и књижевности?

Кад су у питању напори првих слависта да спознају обим и разноликост словенског света вреди приметити два принципијелна става од којих су полазили. Прво, (а) они су се према свим језицима понашали у основи подједнако, а друго, (б) нису се трудили да сакрију да су различите језичке заједнице биле и различите величине. То је у пракси значило ово: руски и словеначки језик третирали су једнако, али су у пракси показивали да је заједница руског језика огромна, а да је заједница словеначког језика мала, сведена на један релативно мали простор. Другим речима: Руса је било много јер је много људи говорило руским језиком, а Словенаца је било мало, јер је релативно мали број људи говорио словеначким језиком.

Овакав третман јасно показује везу народа и језика. Језичка заједница је, у основи, исто што и народна/етничка заједница. На питање: ко су Мађари, можете јасно одговорити: то су они који говоре мађарски или чији су преци говорили мађарски. Такви људи су Мађари свеједно да ли живе у Мађарској, Србији, у другим суседним земљама, или у Америци. Од овог правила практично нема изузетака. То значи да Мађари могу да буду сви и свуда, свеједно где живели и које вере били. Вук је аутор једнога текста који се зове *Срби сви и свуда* (1849). Он је писан сасвим у духу управо изложеног схватања. А то схватање је и до данас остало прихватљиво за све европске народе.

Какав је значај Вуковог текста „Срби сви и свуда“?

Кад је у питању овај Вуков текст, треба имати у виду да је он на простору Балкана изазивао негативна реаговања. Поводом овог текста негативна реаговања су ишла дотле да је он третиран и као „шовинистички“. У мојој хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2002) пренето је Вуково реаговање на ове примедбе у кратком тексту под насловом *Очишћивање*. Вук је давао објашњење, али се свог става није одрицао. Рекао је: „*да су Срби само они који говоре српскијем језиком без разлике вјерозакона и мјеста стиновања, а за Чакавце и Кекавце нијесам казао да су Срби*“. То су Вукове речи!

Пошто питање идентитета српског језика и данас стоји отворено, нужно је да се подсетимо ставова изнетих у овом тексту. Вук је српски језик идентификовао као штокавски дијалекат, а само за оне који тим језиком говоре рекао је да су Срби. Они су Срби свеједно које вере били и у којим земљама живели. Најлакше ћемо тај став проверити ако уместо израза Срби ставимо име неког другог народа, на пример: Немци, Пољаци, Словаци, Руси, Бугари, Шиптари. Испада овако: Словаци су они који говоре словачки и чији су преци говорили тим језиком, било које вере били, или у било којој земљи живели. То исто важи и за Пољаке, и за Шиптаре, да не набрајам све друге. Они су то што јесу по језику својих предака, без обзира на верску припадност и територију на којој живе.

Вреди се због тога озбиљно замислити над чињеницом да је овај став изазвао посебно негативне реакције код Хрвата. Ако је Вук мислио и говорио доследно како се у Европи његовог времена мислило и говорило, и како се и данас мисли и говори, шта је онда по среди? По среди је чињеница да се у Европи о језичком и националном питању мислило по једном моделу, а јавила су се настојања да се, на простору сада бивше Југославије, мисли по другом. У Европи сви језици имају једно национално име, а на нашим просторима то правило је кршено. Кршење правила долазило је јасно са једне стране: са хрватске стране. Хрватски идеолози и филолози су настојали да наметну двонационално име истом језику. Ради оправдања тог поступка, Јагић је сковао и један посебан израз: говорио је о Хрвато-Србима као једном народу. Тако је чинио због европског света. Јер би иначе испало нешто што је за начин мишљења европског света тада било неприхватљиво: да су два народа створили исти језик. Једноставно другачије изгледа кад се каже да су Хрвато-Срби створили хрватски или српски језик, а не као да су га створили два народа: Срби и Хрвати. Неприхватљиве идеје могле су се протурити само инвентивним довијањима. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, по сличном поступку, била је дефинисана као држава „једног троименог и троплеменог народа“, па је српски језик добио и тронационално име: српскохрватскословеначки. Што би у некадашњем Језу рекли: Није виц! То је у првој Југославији, и то у Уставу, био званични назив језика. Тако је, рецимо, име језика било уписивано и у школским сведочанствима. У Титовој

Југославији је званично наметнуто двонационално, (српскохрватски/хрватскосрпски). Постигнуто је у основи оно на чему је, тако рећи почев од илираца, инсистирала хрватска страна. Да би се овакав модел прихватио или наметнуо, морала су да буду уведена нека другачија правила игре, таква каква не важе нигде другде у свету.

Разумљиво, кад је двонационално име језика постало стварност, и тумачења су се морала прилагодити тој чињеници. Тек после победе тог модела понашања показаће се да су у праву они који су говорили, служећи се досетком: да је Вук био у праву кад је тврдио да су Срби само штокавци, али није био у праву кад је сматрао да су сви штокавци Срби. Мој став је: да је Вук био сасвим у праву. Био је у праву јер је заступао принципијелан став. Вук је сасвим јасно рекао (рецимо у тексту *Срби и Хрвати*) да су штокавци, тј. они који говоре српски, „по правди“ Срби. Али је рекао и то да онај који неће да буде то што јесте „по правди“, нека се изјасни да је Хрват ко хоће. Израз „по правди“ на савремени филозофски језик ја преводим изразом „објективно“. Разлике између објективног и субјективног се могу најјасније видети на примеру Црногораца. Црногорци су објективно, Срби, свеједно како су се у разним историјским приликама декларисали. Тамо имате случајева да се отац изјашњава као Србин, а син као Црногорац. До Другог светског рата они су објективно и субјективно били Срби, а од Титовог режима у Црној Гори, до рушења Југославије, практично више није било Срба по субјективним опредељењима. Данас их има око трећина који су не само објективно, већ и субјективно Срби јер се тако изјашњавају. А да ли ће и субјективно Срба бити више или мање, то зависи од политике која се буде водила.

Коме је требало увођење политике двоструких стандарда?

Већ у другом делу Вуковог живота, тј. од појаве Илирског покрета, почела је борба за наметање ставова да се балкански Словени не третирају као други народи. Да би се та идеја остварила морала су најпре да се поремете правила која су остала да важе за све друге народе. Са антивуковског и антиевропског става вођена је борба за наметање двонационалног имена за исти језик. У оквиру тога модела испадало је, очигледно, да је шовинистичко било свако настојање да

се мисли нормално и европски. Нажалост, таква пракса и даље важи. Повољна је околност у томе што је идеја југословенства темељно обрукана. Сасвим се јасно зна и ко је ову идеју одбацио. Одбацио је 1991. Хрватски сабор. Не треба губити из вида ни да је стварање и разбијање Југославије плаћено многим главама и несрећама.

У овом тренутку, верујем да је најбоље не губити компас. А то значи да се треба држати става да се према нормалним идејама треба понашати нормално. После свега што се десило постоје разлози да о највећем српском филологу треба мислити као о некоме ко је доследно поштовао европске вредности и норме. Ако хоћемо да будемо један од европских народа, треба да се вратимо и нормалном поимању језика. То другим речима значи да се озбиљно морамо и позабавити Вуком и да се са пуно одговорности морамо односити према његовим ставовима.

Какви су, у суштини, били Вукови ставови?

Вук је заступао један потпуно нормалан став: да се народи разликују по језику који су створили, а не по језику који користе. Данас пола света користи енглески језик, дакле, језик који су створили Енглези. Тај језик остаје енглески и кад њиме говоре Кинези, или Јапанци или Арапи. Критике на рачун Вука долазиле су, по правилу, од стране оних који су сматрали да су два народа, Срби и Хрвати, створили исти језик. Све битно што ће нам се, на језичком и националном плану касније дешавати, има порекло у том непринципијелном ставу. Нажалост, све до разбијања Југославије, био је наметнут став да је наш језик српскохрватски. Ситуација на терену показује да се од тог патолошког става до данас није одустало. Немишљење и неодговорно понашање постали су карактеристике доброг броја људи, поготово оних на одговорним местима.

ИЗБОР НАРЈЕЧЈА ЗА СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

...И прије сам ја говорио, да не мрзим ни на једно нарјечје нашег језика, само мислим да их не треба мијешати и пишући ријечи ни по какоме градити још некако ново, којега у народу нема никако. А кад бисмо се договарали, које би нарјечје било најприличније да га у писању књига сви примимо, ја бих рекао ово јужно: оно од запада у Сријему допире до Вуковара и уз Дунаво до Будима, а од југа у Србији готово до Биограда (и Буковнику слушао сам 1839 гдје људи и оданде и из оближњијех села говоре: *дијетје*, *бијело*, *лијейо* и. д.) осим тога главнога узрока могу се још поменути и ови: 1) да су готово све наше народне пјесме у њему постале; 2) да се ни у једном другом нарјечју гдјекоје ријечи различитог значења словима не могу разликовати, као н. п. *сјегим* (ich sittze) и *сијегим* (ich verde grau), *зайјевати* (anfangen zu singen) и *зайијевати* (wechklagen), тако *оийјевати* и *оийијевати*, попјевати и попијевати и т. д. 3) оно је најближе и Славенском нарјечју, од кога многи вуичу да се не треба удаљавати; а 4) оно је нарјечије и у Дубровачкијех списатеља, и тако се само чрез њега можемо ујединити с нашом браћом Римскога закона, која с радошћу нама руке пружају; ми сви ваљда се трудимо, дотле да дотјерамо, да нам језик у књигама буде тако једнак да се свака књига може од слова до слова прештампати од Латинскијех слова Славенским а од Славенскијех Латинским, пак ћемо онда (и само онда) бити један народ и имати једну књижевност, као н. п. Нијемци закона Римскога и Лутеранскога (а кад нам се по времену придруже и она по роду и језику браћа наша закона Турскога – по Босни и Херцеговини – онда ћемо бити као Нијемци закона Римскога, Лутеранскога и Калвинскога, па од свију свачијој вјери част и поштење, а од свакога своме владоцу покорност и вјерност...

KNJIŽEVNI DOGOVOR

Dolje potpisani znajući da *jedan* narod treba *jednu* književnost da ima, i po tom sa žalosti gledajući, kako nam je književnost raskomadana, ne samo po bukvi, nego i po jeziku i pravopisu, sastajali smo se ovijeh dana, da se razgovorimo, kako bismo se, što se za sad više može u književnosti složili i ujednili. I tako smo:

1. Jednoglasice priznali, da ne valja miješajući narječja graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je bolje od narodnijeh narječja izabrati jedno, da bude književni jezik; a to sve a) zato, što nije moguće pisati tako, da bi svak mogao čitati po svom narječiju, b) zato, što bi svaka ovakova mješavina, kaono ti ljudsko djelo, bila gora od kojega mu drago narodnoga narječja, koja su djela božija, a c) i zato, što ni ostali narodi, kao n. p. Nijemci i Talijani, nijesu od svojijeh narječja gradili novijeh, nego su jedno od narodnijeh izabrali, te njim knjige pišu.

2. Jednoglasice smo priznali, da je najpravije i najbolje primiti južno narječje, da bude književno, i to a) zato, što najviše naroda tako govori, b) što je ono najbliže staromu slavenskom jeziku, a po tome i svijema ostalijem jezicima slavenskijem, c) što su gotovo sve narodne pjesme u njemu spjevane, d) što je sva stara dubrovačka književnost u njemu spisana, e) što najviše književnika i istočnoga i zapadnoga vjerozakona već tako piše (samo što svi ne paze na sva pravila). Po tome smo se složili, da se na onijem mjestima, gdje se po ovome narječju dva sloga (syllaba) pišu *ije*, a gdje je jedan slog, ondje da se piše *je* ili *e* ili *i*, kako gdje treba, n. p. *bijelo*, *bjelina*, *mreža*, *gonio*. A da bi svak lakše mogao saznati, gdje su po ovome narječju dva sloga, gdje li je jedan i gdje treba pisati *je*, gdje li *e*, gdje li *i*, zamolili smo svi ostali g. Vuka Stef. Karadžića, da bi napisao o tome glavna pravila, koja su dolje priložena. Ako li kogod iz kojega mu drago uzroka ne bi htio pisati ovim narječjem, mi mislimo da bi i za narod i za književno jedinstvo najprobitačnije bilo, da piše jednijem od ostala dva narodna narječja, kojijem mu volja, ali samo da ih ne miješa i ne gradi jezika, kojega u narodu nema.

3. Našli smo za dobro i za potrebno, da bi i književnici istočnoga vjerozakona pisali *h* svuda gdje mu je po etimologiji mjesto, kao što oni vjerokazona zapadnoga pišu *h*, i kao što narod naš obadva vjerokzakona na mnogo mjesta po južnijem krajevima govori.

4. Svi smo priznali, da *h* u sastavnijeh imena na kraju u rod. mn. ne treba pisati, jer mu ondje ni po etimologiji, ni po općenome narodnome govoru, ni po starome slavenskom jeziku, ni po ostalijem današnjem jezicima slavenskijem nije mjesta. Mi smo se opominjali, da će se naći književnika, koji će reći, da bi ovo *h* samo zato valjalo pisati, da se ovaj padež razlikuje od ostalih, ili najposlije, da bi ove razlike radi mesto *h* valjalo pisati kakav drugi znak. Ali jedno zato, što se u mnogijeh riječi ovaj padež po sebi razlikuje (n. p. *zemalja*, *otaca*, *lakata*, *trgovaca* i t. d.) a drugo, što u nas ima i drugih padeža jednakijeh, pa ih u pisanju nikako ne razlikujemo, i što ovakvijeh stvari ima mnogo i u drugih naroda, mi svi smo pristali na to, da se ni *h* niti ikakav drugi znak na pomenutom mjestu ne piše, osim samo kad se iz smisla ne bi moglo razumjeti, da riječ stoji u rod. mn. da se naznače akcenti (koje nam valja činiti i u ostalijem ovakovijem događajima).

5. Svi smo jednoglasice pristali, da se pred *r*, gdje ono samo sobom slog čini, ne piše ni *a* ni *e*, već samo *r* neka stoji (n. p. *prst*), i to a) zato, što narod tako govori, b) što književnici istočnoga vjerokazona svi tako pišu (osim jednoga, dvojice), c) što i Česi tako pišu, d) što su i mnoge slavenske knjige glagoljskijem slovima tako pisane, e) što se sad dokazuje, da ni u starome slavenskom jeziku na ovakvijem mjestima nije trebalo pisati jerova ni kod *r* ni kod *l*, jer su ova oba slova na ovakvijem mjestima bila samoglasna, kao i u Sanskritu.

Ovo smo dakle za sad svršili. Ako da Bog, te se ove misli naše u narodu prime, mi smo uvjereni, da će se velike smetnje književnosti našoj s puta ukloniti, i da ćemo se k pravome jedinstvu mnogo približiti. Zato molimo sve književnike, koji upravo žele sreću i napredak narodu svojemu, da bi na ove misli naše pristali, i po njima djela svoja pisali.

U Beču 28. ožujka p. n. 1850.

Ivan Kukuljević, s. r.
Dr. Dimitrija Demeter, s. r.
I. Mažuranić, s. r.,
Vuk Stef. Karadžić, s. r.
Vinko Pacel, s. r.
Franjo Miklošić, s. r.
Stjepan Pejaković, s. r.
Gj. Daničić, s. r.

Glavna pravila za južno narječje

Kao što je mnogo puta napominjano glavna je razlika u jeziku našem u izgovaranju onijeh glasova, koji se u slavenskom jeziku pišu sa slovom *đ*; i po tome izgovaranju jezik se naš dijeli na tri glavna narječja, t. j. *istočno*, *južno* i *zapadno*.

U *istočnome* se ovaj slog izgovara kao *e*, n. p. *vera*, *seme*, *koleno*, *ded*, *devojka*, *dete*, *seno*, *belo*, *lepo*, *nesam*, *sejati*, *smejati se*, *želeti*, *voleti*, *videti*, *vrteti*, *gde*, *ovde* i t. d. Ovako se poslije u mnogim riječima i u današnjemu slavenskom jeziku *e* mjesto *đ*, n. p. песокъ, млеко, a osobito posle *r* na *pr*. время, пре (прекрасный), предъ, престолъ i t. d.

U *zapadnome* se izgovara svuda kao *i*, n. p. *vira*, *sime*, *kolino*, *did*, *divojka*, *dite*, *sino*, *bilo*, *lipo*, *nisam*, *sijati*, *smijati se*, *želiti*, *voliti*, *viditi*, *vrtiti*, *gdi*, *ovdi* i t. d.

U *južnome* pak izgovara se od više ruku:

1. Gdje se u *istočnome* i *zapadnome* na ovijem slogovima glas oteže (nego ili se izgovara oštro sa znakom *d* ili *e*, kao n. p. *sènica* i *sinica*, die Meise i *sbnica* i *snica*, die Laube, ili samo polako bez ikakoga akcenta, kao n. p. *ùveriti* i *ùviriti*) ondje se izgovara kao *je*, n. p. *vjera*, *sjeme*, *pjevati*, *cvjetovi*, *bježati*, *sjenica*, *uvjeriti* i t. d.

2. U ovome događaju kad je ovaj slog poslije *d*, *l*, *n* i *t*, onda se svuda (kao i u slavenskome i ruskome jeziku što mi čitamo) pretvori *l* u *lj* a *n* u *nj* (n. p. *ljeto*, *njedra*) a po mnogijem mjestima (kao n. p. u Hercegovini i u Crnoj gori) *d* u *đ*, a *t* u *ć*, n. p. *gjed*, *gjevojka*, *gjeca*, *vigjeti*, *ovgje*, *ongje*; *vrćeti*, *lećeti*, *ćerati*, i t. d. ; po nekijem pak mjestima, osobito k zapadu (kao u Dubrovniku i u Bosni – osobito po varošima) ova se dva slova ne pretvaraju, nego se govori: *djed*, *djevojka*, *djeca*, *vidjeti*, *ovdje*, *ondje*; *vrtjeti*, *letjeti*, *tjerati*, i t. d.; a za ovo moglo bi se reći, da je gragjanski ili gospodski govor južnoga narječja, koji mi velimo, da bi trebalo uzeti za književni jezik u svemu narodu našem.

3. Poslije *r* izgovara se u ovom događaju kao *e*, n. p. *pred*, *preko*, *pretopiti*, *sreća*, *vreća*, *ždrebeta*, *jastrebovi*, i t. d. Istina, da sam ja u Tršiću još u djetinjstvu slušao *rječit*, *grješnik*, *grješnica*, ali u Dubrovniku i u Crnoj gori govori se *grešnik*, *grešnica*, i t. d. Ovako su i Rusi u današnjem slovenskom jeziku na ovakijem mjestima poometali *e* umesto *đ*, kao što je malo prije napomenuto.

4. Gdje se u istočnome i zapadnome narječju na ovijem slogovima oteže (sa znacima $\hat{}$ ili $\check{}$) ondje se svuda izgovara kao *ije*, n. p. *dijete*, *sijeno*, *bijelo*, *lijep*, *nijesam*, *riječ* i t. d.

Tako se po ovijem pravilima govori, koje mnogi naši književnici još nikako ne mogu, da razumiju, n. p. *dijete* i *djeteta* (ili *gjeteta*) i *djeca* (ili *gjeća*) *lijepo* i *ljepše* i *ljepota*, *vrijeme* i *vremena* i *vremenit*, *sijeno* i *sjenina*, *prelaziti* i *prijelaz*, *pretopiti* i *prijetop*, *prevariti* i *prijevara*, i t. d.

Kao što se kaže, da nikakoga pravila nema bez iznimke, tako se i protiv ovoga pravila nalazi nekoliko riječi, u kojima se slogovi izgovaraju kao *jê* mjesto *ije*, i to je u rod. mn. kod onijeh riječi, koje se u imen. (nominat.) izgovaraju sa *jb*, na p. *djblo djêla*, *mjbsto mjêsta*, *vjbva vjêra*, *zdjbla zdjêla*, i t. d. Ako bi se našla još koja riječ, da se gdje u imen. (nominat.) ovako izgovara, u onoj ne bi niko pogriješio, kad bi napisao *ije* mjesto *je*.

5. Pred samoglasnijem slovima i pred *j* (po slavenskome pred \textcircled{e} i Y) izgovara se kao *i*, n. p. *vijati*, *sijati*, *smijati se*, *Biograd*, *iziao* (izjela), *vidio* (vidjela) i t. d.

Kad pomislimo, da svaki književnik zakona istočnoga zna ili *mora* znati, gdje bi po slavenskome jeziku valjalo pisati *đ*, a tako svaki književnik zakona zapadnoga, da zna ili da *mora* znati, gdje bi po dojakošnjemu pisanju mnogijeh valjalo pisati *a*, a uz to svi da znadu ili da moraju znati, s kakijem se glasom koja riječ u narodu izgovara, onda se slobodno može reći, da svaki odmah bez ikakvoga učenja može znati, ne samo kako se koja riječ po južnome narječju izgovara, nego i u onijem riječima, gdje se *đ* ili *a* izgovara kao *ije*, na kojemu je slovu i kakav akcenat, n. p. po slav. *lđk*, po istoč. *lêk*, po zapad. *lik*, a po juž. *lcjek*; tako slav. *lđčiti*, istoč. *lêčiti*, zapad. *líčiti*, juž. *lijèčiti*; tako gdje je god u istočnome narječju na *e* i u zapadnome na *i* znak $\hat{}$, ondje je u južnome oštri (*e*) na *i*, a gdje je u istočnome na *e* i u zapadnome na *i* znak $\check{}$, ondje je u južnome malo slabiji (*d*) na *e*.

Osim naznačenijeh ovdje mjesta još se u južnome narječju izgovara *ije* (mjesto *i* u obadva druga narječja): 1) u imena pridav. (adjekt) i u zamen. (pronom.) koja se kao *i* ona sklanjaju, u rod. mn., n. p. *dobrijeh*, *ovijeh* i t. d. 2) u ovijeh riječi muškoga i srednjega roda u tvor. jedn. (inst. sing.) i u dat. tvor. i skaz. mn. (dativ inst. i loc. pl.) sva tri roda, n. p. *dobrijem čovjekom*, *djetetom*, *dobrijem* i *dobrijema ljudima*, *ženama*, *selima* i t. d. U našijem narodnijem pjesmama južnoga narječja, gdje je od ova dva sloga valjalo načiniti jedan, ondje se na pregjašnjim mjestima izostavlja *i*, pa ostaje samo

je, kao n. p. *džjete*, *gnžjezdo*, *bžjelo*; u ovijem pak padežima izostavlja se *je*, te ostaje samo *i* po izgovoru drugijeh narječja, n. p. *ovih*, *tim*; a i u govoru po južnijem krajevima (kao n. p. u Dubrovniku i Crnoj gori) kad bi ko rekao n. p. *dobrim*, *dobrih*, *dobrima*, ne bi bilo ništa osobito; za to mislim, da bi književnici, koji bi voljeli u ovome držati se južnoga narečja, mogli (za sad, dok se ne bi drukčije u dogovoru odredilo) i u prozi pisati ili samo ovako (*dobrim*, *dobrih*, *dobrima*), ili miješati i jedno i drugo (*dobrim* i *dobrijem*, *dobrih* i *dobrijeh*, *dobrima* i *dobrijema*), kao n. p. što se govori i piše *mojega* i *moga*, *mome* i *mojemu* i t. d.

Vuk Stef. Karadžić

ВУКОВСКА И ЈАГИЋЕВСКА ПАРАДИГМА

Уверење да су се хрватски вуковци у свему и доследно подржавали Вука, међутим, не одговара чињеницама. Пре свега, они нису подржали његов став, и став Бечког договора, да један народ има један језик и једну књижевност. Они би тиме и практично подржали Вуков став да народ који говори српским језиком јесте српски народ. Они, такође, нису истицали став да су свој књижевни језик, источнохерцеговачки, преузели од Срба.

Супротно од тога, они су наметнули став да је тај језик заједнички и дали му назив: хрватски или српски. Тај став је уграђен и у *Рјечник хрватскога или српскога језика* који је почео да издаје ЈАЗУ под уредништвом Ђуре Даничића. Посебно су одбацили Вуков став о Србима трију вера. Тај став је Јагић одбацио у делу *Jihoslovane* на чешком (1865) и у тексту *Заслуге Вука Штјефановића Караџића* који је објавио у години Вукове смрти, рекавши да су Срби католици само друго име за Хрвате (*Изабрани краћи списи*, 1948:79). У том узредно изреченом ставу била је садржана читава једна политичка стратегија похрваћивања Срба католика. Иза те стратегије нису стајали само појединци, као Јагић, већ и две моћне силе: Аустрија и Ватикан. А да је тако било имамо и поузданог сведока: дум Ивана Стојановића. Стојановић је био католички свештеник у Дубровнику, Србин по националном осећању. Он је у свом делу *Најновија њовјест Дубровника* (1903) показао како је деловањем цркве и државе вршена кроатизација његовог Дубровника у 19. веку.

Ни у другим деловима тога текста Јагић није био коректан према Вуку. То се види и из следећег пасуса:

Просију сину њприроде, млађахне хиире њамеиши и бисџира ума, али без никакових виших њриџрава, заџаде судбина, да ако и од друџих њоџакнуџи и оџоменуџи, њођуџи красоџиу џе џџозна драџоџјеносџи оноџа блаџа, које из џасџиџирских днева и џамеиши носиџаше, џе да џреко џџџа средџџџџа дође до здравих мисли и назора о језику народном, да нађе онај џрави џуџи, који џремда је џџолико близу, иџак џџоли рџедко џуде на њ намџери — џџај јестџи, да народу, језиком народним, џисаџи не можеш, ако се ниси с

*народом добро ујознао. Овако је љуџујући разними крајеви наше-
ја хрвајскоја и срјскоја рода, сакујио и чийаву Евроју зајањо
дивојом народноја љјесничџва, овако је љознавајући џемељијо
језик најисао љ р в у народну словницу, и изгао љ р в и р ј е ч н и
к џоја језика, — дјело џоли узоријо, да ће још за дујо на ујлед и
џримјер служији не само нам Хрвајом и Србом, већ и остјалим
Словјеном. (1948:67-68)*

Да је Вук путовао крајевима „хрватскога и србског рода” да би скупљао српске народне песме — то је интерпретација кајкавца Јагића, без ослонца у стварним чињеницама. По „великом” Јагићу испада да је Вук правио прву „словницу” и први речник хрватскога или српскога језика, што такође није тачно: Вукове књиге имају и своје јасне називе. Оне се зову: *Срјске народне љјесме*, *Писменица срјскоја језика*, *Срјски рјечник*. Познато је да је те послове Вук обавио пре значајнијих путовања по крајевима који би се, у било којој интерпретацији, могли назвати хрватским. Као што нема никакве основе да се Вуков језик — штокавски јекавски, источнохерцеговачки — назове хрватским именом, тако нема никакве основе да се песме које је Вук објављивао под именом *Срјске народне љјесме* назову *Хрвајске или срјске народне љјесме*, како по Јагићу испада.

Уместо става да су хрватски вуковци следили Вука, исправнији је став да су се они служили и Вуковим делом и Вуковим именом ради постизања сасвим посебних својих хрватских асимилаторских културно-политичких циљева. Упркос томе, они су стекли велики углед поготово у српској средини. Кад Виктор Новак, Хрват југословенске оријентације, који је дуго живео у Београду, и као српски академик био један од најугледнијих Београђана, са посебним уважавањем пише о хрватским вуковцима, он при том изражава и расположење своје београдске средине. Тај парадокс ће тражити и посебно објашњење.

У књизи Виктора Новака *Вук и Хрваји*, у њеном последњем поглављу *Post mortem* (највише у деловима око 514-518. стр.) инсистира се на континуитету језичке мисли на српскохрватским просторима, а тај континуитет се изражава линијом која се представља именима:

Вук-Даничић-Јагић-Маретић-Белић. Ја мислим да такво представљање није истинито. За нешто мање од последњих двеста година,

по мојим сазнањима, српски, односно српскохрватски језик, може се сагледати у две основне парадигме: вуковске и илирско-јагићевске. Оне би се именима могле представити овако:

Прва: Доситеј - Вук — Даничић (до одласка у Загреб) — Лаза Костић — Љубомир Стојановић.

Друга: илирци — Јагић — Даничић (после доласка у Загреб) — Маретић — Белић.

Разлику између тих двеју парадигми односа према језику најбоље ћемо представити ако издвојимо скупове ставова који су, за сваку од њих карактеристични:

За вуковску парадигму карактеристични су ови ставови:

1. Основно начело код одређивања народа јесте: један језик један народ. Језик којим се он као филолоџ бави је српски, а народ који њим језиком говори је народ српски.

2. Српски језик је широкосавски; он се дели на три наречја: источно (екавски), јужно (ијекавски) и западно (икавски).

3. Срби се од Хрватља разликују на основу језика; хрватљски језик је чакавски и кајкавски.

4. Срби су сви који говоре српским језиком без обзира на веру, где ода где Срба има три закона: црквен, римски и турски. (После полемике са Шулеком, Вук сматра да међу католицима који говоре српским језиком има и Хрватља уколико се неки од њих тако осећају и изјасне).

5. Наречје које треба изабрати за књижевни језик треба да буде такво да повеже што више Срба у дијалектој и у синхроној линији. Због тога треба изабрати ијекавски: 1. јер њиме највише српскога народа говори (то практично значи људи сва три верозакон), 2. јер су њиме исјеване српске народне јесме, 3. јер је то језик дубровачких јасаца, и 4. јер је најближи старом словенском, тј. старом српском језику. Тим скупом ставова, који су израђени и у Бечки договор, Вук је обезбеђивао традицијско окуљање српске књижевности.

6. Доушља се и уједно треба дружих наречја (само нека буде правилно). То је, у пракси, кодификација екавице као књижевног језика.

7. Пошџо се Срби сва џири верозакона, а џоџоџово верозакона џрчкоџа и римскоџа, служе ћирилицом и лажиницом, онда џреба слова једне и друџе азбуке учиниџи џаквим да се лако може џрећи с једноџ сисџема на друџи.

Илирско-јагићевска парадигма заснива се на другачијем скупу ставова.

1. а) Илирска варијанџа. Један језик може да буде заједничко добро једноџ народа сасџављеноџ од више џлемена или од више блиских народа. Народ на који мисле илирци јесџе хрваџски, срџски, словеначки, буџарски, или само хрваџски и срџски, односно хрваџско-срџски, односно илирски, а у каснијоџ варијанџи јуџословенски. (Ако овај оџис није џачан, џо значи да код илираца и не џстоџи нека одређена концевџија народа: она је сџособна да се џрилаџоди свакоџ џрилицџи). б) Јаџићевска варијанџа. Оба народа, Хрваџи и Срби, џоворе исџим народним језиком.

2. Назива за џај језик има више: илирски, хрваџски или срџски, хрваџско-срџски, срџскохрваџски, срџско-хрваџско-словеначки, хрваџски.

3. Основу џоџа језика чине народни џовори џири наречја: шџокавски, кајкавски и чакавски.

4. Од џа џири наречја бира се шџокавски из два разлоџа: да би Хрваџи били шџо ближе браћи Србима, и да би усџо-сџавили конџинуиџеџи са дубровачком књижевношћу. Избор некоџ од друџа два дијалекџа водио би Хрваџе ка већоџ џровинцијализацији.

5. Пошџо у језику нема већих разлика у џоворима Хрваџа и Срба, џоделу између њих џреба извршиџи џрема вери џако да се џод Србима смаџрају џравославици, а Хрваџи су католици.

6. Хрваџи имају џири џисма: џлаџољцу, лажиницу и ћирилицу. Срџско џисмо је само ћирилица.

7. Поделу џрема језику, у сџраџешком смислу, џреба вршиџи унуџар шџокавскоџ и џо џако да основа џоделе буде џо линији исџочно наречје (екавица) — заџагно наречје (џјекавица).

Скупови ставова који чине те две парадигме се међусобно веома разликују, а у великој мери и искључују.

На питање: која је парадигма кохерентнија, веома је лако одговорити да је то — вуковска. Та парадигма је сасвим у складу са филолошком мишљу Вуковог времена и посве се уклапа у филолошка решења која су прихватили други народи. Та парадигма готово да и нема слабих места. Она се може и обновити и одржати.

Илирско-јагићевска парадигма је мање кохерентна. Није случајно што није издржала пробу времена. Њене слабе тачке су у томе што нема јасан одговор на питање о чијем се националном језику ради, затим што нема јасан одговор о томе какав треба да буде назив књижевног језика, нити има јасан одговор на питање о његовом пореклу. Решења која нуди имају више привремена наго трајан карактер.

На питање: како је било могуће да се једна слабија парадигма наметне и да се упорно одржава кроз тако дуг период, може се одговорити помоћу два основна чиниоца. Један од тих чинилаца је превасходно политички, други је лични.

За успех илирско-јагићевске парадигме највише је заслужан Ватрослав Јагић. Јагић је био веома образован, радан и предузимљив човек. Чим је Вук умро, он је написао један од својих најзначајнијих чланака и у њему изнео ставове карактеристичне за своју парадигму. Али их је он изнео у форми похвале Вуку. Под видом једног од најзначајнијих „вуковаца” деценијама је деловао на сузбијању вуковске парадигме и на успостављању илирске. У томе му је ишло и више чинилаца на руку: политика словенских народа која је подржавала све што је носило форму међусобног зближавања и повезивања; затим политика аустрославизма, која је решења за словенске народе налазила у оквирима Аустро-Угарске, најзад и сама аустријска политика која је на сваки начин хтела да сузбије утицај Срба а њихов корпус да умањи за рачун Хрвата. Иза јагићевске парадигме је, такође, стајала и идеја југословенства, која ће временом бити све више прихватана и од Срба. Мало је ко међу Србима и правило анализе о томе шта јагићевске концепције у језичко-политичком смислу доносе: Засењеност паролама „великог Јагића” о братству Хрвата и Срба била је општа и код Срба толико велика да су Хрвати неколико

пута рушили јагићевску парадигму, а Срби се, све до данашњег дана, трудили да је изнова успоставе.

Срби славе Вука, али они, у ствари, његово дело мало познају и не труде се да скину копрену која је преко њега пребачена. Славећи Вука они су изневерили његове ставове и под његовим именом, искрено су подржавали илирско-јагићевску парадигму језика. То је она парадигма која се најкраће изражава ставом да Хрвати и Срби имају један језик, хрватски или српски. Та парадигма је, са српске стране, упорно подржавана све док се није почела распадати сама од себе, у расулу које је доживела југословенска државна заједница. Доживели смо и тај апсурд да се у иностранству предаје хрватски језик, а упоредо и српскохрватски (ваљда као подврста хрватског језика).

СРБИ У РАЉАМА ИСТОРИЈЕ

Југославија – историјски промашај

Ставови: да је злочин геноцида над Србима специфичан, да је он израз србофобије, да су корени ове појаве у филолошкој сфери; да имају почетак у Илирском покрету, да су у темељу аустријско–хрватске идеје југословенства, не изричу се овде први пут. Али су за потребе овог научног рада свестрано проверени, тако да су израсли у једну целовиту концепцију. Ова концепција је у пуној супротности са још увек владајућим уверењем да је идеологија југословенства била добра, да су Срби и Хрвати истојезичници, и да корене геноцида над Србима треба тражити пре свега у религијској сфери. Она је, практично, у пуној супротности са ставовима Виктора Новака, најизразитијег представника идеологије југословенства и у првој и у другој Југославији. А то значи да је у супротности са концепцијом која је садржана и низу Новакових књига, па и у књизи *Magnum crimen* (1948). Ова концепција има негативан однос према Новаковим ставовима и ставовима његових присталица и следбеника који и даље, у разним варијантама, заступају тезе да су Срби и Хрвати два народа који имају исти језик; да су Хрвати католици а Срби православци; да све зло које су Срби претрпели у 20. веку долази од католицизма.

Разбијање Југославије 1991-92. године, и све оно што се после тога десило, практично је порушило Новакову концепцију, односно концепцију југословенства и сербокroatистике чији је он био експонент и заговорник. Српски филолози, а посебно српски историчари, треба да се замисле над чињеницама које се тичу српског народа и његовог опстанка. Обраћам пажњу на ове чињенице:

1. У стварање прве Југославије, у Првом светском рату, уложено је око 1.300.000 српских живота. За обнову друге Југославије, Титове, уложено је још око 1.700. 000 хиљада живота од којих је већина била српска. А много живота је дато да се Југославија очува почетком 90-тих година 20. века. Док је Југославија постојала, Срби су још могли веровати да су ове жртве имале некаквог смисла.

2. Хрватска страна, приликом разбијања Југославије 1992. одбацила је став да Хрвати и Срби имају исти језик, одбацила је и сербокroatистику; сада се отворено залаже за кроатистику као научну дисциплину о Хрватима. А на територији сада осамостаљене Републике Хрватске говори се и пише језиком Срба који су на терену те садашње државе вековима живели. А то значи да се говори језиком Вука Караџића и српских народних песама. Али се овај језик сада и званично зове хрватски језик. Тако се нешто не би могло десити да није постојала Југославија. Држава Југославија је и створена да би се оствариле неке раније смишљене идеје и програми. Међу њима и план по којем једну трећину Срба треба побити, једну трећину протерати, а једну покатоличити (тј. похрватити).

3. Док српски научници, следбеници идеја Виктора Новака, и даље граде свест да све зло српског народа потиче од католицизма, дотле се скоро једна трећина српског народа са простора бивше Југославије разбежала по свету, махом по католичким и протетантским земљама, а у Београду на Калемегдану и даље стоји споменик захвалности Француској, католичкој земљи, која је Србима била најважнији савезник током Првог светског рата.

Подсећање на ове чињенице обавезују да се на збивања у новој српској историји гледа мимо стереотипа. У складу са другачијим ишчитавањем српске и новије светске историје морају се пружити и другачија осветљења. Погрешно би било да се на ова објашњења гледа као на још једно истеривање правде за српски народ. Бесмислени светски ратови, који су вођени у 20. веку када је стварана и обнављана Југославија, не тичу се само Срба. У овим ратовима страдали су и војници и цивили на свим зараћеним странама. По неким проценама се да је у Првом светском рату било око 10 до 20 милиона погинулих, 20 до 50 милиона рањених. Исправно је поставити питање: какви су разлози толиким многим страдањима? Страдања у Другом светском рату била су још већа. Овај рат је, по проценама, однео око 50. милиона људских живота на сукобљеним странама, да рањене и друге врсте несрећа не помињемо.

Природно је што се од историчара, и других научника, очекује да дају одговоре на питање зашто је до толиких страдања дошло. Српски историчари све до пре две-три деценије, налазили су смисао

ових тих страдања у резултату, а резултат је био стварање Југославије. Али после разарања те државе, овај одговор постао је бесмислен. Са нове тачке гледишта, који је приредила историја, Срби се морају суочити са чињеницом да су страдали да би се створила држава која им није била потребна, а затим су страдали да се обнови та држава која такође није била потребна. А то значи да су били само објект, увучен у раље историјских збивања, објект који је служио да се остваре туђи пројекти, туђе идеје. Истини за вољу, у тим процесима нису страдали само Срби. У раљама истих процеса нашли су се и многи други бројнији и снажнији народи. И они су постали објект остваривања неких идеја чијом се суштином нису бавили. А ови процеси чине бит нововековне и светске и српске историје.

Први светски рат као кључни догађај

У овим процесима Први светски рат је за Србе био несумњиво кључни догађај. До тог догађаја они су ишли у правцу српске националне интеграције, отприлике онако како су ишли и други европски народи. Од тога догађаја Срби су углавном ишли у правцу југословенске интеграције, све док је Југославија постојала. У постјугословенском периоду опет су доведени у ситуацију да иду у правцу српске националне интеграције. Али сада се осећају као рањеник коме је потребно време и пуно труда да би повратио здравље и снагу. Опет су доведени у стање из којег треба да нађу историјски излаз.

Сличних заокрета није било у историјама других европских народа. Али су се промене која се десиле у историји Срба тицала и других; остављале су последице и на њихове судбине. Јер је Први светски рат био кључни догађај не само у српској већ и у нововековној европској и светској историји. Са пуном озбиљношћу се зато морају схватати и тезе да је Други светски рат био наставак Првог, да је то, у ствари, други чин исте драме. Мада је тешко одговорити на питање о стварним узроцима толиких многих страдања, ове тешкоће научници морају увек изнова савладавати.

Уистину, лакше је одговорити на питање зашто је почео Други светски рат. Историчари разних народа сагласни су у ставу да је стварни узрочник овог рата била нацистичка Немачка, њена идеологија и

њен фирер Адолф Хитлер. Идеје иза којих је стајао вођа Трећег Рајха биле су јасно дефинисане и спознате. Основна од тих идеја јесте: прављење новог светског поретка. У том поретку немачком народу био је одређен положај владајућег народа; другим народима додељене су разне улоге, а Јеврејима и Циганима било је одређено да нестану. Покретачку снагу за такве промене Хитлер је хранио потребом за реваншом над победничким силама у првом Првом светском рату. Скупа узев, јасно је да разлоге за Други светски рат треба видети у идејама, и то пре свега политичким.

Ни близу такве сагласности нема у ставовима о узроцима Првог светског рата. Историчарска и политичка осветљења овог догађаја одувек су се битно разилазила, па се разилазе и данас. До ових разлика у тумачењима долазило је због тога што главне идеје за отпочињање овог великог историјског догађаја нису идентификоване.

Још увек се нуде објашњења по којима су главни узрочник рата били Срби. Сасвим је тачно да је један малолетни Србин, Гаврило Принцип, у Сарајеву 28. јуна 1914, извршио атентат на аустро-угарског престолонаследника и надвојводу Франца Фердинанда. Ова ни за кога спорна чињеница, међутим, могла је само да укаже на недвосмислен повод за рат. Али та неспорна чињеница не даје прихватљив одговор на питање о узроку Великог рата. Показало се да је за историјска објашњења ипак важно да се одвоје мотиви за рат и повод за рат. Инсистирање да међу тим чињеницама нема разлике, може да задовољи нечије пропагандне прохтеве. Али не може да задовољи науку која тражи истину. Зато се за мотивима и узроцима за рат мора и даље трагати све док се не дође до утемељених и прихватљивих одговора.

Показаће се, већ током Великог рата, да је прича по којој за рат крива Србија била само алиби намењен аустро-угарској и светској јавности за напад на слабог суседа. Што се рат више разбуктавао, и добијао светске размере, постајало је све јасније да су оваква објашњења неодржива. Све бесмисленија је у ратном хаосу, а поготово касније, могла да изгледа оцена да би Србија, после балканских ратова, желела да ступи у још један рат и то са вишеструко надмоћнијим суседом.

Историчари су у протеклих стотинак година настојали зато да нађу убедљивије мотиве за Велики рат. Обично су се задовољавали одговором да узроке ратних сукоба треба видети у сукобу политичких,

економских и војних интереса супротстављених сила какви су постојали у годинама пред рат. Било је и објашњења да је за изазивање рата одговорна војна индустрија: јер је сам рат повећао потребе за стварањем оружја. И такви одговори били извесни помаци у тражењу истине. Они су, практично, у други план стављали однос мале Србије и велике Аустро-Угарске, као могуће узрочнике светског рата. По таквим одговорима очигледно је да би до рата дошло и да није било сарајевског атентата. Историчари овог догађаја су пронашли и објавили у архивама бројне доказе који су те претпоставке потврдили. Смер тих размишљања водио је ка раздвајању повода за рат од мотива који су до рата довели. Самим тиме се оснажују и тезе да је посве могуће да је сарајевски атентат био и планиран или испровоциран са аустро-угарске стране. Сарајевски атентатори могли су да буду само средство укалкулисано у плановима закулисних политичких игара стварног агресора.

Мада ово објашњење делује убедљивије од оног по којем су за Велики рат криви младобосанци и Србија, ни оно није довољно убедљиво да би се могла одржати на њему изграђена историјска прича о стварним узроцима рата. Слабост ове аргументације је у томе што је супротстављене интересе великих сила сагледавала у веома кратком периоду.

Мој одговор на питање о узроцима Првог светског рата у значајној мери се разликује од других одговора. Наводим део из текста Историја и филологија из истоимене књиге (2014).

Зашто је избио Први светски рат?

Каг се, поводом 100-годишњице Првој светској рату, интенивније почело говорићи о несрећама које је овај рат проузроковао, чула су се и оваква мишљења: „Е, Гавро, шта учини!“ Сасвим је јачна чињеница да је Гаврило Принцип, 18-годишњи Србин, извршио атентат на аустро-угарској надвојводу. Тако јесте ако се гледа само јовишински.

Ако се, међутим, на овај догађај гледа дубински, ако се тражи лош што чина, онда се добијају другачији резултати. Показује се да овај догађај има везе са укључивањем Аустрије у решавање српског питања. То укључивање сеже бар до Илирске покрајине и аустро-хрватске идеје јурословенства. Велики део Срба

који су живели у Аустро-Угарској већ је био део пројектоване Јуџославије као једне од федералних јединица у Монархији. Да би се ојасности од уједињења Срба отклонила, требало је да се таквој Јуџославији, која је постојала само у идеји, прикључе још само Срби из Србије. То се сигурно не би могло учинити мирним путем, већ само путем рата. А за рат је требало наћи и повод и одабрати повољан тренутак. Најповољнији тренутак наступио је када је Србија била у стању исцрпљености, после два балканска рата (1912. и 1913). Третило је за покретање механизма рата још само наћи повод. За Аустрију је, природно, свеједно било да ли ће повод за рат дати Чабриновић или Принцић; или неко други; важно је да то буде Србин. То казује логика. Документи се могу потврдити. (2014:29-30)

Објашњење главних разлога за почетак Првог светског рата, по овом виђењу, преваходно је у филолошкој сфери. А идеје које ће од овог рата довести јавиле су се 7-8 деценија раније. Зато је и објашњење за збивања која су до рата довела другачије од оног које је доминантно у историјским реконструкцијама.

Филолошке основе сукоба

Кад је у питању почетак Првог светског рата лако је наћи потврде да је баш филолошка сфера релевантна. Зна се да је аустро-угарски цар Франц Јозеф, пре напада на Србију, консултовао свог рођака, немачког цара Вилхелма Другог и од њега добио безрезервну подршку. Такође се зна и да је нападнутој Србији, поред Црне Горе, прва у помоћ притекла Русија, односно њен цар Николај Други Романов. Тако на самом почетку рата имамо блок супротстављених страна: на једној страни две немачке државе, а на другој три словенске. У том сукобу главну улогу нису имали интереси, већ етничко порекло, традиција, разуме се и емоције. О интересима и циљевима сукобљених сила, посебно оних које су се нашле на српској страни, моћи ће да се говори тек касније, кад се рат буде разбукао. Тада ће се на истој страни са Србијом наћи Француска, Енглеска, Италија и Америка, дакле земље за које се не може рећи исто што и за Русију - да им је мотив за

ступање у рат против Аустро-Угарске и Немачке био етничке природе. Осветљавање улоге ових земаља у рату може само да одвлачи пажњу од главног: од осветљавања *моћива* за рат. Тако да прави мотив за почетак рата остаје скривен.

Али мотив се ипак може открити. Мотив за рат у овом случају не треба тражити у словенским земљама, Русији и Србији, које рат нису ни желеле ни отпочеле. Треба га тражити у оним двама немачким државама, Аустро-Угарској и Немачкој. Оне су и изазвале рат и у њега ушле из потребе да реше један свој велики проблем. А проблем који су оне имале да реше јесте супротност између етничког и империјалног начела која је у бићу ове две државе постојала. Та супротност је била јача и од ових двеју моћних држава. Она је водила ка променама.

У деценијама непосредно пред Велики рат, и Аустро-Угарска и Немачка, биле су царевине, монархије. Тиме се, по свом друштвеном уређењу, и нису битно разликовале од других великих европских држава – својих будућих противника. Али је ипак, у устројству ових држава, које називамо немачким, било битних разлика, пре свега у њиховом етничком саставу. Аустрија је по националном саставу била мултиетничка, а Немачка моноетничка. Једна је, другим речима, била држава у којој је немачки народ имао владајући положај над другим народима, а друга је била етничка држава само једног народа, најбројнијег, немачког. Иако су владајуће династије у њима биле немачке, ове царевине су се разликовале по природи свог порекла. Аустрија је била утемељена на империјалном начелу, а новообразована царевина Немачка, била је заснована на етничком (језичко-етничком) начелу. На империјалном начелу градиле су се државе све до 18. века. У новом веку, по правилу, градиће се на етничком. Та два начела најоштрије ће се испољити баш на простору оног дела Европе где су етнички Немци доминантан чинилац.

Сукоб империјалног и етничког начела

Аустрија је и у средњем веку била империја, а то значи држава знатно шира од етничких граница владајућег народа. Називајући себе вековима „Свето римско царство“ (све до 1805), ова држава, са римокатоличком династијом Хабсбурговаца на власти, потврђивала

је и свој континуитет и легитимитет, чак и своју изузетност међу слично устројеним државама. После победе ове империје над другом империјом, Турском, код Беча 1683. године, територија Светог римског царства се знатно проширила ка истоку, на подручје Средње Европе и Балкана на којима Немци нису живели. Аустрија ће под својом влашћу имати и Мађаре, делом Румуне и више словенских народа: Чехе, Словаке, Хрвате, Словенце, а делом Пољаке и Србе. Право да над њима влада, Аустрија је заснивала онако како су државе у средњем веку чиниле: на империјалном праву, односно на праву мача као легалном државном праву. Од истих правних основа полазили су и њој подређени народи, поименце Мађари и Хрвати. И они су тежили да свој статус одређују са ослонцем на државно, тј. империјално право.

Ни после скоро два века од победе Аустрије над Турском код Беча, Немачка као велика царевина није постојала. На њеном простору постојао је само немачки народ, уз неколико националних мањина, међу којима је било и Сорба. Немачки народ је чинила популација која говори немачким језиком, са развијеном националном културом, али државно организована у четрдесетак државица разне величине и статуса. Да би дошло до свести да ова популација треба да се нађе на окупу у једној држави, морало је нешто крупно у историји да се деси што ће као резултат имати потребу за њеним политичким уједињавањем.

Та потреба ће се најпре артикулисати у свету идеја, и то оних идеја којима је родно место филологија. Родоначелник ових идеја у западном свету био је један велики Немац, филолог и филозоф Јохан Готфрид Хердер (1744-1803). За неколико деценија свога рада, током последњих деценија 18. века, Хердер је, са својим присталицама, учинио да се обрати пажња на постојање посебних људских заједница које се интегришу на употреби истог језика. Језик, као средство које су оне створиле, по његовом схватању, био је главни чинилац њиховог карактера (етноса). Заједнице популације које су створиле један језик Хердер је идентификовао као етничке заједнице. На основу језика, као главне карактеристике етноса, популације се међусобно идентификују и раздвајају. Да је таква идентификација народа природна показује и словенска средњовековна традицијаија.

Реч језици и на старословенском и старосрпском значи исто што и народи. Од конца 18. века, добрим делом и заслугом Хердера и његових следбеника, све више је побеђивала свест да су језичке заједнице исто што и националне заједнице. Овако појмљене националне заједнице имале су за последицу јачање свести о потреби њихових интеграција. А такве интеграције водиле су ка њиховом прерастању у државне заједнице. Крајни циљ оваквих интеграција био је стварање националних држава, као облика организовања људских заједница ради реализације посебних али и заједничких (превасходно етничких) интереса.

Овај процес, који је почео на тлу немачког језика, утицаће и на мењање политичке слике Европе. За илустрацију можемо поменути стварање двеју великих европских националних држава у 19. веку: Италије (под Гарибалдијем 1870) и Немачке (под Бизмарком исте 1870). Основни принцип који је стајао у основи ових процеса био је етнички, тачније језичко-*етнички*. Процеси *језичко-етничких* интеграција убрзо ће се проширити и мимо немачког језичког подручја.

Обраћање пажње на ове чињенице отвара могућност да се састави другачија историјска прича од оне која је уграђена у представљање узрока Првог светског рата, али и геноцидних радњи које су затим дошле. Сукоб она два принципа, који се почео одвијати најпре на простору популације немачког језика, тицаће се посебно Срба, народа чија ће судбина бити посебно везана за судбину ојачале и увећане Аустрије.

Срби и етнички принцип

Све до турског пораза код Беча 1683. године Аустрија није имала неку значајну улогу у српској историји. Значајнији удео у овој историји имали су Византија, Угарска, Бугарска, Русија, Ватикан, Венеција, разуме се и Турска. Тек од оног историјског преокрета под Бечом, Аустрија ће избити у ред најзначајнијих чинилаца у српској историји. Тако ће бити све до окончања Првог светског рата.

Аустрија се уплела у судбину српског народа самим тиме што је, после своје победе под Бечом, проширила своју власт и на подручја која су и дотле, али и касније, насељавали Срби. У надирању на исток,

у току својих освајања у Панонскијој низији и на Балкану, аустријска војска освојила је и Косово и Метохију и стигла до Скопља. Српско становништво, које се овој војсци прикључило, после њених пораза, у страху од репресија, повлачило се на север. Тако је дошло до оне познате Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем 1690. Судбина овог дела српског народа у великој мери зависиће од владајућих снага у Аустрији. Главни проблеми са којим ће се Срби носити није у томе што су постали аустријски поданици. (То су били и други становници ове државе). Главни српски проблеми потицаће од тога што се Аустрија на разне начине мешала у њихов идентитет као народа. Већ самим тиме чинила је огрешења о процесе који ће у Европи водити ка афирмацији језичких и националних посебности. Проблеми са нарушавањем српског идентитета испољиће се, такорећи, већ на првом политичком сусрету Царевине и српског народа. Када је ова царевина стигла у српске земље, она је ту затекла народ који је себе називао Србима а свој језик српским. Царевина је, међутим, овај народ називала Илирима а њихов језик илирским. До оваквог раскорака није дошло случајно. Популацију на припојеним земљама Аустрија је појмовно везивала са популацијом древне Илирије, а не са српским краљевинама из средњег века које су носиле јасан етнички и језички садржај. Остављала је тако простор за манипулације. На овом раскораку између политике Аустрије и природних очекивања српског народа, стварно и дугорочно ће се одвијати сукоб двају начела: империјалног и етничког.

Устанцима против турске владавине на почетку 19. века, Срби су се вратили као незаобилазан политички чинилац на европској мапи. Не само зато што су били смештени на простору где се преплићу територијално и политички две највеће империје тога времена, Турска и Аустрија, већ и зато што су, у историјском смислу, доносили нешто ново. То ново је било борба за ослобођење и уједињење покрајина са српском етничком популацијом. Ова борба је вођена на изразито етничкој основи и у суштини је била у супротности са империјалном логиком и једне и друге империје. Али то ново није било у супротности са процесима који ће се одвијати на простору популације на којем ће се касније уздићи Немачко царство. Не треба губити из вида да је књигу Српска револуција (1829) написао Леополд Ранке у сарадњи са Вуком

Карацићем. Овај највећи немачки историчар 19. века том књигом је и почео своју богату научну каријеру. Овакво разумевање великог Немца и вликог Србина није било случајно, већ посве природно, јер је почивала на истим идејним основама.

До спознаје да постоји и нешто заједничко између Срба и Немаца, убедићемо се ако поменемо само имена двојице савременика: Хердера, међу Немцима, и Доситеја Обрадовића међу Србима. Ова два велика човека, независно један од другог, износили су ставове по којима се идентитети народа заснивају на основама језика који су створили.

Доситеј и Хердер спадају и међу велике људе Европе 18. века. Обојица су својим чињењем везана за препороче и Срба и Немаца. Али се њих двојица, по правилу, не доводе у везу. То је зато што историчари обично дају предност носиоцима власти над носиоцима идеја. Није нетачно везивати Доситеја за просветитељске идеје 18. века, чије је средиште Француска. Али то није пуна истина о Доситеју. Овај утицајан писац је и израз предромантичарских идеја у литератури које се најпре јављају у Немаца. Зато Доситејеву сложену стваралачку личност не треба ограничавати само на идеје просветитељства. Њега треба, макар посредно, доводити у везу са Хердером, схватити да та два ума на посве сличан начин размишљају о националном језику, о идентитету народа. А то је већ смер размишљања који ће бити карактеристичан за романтизам. Да је та веза неслучајна и дубока показаће се и на деловању Вука Караџића, који је био и Доситејев настављач, а исто тако и један од најзначајнијих реализатора Хердерових идеја међу европским народима. Са идејама адекватним хердеровским, Вук Караџић се могао упознати и у Београду где је био један од првих ђака Велике школе коју је Доситеј основао.

Стално треба имати на уму чињенице да је Вук највећи део свог живота провео у Бечу (1813-1864), да је био ожењен Немцем, Бечлијком, Аном Краус, да је у културном свету тадашње Европе имао доста пријатеља. А да би се, у пуном смислу, схватила природа његовог деловања, и значај његових дела, нужно је имати у виду и шири историјски контекст. Деловање Вука Караџића не треба тражити у сагласју са аустријском империјалном политиком, већ у контексту филолошких идеја Немаца, превасходно оних са простора будуће Немачке царевине, као и у контексту деловања слависта његовог

времена, који су у већини били поданици Аустрије. Ови слависти су били везани за ону матрицу у чијем је средишту био Хердер. А овај Немац био је рођен далеко од Аустрије, у Кенингсбергу, на Балтичком мору, где су живели и Немци и Словени. Хердерове идеје тицале су се највише Немаца, али су се тицале и других европских народа, нарочито Словена. Кључ за разумавање Хердера је његова чувена антологија Гласови народа у песмама (1778-9) у којој је, преко песама, представио језичке посебности низа европских народа, па и Срба. Целокупна делатност Вука Караџића учиниће да се српски глас наглашено чује међу другим гласовима европских народа. Али да се чује под српским именом, а не под илирским. То је једна од битних чињеница везаних за његову битку за идентитет српског народа.

Пуно је историографских докумената који сведоче о привилегијама које су аустријски цареви давали Илирима (Србима), као и о томе како су Србе и њихов језик стварно именовали. Показаће се, међутим, да се Царевина није либила ни од злоупотреба када је мислила да јој оне иду у корист. У тим злоупотребама треба видети и њен историјски крах.

Проблем са називима Илири и илирски

Илирско име за Србе може да има и своје историјско оправдање. „Најстарији, мени познат, пример спомињања имена илирског којим је означавао наш народ, сачуван је у Житијима краља Стефана Дечанског (1321-1231), који је написао почетком XV стољећа монах Григорије Цамблук“ каже у предговору својој књизи *Анџолоџија југословенске мисли и народној јединству* Виктор Новак (1930:VII). Ово име свакако се односило и на Србе и на народе сличне Србима, дакле превасходно на словенске народе на простору бившег Илирика. Новаку и другим заступницима идеје југословенства овакав податак ишао је науку као потпора њиховој идеји.

Будућност ће, међутим, показати да употреба неадекватног имена може да створи и озбиљне проблеме. Аустријски цар Леополд Први дао је Србима привилегије први пут 26. августа 1690. Тада је у овом документу Србе називао Илирима. Само на први поглед може да изгледа да у таквој употреби имена има нешто неуобичајено. Ни

словенски, ни други европски народи. не називају Немце онако како они сами себе називају, Дојчерима. За словенске народе они су Немци; Енгелези их називају Германима, Французи Алеманима, Италијани Тедескима. Различита имена у побројаним случајевима нису правила проблеме, јер су се увек односила на исти појам. Испоставиће се, да ће у случају израза Илири, такви проблеми ипак настати, чак и да ће се ће се смишљено отворити. Ево, ради илустрације, три значења које је ова царевина пласирала.

а) Непобитна је истина да је Аустрија од 1690. давала привилегије народу који је себе називао Србима и да их је давала и самим патријарсима Српске православне цркве. Али је тачно и да су ове привилегије, и на латинском и на немачком, упућене Илирима, илирском народу и илирским патријарсима. Ове привилегије су до сада више пута фототипски објављиване, па се ове тврђе могу проверити. Последњи пут их је све на једном месту, у оригиналу, објавио Динко Давидов (1994). Сем привилегија, постоје и други докази о томе да се илирско име у Аустрији употребљавало за Србе свих вера, а превасходно за оне православне вероисповести. За овако схваћену популацију, Царевина је стварала Илирску дворску канцеларију (1745), Дворску депутацију за ердељске, банатске и илирске послове (1747), Илирску дворску депутацију (1753-1877) и Илирску дворску канцеларију (1791-92). Језик овако схваћених Илира се у свим релевантним документима називао се илирским. А да је то тачно, може да посведочи аналитички инвентар докумената Илирске дворске канцеларије, које има Историјски архив Војводине, а који је у два тома објавио архивиста Јован Валрабенштајн (1997).

И на основу ове богате грађе може се видети да је Аустрија јасно разликовала Србе од Хрвата. Хрвати су третирани као народ који говори хрватски, а Срби као Илири, као народ који говори илирски. У оваквом односу према Србима Аустрија се углавном држала језичко-етничког принципа. Што значи, да је под именом Илири имала у виду једну вишеконфесионалну, али једнојезичку популацију.

Аустрија је имала разлога да се овако понаша према Србима. Војнички способни Срби били су значајан чинилац аустријске војне моћи приликом њених ратних операција у Европи. А за саму Аустријску царевину, Срби су били посебно значајан чинилац јер су насељавали

Војну границу према Турској која се простирала од Далмације, преко Крајине, Славоније и Срема све до Баната. Да је таква граница постојала и да је захватала сасвим одређене територије, може се видети на бројним картама који су истраживачи више пута објављивали.

О једнојезичком и мултиконфесионалном идентитету српског народа, и о сложености употребе њиховог имена, и о значењу имена Илири, посебно сведочи један важан документ: писмо Саве Текелије Наполеону, адресирано на почетку Првог српског устанка, 11. јуна 1804. године. Био је то, у ствари, Текелијин позив за разумевање и помоћ. За име Илири које се односи на Србе он каже:

Ово име су ѝрихвајили сви кайолици ѝе нације у свим земљама, а и онима који су источне вере оно није баш мрско. Они су имали и једну Илирску канцеларију Бечу, и сви који су ѝод владавином Аустрије, ѝоворећи о нацији, називају се још Илирима. (Ојисаније живоѝа, 180)

б) А да су изрази Илири и илирски могли да буду и другачије употребљавани, показује однос аустријског двора према двојници истакнутих историјских личности: Ђорђу Бранковићу и Павлу Ритеру Витезовићу.

Империјалној политици Аустрије очигледно је засметао позив грофа Ђорђа Бранковића (1645-1711) који је 1688. упутио Србима да се дигну на оружје против турске царевине. Аустрија је у том позиву могла да открије идеју о обнови старе српске државе. Зато је овог свог доскорашњег дипломату, без суда у осуде, држала у затвору 22 године све до његове смрти 1711. годије у Хебу, у Чешкој. Хебски заточеник, гроф Бранковић, написаће и своје утицајне и чувене Словенсрпске хронике. Ово дело је већ носило клицу реализације етничког начела. Идеја грофа Бранковића о потреби дизања устанка против Турака показаће се у пуној моћи почетком 19. века када су ови устанци постали стварност.

Аустријски двор ће убрзо после овог хапшења наручити од Павла Ритера Витезовића (1652-1713) један пројект у складу са својим империјалним циљевима. Смисао овог пројекта је био да будућу освајачку политику Царевине и оправда и легитимизује. Витезовић, похрваћени Немац, Загрепчанин, кајкавац, објавиће на латинском

језику 1700. године књигу под насловом *Croatia rediviva*. Ова књига прештампана је, у оригиналу и у преводу Златка Плешеа, под именом Оживјела Хрватска (1997). Витезовићева књига за данашње историчаре треба да буде интересантна највише по природи метанарације којом се послужила. По жељи наручиоца, Витезовић је пласирао метанарацију о оживљавању Хрватске каква никад у прошлости није постојала: од Јадранског до Црног мора. А да би постојање такве Хрватске учинио што уверљивијим, он је пласирао и другу причу која већ има језичко-етнички садржај. По тој причи на том простору живи популација која говори једним језиком, илирским. На основу ове чињенице требало је прогласити да су Илири били у ствари Хрвати и да су Хрвати најраспрострањенији становници Балкана. Логика овог пројекта је лако схватљива. Да би Аустрија избила на Црно море и на Босфор, она треба да „обнови“ Хрватску која је тада била саставни део њене царевине. У складу са овим пројекцијама будућа своја проширења Аустрија легитимизује позивањем на империјално право, а ово право поткрепљује језичко-етничком сликом актуелне ситуације. И једна и друга аргументација биле су без подлоге у стварности.

Актуелна историјска збивања, међутим, показала су да Аустрија на овом пројекту није могла трајно да инсистира. Њене границе са Турском су се временом стабилизовале, а нове границе су пресецале српски језичко-етнички простор. Срби, који су највећим делом сачињавали становнике Војне Границе, чињеницом свог постојања давали су доказа Царевини да са њима мора да рачуна. Зато је Витезовићев пројект, који се ослањао на Хрвате, једно време изостављен из политичког програма Аустрије. А сам Ритер Витезовић, као што је написао књигу *Croatia rediviva*, написао је затим и књигу *Serbia illustrata* (објављена у Београду 2010. у преводу Мирјане Крстуловић под насловом Откривена Србија). Радио је по наруџби.

в) Истом империјалном логиком, којој је у основи арбитрарно понашање, послужиће се Аустро-Угарска крајем 19. века када буде потпомогала афирмисању става да су Шиптари потомци Илира. Опет је Империја ишла за логиком својих актуелних интереса по којој је овога пута требало јачати шиптарски чинилац на Балкану. Понашала се тако из посве разумљивих разлога: да би се ослабила Србија која је већ стајала на ноге и да би се умањивао значај српског народа на

Балкану. И то је био део њених вишедеценијских припрема да се Срби учине што безопаснијим чиниоцем по опстанак Монархије. Исход овог политичког пројекта постао је видљив кад је након Првог Балканског рата проглашена Краљевина Албанија (1912). То је био први случај када је на Балкану створена једна шиптарска држава, са перспективом да јача и да добија на значају.

Разлози за настанак Илирског покрета

Популација која говори немачким језиком и данас заузима више од четвртине простора целе Европе. Она је на почетку новог доба у 18. и 19. веку доживела велики успон нарочито у музици, филозофији и књижевности. О томе успону најбоље сведоче имена Баха, Моцарта, Бетовена; Канта, Хегела, Шопенхауера; Гетеа, Шилера, Хелдерлина.

У сенци ових великих домета обично су збивања у области филологије. А баш у тој области десиће се много тога што ће довести до крупних промена у Европи и свету. Велики допринос Немци ће дати у процесима конституисања класичне филологије а још већи у конституисања националних филологија. Уз учешће немачких филолога, или на њихов подстицај, јављају се дисциплине које се и данас негују: германистика, англистика, романистика, хунгарологија, славистика и друге сличне. Главна функција тих дисциплина била је изградња свести о језичко-етничком идентитету појединих народа. А главна последица развоја ових дисциплина јесте изградња и неговање националне свести европских народа. Свет у којем живимо и данас се баштини на дешавањима у области филологије тога преломног доба.

Несагласност између два принципа: империјалног и етничког, испољиће се у ово време нарочито на терену на којем се простирала популација немачког језика. Развијање националне свести водиће ову популацију ка националној интеграцији Немаца. На темељу тако изграђене националне свести Немаца, пруски канцелар Бизмарк, успео је, током неколико деценија, да од 40-так држава и државица на простору немачког језика направи моћну царевину Немачку.

Процес државне интеграције немачког народа који је изводила Бизмаркова Пруска ипак није био доведен до краја. Њиме није био обухваћен цео европски простор насељен Немцима (рецимо део

Швајцарске), а није био обухваћен ни део Аустро-Угрске насељен Немцима. Тако је учињено из политичких, а не из филолошких разлога. Ако би се доследно поштовао етнички принцип, који је већ био на делу, интеграција народа који живе у оквиру Аустро-Угарске морала би да угрози њен опстанак. А то значи да би Аустрија морала да се распадне на неколико држава.

Зато су прагматични интереси учинили да се процес државне интеграције Немаца у одређеној тачки заустави. Тако се десило да при крају 19. века постоје две немачке државе: једна изграђена на империјалном принципу (Аустрија) и друге на етничком (Немачка). Са тачке гледишта немачких политичких интереса такво решење је било пожељно. Али оно није могло да буде и трајно, јер се сукобљавало са другим интересима, а сукобљавало с и са историјским процесима који су подривали и сам опстанак Аустрије.

Развој филолошке мисли, којем су највише допринели баш Немци, тако је учинио да се и Беч нађе у рајама противречних интереса. Беч је имао интереса да подржи процесе који су водили ка немачкој интеграцији, а то значи да подржи германистику. Из принципијелних и научних разлога, Беч је толерисао и успон других националних филологија, укључујући ту и хунгарологију и славистику. Али то не значи да у владајућим круговима у Бечу није било и свести о опасностима које су могле да дођу од стране националних филологија народа који су се нашли у оквирима Царевине, поготово словенских народа. На то указују и неки примери реаговања власти на одржавање Словенског конгреса у Прагу 1848. и на учешће поданика Аустрије на Свесловнском конгресу у Москви 1867. Први скуп није могао да доврши свој рад, а због учешћа на другом скупу Јован Суботић је изгубио високо место судије Касационог суда у Загребу.

Међу овим опасностима о којима је Аустрија водила рачуна, једна се посебно издвајала. То је она која је долазила од Срба и од србистике. Национална интеграција Срба, која је већ почела са устанцима против Турака, није претила само интегритету Турске, већ је претила и интегритету Аустрије. Не само зато што би Срби, евентуално, могли отцепити један део Аустрије, као што су већ отцепили један део Турске, већ и зато што би могли да послуже као заразни пример за понашање других народа у оквиру Монархије. Зато је ту опасност требало отклонити.

Срби Аустрију нису угржавали ни војно, ни економски, ни политички; угрожавали су је само на плану идеја које су проистикале из развоја националне филологије. Конкретно, угрожавали су је пре свега идејама о српској интеграцији на основама истих етничких принципа које су поштовале све европске филологије, и које је доследно заговарао водећи српски филолог и слависта Вук Караџић.

Требало је, зато, наћи слабу тачку у филолошкој сфери која ће неутралисати моћ српске филологије; потрети ту моћ новим филолошким решењима. Реконструкција догађаја показује да је оруђе за ту промену нађено у поимању израза Илири и илирски који су били у оптицају још од краја 17. века.

Успех ове акције зависиће у великој мери од ситуације у словенском свету, и од дисциплине која се бавила Словенима, славистике. Процеси индивидуализације словенских народа су већ били одмакли тако да славистика није успела да нађе заједнички књижевни језик за све Словене. Зато је морала поћи путем разграновања ове тек рођене дисциплине. О овом процесу најбоље сведоче зборници *Slawin* и *Slowanka* које је 1814. приредио „патријарх славистике“ Јожеф Добровски. У другом, обимнијем зборнику, материјал је био тематски раздељен на подручја која носе латинска имена: *russica, serbica, glagolitica, illirica, croatica, carniolica, bohémica, lufatica, polonica*. Из ових назива се јасно види да је већ тада почео да се успоставља филолошки систем који је углавном опстао до данас. Већину тих назива и данас употребљавамо: и русистика, и полонистика, и бохемистика.

Али тако није било у свим случајевима. Проблеми ће у будућности посебно настати на подручјима означеним именима *serbica, illirica, croatica*. Под именом *serbica* Добровски је обрађивао теме о Србима православцима који су говорили штокавски, под *glagolitica* – текстове писане глагољицом и чакавски, а под именом *croatica* обрађивао је теме на хрватском језику који је идентификован са кајкавским. Али шта је са тематским подручјем *illirica*?

Под именом *illirica* Добровски је груписао текстове који су се тикале популације која је имала исти језик као и Срби православне вере, а који се нису идентификовали као Срби, већ радије као Илири, Словини, или су се називали именима својих покрајина. Тиме је

систем био донекле нарушен; Добровски се определио за прагматично а не теоријски доследно решење. До нарушавања система је дошло зато што је у језичко-етнички систем унета религијска компонента. Под Илирима се подразумевала популација која је говорила истим језиком као Срби православне вере, али католичке вероисповести. Настављачи Добровског, поименце: Копитар, Вук и Шафарик, учиниће да се тај недостатак отклони на принципијелним основама. Они су се држали принципа, већ прихваћеног у националним филологијама, па су све што је писано илирским језиком, односно штокавским наречјем, идентификовали са српским, без обзира на верску припадност. О томе најбоље сведоче Копитарев текстови. У његовим ранијим текстовима се исти језик назива илирским, а у каснијим све доследније се назива српским. Вук, а за њим и Шафарик, у том погледу су већ потпуно доследни. Они су популацију која се називала Илирима, код Добровског, а који су говорили као и православни Срби, а који су били римокатоличке вероисповести, идентификовали као Србе, а илирски са српским језиком. Та решења се могу окарактерисати као принципијелна.

У одбрани својих империјалних интереса, Аустрија је морала да допусти себи да крши принципе, да уводи двојне стандарде. Примена двојних стандарда је, по правилу, била резервисана за Србе.

Операција Илирски покрет

Суштину операције познате под именима Илирски покрет или Хрватски препород лакше ћемо схватити ако обратимо пажњу на резултате које је овај покрет постигао.

Пре појаве Илирског покрета, Срби и Хрвати, два словенска народа, имали су одвојене народне и књижевне језике који су се називали српски језик и хрватски језик. После ове операције испало је да Срби и Хрвати имају исти језик, али са два назива: српски и хрватски. Практично српски је проглашен за заједнички језик Срба и Хрвата. То је учињено помоћу растегљивог значења илирског имена.

Илирски покрет настао је из потребе да се за Хрвате нађе што примамљивије решење у словенском свету од оног решења које је нудила постојећа *croatica* и Гајева књижица *Крајка основа*

хорвајтско-славенској *йравојисања* (1830). Хрвати су до тада користили два књижевна језика: чакавски (који је изворни хрватски) и кајкавски (изворно словињски) на који су већ били обикли, како је Вук казао. Та два наречја већ су била идентификована као посебна међу словенским дијалектима. Питање је било како их повезати. До решења за тај проблем дошао је млади адвокат Павле Деркос у књижици *Genius Patriae (Геније домовине)*, која је објављена 1831, дакле годину дана после књиге у којој се Гај огласио као творац правописа за хрватски (односно кајкавски) језик. Деркос је нашао решење по којем се два дијалекта хрватског језика могу ујединити помоћу трећег наречја, српског, тј. штокавског. По логици: кад могу да се уједине два наречја, што не би могла да се уједине и три. Што другим речима значи да је српско наречје, односно српски језик, требало да послужи остваривању хрватских националних циљева. Као и о Гајевој књижици, и о овој Деркосовој књижици, са више детаља се говори у мојој књизи *Увод у србисџику* (2002, 2003).

Аустрија је имала пуно разлога да овој идеји младог загребачког адвоката поклони пуну пажњу. А да је она нешто предузимала у области филологиј сведочи овај податак: буквално истовремено (1835) јавила два покрета са посве различитим усмерењима. То су били Илирски покрет, превасходно међу Хрватима, али и неким Србима у западним крајевима, и Покрет Људевита Штура међу Словацима. На ову везу указао је новосадски словакиста Јан Кмећ у књизи *Јујословенско-словачке књижевне везе* (1987). Оба ова покрета, по Кмећу, јавила су се истовремено и трајала су по седам година: 1835-1843. Илирски покрет довео је до наметања става да Срби и Хрвати имају исти књижевни језик. Покрету Људевита Штура било је намењено посве другачије решење. Словаци, који су дотле писали чешким књижевним језиком, убудуће ће свој словачки књижевни језик изграђивати на словачком народном језику.

Шта је победа Људевита Штура значила, може се видети на примерима његових сународника Јана Колара и Павла Јозефа Шафарика. Њих двојица тих година спадали су међу најзначајније слависте. Иако по рођењу и матерњем језику Словаци, они су писали чешким језиком у складу са тада важећом идејом да веома блиски Чеси и Словаци треба да пишу старијим и развијенијим књижевним

језиком, чешким. После победе Штуровог покрета, Колар је доживео да му се књиге спаљују. Али то је била само једна немила историјска епизода. Од појаве покрета Људевита Штура па до данас, практично нема спорних питања између Чеха и Словака. Ова два народа су и данас језички и етнички блиска, али су и јасно раздвојена. Јер је још у првој половини 19. века нађено решење по којем Чеси и Словаци могу да негују своју блискост и своју посебност.

Посве су у другом правцу кренули односи Срба и Хрвата, два јужнословенска народа који су пре појаве Илирског покрета били језички сасвим јасно разграничени. Та компликација њихових односа ни до данас није превазиђена. Овој компликацији допринео је и сам Колар идејом о литерарној узајамности изнетој у чланку који се први пут појавио 1835. у Српском народном листу (уредник Теодор Павловић) у преводу са оригинала на немачком језику. Кад Колар међу словенским језицима види четири главна (руски, илирски, пољски, чешки) око којих треба да се окупљају остали национални дијалекти, онда је јасно како је израз илирски са немачког на српски требало превести. Павловић је то коректно учинио тако што је немачком изразу илирски нашао адекват у изразу српски, као што се и дотле чинило.

У преводу истог Коларевог текста који је објављен у *Гајевој Даници илирској у лејто* 1836, формуација је нешто другачија. Израз илирски се не изједначава са изразом српски, већ се јавља као обухватно име за четири јужнословенска језика: за српски, хрватски, словеначки и бугарски дијалекат. Самим тиме израз илирски је променио значење. Тај израз више није друго име за српски језик, већ је српски језик постао један од дијалеката илирског језика. Ова језичка финеса показаће се као веома значајна. Та промена је неприметна, тако да је ни најзначајнији филолози онога времена, као што је, на пример, Шафарик нису до краја схватили. И Шафарик је прихватио израз илирски као ознаку за скуп јужнословенских језика. Али он је, баш као и Колар, српском језику давао најзначајније место међу овим језицима/дијалектима. Из Шафариковог текста *Илирски језик* (прештампан је у мојој хрестоматији *Срби и њихов језик* као и Коларов текст) јасно је да је Гај напустио свој хрватски језик и узео српски језик за књижевни језик Хрвата. Шафарик је према тог гесту имао позитиван и јасан однос. Гај је, по њему, писао на српском, и постао је српски писац.

Хрватски илирци се, међутим, нису тако односили према језику који је назван илирским. Они су се понашали као да илирски више није само српски, већ да је заједнички језик Срба и Хрвата. А да бих показао да та разлике постоји, цитираћу једну реченицу из мог коментара потеза Јана Колара у књизи *Срби и њихов језик* (1997:429):

(...) на основу идеје о илирском народу и илирском језику, коју је ѝромовисао Колар, десило се ѝако да Хрвати Гај није ѝреузео језик Србина Караџића, већ је Илир Гај ѝреузео језик Илира Вука, шѝо ѝрактиично значи да је само ѝисао на свом језику.

Зато на Илирски покрет треба гледати као на политичку операцију која је обављена помоћу филологије. За разлику од политике Аустрије, која је тежила раздвајању и индивидуализацији Чеха и Словака, на простору где живе Јужни Словени вођена је друга политика; политика стварања привидног јединства Срба и Хрвата. Бар накнадно можемо видети да је ова политика водила ка расколу, ка етноциду, односно ка геноциду.

Операцију стварања Илирског покрета Аустрија је обавила преко једног доброг менаџера, Људевита Гаја. Гајеву менаџерску вештину најбоље ћемо схватити на увиду у *Danicu ilirsku* коју је он уређивао, а која се на почетку свог излажења (1835) звала *Danicza Horvatska, Slavonzka у Dalmatinzka*. У прво време, готово сви текстови у њој били су писани кајкавски, другим речима на хрватском језику и правопису. На крају излажења *Данице илирске*, после седам година, готово сви текстови у њој били су писани на штокавском, дакле на српском језику. Такорећи неприметно променио се језик подлистка: уместо једног националног језика дошао је други национални језик. Али се овај језик у илирским гласилима није називао српски, већ се називао илирски. Ову промену су Гај и лирци образлагали жељом да се сједине са браћом Србима. Та реторика, упркос отпорима, била је делотворна. Куда је она водила видећемо по њеним резултатима: циљ операције стварно није био припајање једног народа другоме, већ нешто друго: нарушавање идентитета српског језика, подела титулара српског језика. То се могло чинити помоћу тумачења израза Илир и илирски.

А да је то био главни циљ види се по једном потезу Аустрије. Ова царевина је 1843. забранила помињање илирског имена а самим

тима и деловање Илирског покрета. Тај чин се у историографији југословенског периода обично тумачио као непријатељски чин велике царевине према политици приближавања и уједињавања Срба и Хрвата коју је водио Илирски покрет.

А куда је та операција стварно водила схватићемо по њеним последицама. Пошто су били забрањени изрази Илири и илирски, они су се почели замењивати изразима Хрвати и хрватски. Тако је испало да су српски језик равноправно стварила два народа, Срби и Хрвати. Ове промене могу се видети на примеру стварања десетак институција у словенском свету којима је име било *матишца*. Прва од њих, Матица српска, основана је 1826. у Пешти. Затим су, у 19. веку, основане: Матица чешка (1831), Матица илирска (1842), Матица лужичкосрпска (1847), Матица моравска (1852), Матица далматинска (1862), Матица словачка (1863), Матица словеначка (1864), Матица пољска (1882).

Шафарик је 1842. поздравио оснивање Матице илирске, која је, по њему, окупљала популацију српског језика католичке вероисповести. Тридесет две година касније, 1874, ова институција је променила име; од тада она се зове Матица хрватска. То је био израз победе става да Срби и Хрвати имају исти језик, а да се деле по вери. На тој конструкцији дугорочно су грађени односи Хрвата и Срба. На тој основи су Матица српска и Матица хрватска у Титово време 1954. направиле Новосадски договор који се тицао заједничког књижевног језика два народа, Срба и Хрвата. И тиме је показано чему је дугорочно имао да послужи Илирски покрет, односно Хрватски препород: да се српски језик прогласи заједничким језиком два народа, Срба и Хрвата. А касније и да се српско име језика потисне са највећег дела подручја на којем се српски језик говори. А то је подручје данашње Хрватске, Босне и Херцеговине, дела Србије који се зове Рашка или Санцак

Илирска идеја успевала је зато што је нашла реторичку и метанаративну форму (и формулу) да буде прихватљива. Позитивно су се према њој односили у разним словенским срединама; позитивно је на њу гледала и већина слависта. Благонаклоно су се према њој испочетка односили и српски прваци. Па ипак је међу Србима нису прихватили они најзначајнији: Вук, Текелија, Сарајлија, Стерија. А нису је прихватили с разлогом. Схватили су да је у појави те идеје

нешто нездраво; да иза ње стоји нека скривена рачуница. А да је нека рачуница постојала, то је открио један познати хрватски писац, Славко Жежић, аутор *Илирске анџологије* (1934). Наводим део из те књиге према наведеном цитата у мојој књизи *Увод у србистику* (2003:232)

Име илирско није у први мах изгледало ни противницима хрватских народних идеала ојасно, јер је имало иза себе дугоијажну и неопасну употребу, изгледало је неутрално, а осим тога је, барем прелазно, уклонило и хрватско име из јавног живота. Али илирско име је имало и једну неслућену вредност: од 650.000 Хрвата под банском влашћу, а свега 1.300.000 становника Хрватске и Славоније, постојало је њихово преко ноћи око дванаест милијуна Илира што је био имозантан број према Маџарима, којих се број тада рачунао на три до четири и по милијуна!

Та рачуница открива да је Аустријски двор имао разлога да подржи Илирски покрет а потом забрани илирско име. Својим деловањем он је ишао на штету два народа ове царевине који су могли да буду њени потенцијални противници: Мађара који су се стално позивали и на своје државно право али и на етничко начело, иза којег је стајала хунгарологија, али првенствено на штету Срба који у се позивали на своје етничко начело а нису се одрицали ни државног права.

Реакција са становишта јужнословенства

Да Србима права опасност прети баш од Илирског покрета, то су осетили српски политички и књижевни прваци. Најзразитије су такав став изнели двојица младих људи из врха Матице српске, Теодор Павловић и Јован Суботић. Они су заузели становиште супротно од идеја Илирског покрета да су четири балканска словенска народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци један народ, који треба звати Илири и који говоре једним језиком, који треба звати илирски. Павловић и Суботић заступали су став да поменути народи нису никакви Илири, већ да су Југо-Славјани, и да говоре посебним, али блиским језицима, па да треба и да се развијају као посебни али блиски народи. О овом њиховом чину и концепцији писао сам у студији *Две идеје јужнословенства: српска и хрватска* (2001, прештампа у књизи *Идеје*

југословенства и српска мисао, 2007) Тамо сам ову идеју идентификовао као српску. По мојим аргументима, ова српска идеја била је заснована на начелима славистике и европске филологије, па и у духу владајућих доктрина на простору будуће Немачке која је, као држава, тада постојала само потенцијално. Истовремено, ова идеја је била против гажења принципа етничких начела од стране империјалне политике. А била је и против једне идеје која је пројектовала нелегитимне аустријске државне и хрватске националне интересе, а која ће се од средине 19. века појавити под именом идеје југословенства на чијој основи је и настала Југославија.

Пошто је пројекат Југославија, заснован на овим идејама, био и остварен и порушен, нужно је одговорити на питање: којој снази је таква творевина била потребна? И чему је она требало да послужи? Још конкретније: одговорити на питање: чији је Југославија била пројект: српски или хрватски? А то практично значи и одговорити и питање: да ли се може сматрати да је Први светски рат требало да се догоди да би настала Југославија?

Одговор на то питање је једноставан. Србима ни идеја илирства ни идеја југословенства нису биле потребне. Решење српског питања у оквиру некакве Југославије која се из идеје југословенства назирала није видео главни српски филолог, Караџић; а он од својих почетних начела никад није одступио. Главне српске националне институције, Матица српска (1826), Друштво српске словесности (1844), Српско учено друштво (1864), Српска краљевска академија (1886), Српска књижевна задруга (1892), Српски књижевни гласник (1901), Матица српска у Дубровнику (1909), које су настајале до Првог светског рата, темељиле су свој рад на основама етничког начела. То значи да никако језичко-етничко заједништво са Хрватима ове установе нису имале у виду. Супротно од тога, ове институције су и настајале ради утемељења и одбране српског идентитета. Приликом стварања и функционисања ових институција поштовани су и принципи и пракса других европских народа. Повремене изјаве о јединству са Хрватима ретко када су прелазиле границе декларативног.

А да се на српској страни однос према балканским словенским народима заснивао у духу српске идеје југословенства, то могу да потврде и две манифестације на самом почетку 20. века. Поводом

прославе стоте годишњице Првог српског устанка у Београду је био организован Конгрес југословенских књижевника, а други конгрес истог имена одржан је у Софији 1905. године. На првом су били присутни представници књижевника сва четири југословенска (тј. јужнословенска) народа: Срба, Хрвата, Словенаца и Бугара, а на другом већ Хрвата није било. А није их било зато што конгрес није био у складу са њиховом идејом југословенства. Другачије је било са изложбама југословенских ликовних уметника. Ове изложбе је почело да организује удружење ликовних уметника Лада. Прва изложба је била организована у Софији (1904), а остале је, све до 1912, организовала сликарка Надежда Петровић у Београду. Изложбе су биле одржаване у складу са српском идејом југословенства. То закључујемо по томе што су на њима, поред словеначких, хрватских и српских уметника, учествовали и бугарски ликови уметници. На овим изложбама је поштовано етничко начело. Изложбе су биле заједничке, али су заступљени уметници јужнословенских народа излагали у посебним салонима. Представљали су се, дакле, и заједно и посебно. То најбоље илуструје посета краља Петра Првог овој изложби 1912. године. Том приликом у сваком од четири салона интониране су националне химне сваког од четири балканска словенска народа.

Оваква примена етничког принципа организовања није угрожавала ниједан јужнословенски нити европски народ; најмање је угрожавала немачки народ. Али је његова примена ипак претила опстанку мултиетничке Аустрије на чијем је челу вековима већ била немачка династија Хабсбурга. Ако Аустро-Угарској није сметала Србија као држава, сметао је принцип на којем је постојала и хтела да опстане.

Убацивање у игру југословенске идеје

Пошто се формула илирства показала плодном за Хрвате, снаге које су заговарале политичку опцију те идеје, прихватиле су да исту политику остваре на темељу исте формуле о етничком јединству посебих народа, али под новим именом и у нешто другачијем аранжману: под именом југословенства. То се десило око средине 19. века, али не више са Људевитом Гајем као менаџером, него са ђаковачким бискупом Јосипом Јурајем Штросмајером. Тада

је напуштено већ забрањено илирско име за популацију Јужних Словена, а прихваћено друго: оно по којој су словенски народи на Балкану Југо-Славјани, Југославени. Али је и овога пута стратегија још нескривеније била подређена државним интересима Аустрије и националним интересима Хрвата. То се види по томе што су појмом Југославени обухваћена само три словенска народа на Балкану: Словенци, Хрвати и Срби, дакле народи који су у целини или делимично живели у оквиру Аустрије. Бугари, који су живели у Турској, изостављени су из тако схваћене заједнице.

Најстарији текст Јосипа Јураја Штросмајера, у којем се идеја југословенства износи, а која је заступљен у књизи Виктора Новака *Анџолоџије југословенске мисли и народној јединству*, потиче из 1848. године. Илирска идеја која се приписује Људевиту Гају, и Штросмајерова идеја југословенства, у основи имају исту стратегију: да српски језик прогласе заједничким језиком Јужних Словена, или, прецизније, да га прогласе и српским и хрватским, а то значи да му промене идентитет. Да би тај циљ остварили, носиоци идеје југословенства служиле су се разрађеном реториком која је наглашавала језичко-етничку блискост два народа.

Ове две идеје имају и нешто битно заједничко, али и нешто различито. Заједничко им је што инсистирају на брисању језичко-етничких посебности између јужнословенских народа, односно што инсистирају на њиховом јединству, посебно средишњих народа, Хрвата и Срба. Илирски покрет остајао је углавном само у границама филологије, тј. у границама језичко-етничке пројекција сједињавања балканских словенских народа. Слично се чини и у процесу наметања идеје југословенства. У првом случају се инсистира на ставу да ови народи говоре језиком који се идентификује као илирски, а у другом као народи који говоре југословенски.

Идеја југословенства доноси и нешто ново: она у политичке пројекције уноси религијску компоненту. Али отвара и питање државности југословенске заједнице. Она се замишља као једна од федералних јединица реформисане Аустрије. Самим тиме се битно ремети принцип језичко-етничких интеграција.

Име Југославија се зато више не може односити на неку пројектовану заједницу која би обухватала све Југо-Славјане већ само

на оне који живе у Аустрији. Смисао ове идеје се може ра-зумети само ако се доведе у везу са будућом државом Југославијом. Ова држава ће у основи одговарати овим пројекцијама.

И инсистирање на религијским разликама биће окренуто будућности. Ове пројекције тичу се превасходно два народа: Срба и Хрвата. Оне треба да потврде да Срби и Хрвати имају, тобоже, исти језик, али се, ипак, као народи, по нечему морају разликовати. По овој пројекцији Срби се третирају као православци а Хрвати као католици.

Не треба превиђати да је у настајању и развоју ове идеје могла бити укључна и Аустрија. Јер је Штросмајерова идеја била прилагођена њеним великодржавним интересима. Југославени (а то значи у Југославене преображени Словенци, Хрвати и Срби) у Штросмајеровим пројекцијама федерализоване Аустрије чинили би једну федералну јединицу, тј. Југославију, у којој би се говорио један језик југословенски, дакле опет српски језик, само другачије именован, можда баш онако како је називан у Југославенској академији знаности и умјетности: хрватски или српски. Кад буде направљена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је 1929. преименована у Краљевина Југославија, званичан назив језика у њој гласиће српскохрватскословеначки.

Да се у Аустрији морало озбиљно размишљати о потреби да се два начела: империјално и етничко, на неки начин усагласе, показала је Аустријско-Мађарска нагодба 1867. На ту нагодбу се може гледати као на договор о суживоту (коезистенцији) империјалног и етничког начела. Зато је она могла да буде само привремено решење, јер је коначно одгађала. Па ипак је и оваква нагодба била израз стратешких промена: до тада унитарна држава, кроз ову нагодбу постала је двојна монархија. То је био процес који се могао ширити и даље, на словенске народе, али и на друге. Нема сумње да је Аустро-Угарска објективно била угрожена, угрожена од самих принципа на којима су се заснивале две суседне државе: Царевина Немачка и Краљевина Србија. Из прагматичних разлога лакше је било признати да је Аустро-Угарску угрожавало постојање државе малог суседа. Могуће неповољне процесе зато је требало предухитрити пре свега на плану теоријских решења.

Нужно је, ради разјашњења, имати у виду да је Штросмајер своју богату каријеру почео као дворски каноник у Бечу. Нема знакова да је

икад радио против Аустрије. Али има довољно аргумената да се трудио да изгледа као да ради за добро југо-славенских народа, па и Срба. Без таквог односа, његова идеја југословенства била би осуђена на неуспех.

Али баш ово укључивање Срба у овај пројект показује и како је ова идеја носила и скривене опасности. У темељно урађеној књизи Косте Милутиновића *Штросмајер и југословенско питање* (1976) бискупово деловање је осветљено са више страна. У овој књизи постоји и поглавље које се зове *Два југословенска програма*. У њему се највише говори о једном скупу представника сва три југословенска народа у Љубљани 1. децембра 1870. којем Штросмајер није присуствовао, али је његова идеја била присутна. Тада је била истакнута дилема како да се Југославија оствари: у оквиру Аустро-Угарске или као самостална држава. И у једном и у другом случају подразумевало се да ће Срби, односно Србија, бити део Југославије, пројектоване државноправне целине која би окупљала Србе, Хрвате и Словенце. Ова идеја искључивала је образовање Србије као државе српског народа у његовим језичко-етничким границама. Искључивала је, дакле, могућност постојања идеје некакве Природне Србије.

Убацивање у игру сербокроатистике

У време деловања Илирског покрета био је жив и у пуној снази Вук Караџић, а деловали су и слависти других народа. Иако њихово деловање, по правилу, није прелазило научне оквири, оно је, у крајњој линији, водило ка дезинтеграцији Аустрије. Аустријски државни кругови разумевали куда ти процеси воде. Зато су и настојали да их каналишу у жељеном правцу. Већ око половине 19. века Аустрија ће се потрудити да својим интересима подреди не само идеју југословенства већ и саму славистику. Да је дошло до промене политике према славистици најбоље ће се показати на примеру деловања Ватрослава Јагића. Овај филолог ће се показати и као способан политичар. Он ће стално наступати као официјелни представник славистике, али ће, при томе, водити рачуна и о аустријским државним и хрватским националним интересима.

Јагић (1838-1922) појавио се у јавности 1864. године, оне године када је Вук умро. Он се, практично, до краја живота, представљао као настављач Вуковог дела, а Вуково име користио је да би потурио

своје ставове: међу њима и став да је Вук радио на заједничком језику Срба и Хрвата. У таквој политичкој тактици био је достојан партнер Штросмајеру. Штросмајерову политику југословенства он је подржавао својим деловањем на филолошком плану. То је учинио већ у свом првом значајним тексту који је под именом Југословени објављен 1864. године у Чешком словнику (тј. у Чешкој енциклопедији). И он је, као и Штросмајер, под именом Југословени подразумевао само она три балканска словенска народа: Словенце, Хрвате и Србе. Али је под Југословенима у ужем смислу подразумевао само два народа: Хрвате и Србе. За њих је смислио и посебан назив: Хрвато-Срби, а том конструкцијом је означавао један народ под два имена. Такав став му је био потребан да би пред европским филолозима оправдао тезу да су два народа створила исти језик, али под два национална имена: хрватски или српски, односно српскохрватски. А ради оправдавања ове тезе, Јагић је прокламовао постојање читаве једне филолошке дисциплине под именом сербокroatистика. Српском компонентом у називу ове дисциплине он је, практично, само маскирао тезе властите кроатистике по којој хрватски језик има три наречја: чакавско, кајкавско и штокавско, дакле, иста она наречја која, по дефиницији, има и језик који се означава именом српскохрватски. Српска компонента у овој синтагми била је потребна само да би се српски језик приказивао као заједнички књижевни језик два народа. А да је, на тој основи, изграђена сербокroatистика била само друго име за кроатистику, дисциплину која одговара хрватским националним интересима, то су показали србисти у Покрету за обнову србистике 90-тих година 20. века. А шта су стварно били циљеви сербокroatистике и идеје југословенства, то је постало посве видљиво приликом разбијања Југославије.

Наметање аустро-хрватске идеје југословенства

Позиције Срба и Србије с једне стране, а Аустрије и Хрвата, с друге, најпотпуније се могу схватити у ширем контексту: у сукобу империјалног и језичко-етничког начела у европским државама. Али односи између ових двеју страна имају и неке специфичности. Они се посебно могу пратити кроз дуготрајно настојање аустро-хрватске

стране да наметне своје схватање илирства, југословенства и сербокroatистике. Ради реализације својих циљева, ова страна се служила највише главним моћима реторике: да српску страну, наговори или убеди да прихвати њене идеје.

Овде ће бити укратко приказано неколико битних момената из процеса наметања ове идеје.

1. Идеје илирства почињу Србима да се намећу још у време Илирског покрета. Један од блиских сарадника Људевита Гаја, илирац Људевит Вукотиновић, нашао се још 1835. године као аустријски конзул у Београду. Успео је да за илирске идеје у Милошевој Србији придобије само Анку Обреновић (Илиркињу из Србије) коју је очарао. (То је, у својим истраживањима Илирског покрета, објављених у електронској форми на енглеском је-зику, показао српски историчар из Америке Иво Вукчевић (Ivo Vukcević, *Croatia 3, new language, new nationality, and new state*, Xlibris 2013). Али се успех илираца ту негде заустављао. Илирску идеју нису прихватили ни српски политички прваци онога доба, а после извесног колебања нису је прихватили ни прваци међу интелектуалним ствараоцима, који су живели већином у Аустрији.

2. Већи успех, и од Гаја и од Вукотиновића, имао Чех из Моравске, Фрања Зах, који се 40-тих и доселио у Београд и добио значајне политичке и војне функције. Иво Вукчевић, који се темељно бавио Илирским покретом, у поменутој књизи, наводи конкретне податке да је Зах сарађивао са илирцима, да се сретао са самим Гајем и то у Београду. Зах је историјски значајан по томе што је министру Илији Гарашанину 1844. донео неку врсту српског националног програма у духу југословенске идеје. Текст овог програма Гарашанин је само редиговао и ставио у фиоку; кад у 20. веку буде објављен добиће име *Гарашаниново „Начертаније“*. Овај програм у званичној Србији није био прихваћен, а српској јавности није био познат током целог 19. века. Аустро-Угарска га је почела користити у кризи око анексије Босне и Херцеговине. У југословенском и постјугословенском периоду коришћен је и као доказ о постојању некаквог тајног српског националног програма са великосрпским карактеристикама.

3. Још већи успех, и то од пресудног значаја, постигнут у другој половини 19. века када је Штросмајер довео првог Вуковог следбеника

Ђуру Даничића у Загреб, за тајника новосноване Југославенске академије знаности и умјетности (1867) и уредника новооснованог *Рјечника хрвајскога или српскога језика* који је почео да излази 1882. године. На тај начин је један значајан лингвиста са српске стране, који је дотле заступао идеју да је српски језик штокавски, а хрватски чакавски, потврдио став сербокroatистике да Срби и Хрвати имају исти језик. Речник који је засновао Ђуро Даничић, све до после Другог светског рата, грађен је на лексичком материјалу из штокавског и чакавског наречја (а не и из кајкавског). У целом југословенском периоду на овај Даничићев гест гледало се, по правилу, позитивно, иако су неки његови савременици (нпр. Лаза Костић) одмах јавно указали на почињену грешку.

4. Највише успеха у ширењу идеје сербокroatистике и хрватске идеје југословенства имао је бечки професор Ватрослав Јагић као шеф Катедре за славистику и уредник часописа *Архив за словенску филологију*. По дужностима које је обављао није тешко схватити да је Аустро-Угарска преко њега држала под контролом славистику, научну дисциплину о Словенима. Јагић је око себе окупљао многе Словене и слависте, па и младе Србе. Забележено је да је своје место користио да би пласирао и идеје југословенства и сербокroatистике. Један од највећих Јагићевих успеха био је што је за своје идеје придобио Јована Цвијића, Вуковог земљака, Дробњака, и номиналног Вуковог следбеника, посебно у етнологији. Цвијић је, као лични пријатељ принчева Ђорђа и Александра Карађорђевића, припремио терен да будући регент Александар са благонаклоношћу и разумевањем прими хрватску идеју југословенства.

5. Још већи је Јагићев успех што је Руска царска академија у Петрограду, на самом почетку 20- века, њему поверила израду великог међународног пројекта о славистици. Преко овог пројекта Јагић је још више пласирао и идеје сербокroatистике и идеје југословенства. Утицај Јагића на младог Цвијића може се констатовати у Цвијићевим чланцима још са краја 19. века. А највише се може констатовати у његовом главном делу, *Балканско њолуостврво* (1918). Јагићеву тезу да су Хрвати и Срби један народ, Хрвато-Срби, и да говоре једним језиком, хрватским ии српским, Цвијић је прихватио у небитно измењеном облику и то у низу чланака, па и у *Балканском њолуостврву*.

И по Цвијићу су Србо-Хрвати један народ који говори једним језиком, српскохрватским.

6. Исте идеје у основи прихватиће у другој деценији 20. века водећи српски књижевни критичар и историчар књижевности Јован Скерлић. Полазећи од става да Срби и Хрвати имају заједнички језик, сматрао је да у приближавању треба да оду корак даље па да Хрвати прихвате екавицу а Срби латиницу. О тој идеји Скедрлић је правило и анкету међу српским и хрватским писцима у Српском књижевном гласнику чији је био уредник. О атмосфери која је владала у Србији и међу Србима тога доба сведочи и један кратак одељак из његове *Историје српске књижевности* (1914) из којег овде доносим само прву и последњу реченицу:

СРПСКО-ХРВАТСКО КЊИЖЕВНО СЈЕДИЊАВАЊЕ. – Једна од најважнијих појава нове српске књижевности јесте што поступно падају старе преграде између српске и хрватске књижевности и што се обе књижевности истога народа и истога језика приближавају једна другој, прожимају једна другом, тежећи стварању једне српскохрватске књижевности. (...) Међу млађим писцима, с обе стране, јављају се и такви који нису ни Срби ни Хрвати, но Србо-Хрвати, припадају колико хрватској толико српској књижевности, тежећи не само приближавању но и стапању, идеалу који су имали најјачи умови и најбољи људи у оба дела народа: стварању једне српскохрватске књижевности. (1964:438)

7. Значајна је, такође и чињеница да је идеје сербокроатиастике прихватио и млади лингвиста Акалександар Белић. Он је то учинио тек током Првог светскога рата, око 1916. године. Овај лингвиста, који је обично увек наступао као Вуков следбеник, у годинама рата променио је и назив српског језика, прихвативши за њега назив српскохрватски, дакле концепцију Ватрослава Јагића. Касније је, током читавог југословенског периода, и као председник Српске краљевске академије, а потом и Српске академије наука, стајао на позицијама сербокроатистике. Белић је био и најзначајнији потписник Новосадског договора, којим је озваничена промена имена српском језику.

8. Поништавање српског националног програма хрватским, под именом југословенства и сербокroatистике, не би могла да буде успешно да није обављена и у политичкој сфери. Све јасније се показује да се ова промена постала и практично могућа кад је мајским превратом 1903. са власти је скинута династија Обреновића, а дошла друга династија: Карађорђевићи. Тек кад овај догађај ставимо у контекст промена националних програма, схватићемо колико је ова смена имала далекосежни значај.

Наведене чињенице сведоче да је србијанско друштво у годинама пред Први светски рат било инфицирано штросмајеровско-јагићевским идејама југословенства, преко најзначајнијих српских интелектуалаца, као што су били Јован Скерлић и Јован Цвијић. Па ипак се никако не би могао прихватити став да је идеја југословенства била некакав „српски пројект“. Под идејом југословенства, одегованом у Србији, и међу Србима, поготово у годинама пред Први светски рат, мислило се се на нешто друго него на оно што је нудила аустријско-хрватска идеја југословенства. О томе сведочи и један текст Љубомира Стојановића о „четворној коалицији“ из 1909. године. И у том тексту мисли се на четири словенска народа на Балкану. Накнадно можемо да кажемо да ни они младићи, који су учествовали у припреми атантата у Сарајеву, нису били свесни разлика између двеју идеја југословенства, српске и хрватске. Не може да се каже да су они из Стојановићеве „коалиције“ изостављали четврти словенски народ на Балкану, Бугаре. А то је важно да се има на уму, јер су Бугари тек после Другог балканског рата важили као српски стратешки непријатељи. А били су Србима први суседи, многим историјским везама са њима повезани.

Идеја југословенства и светска катастрофа

Пуна је истина да је Први светски рат почео да би се Србија силом прикључила Аустро-Угарској, чиме би се створила Југославија као једна јединица унутар ове Царевине. Аустро-Угарској је мања опасност претила од могућности да постане тројна монархија, него да се оствари идеја о уједињавању југо-словенских (јужнословенских) народа мимо ове државе. То се могло постићи на контролисан начин ако и Србија и Срби престану да постоје као субјективитет. Та промена је била толико дубока да се не би могла остварити мирним путем.

У ратним околностима реализација ове идеје показала се у свој суровости. После продора Аустро-Угарске војске на територију Србије била су уништавана читава села, целе породице и тек рођене бебе. На више места у Аустро-Угарској били су направљени логори за Србе. Ови логори су били прављени више од деценије раније од оних логора који ће између два светска рата, и током Другог светског рата, прављени за Јевреје. Срби су, дакле, и пре Јевреја били третирани као народ који треба уништити. То је и био циљ аустро-угарског војсковође Оскара Поћорекa, команданта казнене експедиције против Србије. Аустријски извори наводе да је он, на дан почетка ратне операције против Србије, у свом дневнику записао: „Мој рат је почео“. А већ на самом почетку овог рата и у Аустрији и у Немачкој исписивани су графити: *Serbien muss sterben*. Србија мора умрети. Али и парола: *Serben müssen sterben!* Срби морају умрети! То је био и програм Аустро-Угарске царевине, а том програму се прикључивала и Немачка царевина.

А да је овај рат имао облике злочина какви ће се тек касније идентификовати као геноцидни посведочио је један чувени научник, криминолог и форензичар Родолф Арчибалд Рајс (1875-1929). Рајс је из једне неутралне земље, Швајцарске, дошао на ратно подручје, на позив Владе Србије, да светску јавност упозна о ономе што је видео да се тамо догађа. И о томе је обавестио у низу чланака. Пред крај живота, 1928. године, у Београду је у преводу са француског објављена његова књига *Шта сам видео и проживео у великим данима* (прештампа-на је 2014). Рајс се није зауставио само на сведочењима; придружио се унесрећеном народу и цео живот провео међу Србима. Никако не треба заборавити да је овај изузетан човек, који је запамћен као швајцарски лекар и професор, по националности био Немац, рођен у околини Шварцвалда. Оставио је за собом и књигу пријатељских упозорења под насловом *Чујте Срби!* Пријатељ Срба имао је за њих и горка упозорења.

Пошто се рат није одвио онако како га је замислио Поћорек, а то значи и политички врх Аустро-Угарске, настао је Велики рат у који су се укључиле многе земље и народи. Немачки цар је био принуђен да на Србију пошаље маршала Макензена, свог најбољег војсковођу. Макензен је на Авали, после своје победе, подигао два споменика:

један погинулим немачким војницима, а један „српским херојима“. Иза Поћорекa стајала је намера *зайрџи семе*, а иза Макензена *војнички џоразии*. Та два циља нису исто. Један је водио ка злочину геноцида а други је тежио ратној победи. Рат је на самом почетку имао некаквог смисла, и за Аустро-Угарску која га је почела а могла избећи, и за Србију која га није могла избећи. Али што је више одмицао, главни циљ рата постао је војнички поразити противника. То није био само Макензенoв циљ. Био је и циљ других команданата у овој великој четворогодишњој ратној кланици. Са становишта обичног човека, овај рат није имао смисла. О таквом осећању има много сведочења у области уметности.

Свет после овог четворогодишњег рата није био исти као и пре његовог почетка. То се најбоље може видети по његовим последицама.

На крају Великог рата десило се управо оно што је Аустрија хтела да спречи: Царевина Аустро-Угарска била је разбијена на неколико мањих држава: на Аустрију, Мађарску, Чехословачку. Један њен део заузела је Пољска, један Румунија; један њен део ушао је у састав новоформиране Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Била је то победа етничког начела над империјалним начелом.

Француска, Немачка, и неколико мањих европских држава сачувале су своје границе и свој идентитет. Америка, која је ушла у сукобе при крају рата, од локалне, постала је светска велесила.

Велика Британија, чија се империја простирала на више континената, практично је сведена на европско острво на којем и сада постоји.

Дубоку трансформацију доживеле су и две моћне империје које су остале у истим границама: Русија и Немачка. У Русији је победио комунизам, у Немачкој ће у послератним годинама доћи до победе фашизма. Обе државе ће постати још моћније империје изразито идеолошки обојене. Њима ће историја наменити главне улоге у Другом светском рату.

Српска Пирова победа

Док је Југославија постојала, међу Србима негован је став да је за њих Први светски рат имао смисла. Србима су ратна страдања оправдавана чињеницом да су се победили непријатеље, да су одбранили отаџбину и да су се, готово сви, нашли у истој држави. Стварни и потенцијални непријатељи Срба, према стварању Југославије, односили су се као према стварању Велике Србије.

И један од најчувенијих српских историчара, Милорад Екмечић, у двотомној књизи *Стварање Југославије* (1989) позитивно је гледао на овај чин, у духу идеологије југословенства. Па ипак, треба обратити пажњу на једну реченицу на претпоследњој страници њеног другог тома: „Уједињење 1918. била је Пирова победа српског народа“ (838). Сада, пошто је и друга Југославија престала да постоји, ова оцена се показује још оправданијом него у време кад је била изречена. Јер се сада још јасније може видети и зашто су Срби стварањем Југославије били, у ствари, поражени.

Одговор на питање зашто је то била Пирова победа, постаће сасвим јасан ако се самом овом чину приђе са нове тачке гледишта, каква се мора имати после другог разбијања ове државе почетком 90-тих. Новостворена држава, проистекла на српским војничким победама, створена је по моделу хрватске идеје југословенства, а не по моделу српске идеје. А да би се схватила оправданост таквог гледања, треба обратити пажњу на идеје које су у време стварања прве Југославије биле актуелне. Разлике између два идејна система лакше ћемо схватити ако их представимо у два колоне:

аустријско-хрватска идеја илирства	српска идеја о Југо-Славјанима
југославистика (у књижевности)	србистика
сербокroatистика (у лингвистици)	србистика
Гај, Штросмајер, Јагић	Вук, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић

Победили су ставови означени на левој страни страни овог таблоа. Једном речи, победила је аустријско-хрватска идеја југословенства. А то значи она идеја која није имала упориште ни у европској филологији а славистици је наметнута. На жалост, на тој идеји и Тито је обновио другу Југославију.

Идеје илирства и југословенства сутоком југословенског периода, дакле и у првој и у другој Југославији, високо уздизане и слављене. Институционализоване су као стуб о којем је висила и судбина државе и укупне популације коју је Југославија окупљала. У том периоду српска идеја југословенства (јужнословенства) Теодора Павловића, Јована Суботића и Надежде Петровић потпуно је одстрањена из свести, из образовног система, па и из медија. Такво стање се одржава и данас. Док се радило на стварању заједничке српскохрватске књижевности, интересовања за бугарску књижевност није неговано.

И у првој и у другој Југославији на делу је била сербокroatистика. Она је временом била уграђена у програме српских националних институција и у образовни систем. А то значи да је уграђена и у програм и Матице српске и Српске академије наука, дакле у институције које су биле обавезне да негују властиту филолошку традицију. А кад се тако нешто догоди, то значи да је српска филолошка традиција у овом периоду била напуштена. То је највећи српски пораз. Српске националне институције, и најважнија од њих – држава Србија – ни после две и по деценије после растурања Југославије, нису обновили научну дисциплину о Србима, какву су неговале у предјугословенском периоду. А идеје носилаца српске филолошке традиције: пре свега Вука, Новаковића, Стојановића или се игноришу или извитоперавају. У таквој ситуацији било је лако пласирати метанарацију да Срби никад нису ни имали свој национални програм. И да треба да га тек стварају.

На жалост, међу Србима још увек превладава наметнуто уверење да је Југославија била „српски пројект“, који се ето неславно завршио. Стереотипи однеговани у југословенском периоду су учинили да се српски национални програм или не зна, или да се његово постојање свесно прикрива. Такав став негује и српска историографија. Тако чини по традицији каква је изграђена током југословенског периода. Та традиција се разликује од аутентичне српске традиције, јер је изграђена на темељима хрватске идеје југословенства.

Идеје и догађања

Прави проблем за српске историчаре зато је коректан одговор на питање како је, током Великог рата, дошло до тога да Срби у рат уђу са српским националним програмом, а да из рата изађу као присталице хрватске идеје југословенства, тј. као слобеници туђег националног програма. Одговором на то питање бавићу се у следећем поглављу. Судбоносна промена биће приказана кратким регистровањем политичких потеза који су се одвили током самог рата. То су: 1. Почетак рата, 2. Нишка декларација, 3. Лондонски пакт. 4. Формирање Југословенског одбора 5. Крфска декларација, 6. Одлуке покрајинских скупштина о прикључењу Србији и 7. Стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Иза свих ових потеза стајале су идеје. А оне су биле некад из репертоара српског националног програма, некад из хрватског. Борба између та два програма одвијала се и током ратних година.

1. На почетку збирке докумената *Јујославија 1918-1984*. коју су приредили Бранко Петрановић и Момчило Зечевић (1985) уз *Манифест Владе Краљевине Србије* од 25. јула 1914, постоји фуснота која почиње овако: „Овај манифест означава почетак војног, политичког и дипломатског остваривања југословенске идеје...“ На жалост, оваква констатација приређивача није тачна. Овај манифест био је одговор Владе Србије на неприхватљиве захтеве ултиматума Аустро-Угарске. У том акту нема трагова југословенске идеје. Ове идеје нема ни у манифесту регента Александра и српске Владе од 29. јула исте године када је Аустро-Угарска објавила рат Србији. Александров Манифест завршава се позивом: *Срби бранииће свом снајом своје оињишиће и срјско йлеме!* У сличном духу завршава се и *Прокламација црногорског краља Николе: Живјели моји мили Црнојорици! Живјело наше мило Срјсјтво! Живјеле наше зашијијинице Русија и њени савезници!* Срби су, сасвим јасно, објаву рата доживели као напад на српску државу и на српски народ уопште и том приликом испојили жељу за уједињењем српског народа. Овај одбрамбени програм створен је у духу српске идеје југословенства, а не хрватске идеје. Показаће се да је од капиталне важности разлика између те две идеје. На жалост, српски историчари тих разлика нису довољно свесни.

2. Нишку декларацију представља *Изјава Владе Краљевине Србије* од 7. децембра 1914. године. Ова изјава дошла је тек пошто је овај рат променио карактер, пошто су у рат ушле Немачка и Бугарска. Ево најзначајнијег дела изјаве:

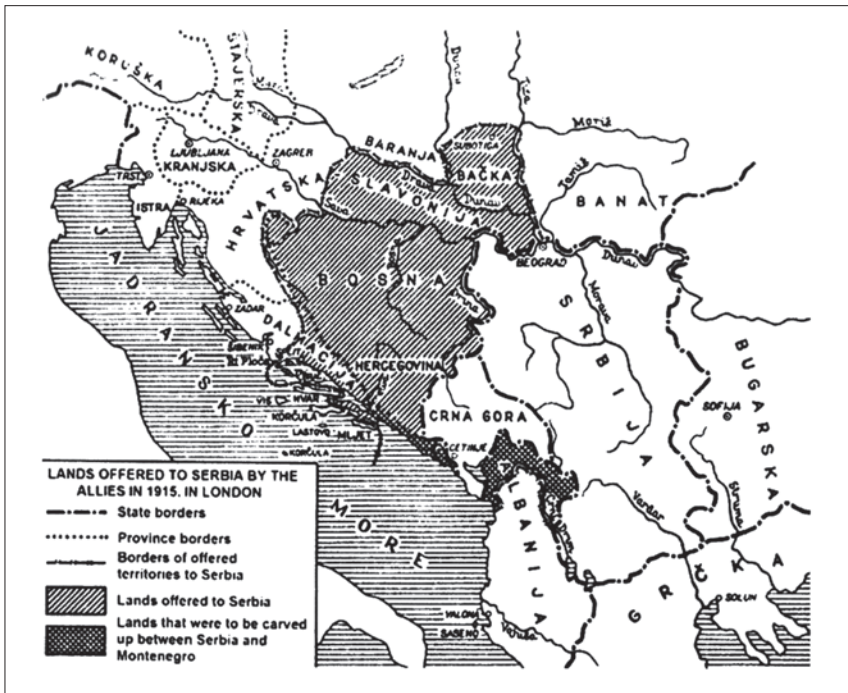
Уверена у решености целога српскога народа да истраје у својој борби за одбрану свога отињаша и своје слободе, Влада Краљевине сматра као свој најлавнији и у овим судбоносним иренуцима једини задатак да обезбеди усешан свршетак овој великој војевања које је, у иренуцима кад је заочетио, иотило уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неослобођене браће Срба, Хрватиа и Словенаца. Сјајни усеш који има да крунише ово војевање искупиће обилаио кржаве жриве, које данашњи српски нарашјај иодноси. (1985:22)

Ово је први документ који показује да је Србија као свој ратни програм прихватила југословенску идеју о заједништву три словнска народа на Балкану.

3. Лондонски пакт сусачиниле 26. априла 1915. Србији савезничке силе (Француска, Велика Британија и Русија) са још неопредељеном Италијом, али иза леђа Србије и Југословенског одбора, а са циљем да за своју страну придобију Италију. Лондонски пакт (уговор) био је у несагласности са идејом југословенства, прихваћеном у Нишкој декларацији. За текст овога уговора се, међутим, не може рећи да је био против српских интереса или против српске идеје о националном уједињењу, каква је била на делу пре Нишке декларације. Карту овог Уговора објавио је недавно београдски професор Првослав Радић у баљалучком часопису Филолог (6/2015) под насловом *The language reform of Vuk Stefanović Karadžić and the national question among the Serbs*. Налаз професора Радића јесте да се ова карта у основи поклапа са Вуковим схватањем етничког простирања српског народа. На приложеној карти се види да би Србији и Црној Гори требало припојити Босну и Херцеговину, Приморје јужно од реке Цетине, северне крајеве Албаније, затим Славонију, Срем и Бачку, али не и Банат и Барању.

Лондонски пакт, иако никад није био примењен, сведочи о томе да је бар међу савезницима Србије постојала идеја о решењу српског питања уједињењем Срба на етничкој основи.

4. Југословенски одбор настајао је у дугом процесу остваривања југословенске идеје. У збирци докумената Петрановића и Зечевића дато је пуно података који говоре о процесу формирања овог Одбора. Неки подаци сведоче и о томе да је овај Одбор створен још у новембру 1914. у Фиренци, а формално се конституисао 1. маја 1915. у Паризу. Његово понашање и делатност зависили су од промена стања на ратном попришту. Најопширнији и најсадржајнији документ у Петрановићевој и Зечевићевој књизи, који се тиче Југословенског одбора, јесте *Мемоар Југословенског одбора владама Француске, Русије и В. Бриџаније* од 6. маја 1915. у Паризу. Текст чини мала студија о овом великом проблему. Настао је, очигледно, као реакција на Лондонски пакт. Потписао га је др Анте Трумбић, бивши градоначелник Сплита. Није тешко схватити зашто је и Трумбићу било изразито стало до остваривања идеје југословенства. Идеја коју је он заступао у овом Мемоару већ више није била аустро-хрватска, већ само хрватска. Она је јасно предочавала стварање Југославије мимо Аустро-Угарске.

5. Крфску декларацију донеле су на Крфу 20. јула 1917. Влада Краљевине Србије и Југословенски одбор, а потписали су је Никола Пашић и Анте Трумбић. Она је настала као израз хрватске идеје југословенства и империјалних тежњи српске династије. Карактер овог документа најпотпуније одређују начелни ставови и прве две тачке Декларације које наводим.

Начелни гео:

Пре свега, предсџавници Срба, Хрвага и Словенаца јоново и најодсудније наглашавају, да је овај наш јироимени народ један исти јо крви, јо језику јоворном и јисаном, јо осећајима свога јединсџива, јо конјинуишеју и целини јеритјорије, на којој неодојено живи, и јо заједничким животињим инјересима свога националној оисџанка и свесној развијка свога моралној и мајеријалној живога. (1985:51)

Прве две јачке Декларације:

- 1. Држава Срба, Хрвага и Словенаца, јознајих и јод именом Јужних Словена или Јујословена, бијће слободна, независна Краљевина с јединсџивеном јеритјоријом и јединсџивеним држављансџивом. Она ће бијти усџавна, демократјска и јарламентјарна монархија на челу са динасџијом Карађорђевића, која је дала доказ, да се са идејама и осећањима не двоји од народа и да сџавља народну слободу и вољу врх свега.*
- 2. Држава ова звајће се Краљевина Срба, Хрвага и Словенаца, а владалац: Краљ Срба, Хрвага и Словенаца. (1985:52)*

Крфска декларација је, види се, прављена у духу хрватске идеје југословенства о Србима, Хрватима и Словенцима као једном народу, а не у духу традиционалног српског виђења Јужних Словена као посебним а блиским народима. Декларација је очигледно пуну предност давала империјалној идеји, а ону језичко-етничку је замутила и потрла.

6. Судбину Првог светског рата одлучио је војнички подвиг српске војске у пробоју Солунског фронта у септембру 1918. године. Тај чин се пореди са успесима Церске и Колубарске битке, које су вођене у првој години рата, пре Нишке декларације. Значај проба Солунског

фронта који српски западни савезници у први мах нису схватили, одмах је схватио немачки цар и јавно констатовао судбоносни учинак шездесетак хиљада српских војника. У сваком случају, да тога одлучног пробоја није било, рат би сигурно још потрајао. Српска војска, затим је невиђеном брзином, испред савезничких трупа, ослобађала део по део своје отаџбине, које су биле заузеле аустро-угарске, немачке и бугарске снаге: а то значи: Македонију (у ондашњој терминологији Јужну Србију), Косово и Метохију (Стару Србију) и предку-мановску Србију. Затим је српска војска ослобађала и делове српског народа који су дотле били под Аустро-Угарском. То знају и констатују све познате историје Срба.

Па ипак, метанаративни прикази стварања Југославије, по правилу су маргинализовали значај политичких одлука низа покрајинских скупштина које су одржане једна за другом у неколико кључних дана крајем новембра 1918. Ево шта кажу чињенице. Око 700 посланика на скупштини у Руми 24. новембра 1918. године проглашава прикључење Срема Краљевини Србији. Већ следећег дана, на Великој народној скупштини у Новом Саду (25. новембра) представници Баната, Бачке и Барање доносе такође одлуку о прикључењу Србији. Следећег дана, 26. новембра сличну одлуку доноси и Велика народна скупштина српског народа у Црној Гори. Опет следећег дана, 27. новембра, сличну одлуку посебно доносе још две скупштине: Босне и Херцеговине, а посебно Боке Которске. Све те одлуке сведоче о етничком и државном окупљању у оквиру државе Србије. Ако се обрати пажња на области којих се ове одлуке тичу, добија се оваква слика: Србији (која већ у свом саставу има Косово и Метохију и Македонију) прикључују се три области које чине данашњу Војводину (Срем, Банат и Бачка) плус Барања, затим Црна Гора и Бока, најзад Босна и Херцеговина. Ово окупљање око Србије одвија се у складу са српским националним програмом; оно не излази из етничких граница српског народа. Ове чињенице сведоче да је прикључивањем покрајина са српским живљем у кратко време настала једна велика територија која је у ствари била проширена Србија. Али то још није била у потпуности Природна Србија, ако под тим подразумевамо простор у којем су Срби били у етничкој већини. У том тренутку Србији се још нису били прикључили српски крајеви под Аустро-Угарском који су се налазили

на територији данашње Хрватске: Далмација, Кордун, Лика, Банија и Славонија. Само се Срем већ био отргао из тог оквира.

Да би се схватило оно што се на тим скупштинама стварно десило, треба се сналазити у појмовима, пре свега у разликовању појмова Природна Србија и Велика Србија. Природна Србија није исто што и Велика Србија, тј. Србија која се простире и изван етничких граница српског народа. Природна Србија је категорија коју треба разликовати и од Републике Србије и од Велике Србије. О значењу тога појма посебно сам се бавио у тексту *Природна Србија и Природна Албанија* (објављен је у књизи *Историја и филологија* 2014)). Природна Србија, укратко, постојала је и у време Вука Караџића када је српска популација била издељена границама Турске, Аустрије, Млетачке. Природна Србија потенцијално је постојала и у време постојања слободних и међународно признатих држава Србије и Црне Горе; постојала је и у првој и у другој Југославији; постоји и у постјугословенском периоду. Српски народ има легитимно право да тежи ка Природној Србији, баш као што и сви други народи имају право да теже својим природним интеграцијама. Јер Природна Србија није државна, већ етничка категорија. Она није усмерена против легитимних интереса било ког народа. Оптужбе за великосрпске тежње (прецизније речено: за тежње ка стварању Велике Србије) могле су се јавити тек када је дошло до поремећаја у идентитетима Срба и Хрвата. А овај поремећај је био делотворан кад је почео да се намеће, али и остварује, став да Срби и Хрвати имају исти језик. Уз уважавање таквог става више се није говорило о Природној Србији (као ни о Природној Хрватској). Могло се стално натезати око појмова Велика Србија и Велика Хрватска. Овај проблем ће се решити тек кад се из начина размишљања о овим питањима осветли стварна природа хрватске идеје југословенства. Односно кад се и односи Срба и Хрвата поставе на основе какви се налазе у темељима идентификовања/разграничавања других европских народа. А то је проблем који се може решити пре свега у језичко-етничкој сфери.

7. Подсећање на ставове Лондонског уговора, односно на одлуке неколико покрајинских скупштина о прикључивању Србији, омогућују нам да схватимо природу чина уједињења од 1. децембра 1918. Све до тог тренутка постојале су две алтернативне

могућности пред победничким снагама на крају Великог рата. Једна од тих могућности је остварење Природне Србије; друга је могућност остварење Југославије. То су ипак биле две идеје. Прва од њих је била језичко-етничка а друга империјална. Обе ове могућности су током целог Великог рата биле отворене. Од тих двају могућности регент Александар је имао да одабере једну. Зна се и коју је могућност изабрао. Изабрао је Југославију а не Природну Србију; определио се за примену империјалног а не етничког принципа. Да преломи за опцију југословенства, односно за стварање Југославије, одлучујућу и пресудну улогу одиграо је један политички чинилац. Тај чинилац је био је Српско-хрватска коалиција. Ову коалицију је основао 1905. Богдан Медаковић на основама аустро-хрватске идеје југословенства. Медаковић је био председник Хрватског сабора, а приман и на Бечком двору. У време Првог светског рата, међутим, главну улогу у овој организацији је имао Светозар Прибићевић. Његов став је био „да се Срби и Хрвати не могу дефинисати као два различита народа, већ се морају узети као једна народна индивидуалност“, односно „делови једног народа“. То су Прибићевићеве речи које наводим према једном тексту Софије Божић у хрестоматији Богдана Златара *Казивање од Србима кроз векове* (2015: 334). У данима када је регент Александар морао да одлучује о судбини популације коју је његова војска ослободила или освојила од побеђене Аустро-Угарске, нашао му се при руци Прибићевић да донесе коначну одлуку. Софија Божић подсећа да су Прибићевића, због улоге коју је имао, његови савременици често називали и „творцем Југославије“.

Завршни чин одиграо се тако што је из Загреба у Београд допутовала једна делегација Државе Словенаца, Хрвата и Срба, *ad hoc* творевине која је проглашена 29. октобра 1918. у Загребу уочи распада Аустро-Угарске. Александар је прихватио *Агресу* делегације ове међународно непризнате Државе Словенаца, Хрвата и Срба. Тако је, на основу ове *Агресе* и воље суверена, проглашена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године. Империјални принцип, примењен у акту њеног стварања, могао је годити Александру, јер је тако постао краљ велике државе. Све што се убудуће са овом државом буде десило, последица је тога избора. Подсећање на тада учињени избор има функцију да тачно означи

где је, када, и како, почињена грешка. (Када је у априлу 2016. умро Александар Карађорђевић, син кнеза Павла, објављен је податак да се он први из ове династије извинио српском народу због стварања Југославије).

А да је грешка почињена постаје видљиво чим се предочи да је у том историјском тренутку ипак постојала могућност и за алтернативно решење.

Несрећно устројена држава Југославија

После проглашења уједињења, али пре конституисања државе која се управо стварала, регент Александар послао је свог најспособнијег војсковођу, војводу Живојина Мишића, да обиђе западне крајеве будуће државе. Из белешке војводиног секретара Милорада Павловића видимо и да су војводици утисци били поразни. Наводим само два места из ове белешке:

Из свеја шџио сам чуо и видео ја сам дубоко зажалио шџио смо се ми на силу Боја обмањивали некаквом идејом брајџсџива и заједнице. Границе ће биџи иџамо иде их ми џовучемо, а ми ћемо их џовући не онде иде наше амбиције избијају на џовршину, неџо онде иде исџорија и еџноџрафија кажу; иде каже језик и обичаји, џтрадиција и најзад иде се сам народ џо слободној вољи оџредели, џа ће биџи и џраво и Боју драџо.

(Из књиџе Данила Јокановића Најлеџше беседе срџскоџа језика, Беоџрад 2005:113-114)

Мишић се очигледно у кључном моменту залагао за примену етничког принципа, другим речима за поштовање српског националног програма, оног који је био општеприхваћен у предјугословенском периоду. Регент Александар се, и после тог упозорења, очигледно определио за остварење хрватске идеје југословенства. Остао је доследан у поштовању тој идеји и када је, десетак година касније, своју државу преименовао у Краљевина Југославија, а српски народ, заједно са другим словенским народима своје Краљевине, преименовао у Југословене. Приписују му се и последње речи на самртничком одру: „Чувајте ми Југославију“. Ако такве речи можда и није изговорио, могао их је изговорити.

Историја не прашта погрешне стратешке потезе. Срби су пре Великог рата били народ, па су, у новоформираној Краљевини Срва Хрвата и Словенаца, сведени на племе „једног троименог и троплеменог народа“; имали су властиту Краљевину Србију, па су је утопили у државу нерешеног статуса популације коју је окупљала; имали су јасно дефинисан српски језик па су га утопили у нешто лингвистички потпуно неодређено и нејасно као што је српскохрваткословеначки језик. И то све због магловитих идеја иза којих је стајала само снажна реторика хрватских идеолога и амбиција младог регента да попут великих императора направи што већу империју. За субјекте који су учествовали у стварању овакве државе не може се казати да су баш били свесни далекосежне штетности својих потеза. А то ће се релативно брзо показати.

Само седам година после смрти краља Александра (1934), дошло је до априлског рата 1941. године. После пораза југословенске војске и формирања Независне Државе Хрватске, на територији предкумановске Србије окупатор је формирао Владу на чијем се челу нашао генерал Милан Недић. Недић ће се ове дужности прихватити невољно, тек кад је био умољен од делегације угледних Београђана на чијем је челу био Александар Белић, председник Српске краљевске академије. Недићева влада прозвала се, затим, Владом народног спаса. Логика деловања ове Владе је била: Југославија је мртва, треба спасавати српски народ. Упркос потчињености окупатору, никако не треба умањивати и позитивне стране њеног деловања. Подаци говоре да је ова Влада народног спаса пружила уточиште стотинама хиљада Срба и Словенаца из окупираних подручја.

Југославију не треба обнављати. То су биле и речи Јована Дучића, чувеног песника и пријатеља краља Александра, који је краљево преименовање државе 1929. пропратио познатим текстом Реч Југославија интонираним у славу владајуће идеје југословенства. До става да Југославију не треба обнављати Дучић је дошао на основу информација о геноциду над српским народом у његовој родној Херцеговини и другим крајевима.

Стварни циљ обнављања Југославије

Југославија је одмах по окупацији била распарчана. Али је већ почетком рата дошло до борбе да се она обнови. У тој борби издвојила су се два покрета: четнички и партизански. Југославија је обновљена на програму победничког парти-занског покрета. Овај покрет је деловао под вођством Комунистичке партије Југославије на челу са Јосипом Брозом Титом.

Постоји и јасан одговор на питање зашто је до обнове Југославије стварно дошло. Овај одговор је дао Фрањо Туђман, творац савремене Републике Хрватске. Главни део тог одговора преносим из листа Нова искра од 25. марта 2015. године:

Одлука хрвајске ѓредседнице Колинде Грабар Кијаревић да се из ѓредседничких двора уклони бисџиа Јосија Броза Тиџа изазвала је велику ѓажњу медија.

У ауџорском џексџу за ѓребачки недељник Глобус ѓод насловом „Да није било Тиџа, не би било Хрвајске“, Велимир Висковић, књижевни криџичар и уредник Енциклопедије Крлежијане, ѓрви ѓуџ је изнео сећања на разџворе са Фрањом Туђманом осамдесетџих ѓодина.

Ево како Висковић оџисује џџа му је Туђман рекао о Тиџу:

„Немоџте ѓодијењиваџи Тиџа, он је сџари Коминџернин ученик, а Коминџерна никад није ѓрихваћала версајску, униџарну Јуџославију. Осим џоџа, он је увијек био брана ѓрема великосрџским уџјецајима. Није никад доџустиџо да џе силнице у социјалистџичкој Јуџославији ѓревладају. Он је заустџављао и џенденције минимизирања хрвајскоџ доџриноса НОБ-у, џџо је био јасан великосрџски концепџи како би се Хрвајџе оџџужило за ѓријех устџашџива. Био је и ѓроџив најџухивања бројки о јасеновачким жрџивама, јер је џо био начин како да се Хрвајџе ѓрисили на ѓризнање кривице и исџашџање у заједничкој држави. Да није било џеџове антиџфашистџичке борбе, Јуџославија би била обновљена као монархија с јаким ѓрочетџничким елементџима, јер би четџници и избјеџичка влада били ѓрихваћени као дво савезничке коалиције, а Хрвајџи би били ѓоџчињени као нацистџички колаборационистџи! Осим џоџа, Тиџо је ѓриџојио

*Ријеку и Истору Хрватској. Одуријевши се Стаљину, Тито је израсио у државника којега је прихватио цијели свијет, чије се мишљење свуда уважавало. Уза све, мислим да Тито, иако је био на челу Југославије, никад није заборавио да је Хрвати подријетлом“. Текст у Глобусу илустриран је интервјуом за ХТВ“ 1999. године, у коме је хрватски председник, између остало, рекао:
„Да није било антифашистичкој покрећа и Тита, који је познат и цијењен у несврћаном свијету, не бисмо имали Хрватске“.*

Из тога одговора компетентног сведока јасно се види шта је био стварни циљ партизанске борбе: био је да се створи Хрватска. Тај циљ је имплицитно и или експлицитно постојао у схватањима низа хрватских идеолога још од 19. века. А постојао је и у пројекцијама Коминтерне, и у самим Титовим потезима које је чинио откако је заузео челно место у Комунистичкој партији Југославије. У мојој књизи Титаник постоји поглавље под насловом Тито као реализатор хрватског филолошког програма. Туђманов став и моја истраживања дају исте одговоре о Титовој стварној улози током борбе која је називана народно-ослободилачка. Туђман недвосмислено открива да је стратешки циљ ове борбе отпочетка било стварање Хрватске.

Постоји један тренутак из Титове политичке биографије и на који се обично не обраћа пажња. То је његов први јавни говор у Загребу, после слома Независне Државе Хрватске, 21. маја 1945. На бини иза Тита били су и Бакарић и Степинац, али и Ранковић и партизански генерали. Тито у говору јасно истиче да је његова партизанска војска победила усташку државу, али каже и да је победа његове војске донела постојање Републике Хрватске. То није нешто што је тада једини пут говорио. Његова укупна политика била је оријентисана у смеру афирмисања и Републике Хрватске, али и афирмисања хрватске нације. По правилу је та политика била на штету Срба.

Из наведених Туђманових објашњења јасно се види шта је био стварни ратни циљ Титове политике. Али се у том објашњењу не каже да је стварање Хрватске могло да се оствари само уз активно учешће Срба. Тито је морао да нађе и формулу која би и Србима одговарала. Упркос лоших искустава са међуратном Југославијом, Срби су ову државу доживљавали као позитивно и трајно решење. Зато су и пристајали

уз идеју југословенства, не улазећи у саму природу те идеје. И у томе су се разликовали од Хрвата и Словенаца који су се према Југославији односили као провизоријуму, тј. прелазном стадијуму ка неком оптималнијем решењу. Пошто се нацистичка Немачка, већ на почетку рата, и према Словенцима понела слично као и према Србима, и код Словенаца је постало доминантно расположење за обнову Југославије. Сем тога, идеја о обнови Југославије добијала је подршку и подстицаје и од страна антихитлеровске коалиције и са Запада и са Истока. У таквој ситуацији Тито је морао да подржи идеју о обнови распарчане државе; такве идеје су имали и други покрети отпора у земљама које је Хитлер победио. Да није тако чинио, превагу би однео четнички покрет Драже Михаиловића, који се борио под именом Југословенске војске у отаџбини и био је оружана сила Владе Краљевине Југославије са седиштем у Лондону. Програм партизанског покрета био је да се Југославија обнови, али не по моделу западних демократија, за шта се програмски борио четнички покрет, већ као социјалистичка држава изграђена по моделу комунистичког Совјетског савеза. Присталице и једног и другог покрета у свом саставу имали су у већини Србе (око 80%). Савезничка Велика Британија је, при крају рата, превагу дала партизанском покрету зато што је имао више војничких успеха. Та подршка је била пресудна.

Победа партизанског покрета зависила је у великој мери од личног сналажења њеног челника Јосипа Броза Тита у сложеним унутрашњим и међународним околностима. Али она није зависила само од политичког програма Партије на чијем је челу био и његове личне вештине. Зависила је можда у највећој мери од тога што је његов покрет будућу обновљену државу представљао као шансу за остварење националне слободе, дрштвене једнакости, правде, благостања, дакле највиших вредности које су биле прижељкиване од највећег дела популације. Ти идеали или вредности присутни су у есхатолошким очекивањима европског човека. Такве вредности учитавале су у партизанску борбу поготову њени млађи следбеници. Стално позивање на ове вредности присталицама партизанског покрета је гарантовало да њихова борба и жртвовања имају смисла. И то је један од мобилизаторских мотива који је водио обнови државе и њеној изградњи. Комунистички вођа умео је на основу ових очекивања да мобилише своје младе присталице, посебно у српском народу.

Титова улога у обнови и разбијању Југославије

Само десетак година после Титове смрти, разбијена је држава коју је он обновио и којој је стајао на челу више од три и по деценије. Разбијање Југославије овога пута није се десило на исти начин на који су то учиниле окупаторске силе 1941. године. Десило се тачно по шавовима које је Тито још током рата био пројектовао као границе федералних јединица. Показало се да Туђман није погрешно кад је, као главну стратешку замисао Титове политике, означио стварање Републике Хрватске.

Подсећањем на Титову улогу у припремама за осамостаљивање Хрватске, Туђман је, у ствари помогао да се дубље схвати природа укупног Титовог политичког ангажовања. То ангажовање постаће јасно ако се преведе на војнички језик. Ако је стварање Хрватске била његова главна стратешка замисао, све акције и приче око обнављања Југославије треба схватити као део његове тактике. Тито је максимално успео и на стратешком и на тактичком плану. Самостална Хрватска је остварена. Главни циљ и Титов, као и Штросмајеров, и Павелићев, и Степинчев је био: Хрватска изнад свега!

Још пре него што је наступила фаза отворене борбе за осамостаљивање Хрватске кроз разбијање Југославије, појавило се аутентично уметничко сведочење Добрице Ћосића, у роману Бајка (1967) о пропасти свих вредности за које су се он и његови млади другови борили у Титовом покрету. Јунак овог романа пробудио се једног дана и видео да је све око њега постало пепео. Титов следбеник, који је постао и чувени писац, није у том осећању био усамљен. Нешто слично ће учинити неколико године касније Бранко Ћопић у посвети романа *Башића слезове боје* (1971) свом саборцу Зији Диздаревићу.

Одгонетању чина преваре важан допринос дао је и један од новијих Титових биографа, Перо Симић (1946-2016), у књизи *Тито – феномен 20. века* (2011). По Симићевој реконструкцији, која је убедљиво документована, Тито је своју велику политичку каријеру почео као агент НКВД, совјетске обавештајне службе. На чело Комунистичке партије Југославије дошао је тако што је, користећи полуге НКВД, учинио да се ликвидирају њени највиши руководиоци и они који би то могли бити.

Главни смер касније Титове делатности могуће је објаснити самом природом обавештајног посла. Сваки обавештајац (шпијун) већ по природи своје професије, мора да лажно представља и своју личност и своју делатност. А то значи да је за његову професију посве природно да једно говори, а друго ради; да успешно мења улоге, да добро глуми; да буде спреман на преваре. Задатак му је такав да се његово понашање не може оцењивати моралним категоријама. По природи свога посла успешан обавештајац мора да дела као аморална личност.

Тито је био обавештајац великог стила. Преварио је и Стаљина, и Черчила, и краља Петра, своје жене и своју децу, своје саборце и своје противнике. Преварио је и све грађане државе коју је обновио. Све државе настале на простору Титове Југославије, данас су јасно опредељене за моделе западне демократије.

Без икакве сумње, Тито је имао и неке способности које га стављају далеко изнад многих његови савременика у свету, а поготово изнад људи који су га окруживали, али и од противника. Имао је способност да изазива и поверење и поштовање на разним странама. Док је био на политичкој сцени као градитељ братства и јединства народа и народности Југославије и мира у свету, о његовој улози мислило се углавном позитивно. Али се све променило кад је неславно завршила његова главна творевина, држава Југославија. Ако му је стратешки циљ стварно био стварање самосталне Републике Хрватске, онда се на тај пројект не може гледати позитивно. Самостална Хрватска није резултат борбе хрватског народа, већ је резултат једне велике преваре, чији објект нису били само Срби, већ су објект морали да постану и други народи.

Разбијање Југославије и сукоб цивилизација

По мојим сазнањима, рушење Југославије почетком 90-тих није у свету примљено са пуном озбиљношћу. Примљено је као локални догађај унутар једне балканске државе чија се судбина много не тиче ни Европе ни света. Разбијање мале социјалистичке земље примљено је и као „мали прасак“ пред онај очекивани велики „прасак“ што ће означити разбијање Совјетског савеза. Разбијање Југославије десило се најпре у изјавама политичара. Преломни моменат се збио кад је Стипе

Месић, хрватски представник на месту председника Преседништва Југославије (дакле на Титовом месту) јавно саопштио: „Ја сам свој задатак обавио. Југославије више нема!“ То је био знак да од овог чина Хрватска постаје и стварно независна.

Независна хрватска држава већ је постојала током Другог светског рата. Тада је била направљена вољом усташког режима и уз подршку нацистичке Немачке и фашистичке Италије. Деведесетих година она се није могла легално успоставити ни по важећем Уставу Титове Југославије, ни по вољи већине становника ове државе. Могла је да настане ако се испровоцира рат. „Нама је овај рат био потребан!“ јавно је сведочио пред камерама у току рата сам Фрањо Туђман. Свет је чуо ове речи, али им није схватао значење. Није схватио да је то увод у нова крупна дешавања која се нису могла задржати у локалним оквирима.

Догађаји су показали да је Хрватска могла да постане независна, али ако за тај чин добије моћне савезнике, пре свега на Западу, пре свега у Америци. Хрватски следбеници Титових обавештајних вештина, знали су како да то изведу. Успеће у намерама ако темељно и беспоштедно облате Србе као лоше момке, као последњи изданак комунизма. А поред те карте заиграли су и на још једну важнију: на карту сукоба цивилизација. По овој пројекцији, Хрвати као римокатолици, припадају западној цивилизацији а Срби, као православци, припадају источној; на Србе треба гледати као на мале Русе на Балкану. Зато беспоштедно треба ударити по њима.

Ова карта је, изгледа, највише упалила. На почетку рата, 1993. године водећи амерички геополитичар Семјуел Хантингтон, написао је чланак под насловом *Сукоб цивилизација*. Пошто је чланак наишао на велики одјек, написао је затим и целу књигу под истим насловом (1998). Кључна реченица у овој књизи је: „Запад престаје тамо где почињу православље и ислам“. Запад се тако укључио у сукоб цивилизација на једном локалном терену: у бившој Југославији, сасвим јасно дефинишући Србе као своје непријатеље. Није схватао да тиме удара по темељима властите цивилизације.

Нема двојбе: хрватски следбеници Титових обавештајних вештина успели су да Запад окрену против Срба, њихових савезника из два светска рата.

О оваквом третману Срба говори и један случај о којем је писано у београдској Политици од 25. августа 2008. на основу загребачких гласила. Загребачки професор Теолошког факулета Илија Живковић хвалио се пред новинарима како је свом пријатељу Џозефу Бајдену, утицајном америчком политичару, „отворио очи“ о томе ко је ко на Западном Балкану. Последице тога отварања очију биле су стравичне. После тога је 18 хришћанских земаља, и једна муслиманска, чланице НАТО-пакта, бомбардовале једну у већини хришћанску земљу, Србију, односно СР Југославију.

Запад, коме Срби и географски и историјски припадају, још није схватио у шта се увалио. Као што се неки Илија послужио Америком да среди Србе и Србију, тако су се нашли и друге Илије да се послуже Америком, да би направили русвај на Блиском Истоку, а затим и у Северној Африци. Било је довољно да неки Илија смисли и легализује истину о томе да Ирак спрема оружје за биолошко уништење, па да Запад удари по Ираку свом снагом. А тако су легализоване и неке друге истине које су довеле до „арапског пролећа“.

Америка, држава која свој просперитет дугује и једном Србину из Лике, Николи Тесли, била је укључена у етничко чишћење Хрватске од Срба, Теслиних сународника. Али ни ово следбеницима Титових обавештајних вештина није било довољно. Требало је да Србе облате не само пред светом западне хришћанске цивилизације, већ и пред припадницима исламске цивилизације. У ту сврху послужили су им догађаји у селима источној Босни, око Сребренице.

Случај који наводим као пример лако је схватљив. На том подручју у инсценираном верско-грађанском рату током 90-тих бориле су се војне снаге зараћених истојезичника: муслимана и православаца.

Док је то подручје било под контролом муслиманских војних снага, у разним приликама је убијено равно 3.267 православаца свих доба старости и оба пола. О именима убијених сведоче гробови и крстаче на којима су исписани сви битни подаци. После битке за Сребреницу, у јулу 1995, победничке снаге војске Републике Српске, у осветничком бесу, побиле су велики број мушкараца муслиманске вероисповести. Међу побијеним није било жена и деце. А тачан број настрадалих се не зна. Али се може приметити да се број жртава оз

године у годину увећавао, тако да се последњих година попео на преко 8.000. За злочине у Сребреници одговарали су само Срби у Хашком суду и у Србији. Нико није одговарао за злочине над Србима у источној Босни.

Да се однос према жртвама верско-грађанског рата одвијао у знаку Бога Правде, онда би се нашли кривци и за жртве православаца и за жртве муслимана. Међународни и други судови би професионално одрадили своје, а на комеморативним скуповима и једних и других жртава било би представника свих доброжелатних страна. Али Бог Правде и Истине и Добра, са разбијањем Југославије морао је да буде одстрањен пре свега из Хашког трибунала, па је морао да буде острањен и из светске јавности. Страдање највиших метафизичких вредности пренело се и на разум и на међународно право. То се види по томе што је заслепљени Запад на овом подручју хтео да види само једне жртве, а за друге упорно није хтео и још неће да зна. Остао је, и још увек јесте, у власти наметнутих стереотипа. То се најбоље види на комеморативним скуповима за жртве са овог подручја. На комеморацијама жртвама православне вероисповести годинама се поклањају само верници из истог народа; за друге - 3267 гробова једноставно не постоје. Супротно од тога, жртвама страдалих муслимана придаје се значај геноцидног страдања. У том чину здушно се ангажују и судство, и политика, и вера. Представници угледних земаља тако легализују истину да је у верско-грађанском рату на овом подручју страдала само једна страна.

Какав је резултат овог нечеститог посла? Резултат је појава исламског тероризма у западним земљама, па чак и тзв. Исламске државе на Блиском истоку која има антицивизацијски програм. Не може се порећи да та појава има везе са различитим третманом жртава православаца и муслимана у подручју Сребренице. Пошто није легализована истина о страдању православаца, а судски је легализована истина о геноциду хришћана над Бошњацима, онда се тражи да се тако легализована истина поштује као стварна. Арбитарно дезавуисане метафизичке вредности западног човека у међународном праву, могле су потпуно да охрабре исламске екстремисте да ствари узму у своје руке. Што су неозбиљни политичари Запада сејали, треба да жању мирни грађани.

Срби, у овим дешавањима, нису потпуно невини. Главна је њихова кривица што су пристали да буду само објект у спровођењу туђих програма. Таква улога не приличи народу који је дао Светог Саву, Доситеја, Вука или Теслу. За утеху им може послужити сазнање да су у истим процесима као објект послужили и народи који су дали Хердера, Хумболта, Хегела и Гетеа; Игоа, Пруста и Малроа; Маркса, Фројда и Ајнштајна. Није другачије прошао ни народ који је дао Вашингтона, Линколна и Рузвелта. Сви побројани, али и други народи, који нису поменути, треба да се питају: зашто пристају да буду објекти идеја које су у основи патолошке, а које су на делу већ близу два века.

За време бомбардовања Србије 1999. на протестном скупу на Новосадском универзитету изнео сам ставове против филозофије која води ка деконструкцији идеје Добра, Истине и Лепоте и заложиио се за обнову логоцентризма. Ти ставови су касније елаборирани у мојој књизи *Обнова логоцентризма* (2009). Исте ставове и сада настојим да одбраним пред повредама (деконструкцијом) српског идентитета. Јер, не ради се само о повреди једног идентитета, већ и идентитета уопште. Прети нам време лажних идентитета.

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР – ЗАКЉУЧЦИ

ПОТПИСАНИ УЧЕСНИЦИ САСТАНКА који је сазвала Редакција Летописа Матице српске на завршетку анкете о српскохрватском језику и правопису после свестране дискусије одржане 8, 9. и 10. децембра 1954. године у Новом Саду донели су ове

ЗАКЉУЧКЕ

1) Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским.

2) У називу језика нужно је увек у службеној употреби истаћи оба његова саставна дела.

3) Оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су; зато треба настојати да и Срби и Хрвати подједнако науче оба писма, што ће се постићи у првом реду школском наставом.

4) Оба изговора, екавски и ијекавски, такође су у свему равноправна.

5) Ради искоришћавања целокупног речничког блага нашег језика и његовог правилног и пуног развитка неопходно је потребна израда приручног речника савременог српскохрватског књижевног језика. Стога треба поздравити иницијативу Матице српске која је у заједници са Матицом хрватском приступила његовој изради.

6) Питање израде заједничке терминологије такође је проблем који захтева неодложно решење. Потребно је израдити терминологију за све области економског, научног и уопште културног живота.

7) Заједнички језик треба да има и заједнички правопис. Израда тога правописа данас је најхитнија културна и друштвена потреба. Нацрт правописа израдиће споразумно комисије српских и хрватских стручњака. Пре коначног прихватања нацрт ће бити поднет удружењима књижевника, новинара, просветних и других јавних радника.

8) Треба одлучно стати на пут постављању вештачких препрека природном и нормалном развитку српскохрватског књижевног језика. Треба спречити појаву самовољног „превођења” текстова и

поштовати оригиналне текстове писаца.

9) Комисије за израду правописа и терминологије одредиће наша три универзитета (у Београду, Загребу и Сарајеву), две академије (у Загребу и Београду) и Матица српска у Новом Саду и Матица хрватска у Загребу. За израду терминологије потребно је ступити у сарадњу са савезним установама за законодавство и стандардизацију, као и са стручним установама и друштвима.

10) Ове закључке Матица српска ће доставити Савезном извршном већу и извршним већима: НР Србије, НР Хрватске, НР Босне и Херцеговине и НР Црне Горе, универзитетима у Београду, Загребу и Сарајеву, академијама у Загребу и Београду и Матици хрватској у Загребу, те ће их објавити у дневним листовима и часописима.

У Новом Саду, 10. децембра 1954.

Иво АНДРИЋ, књижевник и академик из Београда; др Александар БЕЛИЋ, професор универзитета и председник Српске академије наука из Београда; Живојин БОШКОВ, књижевник и уредник *Летњојиса Мајице српске* из Новог Сада; Мирко БОЖИЋ, књижевник и председник Друштва књижевника Хрватске из Загреба; др Милош ЂУРИЋ, професор универзитета из Београда; Марин ФРАНИЧЕВИЋ, књижевник из Загреба; др Крешимир ГЕОРГИЈЕВИЋ, професор универзитета из Београда; Милош ХАЏИЋ, секретар Матице српске из Новог Сада; др Јосип ХАМ, свеучилишни професор из Загреба; др Мате ХРАСТЕ, свеучилишни професор из Загреба; др Људевит ЈОНКЕ, свеучилишни доцент из Загреба; Маријан ЈУРКОВИЋ, књижевник из Београда; Јуре КАШТЕЛАН, књижевник из Загреба; Радован ЛАЛИЋ, професор универзитета из Београда; Младен ЛЕСКОВАЦ, књижевник, професор универзитета из Новог Сада; Светислав МАРИЋ, професор и потпредседник Матице српске из Новог Сада; Марко МАРКОВИЋ, књижевник из Сарајева; Живан МИЛИСАВАЦ, књижевник и уредник *Летњојиса Мајице српске* из Новог Сада; др Милош МОСКОВЉЕВИЋ, професор и научни саветник Српске академије наука из Београда; Бошко ПЕТРОВИЋ, књижевник и уредник *Летњојиса Мајице српске* из

Новог Сада; Вељко ПЕТРОВИЋ, књижевник и академик, председник Матице српске из Београда; Ђуза Радовић, књижевник из Београда; др Михаило СТЕВАНОВИЋ, професор универзитета из Београда; др Јован ВУКОВИЋ, професор универзитета из Сарајева.

Новосадски договор (1954)

Закључци Новосадског договора. – Текст је преузет из *Правописа српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад 1960.

У јавности је створен утисак да је Новосадски договор наставак Бечког договора; о томе најбоље говори Уводна реч Правописне комисије која је објављена у Правопису. Има, међутим, више тачака у којима се Бечки и Новосадски договор разилазе:

1. Назив језика. На Бечком договору назив језика није споменут. Један од главних разлога је у томе што Вук није пристајао на двоочлани назив језика. (Види овде напомену о том Договору). На Новосадском договору назив језика је српскохрватски, односно хрватско-српски. Тиме се битно одступило од Вуковог става.

2. На Бечком договору није соименут ниједан народ о којем се лингвисти договарају. Из контекста Вукових дела јасно је да је да је народ који говори описаним наречјима (екавско, икавско, ијекавско) могао бити само српски народ. У Закључцима Новосадског договора помињу се три народа: Срби, Хрвати и Црногорци који говоре српскохрватским језиком. Прави статус Црногораца у Новосадском договору није јасан; они су представљени као народ чије име у називу језика није заступљено, тј. народ без својих лингвиста и без свог културног средишта. Трима народима ће се деценију касније придодати још један народ на истом тлу: Муслимани. Али ће и њихов статус као и код Црногораца бити неодређен.

3. На Бечком договору се спомиње разједињеност у буквици (што значи у писму), али се не наводи име ниједног писма. На Новосадском договору, међутим, та писма се именују као латиница и ћирилица. Не каже се које је од тих писама српско, а које хрватско, али је из контекста јасно да је латиница сматрана као хрватско писмо а ћирилица као српско. И то је једно одступање од Вукових интенција.

Он је настојао да направи српску латиницу која би у свему одговарала српској латиници; отпори према признавању српске латинице као српског писма били су одвећ велики да је он тај посао одлагао и није га довршио. (Види белешку под *Alphabeti Serborum* у одељку о Вуку).

4. На Бечком договору се од три дијалекта, или како се тамо каже од три „нарјечја“ (екавско, ијекавско, икавско), бира једно, ијекавско, као основица за књижевни језик и наводе се разлози таквог избора. Поред бројности народа који тим дијаклектом говори, остали разлози тичу се језичке и књижевне традиције. Изричито се допушта писање и на другим дијаклектима (тј. „нарјечјима“) под условом да се они не мијешају и не гради језик којег у народу нема. На Новосадском договору се не говори ни о дијалектима ни о нарјечјима већ о изговорима (екавском и ијекавском). То преименовање једне језичке категорије: наречја у изговор, омогућило је организаторима Новосадског договора да негде приметну треће наречје (икавско) и да и тиме прикрију одступање од Бечког договора.

5. Интенција Бечког договора била је сопштена у првој реченици: да један народ треба једну књижевност да има. То значи да су потписници договора прихватили став да од разједињених дијалеката треба одабрати један који би имао функцију учвршћивања народног и књижевног јединства, што практично значи: стварању једног књижевног језика, једног народа и једне књижевности. Остављено је да будућност рењши како ће се тај народ, тај језик и та књижевност звати. У *Закључцима Новосадској договора*, без обзира на прокламације, све је учињено да се то јединство распадне: дата су два писма, сва изговора, два културна средишта. Ћирилички, екавски правопис штампа се у Новом Саду, у доминантно српској средини; латинички ијекавски правопис штампа се у Загребу, у доминантној хрватској средини. Биће сасвим нормално да се за коју годину или деценију те разлике оснаже и давањем националних имена: екавица, ћирилица = српски, ијекавица, латиница = хрватски. Ка коме ће стремити *Декларација о хрвајском језику и правопису*, али и неки други мање гласни покушаји у том смеру.

6. У *Закључцима Новосадској договора* не помиње се ниједно име из наше књижевне прошлости, али су прва имена која се помињу у *Уводу* Правописне комисије били Вук и Гај. Творцима правописа било

је, очигледно, потребно да преко тих имена манифестују јединство Хрвата и Срба. Гај, код Хрвата, ипак није име које би се могло по филолошком (не и поллитичком) значају поредити са Вуком. Са Вуком се, код Хрвата, може поредити само Ватрослав Јагић. Мада се Јагић, у *Правойису* нигде не спомиње, ипак није тешко приметити да је Новосадски договор, у цеклини, прављен на основама јагићевске парадигме, у духу јагићевске стратегије.

ПОСЛЕДИЦЕ УСТОЛИЧЕЊА „ХРВАТСКЕ“ И „СРПСКЕ“ ВАРИЈАНТЕ

1.

Разбијање Југославије био је велики и драматичан чин за све њене грађане, али и догађај који ће оставити дубоке последице по свет унутар и мимо њених граница. Разумљиво је зато што ће се иницијатори тог чина потрудити да скину одговорност са себе и да кривце нађу на туђој страни.

Једно време пласирана је теза да је за разбијање Југославије крив српски национализам, србијански политички лидер Слободан Милошевић, па и неауторизовани Меморандум САНУ из 1986. године. Таква виђења имала су подршку у иностранству, али и у Србији, па и међу српским историчарима.

Пошто ова објашњења нису могла да буду општеприхваћена, историчари су почели да се присећају Устава СФРЈ из 1974. по којем је Југоалвија практично почела да се распарчава одозго, од врха државе. А било је присећања на политику Коминтерне између два светска рата по којој је Краљевину Југославију требало разбити.

Одговор на питање: када су задати стратешки удари опстанку друге Југославије, треба тражити и на другим местима. Вреди зато обратити пажњу и на оно што се десило на чувеном Новосадском договору из 1954. године о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата. Овај догађај ће имати преломан значај за однос ова два народа, а самим тим и за опстанак Југославије. Све до тога Договора на хрватској страни превладавале су снаге које су, бар на речима, тежиле језичком, књижевном и националном јединству са Србима. На плану тих тежњи и настала је прва Југославија и обновила се друга. Од Новосадског договора, међутим, овај однос је битно промењен. Хрватска страна од тог догађаја више није тежила заједништву са Србима; тежила је самосталности; своју опстојност је градила на оријентацији: што даље од Срба; никад заједно са Србима.

2.

Да би се суштина Новосадског договора схватила, треба имати у виду и да се тај догађај одиграо у два чина. Чин први одиграо се у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине (1954), када су усвојени *Закључци* Новосадског договора. Главни закључак је да Срби, Хрвати и Црногорци имају један народни језик и да треба да имају и један књижевни језик. А да би књижевни језик био исти, он је требало да има и један назив, а не четири, као што је било у актуелној стварности.

Назив језика који ће на овом Договору бити уједначен, у републикама нове Југославије, до тада је имао четири званична имена. У Србији и Црној Гори језик се звао српски; у Босни и Херцеговини звао се српскохрватски; у Хрватској се звао хрватски или српски. Тродневни састанак истакнутих лингвиста и књижевника, које су делегирале две матице, Матица српска и Матица хрватска, довео је до закључка да убудуће тај језик треба да има исто име: српскохрватски/хрватскосрпски. У *Закључцима* је наглашено и да овај језик обавезно, у службеној употреби, има двонационално име.

Није тешко погодити која је страна на том Договору била губитник. Губитници су били Србија и Црна Гора. У овим државама, пре него што је створена Југославија (1918) језик се звао српски. Уведеним двонационалним именом остварене су амбиције хрватске стране из предјугословенског периода, тј. из времена Аустрије (односно Аустро-Угарске), да језик има двонационално име: тј. да се зове хрватски или српски, српскохрватски. У предјугословенско време, међутим, ове иницијативе о двонационалном називу језика са српске стране нису биле прихватане. Али тако више није могло бити у Титовој Југославији.

Већ на почетку постојања Титове Југославије, испоставило се да се језик више није могао звати исто као и у међуратној: српско-хрватско-словеначки. Нови друштвено-политички систем тражио је да се направи место за још један језик, за језик македонски. Тако је дошло до тога да се, бар привремено, врати стари назив језика у Србији и Црној Гори, да се зове као и у време пре настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца: само српски.

Преименовање језика на Новосадском договору објашњава-но је превасходно научним разлозима. Заиста је било непримерено да један те исти језик има четири различита назива. Сам чин је ипак водио ка промени научне парадигме на основу које је тај језик поиман. На Новосадском договору практично су одбачена Вукова и вуковска схватања српског језика; другим речима – одбачена је вуковска парадигма по којој Срби и Хрвати имају посебне језике. Никад Вук Караџић није тврдио да Срби и Хрвати имају заједнички језик; да им је језик српскохрватски, хрватски или српски. Таква схватања су почела да се намећу интензивније после Вукове смрти (1864). Њих је највише заступао водећи хрватски лингвиста 19. века Ватрослав Јагић (1838-1923). Јагићеви ставови, још за његова живота, имали су подршку и код неких српских лингвиста и писаца. Али они међу Србима нису превладавали; нису их проихватале српске националне институције: Српска краљевска академија и Матица српска. Тек су на Новосадском договору Јагићеви ставови о заједничком језику Срба и Хрвата били и официјелно устоличени. Али ни том приликом ова промена није изведена на начин како се у науци обично парадигме смењују: победом јачих аргумената. У документима Новосадског договора Јагић нигде није споменут; спомињан је само Вук. Новосадски договор је представљен као наставак бечког Књижевног договора и тобожњег заједничког настојања Вука и илираца да Срби и Хрвати имају заједнички књижевни језик. Лингвисти од имена и угледа, учесници скупа, ставили су се у службу официјелне политике; прихватили су да играју улогу и експерата и лажних сведока. Мењали су научну парадигму, а нису ни били свесни последица.

3.

То је био први чин ове драме која је одигране у знаку братства и јединства, карактеристичном за реторику Титовог периода. Главни посао спровођења *Закључака* Договора у живот, препуштен је Правописној комисији која је формирана на скупу. Њу су чинили: др Радомир Алексић, др Александар Белић, др Јован Вуковић, др Људевит Јонке, Радован Лалић, Славко Павешаћ, Павле Рогић, др Михаило Стевановић, др Јосип Хам, Милош Хаџић, др Мате Храсте.

После шест година од првог чина, одиграће се други чин Новосадског договора. Правописна комисија је године 1960. представила један правописни приручник у две варијанте. Матица српска објавила је *Правопис српскохрватској језика* екавицом и ћирилицом, а Матица хрватска *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika* ијекавицом и латиницом. Обе ове књиге објављене су истовремено. И у јавности су приказане као још једна велика победа идеје о заједништву два народа.

Какав ће смисао имати то што је тада учињено, показаће се касније. Показаће се да је Комисија, онај „један и јединствен“ језик са Новосадског договора, фактички, поделила тако што су варијанте истог језика добиле и национална имена, карактеристична за националне језике. То је била значајна новина. У процесима грађења језичког јединства Срба и Хрвата, никад се раније није инсистирало на националним обележјима. Таква обележја су се констатовала, углавном, у области лексике. Овога пута се ишло много даље: инсистирало се баш на структурним обележјима, а њима је даван карактер националних обележја. Правописи су правили јасне разлике; недвосмислено су рекли: екавица је српска, ијекавица хрватска; ћирилица је српска, латиница је хрватска. А да су управо националне одреднице варијаната ступиле на сцену, имамо сведочење Павла Ивића, водећег српског лингвисте са краја 20. века. Ево шта он пише у последњем, десетом тому *Историје српској народа* (1983: 282):

Данашње нејодударности између двеју основних варијаната српскохрватској језика, српске (источне, београдске) и хрватске (западне, зајревачке) јочивају јрешежно на наслеђу из 19. века, ја донекле и старијих епоха, ...

Уз речи „загребачка варијанта“ Ивић наводи дугачку фусноту са обимном литературом која иде у прилог тврдњи да се заиста ради о варијантама са националним предзнаком. Академик Ивић, међутим, прећуткује да је Загреб у 19. веку још био најистакнутији хрватски језички центар кајкавског језичког подручја, дакле изван штокавских говора. Прећуткује и да је бит ове варијанте у ијекавици. А то значи да прећуткује да је ово „западно“, „хрватско“ наречје у ствари исто оно наречје српског језика које Вук Караџић називао јужним или

источнохерцеговачким наречјем. Ако се те истине имају у виду, онда је неодржива теза да је ијекавица „хрватска“. Ако лингвисти лажу, не лажу њихове карте.

Мора се признати да задатак Правописне комисије, састављене већином од људи из струке, није био да обави посао стручне, већ посао политичке природе. А шта је ова Комисија стварно учинила, најбоље ће се схватити ако се обрати пажња на *Карџу хрвајској језика* са додатком српског Томе Матасића која је објављена у Мингхену 1981. и 1984. године у књизи *Добар дан!* намењеној хрватској школској омладини у Немачкој. То је ова карта:

Исту ову *Карџу* сам више пута прештампавао у својим књигама. Она најбоље може да илуструје како је на Новосадском договору направљен заокрет у корист хрватске стране. Све док се у Србији и Црној Гори национални језик звао српски, и под њим подразумевао исти онај језик из предјугословенског периода, морао је да важи и став о постојању српског језика и у Босни и Херцеговини

и у Хрватској. Хрватски језик је на тпм подручјима могао да буде третиран као „додатак“ оног српског језика, који се говорио у Србији и Црној Гори, па и кад је називан хрватски или српски, српскохрватски. Обраћање пажње на простирање тога језика, које илуструју дијалектолошке карте, указује на промену до које је на Новосадском договору дошло. Слабијој страни, хрватској, било је у интересу да инсистира на језичком заједништву Хрвата и Срба. И она је то чинила користећи сва реторичка средства.

4.

Шта се овим заокретом постигло, показаће седам година касније *Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика* која се појавила 1967. и коју је потписло 18 хрватских институција. Основна теза те декларације јесте да је хрватски књижевни језик у основи оно што је означено као хрватскосрпски језик. А пошто је тако, хрватски језик може да постоји независно од српског језика; да одстрани двонационално име језика. Импликације тога става сасвим су јасне: хрватски део језика чине ијекавица и латиница, а српски екавица и ћирилица.

Ова *Декарација* се појавила 13 година после Новосадског договора, а седам година после појаве оних *Правоиуса* којима су установљене националне варијанте истог језика. Матица хрватска, која је, са Матицом српском била суорганизатор Новосадског договора, била је и први потписник *Декарације* којим се хрватске националне институције одричу Новосадског договора. Али јој ни то није било довољно. Посебном *Изјавом* она се још једном, 1971, одрекла Новосадског договора, и то зато што јој је био наметнут. Иза таквог понашања постојали су разлози. Они се могу схватити из историјског контекста. Хрватској страни, како показује Матасићева карта, у изгледу је била перспектива да се знатно већи део језика који је приказан као заједнички најзад верификује као хрватски језик. Главни ослонац имала је у *Pravopisu hrvatskosrpskog jezika* који су верификовали најзначајнији лингвистички ауторитети Титове Југославије.

5.

Историчари, који сматрају да се Југославија почела разбијати од Устава 1974. године, после овде наведених чињеница, имају довољно елемената да схвате да се пре овог Устава десио Масовни покрет у Хрватској који је почивао на нескривеним сепаратистичким ставовима. Подлогу за оваква настојања пружила је она Декларација из 1967. Пројекцију разбијања Југославије зато треба видети најпре у филологији. Као што је Југославије настала на филолошким пројекцијама о тобожњој истоветности језика Хрвата и Срба, тако је она била осуђена на нестанак када је идеја о заједничком језику два народа практично напуштена.

Неколико деценија пред разбијање Југославије радило се на афирмацији посебности хрватског језика. Иза тих покушаја увек је стајао хрватски естаблишмент. Браниоци српскохрватског језичког јединства у тим деценијама је били су превасходно на српској страни. Ни Матица српска ни Српска академија наука нису се одрицали Новосадског договора. Иза таквог понашања нису била само филолошка убеђења, већ пре свега политички интерес. Номинално језичко јединство Срба и Хрвата схваћено је као услов за опстанак Југославије. А свако разбијање Југославије обесмислило би жртве које су Срби поднели да би се ова држава створила, а затими да би се обновила.

Југославија се, међутим, упркос таквих настојања, није могла спасти. Амбиције хрватског естаблишмента, да се устоличи хрватски језик као посебан словенски језик, могле су се остварити само ако Југославија престане да постоји, ако се Хрватска осамостали. И тај циљ је постигнут. Југославија је разбијена; а самим тим чином одбачена је и хрватска идеја југословенства и хрватска идеја сербокроатистике.

6.

Са разбијањем Југославије, међутим, очекивања хрватског естаблишмента се нису остварила: западна варијанта хрватскосрпског језика није заживела као хрватски језик. После осамостаљења Хрватске дошло је до побуне Срба у авнојевској Хрватској. Та побуна има и филолошку страну. Власти осамостаљене Хрватске су онај језик који су

до Новосадског договора називао хрватски и српски, преименовале у хрватски, а равноправном српском имену за исти језик одредили статус језичког подстнара. Политика је опет тако однела превагу над науком. Али се тако, на посредан начин, показало да хрватски језик добија име од имена државе, а не од имена хрватског народа. Побуњени Срби, напротив, борили су се за национални идентитет свог језика.

А кад је рат почео у Босни и Херцеговини, исто што су чинили католици и православци у Хрватској, учиниће и муслимани који су говорили истим језиком. Преименовавши се 1992. у Бошњаке и они су свој језик називали бошњачким. Чинили су тако тачно следећи и поштујући ставове хрватских идеолога, да Хрвати и Срби говоре једним језиком, али да се разликују по вери. По истој логици, и Бошњаци су истакли своје право да свој језик називају именом верске заједнице коју су уздигли на степен нације.

У рату који назива домовинским, Хрватска је уз помоћ савезника успела да уништи Републику Српску, и да тако устолочи једнонационално име језика. Нешто слично ће се, затим, десити и у Босни и Херцеговини. И тамо ће политичке снаге које ову Републику виде као унитарну државу, наметнути адекватно решење: босански језик. Што значи да су и они име језика изводили из имена дела државе.

То решење ће прихватити, најзад, и Црна Гора кад 2006. буде иступила из заједнице са Србијом. Уместо да се врати српском имену свог језика који је имала у предјугословенском периоду, она је следила логику свог окружења и увела назив црногорски језик.

Створена је предрасуда да су Срби највећи губитници у годинама разбијања Југославије, а да су највећи добитници Хрвати. Таква предрасуда није без основа. Срби су, заиста, међу Југословенима, на многим пољима, били највећи губитници у постјугословенском периоду. Али тако није и на филолошком плану. Овде изнете чињенице упућују на другачији закључак. Приликом разбијања Југославије, сами Хрвати су поразили властите идеје југословенства и сербокroatистике. А главни циљ хрватског естаблишмента Титовог периода: да се „хрватска варијанта“ хрваткосрпског језика устолочи као стварни хрватски језик, није остварена. Ова варијанта је успешно разбијена на четири „политичка“ језика: на хрватски, српски, бошњачки/босански и црногорски језик.

Није тако било са оном другом екавском варијантом српскохрватског језика, која је још била називана „источном или српском“ варијантом. Она је практично је остала неоکرњена. Сем тога, није било ни покушаја да се уведе израз србијански језик који би имао обележје државног језика, какво значење имају „политички језици“: хрватски, босански и црногорски језик. А Срби, ни у Србији, ни у окружењу, нису напустили ни ијекавицу ни латиницу, иако је било много настојања да се тако нешто деси. Српски језик је, за принципијелну науку, остао стожерни језик у Босни и Херцеговини, Хрватској и Црној Гори, дакле на просторима где је одувек обитавао. Наведене чињенице сведоче у прилог опстанка идентитета и интегритета српског језика. Али сведоче и о потреби обнављања националне филологије, србистике.

7.

Истина је да српски језик није први пут преименован на Новосадском договору. Овај Договор је био само догађај од преломног значаја у дугим историјским процесима који су обележила настојања да се српској страни наметне парадигма сербокроатистике. Годину дана пре Новосадског договора, дакле 1953. већ је учињено нешто слично. Тада је, у Српској академији наука и уметности, чији је председник био Александар Белић, *Речник српској књижевној и народној језика*, на којем се, у овој Академији, радило од 1893. био преименован у *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. Под тим именом овај Академијин Речник и данас излази.

Александар Белић, био је најзначајније научно име на Новосадском договору, а био је и председник оне Правописне комисије. Његова лична одговорност се у овим дешавањима не може заобићи.

Белић је још у току Првог светског рата, 1915, прихватио Јагићеву концепцију по којој Срби и Хрвати имају исти језик. Он је, уз Јована Цвијића, постао најзначајнији српски научник који се борио за стварање Југославије. Чинио је то као слобеник сербокроатистике. Године 1923. објавио је и Правопис српскохрватског језика. То је било у време када је у првој Југославији по Уставу језик Краљевине имао

назив српско-хрватско-словеначки. У Народној енциклопедији Срба Хрвата и Словенаца, пет година касније (1928), он је писао одредницу о српскохрватском језику.

Белић је дочекао Други светски рат као председник Српске краљевске академије. А на тој функцији је остао и после промене власти. Прилагодљив, он ће тада прихватити и став да се у Србији и Црној Гори говори српским језиком. У Српској академији наука, он је 1947. основао Институт за српски језик са задатком да доврши рад на припреми оног Академијиног *Речника српској књижевној и народној језика* на којем се почело радити још 1893. на иницијативу Стојана Новаковића. Али ће баш њему бити намењено да обави посао преименовања и језика и Института који је основао. Задатак се састојао у томе да се у називу речника и Института израз српски замени изразом српскохрватски. Белић је и то учинио. Институт за српски језик се све до 90-тих година звао Институт за српскохрватски језик, а *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* од 1959. излази под непромењеним именом.

За овако крупне промене оправдање се не може тражити преваходно у научној парадигми за коју се Белић у младости определио. Белић је у време рата учинио и нешто што му нове власти не би лако могле опростити. Био је на челу делегације угледних Београђана који су 1941. ишли код генерала Милана Недића да га умоле да се прихвати места председника Владе народног спаса. Године 1942. потписао је апел против комуниста. Не треба искључити могућност да су и те чињенице биле уплетене у збивања која су дошла са Новосадским договором.

8.

Готово истовремено када и Белић, сличан посао, али са другачијим последицама, обавио је и његов вршњак Антун Барац (1894-1955), познати хрватски историчар књижевности. Њих двојицу можемо поредити јер су обојица изашли из исте јагићевске парадигме југословенства и сербкократистике.

У *Народној енциклопедији Срба, Хрватца, и Словенаца*, коју је уредио Станоје Станојевић (1928), Белић је писао одредницу о српскохрватском језику као једном, а Барац одредницу о

српскохрватској књижевности као једној. Године 1954, кад Белић, на Новосадском договору, остаје при ставу о заједничком језику Срба и Хрвата, Барац објављује књигу Југославенска књижевност (наручену од Савезне владе, намењену иностранству) у којој више нема приказа српскохрватске књижевности као једне. У њој се приказују посебно српска, хрватска, словеначка и македонска књижевност. Књижевности Срба и Хрвата, повезане су тако што су писане на истом језику; али оне имају заједничку само народну књижевност, а дубровачка књижевност део хрватске књижевности. Накнадно се може видети да је Барчева књига била пробни балон за настанак едиција *Српска књижевност у сто књига*, и *Пет стогодиња хрватске књижевности* које ће српску и хрватску књижевност приказати као посебне.

Посао који су те две едиције обавиле упоредив је са послом који су обавила она Правописна комисија. Слично језичким варијантама са националним именима, тако се нешто десило у области књижевности. Једним потезом је хрватска књижевност, за читав један период, период средње књижевности, постала богатија од српске. После завршетка издавања едиције Српска књижевност у сто књига (1958-1966) могло се констатовати да је у њој српска народна књижевност приказана као српскохрватска, а дубровачка без и речи објашњења изостављена из српске књижевности.

Накнадно се може видети да већ педесетих година и на плану језика и на плану књижевности била на делу концепција поделе вредности које су дотле представљане као заједничке. Као што је српскохрватски језик претворен у две језичке варијанте са националним именима, нешто се слично десило и у области књижевности: Дотле српскохрватска књижевност, виђена као једна, претварала се у две националне књижевности. А кад је и то учињено, у Србији ће катедре за југословенску књижевност, бити преименоване у катедре за југословенске књижевности. Њихова функција ће бити да југословенску књижевност, дотле схаватану као једну, прикажу као посебне југословенске књижевности, да и српску и хрватску прикажу као посебне књижевности. Али је ову поделу требало обавити на другачијим основама него што су оне постојале пре стварања Југославије. Југославија је требало да послужи као пролазна станица да би се таква прерасподела обавила.

*

Изнете чињенице сведоче да су збивања у области филологије, учињене педесетих година, припремала терен за оно што се почети дешава шездесетих година. Већ са појавом Декарације (1967) могло се наслутити да у Југославији дувају ветрови који ће је разорити. А да се активно ради не само на разбијању Југославије, већ и на разбијању српске књижевности као целине, схватио сам то већ 1978. када сам се сукобио са предлогом да се у Институту за југословенске књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду, чији сам био директор, уведу два нова предмета: босанскохерцеговачка књижевност и црногорска књижевност. Ако би се тај предлог прихватио, порушила би се зграда српске књижевности као националне књижевности. Чак не би могао да опстане ни концепт југословенских књижевности какав је дотле функционисао. Накнадно осветљене чињенице показују да су се догађаји о којима говорим одвијали ипак према смишљеном сценарију. Тај сценарио је проистекао из самог кентаурског бића сербо-кroatистике. Пошто је српски народ упркос свему опстао, отворена су му и врата да се врати својој филолошкој традицији и да у постјугословенском периоду опет ухвати корак са другим европским народима. Потребно је само да се одговорни људи у Србији суоче са стекнутом слободом и да се одговорно односе према свом послу.

СРБИ У РАЉАМА ЕТНОЦИДНИХ ИДЕЈА

У спознавању суштине геноцида, и у истраживањима геноцидних радњи на простору бивше Југославије, истраживачи обично нису ишли даље од прве подтачке *Конвенције о геноциду Уједињених нација* која помиње само убиства. Овакво усмерење води само ка виђењу последица, а не узрока, дакле ономе што претходи физичком уништавању. А ако хоћемо да се бавимо узроцима геноцида, поглед морамо да усмеримо пажењу ка другој страни: ка идејама и радњама које воде ка геноциду. А њих у овом документу можемо видети у подтачкама *b)* до *e)* другог члана *Конвенције* где се говори о менталним и другим повредама. То су повреде које деструирају етнос и њима пристоји име етноцид.

Смиља Аврамов, у потпоглављу које се зове *Геноцидне радње*, коментарисала је и припремне радње које воде ка геноциду. Издајам део:

Геноцид је сировођен кроз синхронизовани напад на различите видове живота, физички и духовни. Према томе, у овом случају, геноцид се не може ограничити само на завршни чин, на убиство, него мора обухватити и прелиходне акције, које несумњиво улазе у културни геноцид. Другим речима, истоји најтежиња веза између културног и биолошког геноцида, то су два комплементарна вида истог проблема. Творац термина геноцид, професор Лемкин, наилањавао је да геноцид не подразумева само непосредно уништавање народа; тај термин по њему подразумева координирани план различитих акција, с циљем уништења групе. Тај план осмислује се дезинтеграцијом политичких и социјалних институција, разарањем културних институција, језика, религије, економске егзистенције групе, па коначно завршава физичким уништењем. Серија тих акција представља структуралну и функционалну прелиходну фазу за сам завршни чин – физичко уништење групе. (82)

И ове повреде менталне природе можемо идентификовати ако их поредимо са нормалним стањем. А да бисмо знали шта је нормално а шта није, морамо се држати неког поузданог и провереног оријентира са којим одступање од нормалног стања можемо да поредимо. Како је изгледало стање код Срба, за које можемо да кажемо да је било нормално, најбоље ћемо моћи да сагледамо ако имамо у виду понашање српских националних институција у предјугословенском периоду као што су Матица српска, Српска краљевска академија, Српска књижевна задруга. У складу са њиховим ставовима био је устројен образовни систем за одгајање подмлатка у Србији. Ставови којих су се држале ове институције били су сагласни са ставовима славистике и европске филологије из којих је, почетком 19. века, израстао Вук Караџић, утемељитељ и српске филологије и српског националног програма.

У складу са тим ставовима, Вук је дефинисао Србе као народ који је створио српски језик. Вук је сматрао да и српски језик, попут других словенских и европских језика, има конкретан идентитет, свеједно ко га, где и кад говори. По Вуку, Срба има три вере: православне, католичке и муслиманске. А српски језик је, за Вука, као и за друге слависте његовог доба, био исто што и штокавско наречје у заједничком словенском језику. Као и сви други језици, и српски језик је имао своја наречја (односно дијалекте). Њих је Вук идентификовао као јужно (ијекавско), западно (икавско) и источно (екавско) наречје. Делови овог народа, у Вуково време, служили су се разним писмима: ћирилицом (Срби источне вере) и латиницом (Срби западне вере). Сви ти ставови поштовани су у предјугословенском периоду.

Током вишедеценијског трајања југословенског периода (1918-1992) дошло је и до повреда (изневеравања, занемаривања) практично свих Вукових ставова. А то, истовремено, значи да је дошло до нарушавања принцијелних ставова европске филологије и славистике на подручју српског језика. Те повреде су биле последица наметања идеје југословенства још од 19. века. Нова држава је морала цео филолошки и образовни систем да подреди функционисању тада устројене и владајуће идеје југословенства. А то значи да их подреди пројекцијама ове идеје које су најпре биле учињене на појмовном (теоријском плану). Ово подређивање, оставило је дубоке последице. Какве су природе и обима оне биле, моћи ће да се констатује ако се има у виду Конвенција

о геноциду Уједињених нација. Све очигледније бива да ове повреде нису нимало безазлене. Јер, све се тичу српског интегритета и идентитета. Тачку по тачку размотрићемо их у наредним одељцима. Она носе следеће наслове:

- 1) *Повреда идентитетна српске идеје југословенства,*
- 2) *Повреда идентитетна на религиозном плану,*
- 3) *Повреда идентитетна на регионалном плану,*
- 4) *Повреда идентитетна на језичком плану*
- 5) *Повреда идентитетна на књижевном плану*
- 6) *Повреда идентитетна на драматолошком плану*
- 7) *Повреда идентитетна епонима Срби.*

1. ПОВРЕДА ИДЕНТИТЕТА СРПСКЕ ИДЕЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСТВА

До свих кључних менталних повреда српског народа, што практично значи до повреда његовог идентитета, дошло је са појавом аустријско-хрватске идеје југословенства, тачније: од појаве илирске идеје која јој је претходила. Ма како се представљала, ова идеја водила је ка деконструисању ставова славистике и Вукових ставова о Србима и српском језику. Реакција првака Матице српске, Теодора Павловића и Јована Суботића, на ове ставове, може се сматрати и као добронамерна и као теоријски одржива. Њихов став да поменути народи нису Илири, већ да су Југо-Славјани, који говоре посебним али блиским језицима, само је саображавао виђење балканских Словена са темељним ставовима славистике.

Штросмајерова идеја југословенства, која је наставила илирску идеју, била је, такође, у основи политичка. Под новим именом, она је, ишла корак даље за политичким интересима Аустрије, па из корпуса Југо-Славјанских народа искључивала је читав један народ, Бугаре. На жалост, српски историчари ни данас не разликују ове две идеје које се тичу Јужних Словена: српску идеју Павловића и Суботића и хрватску идеју Штросмајера. Тим неразликовањем практично чине непостојећом и неделатном српску идеју о Јужним Словенима. До овог неразликовања је дошло највише зато што обе идеје имају исти језички

корен. И израз Југо-Славјани, и израз Југо-Словени, означавали су, све до стварања Југославије, Словене са Југа, односно Јужне Словене, а никако не само један народ, свеједно да ли се он звао Илири или Југославени.

Данас је најлакше разликовати значење ових израза ако се има у виду број народа који су њиме обухваћени. Српска идеја југословенства подразумевала је, и у годинама пре Првог светског рата, сва четири балканска словенска народа: Бугаре, Србе, Хрвате и Словенце. На тој визији је заснована пројекција некаквог просторног повезивања Јужних Словена, односно Југо-Славена. Адекватно имену Славија, којим је означаван простор Славена, име Југославија означавао је простор на којем обитавају Јужни Словени. На дну корица првог издања Његошевог *Лажној цара Шћейана Малој* (где се означава место издања) пише: У Југославији а испод, у оквиру: In Commission Franz Suppan, Buckhundier & Buckdrucker, in Agram. А на насловној страни исте књиге пише: „Издао 1851 Андрија Стојковић у Трсту“. Није могуће да је Његош тада из појма Југославија изостављао Бугаре. Познато је и да је кнез Михаило Обреновић имао идеју да се направи федерација Јужних Словена. Таква федерација би у оно време, и за српског кнеза, била незамислива без Бугара. Сва четири словенска народа на Балкану имала је у виду и Надежда Петровић кад је, између 1904-1912, организовала изложбе југословенских уметника, на истом простору али у четири посебна салона. Такво деловање било је у складу и са ставовима српских националних институција, у предјугословенском периоду.

Пошто је Југославија, устројена на аустро-хрватској идеји југословенства, доживела неславан крај, природно је што је она српска идеја васкрсла да нас подсети на суштину и узроке негативних историјских дешавања. Оживљена српска идеја југословенства (јужнословенства) омогућује да се на њеним основама изгради природан и здрав суживот словенских народа на Балкану.

2. ПОВРЕДА ИДЕНТИТЕТА НА ВЕРСКОМ ПЛАНУ

Најдрастичније повреде српског идентитета, међутим, десиле се на верском плану. И оне су једна од последица Штросмајерове идеје југословенства. Штросмајер, који је био родоначелник католичког хрватства, ставом да су са Хрватима истојезични Срби само православци, драстично је повређивао стварни идентитет српског народа, какав је, по европским узорима, важио у предјугословенском периоду. Прихватањем Штросмајерове идеје југословенства, најодговорнији чиниоци у српском народу практично су учинили велико зло свом народу: драстично су умањили српски национални корпус, пристали да Срби не буду оно што јесу; пристали су да буду објект туђих пројекција.

Срби се у историји помињу и пре Христа, што значи да су најпре били многобожачки народ. Тек после појаве хришћанства постали су једнобожачки народ, хришћани; а кад се хришћанска црква поделила на западну и источну, поделио се и српски народ на православни и католички део. Од турских освајања великог дела Балкана, један део српског народа примио је ислам. Тако се десило да популација једног језика (у европском смислу народ једног језика) има три вероисповести. Да европске народе карактерише мултиконфесионалност није ништа необично. Свака од верских заједница у европским народима има своју историју, свој идентитет и интегритет. Али све ове заједнице имају и нешто што их трајно повезује. То је исти језик који су створили њихови заједнички преци. На основу тога оне образују јединство вишег реда: образују једну језичко-етничку или националну заједницу. Тако је ако се на ту чињеницу гледа у складу са принципима који важе за друге европске народе.

Овакав однос према заједништву и према верским посебностима био је уграђен и у српски национални програм све до југословенског периода. Тек од тада, уместо европског решења карактеристичног и за Вукове ставове о једнојезичним Србима трију вера, новостворена држава је наметала став по којем је „један троимен и троплемен народ“, тј. Срби, Хрвати и Словенци створио исти језик, српскохрваткословеначки. Ово име језика ушло је и у уставе из 1921. и 1931. године. А према усвојеној концепцији о „једном

троименом и троплеменом народу“ новостворена држава је морала да усваја и решења о верском питању. У оквиру већ прихваћене идеје југословенства, у њој је све више превладала сербокroatистика као начин мишљења о односима Срба и Хрвата. Самим тиме она је и добијала је шансу да и посебно пласира ставове да Срби и Хрвати имају исти језик, а да се разликују по вери.

Прихватање хрватске идеје југословенства након Првог светског рата у врху новостворене државе није се одмах одразило и у свим областима живота. И у међуратном периоду велики број српских интелектуалаца на српско питање наставио је да гледа у духу српске филолошке традиције. О томе могу да посведоче ствараоци попут Јована Дучића, Ива Ћипика, Ива Андрића, Милоша Црњанског, Луја Бакотића, Луја Војиновића. Зато је исправнија оцена да је, у међуратном периоду, процес разградње вуковске концепције српског народа у тој држави почео, али још није био довршен.

Преломни тренутак у том процесу обележава полемика Јована Дучића и Ивана Мештровића из 1932. године. (О њој сам писао у студији о Дучићу, прештампаној у књизи Други ток српске књижевности, 2012:201-207). Дучић је, с разлогом, творца Видовданског храма, Мештровића, сматрао Србином католиком. То је чинио и на основу његовог дотадашњег понашања. Мештровић му је тада први пут јасно одбрусио да је он Хрват. Учинио је тачно по Штросмајеровој пројекцији југословенства.

Тек у другој Југославији, којом је владала Комунистичка партија на челу са Титом, идентификација Срба само као православаца попримила је завршне облике. Тада су и етничке групе Шокци и Буњевци, по директиви одозго, морали да се уписују као Хрвати. Хрватску идеју југословенства практично је прихватила политичка класа и интелектуална елита која се била формирала у Титовом периоду. О томе опет могу да посведоче и неки од најзначајнијих представника српске интелигенције као што су Добрица Ћосић, Дејан Медаковић, Радован Самарџић, Милорад Екмеџић, Борислав Михаиловић Михиз. До којег степена је дошла изградња филолошке парадигме најбоље ћемо моћи да уочимо у два области: у историографији и у лингвистици.

1. За репрезентативно историографско дело које је у овом периоду настало може се узети двотомна књига Милорада Екмечића *Стиварање Југославије, 1790-1918*, која је објављена 1989, само две године пред растурање државе Југославије. Ово обимно и значајно дело није само историја Срба, већ и других народа који су ушли у састав будуће Краљевине Срба Хрвата и Словенаца. Већ у предговору ове књиге изнет је кључ којим ће аутор на ову популацију гледати, а посебно на њен централни део, где се говори једним језиком. Тај поглед и становиште гласи да је „вера постала вододелница нација“ (15). Прихватање таквог става одредило је и судбину српског народа и државе Јужних Словена. На жалост, овакав став данас заступа већина савремених српских писаца и историчара и не проверавајући његову одрживост.

Пуну дубину значења идеје о томе да је вера вододелница нација, моћи ћемо да схватимо ако имамо у виду два национална програма: српски и хрватски. Определијујући се за став да је вера била вододелница нација, Екмечић се практично определио да на ове проблеме гледа са тачке гледишта хрватске идеје југословенства. Историчар који је у својим бројним књигама потврдио своју велику обавештеност, овим гестом показао је да је постојање српског виђења овог питања једноставно превидео. Он је прихватио као стварност промене у свести већине људи које су се десиле по сасвим јасним теоријским пројекцијама. Њих можемо да илуструјемо на примеру пописа становништва Југославије из 1931. године. Овај попис је организован убрзо пошто је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца променила име у Краљевина Југославија. У овој преименованој држави, Југословени су сматрани једним народом, а његова основна структура је била представљана према верским конфесијама. То практично значи: више нису представљани Срби, Хрвати и Словенци као посебни народи. У попису су посебно регистровани православци, католици, муслимани и припадници других религија. Тако је било нормално да се чини у пописима држава чију су етничку већину чинили припадници једног народа, као што су били Немци, Мађари, Пољаци, Бугари, Румуни, итд. и који су имали своје националне државе. Али тако није било нормално да се чини у држави каква је тада била Југославија, састављена од разних народа, само из прагматичних политичких потреба проглашених за један народ. У новоствореној држави, Срби

више нису сматрани за један народ са више вероисповести, већ су за такав народ сматрани Југословени. Срби су третирани само као једно од племена тог народа. Показаће се већ између два рата да је то било само привремено решење.

А куда је то решење водило показује први попис становништва обављен 1948. године. Уместо једног троименог и троплеменог народа под именом Југословени пописују се припадници пет посебних народа: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци и Македонци. Срби и Хрвати се, тачно по Штросмајеровој концепцији, деле тако што су сви католици Хрвати, а Срби су само православци. И то баш не сви: из српског корпуса су изостављени Црногорци. У овом попису је остављена рубрика само за једну верску скупину, за муслимане који су говорили истим језиком као Срби, Црногорци и Хрвати (штокавци). Они су се опредељивали између три могућности: Неопредељени (између Срба и Хрвата), Срби муслиманске вероисповести и Хрвати муслиманске вероисповести. Резултати тог пописа су познати и доступни. Последњи пут сам их видео у књизи Пера Симића *Тито – феномен 20. века* (2012). У овом првом попису становништва Титове Југославије, Неопредељених је било 807.000, Срба муслиманске вероисповести 161.000, а Хрвата муслиманске вероисповести 16.000. У овом попису, дакле, још је било Срба муслиманске вероисповести, али није било Срба католика. Већ шездесетих година, нестаће и Срби муслиманске вероисповести, јер су, одлуком државног врха, они претворени у посебну нацију. Тако ће се у Титовој Југославији појавити и шести народ: „Муслимани у смислу народности“. Штросмајерова концепција, по којој се народи идентификују на основу вере, тако је доведена до потпуног остварења. Какве ће то последице имати, показаће се 90-тих година, приликом разбијања Југославије.

Кад на крају југословенског периода сведемо рачуне, постаће јасно шта се десило са Србима као једним од мултикофесионалних европоских народа. Они су, приликом стварања прве Југославије, претворени у племе једног троименог и троплеменог народа. Већ у другој, они су по вери, али у националном смислу, одвојени од других делова свог националног корпуса. Најзад су разбијање Југославије дочекали као једноверан православни народ, увучен у верско-грађански рат са деловима истојезичне популације других вера.

2. Куда је водила победа јагићевских схватања над вуковским схватањима, може се видети на примеру Павла Ивића, водећег српског лингвисте друге половине 20. века. Наводим место из његове чувене књиге *Српски народ и његов језик* (1972):

Средином прошлог века било је изражено схватање да Србе и Хрвати треба разликовати по језику, а не по вери. Сам Вук Караџић је 1849. у познатом чланку Срби сви и свуда изашао са тврдњом да су само чакавци (односно и кајкавци) Хрвати, док су сви шљокавци у ствари Срби, мада се они „римскога и шурскога закона“ таквима не осећају, као што се не осећају ни Хрватима. Овакво гледиште је почивало помало на романтичарском поимању језика као темељу народности, помало и на ширини погледа која овејаној антиклерикалца који је с искреном љубављу прилазио браћи „сва три закона“, донекле и на чуђењу, с позиција образованој Европљанина, према „оваквоме нашем дијелекту народа у данашње време“ али свакако на жаркој жељи да Срба буде што више.“ (182)

Речи Павла Ивића, који је језик Срба третирао као српскохрватски, требало је цитирати због природе употребљене аргументације. Уместо да учени филолог сведочи да је Вук на Србе гледао као на мултиконфесионалан народ, као што су на своје народе гледали сви европски филолози његовог, али и каснијих времена, Ивић је натезао да у Вуковом понашању види нешто као посебан случај. На питање: зашто је Вук на Србе гледао као на народ трију вера, Ивићев је одговор „да Срба буде што више“. Тако је, у ствари, посредно отварао питање логике Вуковог понашања, али и понашања Вуковог номиналног следбеника, а прикривеног опонента Ватрослава Јагића.

Логика по којој је Вук деловао, као и код других филолога, била је да Срба има онолико колико има популације која је говорила и говори српским језиком, без обзира на веру и на место становања. Супротно од тога, Јагићева је логика била да се учини да Хрвата буде што више. А како је то чинио, могуће је реконструисати. Ако се наречја хрватског језика, кајкавско и чакавско, помешају са српским, тј, са штокавским, добиће се заједнички хрватски или српски језик (у другој терминологији: српскохрватски језик), који обједињује

чакавско, кајкавско и штокавско наречје. То мешање разних наречја, теоријски и практично немогуће, он је правдао ставом да су Хрвати и Срби један народ (Хрвато-Срби) под два имена. Ако се, затим, та популација подели по вери, па сви православци буду Срби, а сви католици постану Хрвати, онда Срба католика неће бити, сви ће постати Хрвати. Рачуница је, дакле, потпуно јасна. Ако се за заједнички језик Хрвата и Срба преузме српско наречје, штокавско, (у другој терминологији српски језик) па подели по линији источна и западна половина, онда ће деоба бити по линији екавица (српска) – ијекавица (хрватска). Ако се писма који су у употреби поделе по линији латиница је хрватска а ћирилица српска, јасно је шта се добија. Уколико би се Павле Ивић ослањао на логику, било би природно да се пита и о логици понашања Ватрослава Јагића. На жалост, он тако нешто у овој књизи није учинио.

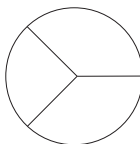
Мада је логику понашања Вука Караџића криво тумачио, Ивић је чинио и нешто добро. Отуда ми данас сасвим јасно можемо да констататујемо да Вук стварно није увећавао Србе, него је само казивао колико их има и може бити, ако се поштују општеважећи принципи. Тако нешто се за Јагића не може рећи. И Штросмајер и Јагић, али и Виктор Новак, брисали су из српског корпуса читаву једну религиозно-језичку заједницу, Србе католичке вероисповести и претварали их у Хрвате. На сличан начин су из српског корпуса искључивали и Србе муслиманске вероисповести. Тако нешто се, у случајевима других народа, по правилу не чини.

Логика по којој је Павле Ивић сагледавао свог далеког претка Вука Караџића, на жалост, није била само његова. Најчувенији међу Ивићевим савременицима, Добрица Ћосић, јавно је говорио за себе да је атеиста, али да сматра да су Срби само православци. Велики број чувених српских интелектуалаца из овог времена, следбеници официјелне идеје југословенства, изражавали су сличне стваове. А то значи да су њихови ставови израстали из исте идејне матрице. Значајне историјске фигуре попут Луја Војновића и Луја Бакотића, као и њихових великих претходника у Покрету Срба католика у Дубровнику и другде, овим су гурнути из историјске свести српског народа.

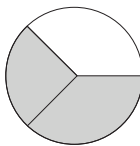
У тексту *Владајуће мейнанаџије* и геноцид приказао сам и графички шта значи то ако се већ у самој идеји из целине српског

корпуса изоставе две целине, односно две етничке заједнице: заједница Срба западне цркве и заједница Срба исламске вере. Наводим део из књиге Блок за српску идеју са стране 195:

Вук је смајрао да су Срби, као и друђи евројски народи, мулђи-конфесионалан народ, конкретјо да Срба има џри вере. Вуково схвајтање (које је истјовремено и евројско схвајтање) може се џредсјавитји џмоћу круја џодељеној на џри дела:

Заузимајуђи сјав да су Срби само џравославци, Јађић је смајрао да од срјској корјуса џреба одузетји делове џојулације кођи не истјоведају џравославну веру. Црђеж јасно џоказује Јађићеву рачуницу да срјски корјус џреба смањитји за две џређине, односно свестји ја на једну џређину. То значи свестји ја на оно шјо од срјској корјуса остјане кад му се одузму Срби катјолици и Срби муслимани. При џоме, Срби римокатјолици џретјвориће се у Хрвајше, а Срби муслиманске истјовестји, разуме се, у неку џосебну катјеторију. Понишјтавање целине срјској корјуса, одузимање делова од џој корјуса, овако се може џредсјавитји:

Ово умањивање српског корпуса није једина невоља која проистиче из овог пројекта. Још већа невоља настаће отуда што ће свака од три верске заједнице морати да мења свој идентитет. Мораће свака од њих да доказују да има и посебан национални идентитет, па и друге и другачије језике од оног који је у 19. веку већ био спознат и дефинисан као српски језик. Изостављање двеју религиозних заједница из српског корпуса битно нарушава и његове природне геополитичке капацитете. То се најбоље може видети на појединим историјским покрајинама у којима су Срби живели или живе. Изостављањем 150.000 Срба

муслиманске вероисповести са Косова и Метохије, на пример, српски корпус се у овој покрајини своди само на 350.000 Срба православне вере који су овде живели до егзодуса 1999. године. Изостављањем из српског корпуса Срба муслиманске вероисповести из Рашке области (Санџака) отвара се питање опстанка ове територије у Србији; слично се чини изостављањем Срба католичке вероисповести у Војводини. По сличној логици може се видети шта се све губи на територији данашњих држава: Босне и Херцеговине, Хрватске и Црне Горе, ако се примени логика хрватског филолошког програма. На жалост, политички прваци српског народа овакво виђење не узимају у обзир.

Природа ове нечестите рачунице показале се у још драстичнијем светлу ако се доведе у везу са *Конвенцијом о јеноциду* Уједињених нација. Менталне повреде које су сви делови српског народа претрпели биле су корак на путу ка физичким повредама. То је за последицу имало чињеницу да су три религиозне групе истојезичних Срба ратовале између себе при крају 20. века. Верских ратова је било и код других европских народа, али у ранијим вековима, док још нису постојали национални програми. На терену Југославије ови сукоби су били анахрони и непримерени европској ситуацији новијих времена.

3. ПОВРЕДА ИДЕНТИТЕТА НА РЕГИОНАЛНОМ ПЛАНУ

Као и други народи, и Срби имају своју постојбину. Они вековима живе у разним регионима на простору Балкана и средње Европе. Ови региони су кроз историју добили и своје покрајинске називе. По њима су покрајинске називе добијали и њихови становници. Доситеј Обрадовић, у *Мезимцу*, каже:

„Сербљи се по различним кераљевствам и провинцијам различитио називљу: по Србији Србијанци (не Сервији или Сервијанци; ово су старани народи од Греков узели, зашто Греци не имаду б), по Босни Бошњаци, по Далмацији Далмаћинци, по Херцеговини Херцеговци и по Црној Гори Црнојорци: Свуда једнако говоре, совершенно се ласно разумевају, развје шито се мало у провинцијалном излашенију расјознају и појдикојој речи...“ (Почеци српске књижевне кришике, Београд, 1979:64)

Слично је говорио и Вук Караџић у разним текстовима, посебно у тексту *Срби сви и свуда* који је објављен први пут у часопису Ковчежић. *За Србе сва џри закона* (1849). Посебно треба обратити пажњу на један детаљ у овом Вуковом тексту: на име становника Босне које Вук исписује овако: „Босанци (Бошњаци)“, што значи да се та два имена уотребљавају алтернативно.

О овом проблему већ сам говорио у интервјуу Биљане Живковић са мном за њену (још необјављену) књигу *Србисџика и србисџи*. У разматрању проблема полазио сам од одломка Коло познате песме Бранка Радичевића *Ђачки расџанак*. Наводим део интервјуа који се тиче тог проблема:

Репрезентативни песник српског романтизма, који је у неку руку био и остао симбол младости у српској поезији, није се бавио геополитиком. Али, овај значајни млади следбеник Вука Караџића, препевао је у Колу Вукову филолошку мисао са геополитичким реперкусијама. Чинио је слично ономе што су чинили и романтичарски песници других народа. Он је у стиховима представио свој српски народ.

Мада је Коло Бранка Радичевића познато, мислим да и овом приликом треба навести бар оне најважније стихове који илуструју проблеме о којима говоримо. Песма почиње обраћањем *Ој, ви срџски виџезови*, које позива да се ухвате у братско коло. Па следе стихови:

Србијанче, огњу живи,
Ко се теби још не диви!

Хрваћане, не од лане,
Одувек си ти без мане!

Ој, Босанче, стара славо,
Тврдо срце, тврда главо,
Ти си као кремен камен,
Где станује живи пламен!

Ао, Еро, тврда веро,
Ко је тебе јоште теро?
Ти си кано хитра муња

Што никада не покуња.
Ао, Сремче, гујо љута,
Сваки јунак по сто пута!

Црногорче, царе мали,
Ко те овде још не хвали?
Мачем бијеш, мачем сечеш,
Мачем себи благо течеш,
Благо – турска сабља сува,
Кроз њу горски ветар дува.

Ој, соколе, Далматинче,
Дивна мора дивни синче!

Ој, ти красни Дубровчане,
Наш и данас бели дане,
Та са песме и старине,
Пуне славе и милине!

Ој, Славонче танани!
Банаћане лагани!

Ој, Бачвани, здраво, здраво,
Ко ј' у песми већи ђаво!

И ви други дуж Дунава,
И ви други где је Драва,
И сви други, тамо, амо,
Амо да се поиграмо!

Сасвим је јасно кога је Бранко звао у братско коло: звао је српске витезове. Дакле, Србе са разних страна или, по Вуку, Србе све и свуда! Ова Бранкова песничка и геополитичка слика у потпуности се поклапа са Вуковим филолошким програмом, који је израстао из схватања ондашње европске филологије и стародревног српског и словенског искуства који се слажу у нечем битном, а то је: народ (као етничка

категорија), у основи је истоветан са популацијом која је створила његов језик. То је било природно: модерне нације биле су формиране на јединственим филолошким принципима. Бранко, Европљанин по духу и култури, као и његов ментор Вук, могао је у братско коло да позове само свој истојезични народ, а то је значило Србе сва три закона, све три вероисповести: и православце, и римокатолике и муслимане. У песми је јасно истакнуто у којим су покрајинама они живели. Нема никакве сумње да су Бранка Радичевића његови савременици добро разумели. Када је 1885. године подизан на Стражилову споменик (то је онај на којем пише *Бранку - српски народ*), у тај високи споменик су били уграђени блокови из разних покрајина. Преписујем речи из информатора: „Споменик је сачињен од топчидерског камена и коцака Фрушке Горе, Динаре, Клека, Ловћена, Пљешевице, Вршачког Брега, Велебита и Авале“. Оно што је било у песми казано речима, на споменику је исказано каменим блоковима од којих је изграђен. Да је оваква интерпретација адекватна Бранковом тексту, потврђују интерпретације ове песме које су настајале до Титовог времена од када је ова песма тумачена као ода југословенству. Ако би се употребио геополитички термин, онда би Бранков позив на окупљање српског народа упућивао на окупљање Срба из свих покрајина у којима су вековима живели. Ове покрајине у Бранково време налазиле су се у саставу разних држава: Аустрије, Италије, Турске, Србије, Црне Горе. Али Срби у овим различитим државама имали су једну, српску, националну свест. После разбијања Југославије покрајине опет нису у једној држави, али је национална свест Срба, на жалост, деконструисана.

У данашње време геополитичка слика српског народа, изражена у Бранковим познатим стиховима, могла би бити протумачена као идеја Велике Србије, са негативним предзнаком. То значи да се стигло дотле да се осуђује било каква језичко-етничка заједница народа који се, током историје, идентификовао као Срби. А такав однос се не негује према другим европским народима. Узрок тој недоличној пракси је у идеји о језичко-етничком јединству два народа: Хрвата и Срба. А та идеја никако није српска.

Верујем да се многи од нас, који смо живели у Титово време, сећамо овакве слике. Испред зграде Савезне скупштине стоји велика бина. На овој бини поређане су по важности личности из Друге Југославије. Централни положај заузима друг Тито. У овој представи је редовно

играно Бранково *Коло*, уз музику Николе Херцигоње. Показаће се да је ова радо гледана позоришна игра имала и значајну политичку функцију. Кореографија извођења Бранковог Кола, преко народних ношњи извођача, представљала је као коло окупљања народа и народности Југославије. А никако не коло Бранкових „српских витезова“.

У овој новој интерпретацији Бранковог Кола, речи у песми добијале су сасвим други смисао. То се најлакше може илустровати у значењу речи Хрваћанин. Код Бранка, као и код Вука, та реч је значила Србин из Хрватске. У свом најчувенијем тексту, у *Писму Харалампију* (1783), Доситеј се обраћа свом пријатељу Харалампију, Хрваћанину, који је био свештеник Српске православне цркве. У новом контексту, према интерпретацији Кола извођеног у част друга Тита, испадало је да је реч о Хрвату. На сличан начин су и друге речи мењале значење. Кад се Бранко у песми обраћа Црногорцу (*Црнојорче, царе мали!*) у кореографско-политичкој интерпретацији, испада да Бранко у југословенско коло зове припадника црногорске нације. Нешто мало другачије је било и кад Бранко зове у коло Славонце, Далматинце, Дубровчане. Ова имена у новој интерпретацији, испред Титове бине, била су десрбизирана. У извођењу песме се више није изговарао стих: *Ој, ви српски витезови!*

Име Босанац, као и друга слична имена, у Бранковој песми, носио је регионалну ознаку за припадника српског народа у Босни: и за православце, и римокатолике и муслимане. Редак је био случај да се именом Босанац означава припадник неког другог народа, рецимо, Мађар, Немац, Италијан, Јеврејин. Босна је стари српски макротопоним.

После Титовог времена и нарочито уочи и после разбијања Југославије дошло је до интервенције којом се из појма Босанац изопштавају Срби и Хрвати (тј. бивши Срби римокатолици) и ствара се нова нација од босанских муслимана која полаже искључиво право на ово име. Такве нације није било ни у првој ни у другој Југославији. Тито је остао познат по томе што је стварао нове нације на српском етничком простору. Тек претпоследње деценије његовог живота, била је створена нација Муслимана. Том приликом, у грбу СФРЈ, јавила се нова, шеста, бакља. Тада је објављено да у будуће реч муслимани треба писати двојачко: малим словом, кад се мисли на припадност религији а великим словом М (Муслимани) кад се мисли на припадност нацији.

Овај изум из Титовог периода ескалирао је и добио је завршицу деведесетих година, док се земља „братства и јединства“ распадала у ратним сукобима. Муслимани из Босне и Херцеговине више се нису задовољили да буду само са великим М – они су се прогласили Бошњацима, али и Босанцима. Није спорно њихово право на верски индивидуалитет, нити је спорно право да се они називају Бошњацима или Босанцима. Али то право имају и други Срби у Босни, јер је Босна била земља у којој се говорило српски и пре него што је иједан муслиман крочио на тло Балкана. Сви становници Босне, дакле сви рођени у Босни, по правилима који важе за српски језик, могу и треба да се зову Босанцима или Бошњацима, иако не спадају у муслимански корпус. Резервисање имена Бошњак или Босанац само за муслимане, учинило је да су многи Босанци (Бошњаци) других вера (али и припадници других нација) доведени у посебну ситуацију. Многи од њих, после ове узурпације, нису више хтели да буду ни Бошњаци, ни Босанци. Одлучили су да чувају и бране свој национални идентитет путем само српског и хрватског имена. Националном имену су дали предност над регионалним које им је, практично, одузето. Понашали су се по логици: ако већ треба нешто да жртвују, нека жртвују бар оно мање вредно. А кад се тако нешто чини под морањем – то не може да води добру.

Добио је 2013. председник Србије, господин Томислав Николић, неку награду у Требињу, главном граду Херцеговине. У говору том приликом, он се као Србин Шумадинац обраћао Србима Херцеговцима. Нешто га је навело да, у духу традиције, помене и Босанце, у смислу да и Срби могу да буду Босанци, као што могу да буду и Херцеговци, Шумадинци. Чуо сам на телевизији и како председник Србије у ову језичку проблематику уноси и један биографски аргумент: иако је он рођени Шумадинац, Крагујевчанин, неки пријатељи га, из шале, зову Босанац, јер му је супруга Драгица Босанка. Очигледно, Србин на челу Србије, заступајући став да и Срби могу да буду Босанци, мислио је по логици језика који му је матерњи: ако Србин може да буде и Шумадинац, или Херцеговац, може да буде и Сремац, и Ера, и Босанац.

Нажалост, одбрусили су му многи сународници, па и први човек Републике Српске Милорад Додик. Додик је отворено рекао за себе да он није Босанац; а ни не дај Боже да је Бошњак! Међу

Босанцима могу постојати и постоје разлике и верске и политичке, и културне и обичајне. Али у те разлике не спадају оне које их другачије одређују. Било које вере или политичких опредељења били, они су и Босанци, и Балканци и Европљани. По истој језичкој логици ни Расим Љајић, ни Сулејман Угљанин не могу бити Босанци или Бошњаци, иако је неспорно да су муслимани и сасвим одређеног политичког опредељења. Они би, у регионалном смислу могли бити Рашани или Санцаклије, зависно од тога које име изаберу. Језик има своје законе, а ти су закони изнад дневно-политичких полемика и променљивих и политички условљених опредељивања. Тако је вероватно у свим језицима, па је тако и у српском. Ови се језички закони морају поштовати. То треба чинити из једноставног разлога: да би се могли поштовати и сви други закони који обезбеђују право на различитост и идентитет.

Тема етничког простирања српског народа добила је своју ружну завршницу на крају југословенског периода. На суђењу у Хагу, међу осталим оптужбама, једна од главних је била оптужба за пројект Велике Србије. За такав пројекат је био оптужен Слободан Милошевић. Један од сведока на овом суђењу био је и академик Чедомир Попов. Запамћене су и његове речи: Колико Србија треба да буде мала да не би била велика? Тако формулисано, ово питање се у теоријама књижевности називало реторским питањем. Мој одговор на то питање дат је у тексту *Природна Србија и Велика Србија* (објављен је у књизи *Историја и филологија*, 2015). Тај одговор јесте: Моћи ћемо да одговоримо на питање шта је Велика Србија ако имамо тачан одговор на питање колика је Природна Србија. Оваква природна Србија је приказана у Бранковој песми. А у песми се не иде на територијална проширења мимо српских етничких простора. Да би се Природна Србија могла разбити, морало је много шта да се учини и у политичком уређењу постора на којем Срби живе, али и у језику којим говоре.

4. ПОВРЕДА ИДЕНТИТЕТА НА ЈЕЗИЧКОМ ПЛАНУ

Сви језици европских народа имају једнонационално име (на пр. немачки, мађарски, чешки, бугарски). Име је изведено из имена народа који је ове језике створио (на пр. Немци, Мађари, Чеси, Словаци, Бугари). За побројане и непоменуте језике важи правило да не губе свој идентитет било ко и било где овим језицима говорио. Таква ситуација је постојала и са језицима Срба и Хрвата у периоду пре појаве Илирског покрета (1835). Они су имали и називе српски језик и хрватски језик. Доказ за ово су у првој половини 19. века сва дела Вука Караџића (с једне стране) и књига Људевита Гаја *Крајџка основа хорвајско-славенској љравојисања* (1830) с друге старне, као и друге књиге на кајавском и чакавском. Треба водити рачуна да је израз „хрватско-славенски“, из наслова Гајеве књиге, изражавао и општесловенску основу тога језика и хрватску посебност, као што су то, на пример, чинили и изрази српско-словенски или руско-словенски језик. Вук је свој језик називао српски, а Гај је језик своје књиге и свог народа називао хрватски. Ови језици су се јасно разликовали и кад су означавани другачијим терминолошким ознакама. Вуков је језик свуда био штокавски а Гајев је био кајавски. Српски и хрватски језик су били блиски словенски језици, али и међу њима, као и међу другим словенским језицима, постојале су разлике. А ове се разлике могу уочити и научно потврдити.

После разбијања Југославије опет су у употреби изрази српски језик и хрватски језик. Али ти изрази више не означавају оно што су означавали пре интервенције сербокroatистике. Онда су они означавали два различита језика док данас означавају један те исти. Да бисмо схватили како је до тога дошло, најбоље ће бити да обратимо пажњу на сам процес мењања идентитета језика. Пошто је овај процес нераскидиво повезан са историјом политичких односа Срба и Хрвата, на неке битне његове моменте мора се још једном указати. А то значи да се неизбежно понешто већ казано мора поновити. Понављањем се понешто може и додатно осветлити.

1. Идентитет српског језика почиње да се нарушава са појавом Илирског покрета. Третманом овог језика као илирског, тј. заједничког за више јужнословенских народа, повређује се и његов

идентитет али и интегритет. Показаће се веома брзо да је стварни циљ овог преименовања био да српски језик добије два титулара: и Србе и Хрвате, што се не дешава ни код једног другог европског језика.

2. Следећи корак у нарушавању идентитета српског језика био је бечки *Књижевни дојговор* (1850). Подстицај да се овакав Договор обави потекао је од Аустрије. А циљ договора је био да се покаже да Срби и Хрвати имају исти књижевни језик. Чак је и на самом скупу било предлога да се тај језик назове српскохрватски. Најзначајнији учесник скупа, Вук Караџић, успео је да се у тексту договора усвоје сви његови ставови о српском језику и правопису, које је износио у ранији текстовима. Текст *Књижевној дојговора* сведочи и о једном формалном недостатку овог документа. У тексту се не наводи ни име језика, али ни име оног једног народа који њим говори и који једну књижевност треба да има. Иако је у документу јасно идентификован и језик и народ који га је створио, онај недостатак ће омогућити да се касније, мада без стварног основа, наметне теза да је сам овај чин био договор Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику. Разјашњавању овог чина посебну пажњу посветио сам у књизи разговора Бојана Радића са мном *О новосадском скупу* (2008).

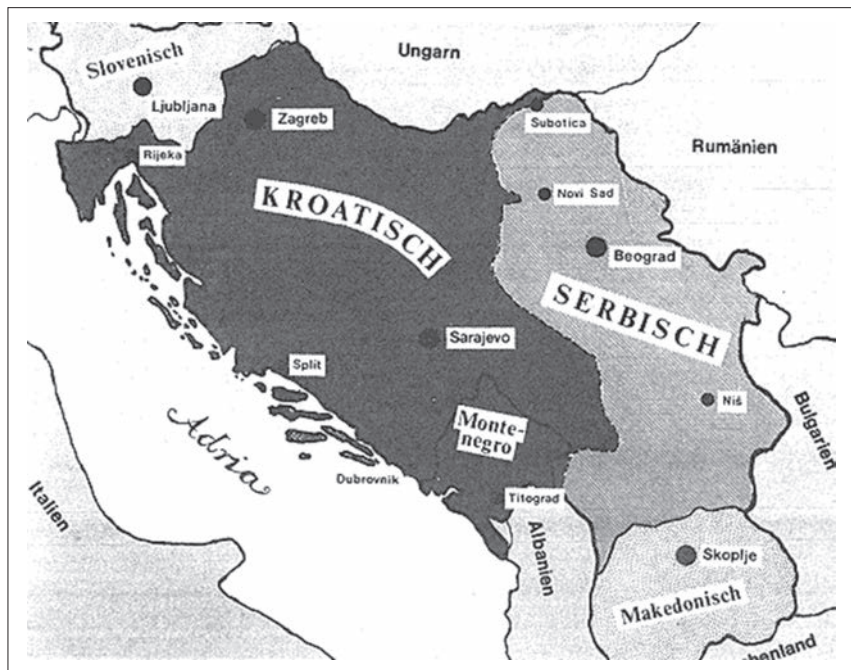
3. Ватрослав Јагић, који је највише допринео да се на Бечки договор гледа као на договора Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику, највише је допринео и да се наметне израз *српскохрватски* језик, у истом значењу као и паралелни израз *хрватски* или *српски* језик. Чинио је то највише као шеф Катедре за славистику у Бечу и уредник часописа на немачком језику *Архив за словенску филологију*. Он је практично и творац *сербокроатистике*, дисциплине која је институционализована у оквиру славистике. Јагић је у овом подухвату успео зато што се упорно представљао као следбеник Вука Караџића и првих слависта.

4. Битан моменат у повреди идентитета и интегритета српског језика десио се када је, један од најзначајнијих следбеника Вука Караџића, Ђуро Даничић, на Штросмајеров позив отишао у Загреб да буде тајник Југославенске академије знаности и умјетности (1867) и први уредник *Рјечника хрватскога или српскога језика* (излазио од 1882-1976). То је била велика победа и Штросмајерове идеје југословенства и Јагићеве сербокроатистике.

5. Јагић се, међутим, није задовољио тиме што је везивао хрватска наречја (чакавско и кајкавско) са српским (штокавским) и тако привидно створио, односно прогласио, заједнички народни језик Хрвата и Срба. Као руководилац пројекта *Енциклопедија словенске филологије*, који је почетком 20. века рађен у Руској царској академији у Петрограду, он је већ предодредио да се српски или, по његовом, српскохрватски језик подели на две половине: западну и источну. По овој пројекцији Србима би припадала само источна половина заједничког језика, што значи само источно наречје (по Вуку, екавско). Два остала наречја: ијекавско (по Вуку јужно) и икавско (по Вуку западно) припало би западној половини тако представљеног заједничког језика. Ова Јагићева пројекција представљена је шире у мојој књизи *Срби и њихов језик* (1997, 2002).

6. Јагићева пројекција поделе српског (српскохрватског) језика на источни и западни део прошла је без јачег одјека и у предјугословнском периоду и у првој Југославији. Али је у пуном смислу била прихваћена у Титовој Југолавији, на Новосадском договору (1954) када је српски језик (како се у то време звао у Србији и Црној Гори) преименован у српскохрватски/хрватскосрпски. Оно што се десило на том Договору илуструје карта Томе Матасића из 1981. коју сам више пута објављивао као илустрацију у својим књигама.

Ова карта показује политичку суштину овог квазилингвистичког акта Матице српске и Матице хрватске који је обављен у једној политичкој институцији под контролом Титове партије, у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине. Главни резултат Новосадског договора била је практична подела књижевног језика на два варијанте: источну и западну, екавску и ијекавску, српску и хрватску, како је она, рецимо, на Филозофском факултету у Новом Саду представљана.

7. Следећи корак са хрватске стране био је одрицање од Новосадског договора и поглашавање тзв. западне варијанте хрватскосрпског језика за посебан хрватски језик. *Деларација о називу и њоложају хрвајској књижевној језика* из 1967, коју је потписало 18 хрватских институција, био је корак одступања од језичког заједништва оличеног у називу језика. Од тада се за „западну варијанту“ у Хрватској употребљава искључиво израз „хрватски језик“. То је био јасан знак да Југославија хрватској страни више није била потребна. Зато се приступило остваривању следећег корака: њеном разбијању. Крајем шездесетих и почетком седамдесетих јавио се сепаратистички тзв. Масовни покрет у Хрватској. Двадесет година касније рат, испровоциран са хрватске стране, растурио је Југославију.

8. У процесу наметања сербохрватистике, још пре Новосадског договора, успостављала се метанарација по којој је западно наречје српског језика, икавица, у ствари хрватска. Тиме је, практично, из српског корпуса издвојена и популација која говори икавски. У истом

смеру је, на Новосадском договору, учињен одсудан корак. Из корпуса српског језика изузета је и ијекавица, дакле, источнохерцеговачко наречје. То је оно наречје на којем су испеване српске народне песме, на њему је писана дубровачка књижевност, на том наречју су писали и Вук и Његош. и други велики српски писци. То је наречје којим говоре Срби од Западне Србије до Мора. После свега, чекало се да се српска страна и декларативно одрекне икавице и ијекавице.

Тај чин требало је да се догоди на Другом конгресу српских интелектуалаца 1994. у Београду. Овај Конгрес сазвала је организација која је имала звучно име – Српски сабор. Њен председник, чувени лингвиста Павле Ивић, у главном реферату скупа залагао се да се српски језик стандардизује на екавском изговору; другим речима, да се пројект Новосадског договора доведе до последње конзеквенце. Ивићева иницијатива на овом Конгресу није прихваћена. А како се то десило писао сам у тексту *Шта се десило на Другом конгресу српских интелектуалаца* (објављен је у књизи *Обнова српској националној иројрама, 2010*).

9. Са разбијањем Југославије настала је појама за черечењем српског језика. У отцепљеним деловима бивше државе јавиле су се снаге и међу политичарима и међу филолозима које се утркују да на говорном подручју српског језика, раније преименованог у српскохрватски/хрватскосрпски, уведу што више разних имена за српски језик. Данас постоје следећи називи: српски, хрватски, босански/бошњачки, црногорски, буњевачки.

Цепане српског језичког система по основи изговора (екавског, ијекавског и икавског) и различита национална атрибуција по том основу један је од оних видова менталних повреда о којима се говори у *Конвенцији Уједињених нација о јеноциду*. Постоје научни поступци помоћу којих се ове повреде могу залечити. Научно се да оспорити легалност изведеног насиља над српским језиком и одбацити све што је на непринципијелан начин легализовано применом политичке воље и квазинаучним поступцима. Одбрану идентитета и интегритета српског језика успешно може да изведе србистика. Али, ова филолошка дисциплина би за то морала да има потребне услове: спремне и мотивисане научнике, којих има, и институционалну подршку које још нема.

5. ПОВРЕДА ИДЕНТИТЕТА НА КЊИЖЕВНОМ ПЛАНУ

Као што је постепено српском језику наметано хрватско име, тако је бивало и са деловима српске књижевности. Чин преливања из једног суда у други, може се илустровати на примерима двеју историја књижевности: Стојана Новаковића и Ватрослава Јагића.

Историја српске књижевности Стојана Новаковића (1867) била је прва књига ове врсте која је српску књижевност представила у целини а коју је написао један Србин. За њу је карактеристично да је српску књижевност представљала у сагласју са схватањима слависта претходних деценија, пре свега најзначајнијих Новаковићевих претходника: Вука Караџића, Павела Јозефа Шафарика и Александра Пипина.

Посве другачије од Новаковића поступио је Ватрослав Јагић у књизи *Хисторија хрватске и српске књижевности* која се појавила исте године. У предговору овој књизи, аутор је најавио да је то само прва књига од три замишљене. А периодизацију тако замишљене историје двеју књижевности он је градио према Цветнику српске словесности Јована Суботића, антологији српске поезије која се појавила 1852, у Бечу у две књиге, а коју Јагић није ни поменуо. По Суботићевој периодизацији, српска уметничка књижевност делила се на три периода, односно на три дела: на стару, средњу и нову књижевност. Овако је периодизирао и Јагић, узимајући две књижевности, хрватску и српску, као једну. Прокламованог јединства двеју књижевности, међутим, Јагић се држао само у првој књизи, где је стару српску књижевност и стару хрватску приказивао као заједничку. Али је већ у предговору књизи јасно ставио до знања да је дубровачка књижевност само хрватска. Никад није написао историју другог периода у који спада дубровачка књижевност. Али већ следеће, 1868. године, почео да издаје едицију Стари писци хрватски у којој је дубровачке писце третирао само као хрватске.

Да Стојан Новаковић са овим Јагићевим гестом није могао да буде сагласан, видимо по другом издању његове *Историје српске књижевности* које се појавило четири године касније, 1871. У њему је било знатних промена у односу на прво издање, али не и оних које се тичу интегритета српске књижевности. У новом издању, Новаковић

је јасно показао да српска књижевност као целина има четири дела: народну књижевност, стару (средњовековну) књижевност, дубровачку књижевност и нову књижевност. Овим чином Новаковић је показао да српска књижевност, на језику којим је писана, може да постоји независно од хрватске књижевности.

Овако различита решења Јагића и Новаковића, била су током наредних деценија прикривана метанарацијама заснованим на опробаном рецепту о заједништву. А онда се, на самом крају века, на хрватској страни, на нешто другачији начин поновио исти поступак. Године 1898. објављена је у Загребу књига *Повјесџ књижевноисџи хрваџске и срџске* Ђуре Шурмина. Овај универзитетски профеор је своју књигу засновао на истом моделу који је већ понудио Јагић. Третирао је две књижевности и као једну и као две. Као једну, јер су и хрватска и српска настајале на истом језику, оном који је Југославенска академија знаности и умјетности називала хрватски или српски. Али и као две, јер су се развијале посебно. Па је тако, по Шурминовом приступу, хрватска књижевност имала четири дела: народну, стару, дубровачку и нову књижевност, а српска само народну књижевност (заједничку хрватској и српској) а као самосталне само стару и нову књижевност.

Више српских аутора је наредних година и деценија изричито, или само имплицитно, потврдило став о четвороделности српске књижевности. То је учињено у историјама српске књижевности које су излазиле пре Првог светског рата: дум Ивана Стојановића, Јована Грчића, Тихомира Остојића, Павла Поповића, Андре Гавриловића, Јована Скерлића. Све ове књиге проблем су решавале у складу са српском филолошком традицијом и са славистиком. О свим овим историјама написао сам предговоре за едџију *Исџорије срџске књижевносџи* у којој је требало да се прештампа десет историја српске књижевности. Ови предговори, заједно са осам предговора за *Анџологију срске џоезије* у осам књига, објављени су у мојој књизи *Сисџем срџске књижевносџи* (1996). Сви ови текстови потврђују континуиран развој српске књижевности на српском језику и приказују сва четири дела српске књижевне баштине.

Овакав идентитет српске књижевности потврдили су и београдски универзитетски професори Павле Поповић и Јован

Скерлић на почетку двадесетог века. Скерлић је тада, на Филозофском факултету у Београду, предавао само нову књижевност, а Павле Поповић – народну, стару и дубровачку. Из тих предавања изникли су Павловићев *Прејлед српске књижевности* (1909) и Скерлићева *Историја нове српске књижевности* (1914). У другом издању Поповићевог Прегледа (1912) сасвим јасно је утврђен обим српске књижевности. Он се у потпуности подударало са периодизацијом, обимом и приказом књижевног стваралаштва какав је дат у другом издању *Историје Стојана Новаковића* (1871).

После стварања Југославије, у школску наставу је уведен предмет Југословенска књижевност. Тај модел је, бар у Србији, важио до 60-тих година 20. века. (И ја сам 1964. у Новом Саду, дипломирао на Групи за југословенску књижевност). Али, овај концепт је био темељно пољуљан већ педесетих година тога века, и то преко двеју едисија: едисије *Српска књижевност у сто књига* која је штампана између 1958-66. и едисије *Пејт сџољећа хрвајске књижевности* (чије објављивање ни до данас није окончано). На основу тих едисија, које су рађене по моделу Ђуре Шурмина, у социјалистичком периоду, градиће се концепција о идентитету српске и хрватске књижевности. Свако научно противљење овом моделу, који је српску књижевност лишавао њеног битног дела – дубровачке књижевности, могао је да изазове (и изазивало је) политичку репресију.

Практично, тек после разбијања Југославије могло је отворено да се постави питање идентита и интегритета српске књижевности. Отварање тога питања било је део борбе присталица Покрета за обнову србистике која се води са циљем да се научна дисциплина о Србима – србистика врати у систем европских филологија.

6. ПОВРЕДА ИДЕНТИТЕТА СРПСКИХ ПИСАМА

Текстом *Патриотске фанџазије једној Словена* (1810), једним од најзначајних у историји славистике, Јернеј Копитар је представио све словенеске народе, међу њима и Србе. Срби су, по Копитару, народ који говори српским језиком, а по вероисповести је издељен на Србе римског обреда, Србе грчког обреда и Србе муслимане. Срби

се служе трима писмима: глагољицом, латиницом и ћирилицом. Поменути текст објављен је три године пре Копитаревог сусрета са Вуком Караџићем.

Вук Караџић је, преко Копитара, рационално прихватио основне ставове европске филологије и славистике. Прихватио је тако и Копитарев став да Срби римског обреда пишу латиницом а Срби грчког обреда пишу ћирилицом. Тих ставова се држао до краја живота. Тачно је да је управо Вук довршио процес реформе ћирилице у једном од својих главних дела, у *Српском рјечнику* (1818). Али је тачно да је у том делу, у прегледу писама европских народа, он посебно представио словне знакове српске латинице, а посебно словне знакове хрватске латинице. То што латиница којом се данас служимо изгледа овако како изгледа, у највећој је мери резултат Вукових интервенција. Тим питањем сам се посебно бавио у књизи *Српска џисма* (2006, 2009).

И за Вука, као и за Копитара, српска латиница је била писмо којим су се служили преваходно Срби римокатолици у Дубровнику и шире. Они су текстове на српском језику исписивали италијанским словима. Такав начин писања разликовао се од хрватске латинице, неговане у Загребу, а која је почивала на мађарској латиници. Потпуно је нетачна прича да је Гај у књизи *Крајња основа хорвајско-славенској џравойисања* (1830) направио латиницу којом се данас служимо (и која се понекад, сасвим неоправдано, назива *јајица*). Гај је стварно направио једну врсту латинице за хрватски језик у поменутој књижици (прецизно: за кајкавски), али сасвим другачију од оне коју је као српску латиницу представио Вук. Кад су, неколико година касније, припадници Илирског покрета узели српски књижевни језик за заједнички књижевни језик Срба и Хрвата, Гај је напустио латиницу коју је био створио за хрватски језик и у основи прихватио ону латиницу којом се већ служио српски језик и коју је уредио Вук Караџић.

Проблем порекла и природе латинице којом се данас служимо дубље ће се разумети ако се схвати и сама суштина Бечког договора. Текст Бечког договора сведочи да је то у основи био договор о правопису два дела *једној народа*, од којих православци пишу ћирилицом а римокатолици латиницом. Не може да буде спорно тумачење који је тај народ верски подељен ако се зна да је стварни

аутор текста договора Вук Караџић. Он се бавио само српским језиком и писмима и решевао питања само тога предмета, па и у поменутом Договору. Хрватским језиком он се није посебно бавио; истицао је често да је то други језик и да се разликује од српског. Суштина Бечког договора је у томе да се начин писања двома азбукама прилагоди тако да се текстови могу лако преносити са једног писма на друго писмо. Тада су већ била усвојена сва решења за латиницу којом се данас служимо – са изузетком диграфа *gj* за слово *đ* које је касније, 1878, увео Ђура Даничић.

Током превласти сербокроатистике у југословенском периоду, уместо тачног тумачења Бечког договора као усаглашавања неких решења за један језик којим један народ говори и пише, како стоји у самом Договору, дато је искривљено тумачење да је то био договор о заједничком језику Срба и Хрвата и да та два народа имају различита писма: Срби ћирилицу а Хрвати латиницу. Приликом разбијања Југославије, још док је рат трајао, Хрватска је 1994. године код УНЕСК-а регистровала латиницу као хрватско писмо. И тај чин спада у повреду идентитета српске културне баштине. Верујемо да су само ратне прилике биле узрок што није уследила интервенција са српске стране за заштиту нематеријалне баштине.

7. ПОВРЕДА ИДЕНТИТЕТА ЕТНОНИМА СРБИ

У доба бујања националне свести код европских народа, које се одвијало нарочито током 18. и 19. века, афирмисао се и етноним Срби. Овај етноним функционисао је и уочи и после Великог рата у 20. веку, односно у време стварања југословенске државе. Тада је, као и други етноними, функционисао у све три своје димензије: а) као реч, односно вербални знак, б) као појам на који се тај знак односи и в) као јасно утврђен предмет појма односно популација обухваћена овим појмом и језичком ознаком.

Овај етноним се уклапао у систем етнонима других словенских народа као што су: Руси, Пољаци, Чеси, Словаци, Бугари, Хрвати, Словенци, али је функционисао и међу етнонимима несловенских народа као што су Немци, Французи, Италијани, Грци, Мађари и

други. Приликом стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца етноним Срби нашао се на првом месту. Поред Срба православца, који су најдоследније чували ово име, своју националну афирмацију су неговали и многи Срби римокатолици и Срби муслимани. Али, већ на почетку постојања нове државе дошло је до извесног поремећаја у функционисању националних етнонима. То је учињено самим тиме што је ова држава, названа Краљевина Срба Хрвата и Словенаца, дефинисана као држава „једног троименог и троплеменог народа“. Зато је ову конструкцију било лако заменити новим етнонимом Југословени.

У другој, Титовој Југославији дошло је до великог поремећаја етнонимског система и то искључиво на штету српског имена и српског националног корпуса. Етноними Хрвати и Словенци су опстали и по имену и по пројектованом садржају појмова. Име етнонима Срби је опстало, али су из његовог садржаја изостали делови који су се односили на Црногорце, Македонце и Муслимане. Другим речима, у овом делу света, на простору бивше Југославије, направљена је и повреда система етнонима у односу на друге делове Европе где таквих поремећаја није било. Увођењем нових етнонима дошло је до промене националне свести код делова српског народа и до значајног смањења српског националног корпуса.

Са становишта *Конвенције Уједињених нација о ѿноциду* и овде се морају констатовати огрешења и повреде, односно преношења права са једног народа на друге народе, али и насилне замене једног етнонима другим. То се најлакше може илустровати на примеру укидања микроетнонима Буњевци. Одозго, са врха државе, одмах после Другог светског рата стигла је наредба која, парафразирно, овако гласи: сви Буњевци имају се сматрати Хрватима и као такви пописивати. То исто је чињено и са микроертнонимом Шокци и етничком групом овога имена. И овој етничкој групи у исто време наметнут је етноним Хрвати. Са становишта *Конвенције о ѿноциду* илустративан је и пример онога што се десило са српском етничком групом Црногорци. Црногорци су током своје вишевековне историје чинили јасно профилисану етничку групу српског народа. У 19. веку, државна заједница ове етничке групе, Кнежевина Црна Гора, добила је и међународно признање на Берлинском когресу 1878.

истовремено када и Краљевина Србија. Као и у другим државама, и у Црној Гори вршени су пописи становништва. Последњи, пред стварање Југославије, одржан је је 1909. године. По овом попису 96% становника ове државе изјаснило су се као Срби. Четири деценије касније, на основу пописа пописа у Титовој Југославији од 1948. године у Републици Црној Гори само нешто преко 2 посто становништва изјаснило се као Срби. Нова политика учинила је да у Црној Гори практично једним потезом нестане етним Срби који је важио вековима за језичко-етничку групу. Политичким средствима учињено је да црногорски Срби промене национални идентитет.

Нешто се слично десило и у Македонији у време Титове владавине. У овој покрајини име Македонци, пре друге Југославије, имало је слично регионално значење као и имена: Србијанци, Црногорци, Босанци, Херцеговци, Далматинци. После државног преврата у Другом светском рату, афирмисана је чињеница о постојању македонског језика као посебног и то се данас сматра непорецивом чињеницом. На тој стварности и могуће је било заснивати посебност македонске нације. Али власт се није зауставила само на томе. Етним Македонци, на простору Социјалистичке Републике Македоније, постао је обавезан за све становнике словенске припадности. Тај процес се може назвати македонизацијом. У том процесу су готово сви Срби у Македонији примили име Македонци као име свог народа. Иста популација је, након ослобођења ове покрајине од Турака у првом Балканском рату, 1912. била такође изложена процесу србизације. Ни у првом ни у другом случају популација није уништавана физички, али је била излагана менталним повредама. Чему су ови процеси водили показале се после разбијања Југославије, кад је Македонија постала самостална држава. Делу македонског становништва, који је сачувао српску националну свест, остало је да се тек бори за права националне мањине. А Република Србија има тешкоћа у заштити и очувању српске културне баштине и споменика из српске историје на простору Македоније. У тешком положају се нашла и Српска православна црква, као традиционална верска заједница на тлу Македоније.

На простору српског језика није нестала популација муслиманске веросиповести која тим језиком говори; чак се пропорционално увећала у односу на друге етнорелигијске групе. Али је престала да

постоји етнорелигијска група Срба муслиманске вероисповести, самим тиме што је прво као етноним било уведено обавезно име Муслимани а потом Бошњаџи. Поџес деструкџије употпуњен је и повредом етнонима Срби. Мноштво људи и читави делови народа изгубили су право да се зову Срби. Српски народ је претрпео велике повреде на плану промене идентитета појединаџа и група, изазване политичким притиском.

*

Са становишта *Конвенџије Уједињених наџија о џеноциду*, може се закључити да 20. век није донео Србима само масовно физичко и биолошко уништење. Донео им је и менталне повреде које се тичу промене идентитета њиховог националног бића. Садашњи Срби не могу да поврате претке побијене у стратиштима, логорима и погромима. Али, морају да се побрину да им се таква масовна уморства никад више не понове.

Ради тога Срби морају много више да чине да се зауставе процеси менталних повреда на плану националног идентитета које имају карактер геноцида. Одлучније треба да се супротстављају свим другим повредама људских права као што су етничко чишћење, протеривање и прогони, отимање имовине, ускраћивање слободе кретања и друго што утире пут биолошком геноциду. Један од најбитнијих услова за спречавања геноцида као перманентног процеса јесте спречавање отуђивања језика, писама, културне, материјалне и духовне баштине.

Има шансе да се српски народ сачува и оснажи баш захваљујући језику и култури. Упркос свему што се у 20. веку и југословенском периоду десило, српска језичка зајдница је опстала; опстала је популација која говори српским језиком. Треба рачунати да се, са ослонцем на европске стандарде, уз велике напоре у области науке о Србима и у заштити материјалне и нематеријалне баштине, српска језичко-етничка зајдница може довести у стање у каквом се налазе други европски народи.

РАСПАРЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Поводом књиге „Српски језик у нормативном огледалу“

Да у Србији постоји центар за распарчавање српског језика и да он, под називом Одбор за стандардизацију српског језика, делује у Српској академији наука и уметности, то се види у књизи *Српски језик у нормативном огледалу* коју су приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић и Радојко Гачевић а издала је Београдска књига (2006).

Поднаслов ове публикације који гласи: *50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика* информише и говори о њеној садржини. Међу одлукама има и оних које су корисне, као и оних које су ирелевантне. У некој нормалној историјској ситуацији, бављење језичким ситницама, недоумицама и финесама стварно има смисла. Али, прве две одлуке не тичу се ситница и, за разлику од осталих, од стратешког су значаја. Оне су погубне јер поричу идентитет и интегритет српског језика. Првом одлуком легализује се новопроглашени бошњачки језик, уз већ „признати“ – „хрватски“ језик. Другом одлуком испољен је негативни однос према српској филолошкој традицији. Ове две кључне одлуке су у међусобној сагласности. Обе воде ка распарчавању српског језика, а последично, и ка распарчавању српског народа.

У Одлуци бр. 1, која је прихваћена 13. фебруара 1998. под насловом *Бошњачки или босански језик; сати или час; јеврејски, хебрејски (језик) или иврит*, индиректно је извршено признавање бошњачког језика. Пошло се од тога као да такав језик заиста постоји и само му треба одредити право име. Одбор за стандардизацију видео је свој задатак само у томе да одговори на питање да ли га треба звати босански или бошњачки. Тако је једно од капиталних питања за српску лингвистику, које се тиче идентитета и интегритета српског језика, добило исти третман као и питање да ли треба писати сат или час. Учињено је то у име новоустановљеног принципа да је језички стандард исто што и национални језик. По овом принципу, који важи само за српски језик, имплицитно је речено: колико језичких стандарда, толико језика. Чим буде утврђен црногорски језички

стандард, и он ће од овог Одбора, из истих квазипринципијелних разлога, бити проглашен за посебан језик.

Познато је да и енглески језик има више стандарда; да се британски енглески разликује од америчког енглеског, као и од аустралијског енглеског. Али у свим случајевима то је увек енглески језик. Исказујући слепу лојалност Дејтонском споразуму, који се и није бавио питањима језика, али је био потписан, тобоже, на четири језика: српском, хрватском, бошњачком и енглеском, српски лингвисти се нису потрудили да покажу да је тај Споразум писан на само два језика: на енглеском (у америчком језичком стандарду) и на српском (у српској, хрватској и бошњачкој верзији). Израз бошњачки језик до Дејтона постојао је само три ратне године, а онда је тај израз стекао је исти статус са изразом српски језик. И то тако што су га српски лингвисти експлицитно подржали. Израз хрватски језик с правом се односи на чакавско или кајкавско наречје; али тим наречјима није писан Дејтонски споразум. Писан је у хрватској стандарднојезичкој верзији српског језика. Дејтонски документ нису писали лингвисти већ политичари. Али Прву одлуку Одбора за стандардизацију српског језика писали су официјелно репрезентативни српски лингвисти. И они су стандарднојезички израз Хрвата и Муслимана ставили у исти ранг са српским народним и књижевним језиком.

Ако је језик којим нам се преко телевизије обраћа Расим Љајић бошњачки, а језик којим говори Ивана Дулић Марковић – хрватски, који је онда српски језик? Јесу ли Вук и Шантић писали бошњачким или српским језиком? Репрезентативни српски лингвисти као да нису свесни шта оваквим својим одлукама приређују свом језику и свом народу. Последице овакве језичке политике стварају хаос. На северу Бачке, на пример, мерено нормалним лингвистичким критеријима, говоре се два језика: српски и мађарски. Али наopakим лингвистичким одлукама даје се за право произвољним политичким ставовима који кажу да се тамо говори: мађарским, српским, хрватским, буњевачким, црногорским, југословенским језиком, а можда и некако другачије. Не верујем да би ико озбиљан у научном свету поступио овако као Одбор за стандардизацију српског језика у својој поменутој одлуци.

Зашто српски лингвисти тако раде? Зато што тако ради идејни центар за распарчавање српског језика у Загребу који је српским

лингвистима дотурио идеју о стандардизацији као врховном језичком закону. Довољно је погледати *Нову декларацију* Хрватске академије наука и умјетности (од 23. вељаче 2005), па видети да су у њој сви ови језици (тј. „хрватски“, „бошњачки“, „црногорски“ и српски) третирани као стандардно посебни, а генетски „блиски“ језици. У овој Декларацији се само не помиње буњевачки, који је већ помињан од неких чланова Одбора за стандардизацију српског језика. Нико није упитао: а где су се изгубили језици: славонски, словински или далматински или дубровачки? На идеји о стандардизацији, као основи за разликовање националних језика, српски лингвисти су одрадили задатак који су добили из Загреба. Зар онда није тачно да САНУ, у овом језичком домену, и даље делује као пуки огранак ХАЗУ?

Друга одлука Одбора за стандардизацију зове се *У одбрану достојанства српске језичке науке*. Она је донета 11. августа 1998. То је полемички текст којим се реаговало на појаву документа Слово о српском језику, потписаног именима 14 српских филолога и књижевника међу којима је и моје име. Главна идеја покрета за обнову србистике и *Слова о српском језику*, јесте: да Срби треба да се окану штросмајеровске (хрватске) идеје југословенства и да се окану јагићевске идеје сербокroatистике; да се врате својим славистичким и србистичким коренима, а пре свега ставовима главног репрезентанта србистике Вука Стефановића Караџића. По овој филолошкој оријентацији Срби су објективно, као и други европски народи, одређени својим језиком и, као и други европски народи, и Срби су вишеконфесионалан народ. На основу тих ставова, српски језик и српски народ не могу се произвољно распарчавати, као што се по конфесионалној и регионалној основи не распарчавају ни други европски језици и народи.

Одбор за стандардизацију српског језика је својом првом одлуком признавао језике које србистика не би могла признати као посебне језике. Својом другом одлуком, овај Одбор се показао ревносним у затирању српске филолошке традиције. Одбор је јавности јасно поручио: Треба одбацити славистичку и српску филолошку традицију (србистику) из прве половине 19. века, коју симболизује Вук Караџић. Дакле, треба одбацити онакву традицију какву у својим националним филологијама, постојано чувају сви словенски народи.

Ниједна од тих националних филологија није довела до тога да се њихови национални језици распарчају на четири и више језика. Отуда ниједан словенски народ и није доживео судбину Срба у 20 веку: да се делови истојезичног народа окрену једни против других. По другој одлуци овог Академијиног Одбора, испада да се треба држати традиције творца сербокroatистике Ватрослава Јагића из друге половине 19. века која је српском језику наметнула двонационално име. Ова традиција је, такође до јуче, говорила: да хрватска наречја (чакавски и кајкавски) са српским наречјем (штокавским) чине један народни језик. Па је затим говорила да су четири народа: Срби, Хрвати, Црногорци и Муслимани створили исти народни и књижевни језик штокавски. Па је, најзад, смислила да та четири народа, од којих су два створена у Титово време, имају четири посебна национална језика који су сви штокавски.

Делујући „у име достојанства српске језичке науке“, Одбор је подржао распарчавање српског језика. Његов је главни резултат: да се од некада једног српског језика направило бар четири. Учинио је тачно оно што му је пројектовано у ХАЗУ. Израз српски језик, по њима, сада означава само парче стварнога српског језика: оно које се добија када се од њега одузму „хрватски“, „бошњачки“ и „црногорски“.

Нека ђаволска памет је смислила да се рад овог Одбора легитимитзује тако што ће иза њега стати готово све српске научне и високошколске установе. Споразум о његовом оснивању потписали су: САНУ, ЦАНУ, АНУРС, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Филолошки Факултет у Београду, Филозофски факултет у Новом Саду, СКЗ, Филолошки факултет у Приштини, Филозофски факултет у Нишу, Универзитет у Крагујевцу, Филозофски факултет у Никшићу, Филозофски факултет у Српском Сарајеву, Филозофски факултет у Бања Луци. Вештом манипулацијом, сви ови потписници стављени су у функцију туђе политике. Исте оне политике која је довела до разбијања Југославије и која је наставила да Србима разбија оно што Србе свих вера и регија још увек спаја: њихов језик.

СРБИСТИКА И ВЕЛИКИ МЕХАНИЗАМ

Српско питање се током 20. века толико усложнило да је постало један од најзамршенијих светских проблема. Срби као народ су се нашли у неприродном стању да, прогоњени, буду осуђивани за прогоне и, сатирани, буду оптуживани за геноцид. Та парадоксална ситуација намеће питање: ко су, шта су и какав су народ ти Срби? Одговор на то питање може да да наука која се зове србистика. Али та наука је била скоро цео један век спутана и потиснута од науке која се звала сербо-кroatистика и југославистика. Да би се србистика ослободила и да би поново заузела своје место које јој припада у славистици и у систему европске филологије, није довољно то само прокламовати и желети. Треба савладати силе зла које су и народ и научну дисциплину, која се тим народом бави, довели у незавидно стање. Те силе ће у овом раду бити осветљене у неколико тема а то су: а) Српски народ у свету без Бога, б) Српски народ у сусрету са великим механизмима; в) Српски народ у рајама хрватског лобија, г) Српски народ у перспективи обновљеног логоцентризма.

СРПСКИ НАРОД У СВЕТУ БЕЗ БОГА

За свет у којем живимо важи широко прихваћени став да је то свет без Бога. До те спознаје дошао је прво један махнити Ничеов јунак (1872), а затим и главни јунак његове књиге *Тако је говорио Заратустра* (1883). Ова објава смрти Бога, међутим, није одмах у свету била прихваћена, а поготово није одјекнула међу Србима. У балканским ратовима и у Првом светском рату команданти и командири поздрављали су војнике речима: „Помози Бог, јунаци!“. Следио би гласан одговор: „Бог ти помогао!“ С Богом и на Бога се све до Другог светског рата рачунало у свему. Краљ је владао „по милости Божјој“; пред Богом се венчавало, крштавало и сахрањивало. Бог је био присутан и у свакодневном животу. Православни верници и сад помињу Бога на почетку обеда или на почетку пута. На спавање и сада многи иду с молитвом и помињањем Божјег имена.

Од данас нема Бога!

Бог је за Србе умро тек у Другом светском рату, и то на победничкој партизанској страни. Тада су богоборци певали: „Носим капу са три рога, водим војску против Бога“. Један од бораца партизанског покрета, а аутентичан писац, Бранко Ћопић, на свој начин је представио смрт Бога у приповеци *Обрачун с бојом* објављеној у збирци *Доживљаји Николејшине Бурсаћа* (1956). Садржај те приповетке овако би се најкраће могао парафразирати:

„Мајко, од данас нема Бога!

„Како, црни сине!

„Тако, рекао је друг комесар.

Према идеји о смрти Бога, коју је објавио Ниче, било је отпора већ међу његовим великим савременицима. „Ако нема Бога, све је дозвољено!“ тако је говорио Достојевски. Али је овај мислилац и у својој Русији привремено био побеђен и маргинализован. После Велике октобарске револуције у Русији све је некима било дозвољено. Све је, затим, било дозвољено некима и у комунистичкој Југославији. Како су Руси и Срби прошли у комунистичком периоду, познато је.

Реч Бог и у хришћанској религији, али и у филозофији, вишезначна је, нарочито када се схвати као Логос. Логос може да значи и Бог, али и поредак, и ред, и истину, и правду, и реч. И још много шта друго. Ако нема Бога, нема реда, нема логике, нема права, нема правде, нема морала, нема ни речи са стварним значењем. Ако нема Бога, дозвољено је да светом владају надљуди, а њима је дозвољено да раде шта хоће. Поготово то могу да раде комесари. Њима је историја почињала „од данас“.

Од данас, рекли су народни комесари, влада нова власт, па влада и нова правда, комунистичка. Нову власт чини олигархија, али она тврди да представља народну власт. Нова власт је успостављена уиме диктатуре пролетаријата, а назива се демократском. Онима који имају власти, а немају Бога изнад себе, све је дозвољено. Од доласка комуниста на власт у српском народу све се променило. Они који су били владајући постају потлачени. Многи од оних који су имали куће постали су бескућници.

Од Карађорђа и Милоша, бар у Србији, Србима се владало уиме српских националних интереса. Српски владари понашали су се у основи слично владарима других европских нација. Са доласком комуниста на власт, нови систем је владао противно интересима српског народа.

Од данас, објављује нова власт, власт Титова, у Југославији нема више само три народа: Срба, Хрвата и Словенаца. Од данас (тј. од 1945) има пет народа: поред она три, из српског корпуса се изузимају и проглашавају за народе Македонци и Црногорци.

Од данас, Срби и Хрвати се деле по вери. Па су православци Срби, а католици су Хрвати. Муслимани српског језика имају се сматрати као Неопредељени (неопредељени су између Срба и Хрвата).

Од данас, тј. од Новосадског договора (1954), српски језик се преименује у српскохрватски/хрватскосрпски. Ко не прихвата ову истину огрешује се о политику братства и јединства.

Од данас се књижевност дубровачких римокатолика има сматрати делом хрватске књижевности, а не српске, као што је било у ненародним режимима. Од данас се војвођански Буњевци имају сматрати делом хрватског народа.

Од данас, тј. од 1967. неопредељени муслимани имају се сматрати посебним народом, па се име овог народа има писати са великим М.

Од данас се у грб Југославије умеће још једна бакља, шеста. Не три, и не пет, него Југославија „од данас“ има шест народа.

И тако то иде док се Југославија сасвим не разбије. Комесар на челу Југославије Стипе Месић каже: „Ја сам свој задатак извршио. Југославије више нема!“ Онда се појаве нови комесари који кажу: Од данас више не постоји српскохрватски језик; постоје посебни српски и посебан хрватски језик. Тако је рекао комесар Туђман.

Од данас не постоје само српски и хрватски; постоје три језика (по абecedном реду): бошњачки, хрватски и српски. (Рекао комесар Холбрук). То је 2007. на чистом српском језику поновио комесар Иван Клајн.

Опет неки комесар проглашава: Од данас се као посебан термин уводи и црногорски језик. (Рекао комесар Јеврем).

Много шта се популацији која говори српским језиком десило са предзнаком „Од данас“. То је била последица оне страшне одлуке

да „Од данас нема Бога“ која у преводу на други идејни систем значи: „Од данас је све дозвољено“.

Постоји битна разлика између „смрти“ Бога у Ничеовој мисли и у причи Бранка Ђопића. Смрт Бога се, у изјавама Ничеових јунака већ десила; она се, кроз њихова уста, само објављује. У причи Бранка Ђопића, Бог (Логос) укида се на основу речи (тј. по наређењу) Николетининог комесара.

Николетинин комесар, који је пренео наредбу, да „Од данас нема Бога“ један је од најнижих од комесара. Изнад тог комесара постоји још већи, па још већи, па још већи. Најзад постоји и највећи комесар. То је друг Јосип Броз Тито, који стоји на челу свих партизанских комесара. Друг Тито је ту власт стекао као један из колегијума комесара који чини Коминтерну. Над Коминтерном је још већи комесар: друг Стаљин.

Механизам по којем се делује у овом свету је познат. То је Велики механизам. Велики механизам је деловао најефикасније у два тоталитарна система: у стаљинистичком и у хитлеровском. Садашњу српску политичку ситуацију можемо сагледати у једном од тих тоталитарних система: стаљинистичком - у његовој посебној варијанти, у титоизму.

СРПСКИ НАРОД У СУСРЕТУ СА ВЕЛИКИМ МЕХАНИЗМИМА

О Великом механизму

Израз и појам Велики механизам конситуисао се највише у књизи Јана Кота *Шекспир наш савременик* (у преводу на српски, Београд 1963). Његова књига настала је у време кад се у Пољској, преко неспорног Шекспира, настојало да проговори о тадашњој (стаљинистичкој) савремености. Овај чувени пољски шекспиролог посветио је цело поглавље Великом механизму који стоји иза крвавих смена енглеских владара. То поглавље носи име *Краљеви*. Оно се тиче историјских хроника које се зову: *Краљ Џон*, *Краљ Ричард II*, *Хенри IV*, *Хенри V*, *Хенри VI*, *Ричард III*, *Хенри VIII*. У основи Великог механизма је борба за енглески престо од краја 14. до краја 15. века. Краљеви се смењују, а Велики механизам остаје исти. „То је борба за круну, борба

живих људи, који имају име, племство и оружану силу“, каже Кот (11). Најизразитији представник тог Великог механизма у борби за краљевски положај јесте Ричард III. О њему Кот овако сведочи:

Убијен је Хенри VI, убијен војвода од Кларенса, краљев брат, умро је Едвард IV. Једанаест дугих година сажео је Шекспир у прва два чина Ричарда III као у једној великој задушној недељи. Ту је само Ричард и степенице које га раздвајају од престола. Сваки од степеника је жив човек. Остала су још два сина умрлог краља. Они такође морају умрети. Шекспирова генијалност је очишћење историје од живописности, од анегдоте, готово од фабуле. То је историја без празних места. (21).

Та трагедија има „једну од највећих сцена које је написао Шекспир, и једну од највећих које су икад написане“ (46-47). То је сцена у којој Ричард леди Ану „доводи догле да она, којој је убио мужа, оца, и свекра, добровољно пође у његову ложницу“ (47). На жалост, цела ова кратка а блистава анализа не може се овде кратко препричати. Наводим само место из Котовог текста, раздвојено прекидом, а које гласи:

То је ѿренуѿаѿ ѿрве Ричардове ѿбеде. Док је лаѿао, обмањивао, ѿорицао злочин – ѿризнавао је ѿосѿојање моралноѿ ѿорешка. Сад ѿа је смрвио. Сами су на сцени. Али сами су не само на сцени. Сами су и у свешћу убисѿава, насиља, уѿњешавања и окруѿиносѿи.

Већ у ѿом ѿренуѿику леди Ана је изѿубљена. Ричард јој је измакао ѿле исѿод ноѿу. Дакле, ѿео окруѿини механизам, смрѿи најближих, убијање највеће ѿосѿоде у држави, борба за власѿи и круну – била је за њу и само за њу. Свешћ је лишен ѿривидносѿи, морални ѿоредак је зѿажен, сад исѿиорија ѿресѿаје да ѿосѿоји. Посѿиоји само жена, човек и море ѿроливене крви. (49)

Зашто је та сцена посебно значајна? Зато што осветљава начин функционисања Великог механизма. Леди Ана би се, сигурно, и по цену највеће жртве, одбранила од Ричарда у свом систему вредности. Али она не може да се брани у другом систему вредности, оном који је наметао Ричард III.

Тито је, у свом историјском тренутку, учинио нешто слично Ричарду Трећем. И он је успео да смрви поредак грађанског друштва, да од значајног дела својих поданика направи леђи Ану. О томе сведочи и једна шекспировска сцена из његове биографије. На жалост, ту сцену не могу да цитирам. Њу сам непосредно доживео у некој давној телевизијској емисији. Књижевница Јара Рибникар, супруга Владимира Рибникара, директора Политике, причала је о томе како је у њеном дому 1941. боравио Јосип Броз Тито. Неко из њене породице почео је да говори о лешевима Срба који плове Савом. Друг Тито не прихвата да осуди оно што би било природно да се осуди у постојећем систему вредности. Он говори о политици братства и јединства коју ће његова Партија водити током предстојеће борбе. У систему те борбе, усташки злочини ће бити маргинализовани. Тито никад није отишао у Јасеновац да би злочине осудио. А најхрабрији синови српског народа, комунисти и партизани, постаће нешто као Титове конкубине. Пристаће, ради братства и јединства у Титовој интерпретацији, да изједначе профашистички усташки и антифашистички четнички покрет. Идеал његових следбеника био је: да се за њих може казати да су били „блиски сарадници“ или „саборци“ друга Тита.

„Јесмо ли људи или каплари?!“ сећам се да је у једном старом италијанском филму рекао популарни филмски комичар Тото Еспозито. У ситуацији у којој јесмо, исправније би звучало питање: „Јесмо ли људи или шрафови!?“ Сасвим јасно чији шрафови: шрафови у механизму Великог мајстора.

Шрафови, дошрафови, подшрафови Великог механизма иду дотле да онемогућавају било какав разговор о њему самом. На томе почива логос Великог механизма. Све је дозвољено, али непослушност није.

Како објаснити ову појаву? Велики механизам је темељно загадио српску сиву материју. У другој терминологији: упропастио је људима мозгове, обезљудио многа људска бића. Од људи је правио шрафове. Шрафови су морали да функционишу као преносници политичке воље „одозго до доле“, како је говорио творац југословенског (дакле и српског) Великог механизма, друг Тито.

Велики Механизам у представи Јана Кота делује као слепа и моћна сила зла. Онако како су се смењивали енглески краљеви, тако

су се у Совјетском савезу смењивали Стаљинови доглавници. Сви су били у ситуацији да буду објекти Великог механизма. Треба, међутим, имати у виду да је Кот своју идеју о Великом механизму писао у време његове пуне стабилности. Али и да је тај Велики механизам, и у виду стаљинизма и у виду титоизма, доживео свој крај.

Расплет ове шекспировске драме на нашем тлу је познат. Од братства и јединства није остало ништа. Само десет година после Титове смрти средишњи део Југославије претворио се у ратну кланицу. Један од Титових првобораца, Танасије Младеновић, негде почетком 90-тих, покајнички је и јавно признао: „Ми српски комунисти нисмо субјективно издали свој народ. Али смо то учинили објективно.“

Велики механизам као контролисана сила

Појам Великог механизма Јана Кота имао је у виду само једну страну комунизма и стаљинизма: његову спољашњу страну. Изнутра се Велики механизам може и другачије сагледати.

Главна снага Великог механизма у Совјетском савезу је Комунистичка партија. Она је имала и назив Комунистичка партија (бољшевика). Израз у заградама, бољшевици, има смисла само у односу на израз супротног значења: мењшевици. Бољшевици (бољшој= велики) и мењшевици (мењшиј = мањи) представљали су две оријентације међу комунистима у царској Русији.

Као младић, био сам у уобразиљи створио представу да је до поделе на бољшевице и мењшевице дошло на неком великом скупу комуниста царске Русије. Показало се да је моја представа била различита од онога што се десило у стварности. До поделе комуниста у царској Русији стварно је дошло на Другом конгресу Руске социјалдемократске партије који је одржан у Бриселу и Лондону 1903. године. На Конгресу је учествовало 12 делегата. У сукобу двеју фракција, око Лењина и Мартова, победила је Лењина. За њу је гласало 7 делегата; то су били бољшевици. За фракцију Мартова гласало је 5 делегата. То су били мењшевици. Она два гласа одлучила су о стратегији Партије, тј. у чијим ће рукама бити Велики механизам.

На сукоб бољшевика и мењшевика на овом Конгресу још се може гледати као на сукоб двеју концепција. У каснијој историји ове

Партије на те сукобе треба више гледати као на сукобе кланова око тога ко ће у Партији имати власт. Кад је умро Лењин, дошло је до борбе између два клана: оног око Стаљина и оног око Троцког. Кад је умро Стаљин, опет је дошло до борбе између кланова око тога ко ће држати Комунистичку партију Совјетског савеза у својим рукама. У тој борби је победио је клан око Хрушчова; затим је клан око Брежњева сменио Хрушчова. Све до рушења комунизма у Совјетском савезу борили су се кланови око тога ко ће у својим рукама држати Велики механизам.

Историјска улога Јосипа Броза Тита не може се у пуном смислу схватити мимо те велике комунистичке приче о борби кланова (фракција) око тога ко ће у својим рукама држати Велики механизам (тј. Партију). И међу југословенским комунистима који су између два светска рата деловали у Совјетском савезу било је борби фракција (у другој терминологији: кланова). Једну од фракција је представљао Јосип Броз, чије је тада илегалнио име било Валтер. Он је у Комунистичкој партији Југославије представљао хрватско-словеначку фракцију. Ликвидирао је, на најгрубљи и најперфиднији начин, стаљинистичким методама, све своје конкуренте, док Партију није добио у своје руке. Од тада, па надаље, све до његове смрти, он ће задржати овај Велики механизам у својим рукама.

СРПСКИ НАРОД У РАЉАМА ХРВАТСКОГ ЛОБИЈА

Кланови и лобији

Израз клан је пореклом келтски. Значи „братство чији су чланови веровали да воде порекло од једног оснивача“ (по Вујаклији). У том смислу је овај израз, рецимо, био употребљаван у новије време, кад се помињао Клан Кенедијевих. Али израз клан има и друго, шире значење: означава „групу људи везаних заједничким интересима“. Таквих кланова било је свуда: у политичким организацијама, посебно у комунистичким партијама, у удружењима књижевника, архитеката, ликовних уметника итд., дакле свуда тамо где се могу наћи заједнички интереси који могу да повежу већи број људи. У области књижевности, на пример, већ од 50-тих година 20. века, говорило се у Србији о деловању клана реалиста и клана модерниста. Та два клана имали су различите и групне и естетске интересе. Њихова међусобна борба није угрожавала интересе српског нити других народа. Угрожавала је или фаворизовала само нечије групне или личне интересе. Надам се да овакво деловање кланова није нека српска или србијанска специфичност.

Израз *лоби* се код нас често употребљава у значењу клан. Понекад се употребљава и кад се мисли на обавештајне службе. У употреби тих израза треба правити разграничења.

Израз лоби не постоји у Вујаклијином *Лексикону страних речи и израза*. Вероватно се то десило зато што у време када се овај Лексикон појавио (1937, али и кад га је Вујаклија редиговао: 1954) за тим изразом није било потребе. У савременом лексикону страних речи Љубе Мићуновића (1988) тај израз се већ налази. Налази се и у обимним лексиконима страних речи и израза Радомира Јовановића (2006) и Ивана Клајна и Милана Шипке (2006).

Израз лоби се, од разбијања Југославије, веома често среће у медијима. Срби су из медија могли да сазнају да им судбину одређују моћни лобији у Европи и Америци. Могли су да сазнају да Шиптари

у Америчком конгресу имају моћан лоби, а да Срби такав лоби немају ни у САД, ни другде. Срби су, и приликом разбијања Југославије, били губитници. Један од разлога јесте у томе што нису на значајним местима имали своје лобисте.

Реч лоби (lobby) је енглеска. У том језику она има више значења. За нас је најважније оно које посао лобирања представља као нешто што се обавља у предворјима парламента. Он, дакле, означава онај вид припремања одлука које се формално доносе на кључним местима. То значење разоткрива истину да посао доношења одлука има два чина: један који се одвија у предворјима парламента; и други који се одвија у завршници, у самом парламенту.

Као што смо израз клан везивали за комунистичка друштва, израз лоби везујемо за такозвана демократска друштва. Лобирања у Америци су позната, регистрована и јавна. Оно што у деловањима лобија није јавно, јесте њихова повезаност са обавештајним службама. А то значи да се јавно деловање лобија може припремати и тајним каналима и средствима.

Изузетно неповољна ситуација у којој су се Срби нашли приликом разбијања Југославије, показао је да се српске тзв. елите не сналазе ни у разумевању деловања лобија, ни у разумевању деловања обавештајних служби.

Деловање хрватских лобија

Обраћање пажње на деловање кланова, лобија и обавештајних служби, може донекле да објасни српску ситуацију у поститовском и постјугословенском периоду. Југословенска држава је разбијена тачно по шавовима који су пројектовани на АВНОЈ-у. Тада пројектоване републике постале су самосталне државе. Нестали су са сцене стубови режима: Комунистичка партија и Југословенска армија. Уместо једнопартијског система успостављен је вишестраначки. Уместо модела друштвене својине успостављен је модел приватне својине. Све се променило.

Тита одавно више нема и нема његове Југославије. Не би, према томе, требало да има ни Великог механизма. Али има убедљивих доказа да Велики механизам стварно и није нестао из српског друштва.

Тачније: има доказа да је она иста сила, која је контролисала српске националне институције, образовни систем, медије, и даље несмањено присутна. Срби се нису ишчупали из титовских раља.

Велики механизам сигурно више није могао да опстане у облику у којем је био успостављен у Титово време. А то значи да није могао да опстане као полицијски систем који је био стварни стуб Титове Југославије. Али је могао да се трансформише у појаву која је карактеристична за савремени свет. Велики механизам опстојава у српском друштву као организован хрватски лоби.

Као историчар српске културе не могу компетентно да говорим о тајним службама на тлу Србије. Али могу са великом мером упућености да говорим о ономе што се збива на тлу националних наука. У тој области драстичне промене десиле су се 1945. са доласком комуниста на власт. Са одласком комуниста са власти и разбијањем Југославије никакве битније промене нису се десиле ни у САНУ, ни у Матици, ни у СКЗ, ни на универзитетима. У пуном смислу управо у тим институцијама наставила је да влада парадигма сербокроатистике, која је завладала тек у Титово време. А то је парадигма која је српски народ довела до стања у којем се данас налази.

Та парадигма има и своје конкретне носиоце, које је требало идентификовати. Ја сам то и учинио у тексту *За истиину о Шафаруку* (прештампан у књизи *Идеје југословенства и српска мисао*, 2007). Тамо сам употребио кључне речи: *хрватски лоби у српским националним институцијама*. Показао сам да иза накарадног издања *Историје српске књижевности* П. Ј. Шафарика (2004) не стоји ни научни ни српски национални интерес, већ стоји хрватски лоби, инсталиран у Матици српској, у Вуковој задужбини и у Заводу за уџбенике и наставна средства. То је онај лоби који не преза ни од фалсификата да би постигао своје циљеве. Тешко стање у српском образовном систему, у медијима, у политици – једноставно не можемо да схватимо док не обратимо пажњу на деловање хрватских лобија у Србији.

Хрватски лоби у Србији – тако нешто, у обимнијем броју, није могло да постоји у предтитовско (предкомунистичко) време. Али је од 1945. цела Титова Југославија била је подређена хрватским националним интересима. У тој тоталитарној држави неким снагама све је било могуће. Тако је, према мојим истраживањима, учињено да Матица

српска постане „продужена рука хрватске филологије“, а САНУ „огранак ЈАЗУ“ (данас ХАЗУ), односно да образовни систем у Србији постане продужена рука образовног система пројектованог за Србе из Загреба.

Сва трагичност српске ситуације са краја 20. и почетка 21. века може се схватити ако се обрати пажња на ове чињенице. Хрватски лоби (заједно са шиптарским лобијем) већ дуги низ година има велики утицај и на Вашингтон, и на Берлин, и на друге делове света који себе именује међународном заједницом. Кад се има у виду да хрватски лоби држи и српске националне институције, то значи да су Срби опкољени споља а подривени изнутра. Не треба одбацити ни претпоставке да хрватски лоби држи у власти и српске обавештајне службе. А да су те службе у туђим рукама доказ је несметано деловање хрватског лобија у Србији и у међународној заједници. Било би посве другачије да српске обавештајне службе нису под контролом хрватских лобија.

Наивно је мислити да је хрватски лоби могао да има утицаја у свету (нпр. у Вашингтону) а да није могао да има утицаја у Србији и другим српским земљама. Трагично је по Србе, као целину, што ни до данас нису схватили улогу тога лобија.

Хрватски лоби и србофобија

У годинама разбијања Југославије Срби су се суочили са једном новом појавом: са србофобијом. Србофобичан однос према Србима нису доскора имали ни Американци, ни Енглези, ни Французи, јер су били савезници Србима у два светска рата. Такав однос нису имали чак ни Немци који су у оба светска рата били на другој страни од Срба. Садашњи Немци су се помирили са својим дојучерашњим противницима: Американцима, Енглезима, Французима, Русима, Пољацима, Чесима; природно је очекивати да би се могли помирити и са Србима.

Објашњење за раширену појаву србофобије може се наћи у деловању антисрпских сила из најближег окружења. Хрвати и Шиптари нису моћни народи. Али су успели да створе моћне лобије. А то значи да преко својих лобија управљају моћним земљама. Другим речима, да се према тим земљама односе као према Великим механизмима које треба ставити под своју контролу.

Научени смо да мислимо о томе да су мале земље и мали народи играчке у рукама великих народа и земаља; да служе за поткусуривање њихових интереса. Ствари су у стварности стоје другачије. Велике земље и велики народи стављене су под контролу малих земаља и малобројних народа. То је релативно нова појава са којом се садашњи свет суочава. Као што кланови могу да контролишу велике механизме, тако и лобији могу да контролишу велике земље, да им наметну своју политику. Силе зла створиле су Велики механизам у виду србофобије. Са болешћу србофобије која их је захватила, и велике земље, као што су Америка и европске земље, постале су средство у туђим рукама.

Зато је важно да се нађе стварни разлог за србофобију. А то значи да се нађе одговор на питање: Ко на свету има мотив да докрајчи Србе као народ?

Стварни мотив да се Срби искорене има само један народ: Хрвати. Релативно је лако објаснити и зашто. Хрватски филолози и идеолози су учинили нешто што се у свету не чини. Напустили су свој хрватски језик, узели за књижевни језик српски и прогласили га за хрватски. Крајни вид те стратегије испољио је Анте Старчевић, „отац хрватске нације“. Он је тврдио да Срби као народ не постоје, тј. да су и Срби у ствари Хрвати. Тврдио је и да не постоји српски језик већ да је то хрватски језик. На другачије називе српског језика (илирски, српскохрватски, хрватски или српски итд) отуда треба гледати само као на тактичке варијанте замисли да се Србима по сваку цену одузме језик и идентитет. Од Старчевићевих нису били стратешки другачији циљеви ни Штросмајера, ни Јагића, ни Крлеже. Тактика хрватских идеолога се мењала током историје зависно од односа снага, али се стратегија није мењала. Хрвати се, у својој србофобији, неће смирити докле год буде и српског народа и српског језика. Тражиће савезнике по целом свету да Србе избришу: да би прикрили злочин геноцида пре свега над српским језиком.

Феномен хрватског лобија није локалног значаја. Он се на негативан начин уплео у судбину савременог света. То се може показати на једном посебном примеру. Ради задовољења посебних хрватских интереса, моћна Аустрија (касније Аустро-Угарска) још у првој половини 19. века учествовала је у подухвату преотимања од Срба и њиховог језика и њиховог народа за рачун Хрвата. Та држава непосредно је била умешана у идеју илирства и у идеју југословенства.

Крајни резултат је по ту државу ипак био катастрофалан. Копајући јаму Србији, она је била разбијена. Зашто се тако десило, одговор се може наћи у мисли Хегела који гласи: „Логос ради свој посао навелико“.

Код Хегела се може наћи и објашњење о ономе што се у последње време дешава на линији Европљани и Американци с једне стране, а Хрвати и Шиптари с друге. Објашњење је садржано у чувеној Хегеловој тези о односу господара и роба (*Феноменологија духа*, Београд, 1974:116-117). Аустрија је свог роба, Хрвате, хтела да употреби да би превентивно средила свог потенцијалног противника Србе. Али је, тачно по Хегелу, постала главни заробљеник Хрвата (роб хрватских нелегалних амбиција). А преко Аустријанаца то су постали и Немци, а затим и цела Западна Европа. Сада се цео Запад несувисло понаша, по правилу на своју штету, као роб нелегалних хрватских интереса, а затим и као роб нелегалних шиптарских интереса. Европски запад је погубио конце.

Најгоре је у тој болести србофобије прошла Америка. Амерички политичари и стратежи хтели су да се послуже Хрватима и Шиптарима као средством да освоје Балкан за своје стратешке циљеве. И у томе су успели. Али су, по оној Хегеловој, постали средство и једних и других. Моћна Америка допустила је да буде реализатор шиптарско-хрватске политике (постала је средство својих средстава). После пирове победе на Балкану кренула је у процес глобализације (другим речима: кренула је са амбицијом да влада светом), па се заглавила у Ираку. Само је у једном тренутку била једина суперсила у свету. Али то је трајало кратко. Сада је јасно да више није ни једна од две суперсиле, него само једна од неколико суперсила. Од бомбардовања Србије почиње њена низбрдица. Амерички аналитичари још не схватају да је Косово највећи амерички пораз, и највећи пораз Запада. Нису се либили да се окрену против међународног права, и против темеља хришћанске цивилизације. На тај корак навели су их туђи лобији. Тужно је гледати како се представници ове велике силе понашају као инструменти туђих амбиција.

Хрватски лоби у српским националним институцијама

Питање о постојању хрватског лобија у српским националним институцијама није отворено први пут у мом тексту За истину о Шафарику. У једном интервјуу, који је објављен са Павлом Ивићем у

новосадском листу Индекс (1998, двоброј 19-20), постављено је овом академику питање: „Постоји ли хрватски лоби у САНУ?“ Следио је одговор: „Којешта. Нема Хрвата у САНУ, и зашто би ту било хрватског лобија. Чак, у нашој Академији, постоји нешто што би се могло звати „лоби српске националне политике“. Ту су главне личности академик В. Крестић, академик М. Екмецић и ја“ (стр. 32). Моја сазнања о овој теми су посве другачија. Ја се уопште нисам питао да ли постоје они који се изјашњавају као Хрвати у САНУ. Питао сам се да ли у САНУ неко заступа ставове хрватске филологије. И добијао сам одговоре који су различити од Ивићевих. Сам Ивић је у лингвистици следбеник Јагићевих ставова; Екмецић, са тезом о религији као вододелници нација на нашим просторима, настављач је Штросмајерових ставова, а Василије Крестић је по више пута истицаном признању следбеник Виктора Новака, великог амбасадора хрватске стратегије у Београду. Ако „српски лоби“ у САНУ наставља идеје хрватских првака, а не идеје српске филолошке традиције, то не може да буде добро. Нека организациона снага је очигледно учинила да ствари буду постављене како не треба. Онако како се чини у САНУ, тако је у Матици, тако је на српским универзитетима, тако је и у медијима. Све су то велики и утицајни системи. Они су делови оног Великог механизма који је остао из Титових времена. Тим системима се нека сила користи да раде у корист хрватских интереса. Ја сам ту силу идентификовао као хрватски лоби. Не искључујем могућност да је тај лоби контролисан од стране хрватске обавештајне службе. Али то је нешто што не могу да докажем. Такво доказивање, уосталом, и не спада у сферу мога интересовања. Превасходна сфера мог интересовања је филологија. Али када у тој научној дисциплини ствари не иду како треба, бар треба указати откуда ветар дува.

Већ има десет година откако је, на моју иницијативу, промовисан Покрет за обнову србистике (1997). И поред више десетина књига објављених на таласу овог Покрета, у Србији није дошло до оне најбитније промене: парадигма сербокroatистике није замењена парадигмом србистике. Другим речима, није се десило оно што би природно било да се деси. Није дошло до обнове српске филолошке традиције; српска филологија је и даље у рајама сербокroatистичких идеја. Испоставило се да у српским националним институцијама

одлучујуће позиције имају људи који чине продужене руке туђих филолошких ставова. Док се њихово деловање не обелодани, тј. не стави под јавну контролу, не може ни да дође до жељеног преокрета.

Српски политичари разних оријентација успели су, у критичном тренутку око решавања питања статуса Косова и Метохије, да схвате да треба бранити целовитост Србије. Ослонили су се при томе највише на логос међународног права. Али нису успели да схвате да пре свега треба бранити целовитост и идентитет српског језика и српске књижевности, онако како чине сви други европски народи. Већина ових политичара се јавно опредељује за примену европских стандарда код нас. Па ипак показују да неће ни да знају за тако нешто као што је Покрет за обнову србистике који у пракси спроводи њихове јавне прокламације. Тако се дешава да у конкретной политици и они спроводе ставове хрватског лобија.

Последње две деценије су показале да српско питање није локално питање. Оно се више и не може решавати као локално, јер је већ дуго на светској позорници. Постало је принципијелно питање, јер се непосредно или посредно тиче свих језика, народа и држава. Само се као принципијелно и европско и светско питање може решавати.

Обнова логоцентризма

У једном тренутку и ја сам сам се укључио у решавање питања које се тичу савременог света. То је било у време бомбардовања СР Југославије 1999. године. У априлу те године на Универзитету у Новом Саду били су организовани протестни матинеи. Сваког дана, од 11 до 12 часова, по три говорника (наставник, сарадник или студент) могли су, у 15 минута, да кажу све што су мислили да у том тренутку треба рећи. Те скупове сам доживео као велики јавни час мог Универзитета.

Тема мог излагања била је Обнова логоцентризма. Ово излагање је, у писменом облику, објављено у Радовима Филозофског факултета на Палама (2003). После је, на основу тога синопсиса, настала цела књига под истим именом. Најављено је и њено објављивање. Ова књига, по карактеру филозофска, откривала је конзеквенце филозофије деконструкције логоцентризма, главне савремене филозофске оријентације Запада. Пред нашим очима деконструсани су (оборени

или пољуљани) главни стубови света у којем живимо: идеја истине, идеја добра и идеја лепоте. Прво је деконструисана идеја истине у бесомучној медијској хајци против Срба, затим је порушено међународно право (у којем је уграђена идеја добра); најзад су разаране лепоте земље Србије: рушени су мостови, велелепне зграде, уништавани су и људи и природа. Све то је могло да се чини у свету без Бога (Логоса). А то значи у свету без поштовања правила, без реда; у свету пониженог и одгурнутог логоса. Главна теза мог излагања била је: да треба напустити правац постмодернистичке филозофије деконструкције и да логоцентрички свет треба обновити. На питање: да ли је требало следити Ничеа или Достојевског, мој одговор је: да треба следити Достојевског, великог писца и мислиоца чији је нејпоузданији тумач и настављач такође један српски великан: Јустин Поповић.

Обновити логоцентризам – то не значи само вратити логос у људски свет (вратити се Богу). То значи и обновити нарушене вредности. У том смислу и обновити србистику значи изградити научну свест о идентитету језика и народа, рехабилитовати српску идеју југословства; понашати се у складу са принципима који важе за европске народе.

РЕШЕЊЕ:
ОБНОВА СРБИСТИКЕ

СРБИСТИКА У СИСТЕМУ ФИЛОЛОШКИХ ДИСЦИПЛИНА

КЛАСИЧНА И НАЦИОНАЛНЕ ФИЛОЛОГИЈЕ

Филологија је научна дисциплина која се бави језиком и језичким чињеницама. Њено име је састављено од две грчке речи: филос (воleti) и логос (реч, језик). Појам филологија има уже и шире значење. У ужем значењу, то је дисциплина која се бави језиком и књижевношћу и која, дакле, обухвата лингвистику и проучавање књижевности. У ширем значењу, то је дисциплина која својим именом покрива и друге тзв. националне науке као што су етнологија и етногеографија, антропологија, митологија, палеографија, историографија, историја уметности и културе.

Дисциплине које се баве језиком и културом појединих европских народа зову се: германистика, романистика, славистика, англистика, италијанистика, хунгаристика, албанистика, русистика, полонистика, бохемистика, словакистика, бугаристика, србистика итд. Уобичајена су и латинска имена за ове дисциплине као на пример: *romanica*, *germanica*, *slavica*, *polonica*, *bohemica*, *bulgarica*, *serbica*. Србистика, као једна од филолошких дисциплина, има место у оваквом систему научних дисциплина. У најширем смислу србистика је систем научних спознаја о српским темама.

Филологија је стара дисциплина. Заснована је у старој Грчкој, а посебно се развила у време хеленизма. По два филолошка средишта, једном у Пергаму у Малој Азији и другом у Александрији, добиле су име две филолошке школе онога времена: пергамска и александријска. Чувена Александријска библиотека окупљала је истраживаче који су изучавали, коментарисали и објављивали значајна дела грчке књижевности.

Бављење филолошким темама античког света никада није престајало. Интересовање за њих нарочито је било порасло у време ренесансе, када је било привлачно све што је везано за

језик, књижевност, митологију и историју старих Грка и Римљана. Филологија је тада доживела један од својих процвата. Филолошке студије грчке и римске старине добиле су назив *класична филологија*, аналогно појму класични језици. У 18. веку, у низу европских земаља, поново је оживео класицизам у књижевности и уметности који, по интересовању за античке старине, има многе сродности са ренесансом. То интересовање је довело до још веће афирмације и модернизације класичне филологије, која се негује и данас.

Упоредо са класичном филологијом која се бавила грчком и римском старином, од 18. века све се више развијају филолошке дисциплине које се баве млађим, односно савременим, европским језицима и културама. Осамнаести век је продубио спознају о европским народима и њиховим националним језицима и о књижевности на тим језицима. На тој спознаји израсле су поједине европске националне и племенске филологије.

Становиште да је 18. век време рађања европских нација није сасвим исправно. Европски народи су и раније свој идентитет стицали на основу језика којим су говорили. У старим српским и словенским текстовима, израз *језици*, у конкретној употреби, значио је исто што и народи. Развој националних филологија у 18. веку дао је велики подстицај развоју нација. Успон у развоју националних филологија збивао се у време романтизма. Та епоха у области уметности, али и у области филологије, довела је до јачања националне свести код готово свих европских народа. Њу су поткрепљивали не само песници и идеолози, већ и филолози.

Време романтизма је такође било време космополитизма. Интересовање за властите специфичности повлачило је за собом и интересовање за специфичности других народа, па и за оно што им је заједничко и што их повезује. Последица тога је спознаја да међу појединим европским националним језицима постоје различити степени блискости. На основу те спознаје најраспрострањенији европски језици груписани су у посебне скупине које добијају и посебне називе: романски, германски, словенски језици. Њима се баве и посебне филологије које се зову германска, романска и словенска филологија. Називи тих дисциплина се касније све више срећу у свом скраћеном виду: германистика, романистика, славистика (односно *germanica*, *romanica*, *slavica*). У оквиру тако устројених племенских дисциплина, своје место

су добиле и појединачне националне филологије германских, романских и словенских народа од којих свака има своје подручје и целовитост. Филолошка дисциплина ширег опсега од племенских и националних филологија јесте индоевропеистика. Она почива на ставу да језици већине европских и индуских народа чине једну језичку заједницу.

У нас једна од ретких књига посвећених словенској филологији, *Увод у славистику* Предрага Пипера (1991), овако представља филологије словенских народа:

Славистика се према појединим словенским језицима дели на следеће науке: белорусистика, бохемистика, булгаристика, македонистика, њолонистика, сербокroatистика, словакистика, словенистика, сорабистика, русистика, украјинистика.

Са изузетком сербокroatистике све поменуће науке имају за предмет поред одређеној словенској језика и књижевности на њом језику. Проучавање књижевности на српскохрватском језику обухваћено је термином југославистика. У ширем смислу југославистика обухваћа и сербокroatистика, а у најширем – проучавање словенских језика и књижевности Југославије. (8)

На овом снимку стања у славистици може се уочити да је проучавање српског језика и књижевности стављено ван система који важи за филологије других словенских народа. Природно би било да се и србистика јави као део словенске филологије, уз русистику, словакистику, бугаристику, словенистику итд. Србистика се, међутим, у другој половини 19. века почела све више утапати у дисциплину која се звала сербокroatистика. Сербокroatистика се бавила филолошким проблемима Срба и Хрвата а после Другог светског рата: не само Срба и Хрвата, већ и Црногораца и Муслимана, који говоре једним језиком са Србима, а проглашени су посебним народима. Језику је при томе задржано двонационално име. Двонационалним именом за један исти језик, и каснијим умножавањем народа којима је тај језик био матерњи, сербокroatистика је изашла изван филолошког система који важи за друге народе и језике. Изван система је била и југославистика, која је имала за предмет бављења конгломерат различитих словенских и несловенских језика и књижевности у оквиру једне државне заједнице.

После разбијања СФР Југославије почетком деведесетих година 20. века, сербокroatистика као дисциплина је дезавуисана. У отцепљеним републикама као титулари једног истог језика, који се у Вуково време звао српски, па потом српскохрватски, јавили су се Хрвати и Муслимани (од 1992. преименовани у Бошњаке). Српски језик, они први називају хрватски а ови други бошњачки; са јачањем сепаратистичког покрета у Црној Гори јавило се још једно ново име за српски језик: црногорски језик. Један језик, а четири различита имена! Питање идентитета српског језика постало је тако једно од нај-крупнијих питања савремене филологије: и славистике и србистике.

Југославистика поготово нема више оправдања у облику и обиму у којем је до разбијања СФРЈ постојала. Исправније је данас радити на јужнославистици као филолошкој дисциплини посвећеној језицима и књижевностима свих јужнословенских народа. Тај приступ је, с филолошке тачке гледишта, исправнији јер полази од језичких критерија, а не од критерија државне границе на којем је била заснована југославистика. Српска наука се нашла пред задатком обнове српске филолошке традиције и васпостављања дисциплине којој је право име србистика (*serbica*). Сербокroatистику као дисциплину, која је створена вештачки и непринципијелно, из политичких интереса, треба напустити.

Израз србистика, односно *serbica*, јавља се на почетку развоја словенске филологије. Употребљено га је Јозеф Добровски у зборнику *Slowanka* (*Словенка*) 1814. године. Њиме је он означио један тематски блок посвећен Србима. Али овај израз је дуго био ван шире употребе и тек се у новије време одомаћује. Књига Јернеја Копитара *Serbica*, коју је приредио Жеке Погачник а издала Матица српска (1984) једна је од ретких са овим изразом у наслову. Прва институција са тим изразом у свом наслову је Институт за србистику у Чикагу основан 1995. Један од његових оснивача је истакнути историчар и филолог Јован И. Деретић.

Као многи други филолози и ја сам се деценијама бавио српским темама али нисам говорио да се бавим србистиком. Израз србистика први пут сам употребио у свом реферату на симпозијуму који је у Београду и Новом Саду организовао Српски фонд словенске писмености и словенских култура под називом Руски језик. Српски језик. Русистика. Србистика. Реферат под називом *Србистика, сјање и њерсијективне* поднео сам на седници одржаној у Словенском институту

у Новом Саду 28. септембра 1996. и он је први пут објављен у мојој књизи *Срби и њихов језик* (1997). У њему је србистика дефинисана као дисциплина са одређеним предметом бављења и перспективама и са њеном укратко представљеном историјом.

СРПСКИ ЕТНИЧКИ, ЈЕЗИЧКИ И КЊИЖЕВНИ ИДЕНТИТЕТ

Постојање народа са именом Срби, као и постојање српског језика и српске књижевности, није спорно. Али, спорно је питање како сваку од тих категорија (српски народ, српски језик и српску књижевност) треба схватити. Одговоре на та питања требало је да да србистика као филолошка дисциплина. Србистика је имала одговоре на ова питања кад год је била живо присутна и призната у систему националних филологија. Међутим, јасни одговори србистике на ова питања постали су замућени када се њима бавила сербокroatистика. Па и више него замућени, они су просто умртвљени. Зато их поново треба оживети и учинити јасним. Ради тога треба осветлити бар неколико претходних питања. То су: *џачке љедииџа* са којих се исти проблем може посматрати; *џеоријска решења* на која се можемо у разматрању проблема ослонити; и *мејод* који у решавању проблема може да да оптималне резултате.

Тачке гледишта

У решавању ових питања испољила су се различита становишта, односно тачке гледишта. Једно од најкарактеристичнијих становишта је оно које заступа академик Светозар Петровић, посебно у раду који се зове *Становишће прошлости и становишће садашњости у историји књижевности* (налази се у његовој књизи *Природа кријике*, 1972). Петровић сматра да у решавању филолошких питања постоје два основна становишта: становиште прошлости и становиште садашњости. Између та два опозитна становишта, он се изразито определио за становиште садашњости; а оно друго становиште, становиште прошлости, изричито је одбацио.

Мој став о том питању је друкчији и изложен је више пута, а посебно у књигама *Мејодологија истраживања књижевности* (1985) и *Лојос и џарадиџа* (2000). Ја сматрам да треба уважавати и релевантна

становишта садашњости, али и становишта прошлости – као и процесе који су довели до њих. Појаву коју испитујемо треба схватити као динамички, односно конкретни тоталитет. Србе, српски језик и српску књижевност, другим речима, треба сагледавати и по ономе што су били, што јесу и што треба да буду.

Теоријска решења

Питања типа: ко су Срби, који је њихов језик и која је њихова књижевност, мада различито гласе, тичу се, у основи, истог: тичу се српског *идентитетитета*. Конкретно, тичу се идентитета српског народа, идентитета српског језика и идентитета српске књижевности. Питања тога типа треба да решава национална филологија, србистика.

Иако сложено, питање идентитета није нерешиво. Савремена мисао у области семиологије (нарочито она која се ослања на Перса) дала је солидне теоријске основе како да се на њега одговори. Она је знак разложила на три димензије, разликујући *име* (симбол) од *појма* које име означава (референција) и од *објекта* на шта се тај појам односи (референт). Разликовала је, на пример, име стола (тј. стол, *astal*, *le table*, *the table*, *der Tisch* итд), од појма стола, а од имена и од појма разликовала је још и сам сто као конкретан објект (дрвени, метални, једноножни, треножни, четвороножни итд.). Пољска теоретичарка Стефанија Скварчинска у истраживању књижевних жанрова, дакле у књижевној генологији, применила је ту концепцију тако што је разликовала *генолошки назив* (симбол, рецимо израз “лирска песма”), *генолошки појам* (тј. референцију: појам лирика) и *генолошки објект* (референт, рецимо Дисову *Нирвану*). Њена појмовна разрада знака омогућила је боље теоријско сналажење у проблематици књижевних жанрова (Види у мојој *Теорији белетристике* поглавље *Литерарна генологија*).

У принципу, оно што је учињено у осветљавању генолошких проблема треба да, као теоријски модел, омогући боље сналажење у сложеној природи идентитета српског народа, српског језика и српске књижевности. Таква веза није спољашња. Реч генос на грчком значи народ, племе. Она треба да буде не само у корену дисциплине која се бави књижевним жанровима, већ и дисциплине која се бави проблемом националног уопште.

Метод

На питање: да ли решења у овој области треба да буду принципијелна или нека “посебна” (тј. непринципијелна), мој одговор је јасан: решења у овој области треба да буду принципијелна.

На питање: да ли решења у овој области треба да буду арбитрарна или аргументована, мој одговор је такође јасан: она треба да буду аргументована.

Најзад, на питање: да ли решења у овој области треба да буду субјективна или објективна, одговор је такође предвидљив: она треба да теже томе да буду максимално објективна.

Сви истраживачи који теже да проблем решавају на научним основама треба да буду сагласни са оваквим методолошким опредељењима. Са овим опредељењима у складу је метод који ја употребљавам почев од докторске дисертације *Поеџишка Момчила Насџасијевића* (1974) и зове се *меџод дијалекџишке конкретнеџи џиоџиалиџеџи*. Име и основна идеја метода потиче од савременог чешког филозофа Карела Косика. Предности овог метода су у томе што се он метакритички односи према другим методама; што је тоталитет схватио као динамичку категорију која настаје у процесима деструктуризације-структуризације; што је спојио опште (тоталитет) и појединачно (конкретност) у стратегији и пракси истраживања; што је, такође, разликовао конкретност од псеудоконкретности. Овај метод је посебно разрађен у мојој књизи *Меџодолоџија џроучавања књижевности* (1985) а филозофски је дограђен у књизи *Лоџос и џарадиџма* (2000). Исти метод је примењен и у овом *Уводу у србисџишку*.

О ЕТНИЧКОМ ИДЕНТИТЕТУ СРБА

Национални састав једне популације данас се утврђује пописима становништва. Под претпоставком да су пописи коректно изведени, они дају одређену слику о томе колико има Срба у српској држави и у другим државама у којима они живе. Да ли је та слика тачна, зависи од много чега. У Црној Гори, до Другог светског рата, све словенско становништво је било српско; после Другог светског рата само незнатан број становника изјашњавао се као Срби; сви остали су се изјашњавали као Црногорци. У пописима после Другог светског рата више стотина хиљада грађана муслиманске вероисповести изјашњавали су се као Срби; сада се готово нико од те популације више тако не изјашњава. Приликом пописа 1981. око 1.200.000 становника у Југославији изјаснили су се као Југословени. Највећи број ових у претходним пописима изјашњавали су се другачије: као Срби, Хрвати, неопредељени итд. Толико варирања у изјашњавању становништва нема у другим државама и народима. У нас та варирања потичу од различитих схватања појма народа која се, без солидног теоријског утемељења, намећу различитим врстама притисака преко политичких, верских, образовних и културних институција. Зато је важно да се за проблем идентитета народа нађе ваљано теоријско решење.

Теорије нације

Постоји мноштво теоријских концепција о томе шта је нација. Али све оне нису подједнако важне. Најважније су две, јер су се историјски потврдиле. Прва полази од сазнања да нацију чини популација која говори једним језиком. На тој теоријској концепцији конституисани су скоро сви европски народи. Друга је она која нацију идентификује као грађане једне државне заједнице. И на тој теоријској концепцији створене су националне заједнице неких од европских народа.

а) Теорија о народу као о популацији која има заједнички језик прастара је. О њој се више може говорити као о спознаји нечега објективног што људе спаја путем заједничког језика, и што их истовремено

раздваја од других људи који говоре другачијим језицима. У старим текстовима, поготово српским и словенским, могу се наћи изрази језик или језици који се данас преводе у значењу народ и народи. Најкраће речено, по тој дефиницији, сви они који говоре једним језиком (и чији су преци говорили тим језиком) чине један народ, без обзира на веру коју исповедају, државе у којима живе или без обзира на писма којима се служе. С обзиром да су у нас појмови народност и националност изједначени, може се ставити знак једнакости и за појмове народ и нација.

б) И друга теорија, која нацију изједначује са грађанима једне државе, стара је; њено постојање се може јасно констатовати још код старих Римљана. Римљанима или Ромејима сматрани су не само становници града Рима у данашњој Италији, већ и сви слободни грађани Рима као државе (тј. римске империје). Пример за грађење нације по тој основи јесу, у садашњој Европи, Швајцарци и Белгијанци. Свој национални индивидуалитет они граде на основу државне заједнице којој припадају а не на основу језика којим говоре. Ван Европе, пример такве заједнице су Американци, односно држављани Сједињених Америчких Држава.

Ниједна од ове две теоријске концепције не може се одбацити јер обе полазе од нечега објективног. Оне се могу сматрати и комплементарним јер заједно могу потпуније да осветле сложену стварност.

Ево примера сусрета ове две теоријске концепције. Французима се, рецимо, могу сматрати људи који говоре и чији су преци говорили француским језиком; Немцима они који говоре и чији су преци говорили немачким језиком; Италијанима они који говоре и чији су преци говорили италијанским језиком. Та дефиниција у пуној мери може да се примени на највећи број Немаца, Француза, Италијана који су временом образовали своје националне државе: Француску, Немачку, Италију. На рубу француског, немачког и италијанског етничког и језичког простора створена је, међутим, једна стабилна државна заједница, Швајцарска, која траје вековима, и у којој је однегована свест о заједништву припадника те историјске и државне заједнице. Природно је отуда што се може говорити о Французима, Немцима, Италијанима као нацијама, али и о Швајцарцима као о нацији. Швајцарцима се могу називати грађани Швајцарске. Прави Швајцарци, за разлику од придошлица, били би они чији су преци били Швајцарци.

Ова два одговора на питање шта је нација, иако могу да се схвате као комплементарни, ипак нису истог реда и значаја. Концепција по којој се народ може идентификовати са језичком заједницом утемељења је од концепције по којој се народ може идентификовати са неком државноисторијском заједницом. Државноисторијске заједнице по правилу су краткотрајније од језичких заједница. Распала се Римска империја, распала се Аустро-Угарска, распао се Совјетски савез, распала се Југославија. Остале су, међутим, језичке заједнице као нешто објективно, на чему су се градиле и етничко-језичке заједнице.

Поред ове две старе концепције нације, створене су и две новије, које нас се непосредно тичу.

Прву од њих најизразитије је артикулисао Ватрослав Јагић. Јагић је често истицао став да су Срби и Хрвати један народ, али да се разликују по вери: Срби су, по њему, православци а Хрвати католици. Доследно изведена подела народа по вери, а не по језику, показала се на подручју Босне и Херцеговине при крају 20. века. Православци, римокатолици и мухамеданци, који говоре истим језиком, по онда официјелној лингвистици – српскохрватским, били су третирани као три народа: као Срби, као Хрвати и као Муслимани.

Друга концепција нације настала је почетком 20. века у крилу комунистичког покрета. Нешто више о њеном пореклу и њеној суштини писао је Милорад Екмецић у другом тому своје књиге *Стварање Југославије 1790-1918. Он ишше:*

О стварању нове теорије у то време у Италији и Русији, које су одбациле демократско решење да је нација заједница језика, када се још није знало, али ће то процветати након завршетка рата 1918. У тој еволуцији дефиниције о нацији садржана је, као у семену биљке, сва величина и традиција југословенске државе иза 1918. године. Италијански националисти, чији ће се покрет брзо ујединити у модерни фашизам, 1911. дали су дефиницију да је “нација највиша форма људске солидарности, организовани народ који живи на одређеном територију. Ово се јединство одржава свешћу о заједничком пореклу, језику, традицијама и култури”. Одмах иза тога (1913) руски марксистички су створили дефиницију нације, по којој је она “историјски развијена, стабилна заједница народа која се формира на основи

заједнице језика, територије, економској животи и психолошких својстава која се манифестују у заједници културе". (1989, II: 497-498)

У фусноти уз ову дефиницију нације руских марксиста, Екмеџић додаје да је то "Стаљинова дефиниција нације из 1913, касније названа марксистичком, а као таква на снази у свим социјалистичким земљама после 1945". У истој фусноти аутор такође за њу каже: "Била је одговор теоријама Кауцког да је Марксдова дефиниција нације била да је то природна заједница језика". То, другим речима, значи да ова дефиниција нације, која је приказивана као марксистичка, није уистину била марксистичка већ, тачније, стаљинистичка. На основу ове концепције проглашаване су нове нације у Титовој Југославији, нпр. Црногорци, касније и Муслимани.

У српској традицији најутемељенија је прва од овде изложених теорија нације. По њој, Срби су природна етничка заједница чији чланови говоре истим српским језиком.

а) Ако су Пољаци они који говоре и чији су преци говорили пољским језиком, ако су Словаци, Чеси, Немци, Данци итд. они који говоре и чији су преци говорили словачким, чешким, немачким, данским итд. језиком, природно је да се исти принцип примени и на Србе. По томе принципу: Срби су они који говоре српским језиком и чији су преци говорили тим језиком, без обзира на веру коју исповедају и на државе у којима живе.

Овај принцип важио је и за Србе у доба јављања славистике и србистике у првој половини 19. века. Најизразитији представници поштовања тога принципа били су Копитар, Шафарик, Вук Караџић. На основу тога принципа и Срби су били третирани исто као и други европски народи. Примена тога принципа омогућавала је и Србима да се интегришу, на основи језика, као и други европски народи.

б) Нема разлога да се на Србе примењује други најраспрострањенији модел по којем се национална одредница установљује на основу државе, односно покрајине, а који важи за Швајцарце, Белгијанце, Американце, Канађане итд. Срби нити су живели, нити сада живе у једној држави. Отуда је немогуће рећи да су Срби само они који су држављани Србије.

Наротив, има основа да се део српског народа који живи у Србији назива Србијанцима, према имену државе. Али то није име народа. Израз Србијанци у том случају има исти статус као и изрази: Босанци, Херцеговци, Далматинци, Славонци, Херцеговци, Хрваћани, Сремци, Бачвани, Барањци, Банаћани. Сва та имена бележена су као покрајинска имена за Србе још код Доситеја Обрадовића, па и раније. Постојањем државе Југославије, чији је Србија била само део, потиснут је појам Србијанац. Значење државне припадности понео је појам Југословен. Али, државним прописима у СФРЈ оспорено је значење националне припадности имену Југословен.

в) Са теоријске тачке гледишта посве је неприхватљив принцип по коме се народи деле према верским заједницама. Уколико би се тај принцип спровео у Европи, Немци би били подељени на три народа (католици, протестанти, калвинисти), Французи на два (католици, протестанти), Мађари исто на два (католици, протестанти), Словенци на три (католици, протестанти, православци) итд. У том случају било би могуће приредити верске ратове свуда по европским земљама какав је био онај крајем миленијума у Босни и Херцеговини. Овакве теоријске концепције и поделе народа истог језика требало би третирати као неприродне и лажне и стратешки их одбацити. Српска наука је њима још оптерећена.

У поменутој својој књизи Милорад Екмецић се, из концептуалних разлога, није оградио од теорија које су испостављале непринципијелна решења за Србе. Сматрајући да би било природно да су Југословени постали један народ, он је олако прешао преко питања зашто се Срби нису конституисали као и сви други европски народи, на основама истог језика. У *Уводу* своје прве књиге он своје ставове овако излаже: “Основна подлога националних покрета припада ипак само црквама. (...) Историјска последица оваквог стања ствари јесте да се по типологији југословенски национални покрети не могу упоређивати са класичним европским. Што они нису у историји израсли као један народ, треба захвалити само црквама. Религија је остала основна вододелница нације, а то је основно правило”. (1989, I:15). То, другим, речима, значи да је и академик Екмецић прихватио посебан аршин за Србе и то као историјску неминовност а не као једну историјскополитичку пројекцију која је непринципијелна с обзиром на критеријуме који

важе за друге народе. На жалост, у српској историографији овакви ставови нису изузетак, већ скоро општеважеће правило.

г) Стаљинистичка теорија, под називом марксистичка теорија нације, била је доминантна у Комунистичкој партији Југославије између два светска рата, а после Другог светског рата била је то доминантна концепција и у Југославији као држави. Управо на тој концепцији грађене су југословенске нације као што су црногорска и муслиманска. Пао је комунизам, али још није одбачена комунистичка теорија нације и њене творевине.

Теоријска решења, примењена у случају српског народа у југословенском периоду, не би требало прихватити као трајна зато што су она неприродна и непринципијелна. Супротно од тога, треба тежити да и у српском случају решења, у принципу, буду иста као и код других народа. Овај проблем треба решити и теоријски и практично.

Срби као језичко-етничка заједница српског језика

Кад слушам новосадски радио који емитује на мађарском, румунском, словачком или русинском језику; кад слушам француски, немачки, односно енглески радио, кад гледам или слушам телевизијске емисије на страним каналима, ја веома јасно знам и препознајем да то нису емисије на мом српском језику. Али кад слушам радио, или гледам телевизијске програме Београда, Новог Сада, Осјека, Бања Луке, Загреба, Сарајева или Подгорице, имам јасан и утисак и сазнање да слушам и гледам емисије на истом језику који је и мој матерњи и мој национални језик. То сазнање није ново и неочекивано. Обелоданио га је још Доситеј Обрадовић, а са ослонцем на те чињенице и грађена је језичка наука која траје већ скоро два века. Њене поставке: да сви штокавци говоре једним језиком, трајале су све до насилног разбијања Југославије. Осам филолога и књижевника, који су у Бечу 1850. године потписали Књижевни договор, такође су јасно рекли да ова популација која говори једним језиком, чини један народ и да тај народ треба да има једну књижевност.

Ни каснија филологија, све до разбијања Југославије, није доводила у сумњу чињеницу да они који говоре штокавским језиком чине *једну језичку заједницу* у односу на друге језичке заједнице у

јужнословенском окружењу: у односу на чакавски, хрватски кајкавски, словеначки кајкавски, македонски или бугарски језик. То значи да је постојање овог генолошког објекта (тј. штокавског наречја) увек изнова потврђивано.

Али, промена је било у ставу о оном генолошком појму, тј. у одговору на питање о томе чији је то језик. Не само да је негирана чињеница да су сви штокавци Срби, већ је негирана и чињеница да сви штокавци чине један народ. Супротно од тога: деценијама је наметана концепција по којој штокавци чине два народа: Србе и Хрвате. Инсистирало се на томе да се Срби и Хрвати не разликују по језику (као остали народи), већ да се само разликују по вери. А да би се таква концепција уопште могла прихватити, муслимани истог језика су непринципијелно занемаривани, па нису ни помињани: третирани су као Срби и Хрвати, или су сврставани у категорију неопредељени. Апсурно је да је у време Титове атеистичке власти победила концепција дељења народа на основу вероисповести, а не на основу језика: и муслимани су, само на основу верске припадности, признати као народ. У тај непринципијелан посао се умешала и она стаљинистичка концепција нације. Па се тако десило да је званична наука тврдила да једним језиком, као својим сопственим, говоре ни мање ни више него четири народа: Срби, Хрвати, Муслимани и Црногорци. Тиме је негиран принцип који важи за све друге језике: да је језик битно одређење нације. А на крају верског рата на тлу Југославије, ствари су постављене још непринципијелније. Заузет је став да Срби, Хрвати, Муслимани, као посебни народи, треба да имају и своје посебне језике: српски, хрватски и босански. Био је то насртај на интегритет српског језика којим се сви они служе.

Проблем идентитета српске нације може се решавати само на принципијелним основама. Срби не смеју прихватити да за њих важе критерији који не важе и за друге народе. Прихватање таквог става увод је у прихватање и других непринципијелних ставова. Треба се стално враћати на чињеницу да сви штокавци чине једну језичку заједницу. Они могу исповедати различите вере, бити атеисти, живети у различитим државама или окупационим зонама, бити идеолошки, културно и политички подељени. Никако, међутим, не треба губити из вида да исти језик којим говоре и пишу јесте оно што их објективно

повезује са свима који тим језиком говоре, чак кад неки имају друкчија национална опредељења и кад друкчије називају српски језик. Људе који говоре штокавским и чији су преци говорили штокавским, по критеријима који важе за друге народе, требало би схватити као један народ (генолошки појам). А именовање тога народа и његовог језика (генолошки назив) треба решити у складу са принципима који важе и за друге европске народе и језике, а не измишљати неке посебне критерије за Србе.

Објективно и субјективно поимање српског народа и различите категорије Срба

У време НАТО агресије на Југославију 1999, у Београду се нашао француски публициста Данијел Шифер. Он је на Бранковом мосту, пред масом света и пред телевизијским камерама, изјавио да је и он Србин. Тим афективним чином он се солидарисао са Србима. Његов гест се тиче и старог питања: да ли то – бити Србин, односно бити припадник било ког народа – зависи само од осећања и од свесне воље или и од нечег другог. У време истог бомбардовања, медији су јавили о страдању српских беба као о жртвама НАТО-агресије. За те бебе се говорило да су српске, иако се нико није могао позвати ни на њихову свест, ни на осећање, ни на изјаве. Оне су српске биле по пореклу.

Данијел Шифер, Француз јеврејског порекла, који се свесном вољом накнадно национално опредељује као Србин, и бебе којима други одређују националну припадност, две су поларне могућности за тражење одговора на питање: ко су Срби? Разлика у тим случајевима је у томе што се Шифер *субјективно* опредељивао као припадник српског народа, а за бебе се само тврдило да оне то (*објективно*) јесу. Шифер је, објективно, Јеврејин израстао у француској језичкој и културној традицији.

А да се и објективно и субјективно морају имати у виду, кад се говори о националним питањима, може да илуструје још један пример. У једној породици у Топлици, приликом пописа становништва 1991, синови истих родитеља различито су се опредељивали: као Црногорци, као Срби и као Југословени. У њиховом случају могуће је јасно раздвојити шта они објективно, тј. у етничком погледу, јесу, од онога како се субјективно изјашњавају или осећају. Таквих случајева је било много и у Србији

и у самој Црној Гори последњих година 20. века. Унутар истих породица долазило је до деоба на оне који су Срби и на оне који су Црногорци. Код других народа таквих деоба, по правилу, нема. Занемарљиве су разлике између броја оних који су објективно припадници једног народа и оних који су то и субјективно. За другачије стање у српском случају одговорна је филологија, тачније сербокroatистика. Она је помутила критерије о језичком идентификовању нације чиме је омогућено убрзано умножавање нација на српским језичким и етничким темељима. Драстично одступање од начела која важе за сав други свет довело је у нас до стања националне инфлације која је патолошка појава.

На основу претходно изнетих ставова могуће је закључити да су Срби један од словенских народа, као што су Руси, Пољаци, Чеси, Бугари, Словенци итд. Па ипак, Срби се међу словенским народима, изгледа, издвајају по својој старини. Под именом Срби, или сличним именима, они се јављају две хиљаде година пре Христа, односно пре четири хиљаде година. Употреба српског имена за популацију која говори српским језиком не искључује могућност да се и даље употребљавају покрајинска и локална имена за подзаједнице српског народа, како су то чинили Доситеј у *Мезимцу* или Бранко Радичевић у *Колу*. То су имена: Србијанци, Црногорци, Босанци, Херцеговци, Дубровчани, Далматинци, Барањци, Бачвани, Сремци, Банађани. Та имена, по локалном критерију, односно покрајинском, означавају поједине делове српског народа, односно његове подзаједнице, које имају и извесне етничке карактеристике. Треба при томе водити рачуна да ова локална имена, сем етничких Срба, могу да означавају и припаднике других етничких популација: Банађани не морају да буду само Срби, већ и Румуни, Мађари, Немци, Јевреји, итд.

Етнички Србин је појам који има стварну основу и конкретну садржину. Неко може да буде индивидуа која се зове Вук, по породици Стефановић, по братству Карачић, по племену Дробњак, по покрајини Црногорац (или Србијанац или Херцеговац), по националној припадности Србин. Сви степени његовог конкретног постојања су тако обухваћени.

За тако схваћене Србе важно је напоменути да у историјској прошлости имају различита имена. Историчар Јован И. Деретић је нашао да таквих имена има 46. Међу њима су: Сербљи, Срби, Сорابي,

Сарби, Сурби, Сирби, Сарди, Трибали, Раци, Траци (Трачани), Илири итд. Трагови ових имена, која су означавала Србе, налазе се не само на Балкану већ и у разним деловима Европе, Африке и Азије.

1. *Срби њо осећању*. Српско име доживело је највећу афирмацију и средњовековној српској држави. После пропасти ове државе Српска православна црква је била једина организација која је чувала српско име. Временом то име почело је да се односи само на православце српског језика. Црква је настојала да њени верници остану Срби не само објективно него и субјективно. Отуда, по традицији, популација православних верника се идентификује са српством. Сада се Србима осећају: (а) православни верници, односно припадници Српске православне цркве, али и (б) потомци православних верника који су постали атеисти, приступили неким сектама итд. При крају 20. века мало је припадника других традиционалних религија (римокатолика, муслимана) који су Срби објективно а да се и субјективно осећају Србима. Одговорност за такво стање је пре свега на црквама којима они припадају, али и на другим чиниоцима.

2. *Срби њо етничком њореклу, а не и њо осећању*. Оваквих Срба има неколико врста. Једни од њих су Црногорци. Црногорци су се, као популација, све до Другог светског рата по правилу осећали Србима. Тако су се изјашњавали црногорски владари, интелектуалци, поготово писци. Да су Црногорци посебан народ, то је одлучила Коминтерна између два светска рата. Издвајање Црногораца од других Срба озваничио је Милован Ђилас. Исти човек је, пострадавши из политичких разлога, себе јавно опет називао Србином. Ђилас је дакле био Србин, а субјективно је постао Црногорац; најзад је и објективно и субјективно био Србин. Један од истакнутих савремених интелектуалаца црногорског порекла Јован Стриковић, који се такође изјашњава као Србин, сматра да међу Србима данас има око три и по милиона оних који су пореклом из Црне Горе као и он. Тај његов исказ је сасвим вероватан. Ја за своје претке знам да су Дробњаци, да су некад били насељени око Дурмитора у Црној Гори; знам да се неки моји саплеменици данас осећају као Црногорци, али да они у етничком погледу не могу бити нешто друго него што сам ја. Да су Црногорци у етнографском смислу (начин живота и обичаји) имају и нешто специфично, то је знао и јасно приказао наш велики предак

Вук Караџић, такође Дробњак, писац књиге Црна Гора и Црногорци (1837). Али такве или сличне специфичности имају и други делови истог српског народа.

Други међу етничким Србима који се данас не осећају Србима јесу *Срби муслимани*. Истоветни по пореклу и по језику са хришћанима, они имају другу веру, муслиманску и обичаје живота које им та вера налаже. Муслимана на нашем терену није било нити их је могло бити пре 15. века. Они су настали исламизацијом Срба после најезде Турака. Ова популација потиче од предака који су говорили српским језиком, тј. штокавски, којим они и данас говоре. Нема муслимана кајкаваца и чакаваца, што другим речима значи нема исламизираних етничких Хрвата, односно Словенаца, који су се пред турском најездом повлачили на север. Сви муслимани српског језика, штокавци, део су етничке целине са онима који се осећају Србима. Чињеница је, међутим, да се у прошлости највећи број њих изјашњавао као Турци. Још Доситеј је сматрао да за такво изјашњавање нема основе, јер они не потичу од предака који су говорили турским језиком па, према томе, етнички нису Турци; такво мишљење је имао и Вук Караџић. Део њих се, у новије време, изјашњавао различито: као Срби, као Хрвати, као Муслимани. По најновијој варијанти они се изјашњавају као Бошњаци, иако су неки од њих рођени и живе у Рашкој области, дакле у Србији а не у Босни, или чак у Београду. Не треба ипак заборавити да је највећи писац међу муслиманима српског језика, Меша Селимовић, истицао своје српско етничко порекло и припадност муслиманској подзаједници српског народа. Селимовић, при томе, није оправдавао свој посебан случај, већ је потврђивао општеважећи принцип или модел. Тај модел је у историјско-научном смислу сасвим оправдан.

Посебна категорија етничких Срба су Срби римокатолици. Природу ове категорије најлакше је објаснити на примеру Дубровника. Стари Дубровчани, као католици, дистанцирали су се од истојезичне браће Срба из своје околине или свог ширег залеђа, јер су љубоморно чували своју дубровачку посебност, која се везивала за постојање и очување њихове мале а дуговечне државе. Кад су, почетком 19. века изгубили државну самосталност и потпали под власт Наполеона, а потом Аустрије, они су почели да се везују за два народа која су у Дубровчанима видела своје

сународнике: за Србе и за Хрвате. У Хрвате их је терала Аустрија преко цркве и школе, а за Србе их је везивао језик и знање о свом пореклу. Однос и број оних који су се осећали Србима и оних који су се осећали Хрватима, стално се мењао. На самом крају 19. века, судећи по посланицима који су бирани за градску власт, нешто мало више је било оних који су се опредељивали као Срби, а међу њима поготово је било више интелектуалаца. Данас је број Дубровчана који смеју да се изјасне као Срби занемарљив. И на ширим просторима занемарљив је, такође, број Римокатолика који се изјашњавају као Срби. Тако, са становишта садашњости, испада да Срба римокатолика готово и нема. А пошто нема Срба римокатолика, иако има доста оних који говоре истим језиком као православни Срби, онда се Римокатоличкој цркви мора поставити питање: зашто је једном народу, у овом случају Србима, одузела право да могу бити и римокатолици, као што су им били преци, и сачувати национално име. Одузимајући једном народу право које даје свим другима, римокатоличка црква губи свој католички (васељенски) карактер и, истовремено, прихвата на себе грех геноцида над Србима.

Дубровчани који су се, при крају 19. века, изјашњавали као Срби, говорили су као и њихови суседи из залеђа које је било српско, или превасходно српско. У бити је слична ситуација и са другим римокатолицима српског језика, на пример, онима који су називани Шокцима, Буњевцима, Славонцима. Неспорно је да су њихови преци говорили истим језиком као и Срби. То што је већина њих у новије време примила хрватску националну свест, не може да оспори чињеницу о заједничком етничком пореклу са онима који се и данас осећају Србима.

Четврта категорија Срба по етничком пореклу а не и по осећању су *Јуџословени*. Приликом једног од последњих пописа становништва у другој Југославији, 1981, око 1.200.000. становника изјаснили су се као Југословени. Највећи број њих потицао је из република у којима се, према званичном називу, говорило српскохрватским језиком; то значи из Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Хрватске, и то практично само са штокавског говорног подручја. А то, даље, значи да је међу овим Југословенима било највише етничких Срба.

Пету категорију Срба који су то објективно чине они који имају српски матерњи језик, а у нацопналном смислу су неопредељени јер немају никакво национално осећање.

3. Срби по осећању а који нису *српској етничкој њорекла*. Један од највећих српских песника двадесетог века, Оскар Давичо, био је пореклом Јеврејин. Али се он осећао и издавао као Србин. Његов матерњи језик био је језик средине у којој је поникао, дакле, српски. Написао је неке од најлепших песама посвећених Србији и Србима. Као комуниста, умео је да се веома негативно одређује према православљу и Светом Сави. Слично су се понашали према православним светињама и многи етнички Срби атеисти. Као Давичо, српски су се определили (мада без антиправославног набоја) и многи други Јевреји (Винавер, Вучо итд) који имају значајно место у историји српске културе. У српској прошлости било је и других појединаца који етнички нису били Срби, а ни Јевреји, али су се стопили са Србима. Та је појава појединачне асимилације није карактеристична само за Србе. Она је раширена у целом свету. Многи Французи, на пример, данас умеју да кажу за себе да су Французи, али су пореклом Пољаци, Руси, Срби, Литванци итд.

Све што је овде речено о разним категоријама Срба у принципу важи и за друге народе.

При разликовању категорија националног бића Срба треба имати у виду две основне: а) ону која се тиче етничког порекла и б) ону која се тиче националног осећања. Прва од тих категорија је релативно стабилна тј. непроменљива. Друга је нестабилна и променљива. Етничко порекло се може сакрити, заборавити, прећутати, али се не може променити. Национално осећање се изграђује, разграђује и мења. Вођа босанско-херцеговачких муслимана у време разбијања Југославије Алија Изетбеговић по етничком пореклу је Србин; тврди се да се некад и изјашњавао као Србин. Ако то, којим случајем, у његовом примеру није тачно, има довољно других примера из његовог окружења који су карактеристични за такво стање ствари.

Кад се, 1998, појавило *Слово о српском језику*, у којем се, међу осталим, говори о етничким Србима који се данас осећају или изјашњавају као Хрвати, ставу потписника тога документа пребачено је да они Србином сматрају и Павелића. Такав приговор само наизглед

има смисла. У етничком смислу Србин је био и Омер паша Латас, и Смаил-ага Ченгић, и Секула Дрљевић, и Штедимлија. Етнички Срби су и Мило Ђукановић и Јеврем Брковић и Веселин Вукотић, без обзира на њихово политичко понашање и изјашњавање. Србе треба највише да брине то што ће они који изгубе српско национално осећање, односно национални идентитет, по правилу, постати српски непријатељи. Борба за опстанак српског народа неодвојива је од борбе за очување националног идентитета.

ДОКУМЕНТИ ПОКРЕТА ЗА ОБНОВУ СРБИСТИКЕ

ПЛАТФОРМА ПОКРЕТА ЗА ОБНОВУ СРБИСТИКЕ

Покрет за обнову србистике ствара се у овом тренутку ради решавања једног од најзначајнијих српских проблема: конституисања националне филологије.

Дефинисање проблема

Срби, као стари европски народ богате и разгранате културе, имају све основно што и други европски народи. Али у овом тренутку немају нешто што други народи имају: немају конституисану националну филологију.

Англистика, германистика, романистика, хунгарологија, албанистика; затим: русистика, полонистика, боемистика, словакистика, бугаристика – то су имена за националне филологије неких од европских народа. Израз србистика тек се последњих година спомиње као име за српску националну филологију. До тада се српска национална филологија налазила у потпуно недефинисаном статусу у дисциплини која се и код нас и у свету називала сербокroatистика.

Национална филологија подразумева систем знања о националним духовним и културним вредностима, опште ставове о кључним питањима националног језика и књижевности, историје, етнологије, антропологије, утемељен у националној традицији.

Приликом разбијања Југославије показало се да Срби један такав систем знања о себи немају, да се понашају као народ који је духовно дезорганизован, без унутрашње кохезије, у много чему искорењен. Због тога, приликом разбијања Југославије, српска интелигенција није била на нивоу свог задатка. Иза ње није стајао чврст и стабилан систем знања и јасних ставова о националном језику, књижевности и другим вредностима које одређују сваки народ. Српска интелигенција

се, у кризном историјском тренутку, није ни могла друкчије понашати него управо онако како је била припремљена да се понаша: у већини збуњено, незаинтересовано, повучено.

После распада Титове Југославије у српском народу је преовладала свест да је стварање Југославије уопште било трагична грешка. На жалост, српски народ, по степену својих сазнања, далеко је од тога да схвати да иза идеје о Југославији и југословенству, стоји тако нешто као што је сербокroatистика.

Србистика и сербокroatистика

Срби су, крајем 18. и у првој половини 19. века, почели да изграђују своју националну филологију истовремено са другим словенским народима. Највиши домет српска национална филологија достигла је деловањем Вука Стефановића Караџића. Вуково деловање и његови ставови проистекли су из ширих процеса стварања словенске филологије. Српска филологија (србистика) којој је Вук ударио темеље, настала је, отуда, као део општесловенске филологије (славистике). Вукови ставови били су у основи сагласни са ставовима и деловањем најзначајнијих филолога његовог доба, пре свега Добровског, Копитара, Шафарика. Као и други филолози његовог времена, и касније, и Вук је сматрао да се народи међу собом разликују по језику, а не по вери, и да су Срби сви који говоре српским језиком. Таквим својим ставовима и деловањем Вук је, а са њиме и српска филологија, стекао велики углед и код словенских и код несловенских народа.

Ствари су, међутим, почеле да се мењају појавом илирског покрета, а касније и обликовањем идеје југословенства од стране политичара и филолога окупљених око Штросмајера и Ватрослава Јагића. Темељна идеја те оријентације јесте да су Хрвати и Срби један народ са два имена, да говоре једним народним језиком (штокавским, кајкавским и чакавским), и да је њихов језик српскохрватски, али да се Срби и Хрвати разликују по вери. Та идеја почела је преовладавати и међу Србима од краја 19. века; на њеним темељима била је деценијама изграђивана сербокroatистика као заједничка дисциплина Срба и Хрвата. Од како је основан ЈАЗУ (1867), и од када је тада највећи живи српски филолог Ђуро Даничић прихватио место секретара

ЈАЗУ, средиште те дисциплине усталило се у Загребу. Са оснивањем Југославенског лексикографског завода после Другог светског рата, то средиште још више је наглашено.

Српска филологија, прихватањем оваквих стратешких решења, фактички је остала без свог националног центра и нашла се у феудалном односу према хрватској филологији. Самим тиме она је била маргинализована. У време сербокroatистике Срби су имали своје филологе, али нису имали националну филологију.

Сербокroatистика је, дугим постојањем и усмерењем, оставила негативне последице на духовни и стваралачки живот Срба. Језик, који је у првој половини 19. века био само српски, постао је, у време превласти сербокroatистике, српскохрватски, па хрватски и српскохрватски. Дубровачка књижевност, која је за Вука и друге слависте његовог доба, била само српска, постала је српскохрватска, па хрватска и српскохрватска или само хрватска; народна књижевност, која је у исто време била само српска, такође је постала српскохрватска, па хрватска и српскохрватска, или народна, без одредница о припадности... На почетку успостављања сербокroatистике Хрвати су по сваку цену хтели заједништво са Србима; приликом распада Југославије, односно сербокroatистике, чинили су све да се такво заједништво раскине.

Српске националне институције и сербокroatистика

Неповољан развој у систему филолошких знања и ставова био је, у време превласти сербокroatистике, остварен уз учешће српских националних институција. Најзначајније српске институције: САНУ, Матица српска, Српска књижевна задруга, универзитети, али и друге, прихватајући темељне ставове сербокroatистике, само су формално, по имену или функцији, остале центри националне филолошке мисли. У стварности те институције су постале преносници идеја и ставова сербокroatистике, дисциплине која је имала средиште у туђој (и, испоставило се, непријатељској) средини.

Све најважније српске националне институције: САНУ, Матица српска, СКЗ, универзитети, поједини институти за језик, књижевност, историју, етнологију итд., затим многи часописи и

издавачке куће, добили су садашње профиле углавном у време Титове Југославије. Природно је што је вишедеценијски систем те државе био уграђен, програмски и кадровски, у само биће тих институција.

Са разбијањем Југославије, титоистички политички систем се распао, историјска ситуација српског народа се сасвим изменила, али су националне институције, и у новим историјским околностима, наставиле да функционишу практично без измена или уз мале адаптације. Србокroatистика је, као начин мишљења и понашања у српским институцијама, остала као неизмењена основа њиховог бића. Тако је данас основна филолошка оријентација, која влада у главним националним институцијама, остала непримерена бићу српске националне културе, историјском положају српског народа и самим националним интересима.

Србистика и легалне и илегалне структуре

Србокroatистика се, међутим, није увек наметала привлачношћу идеје о потреби неговања заједништва са блиским народима, пре свега са Хрватима. Поготово тако није чињено у другој Југославији. Политичка воља у тој држави спровођена је помоћу две организоване силе: помоћу Савеза комуниста Југославије који је деловао јавно и помоћу структура које нису деловале јавно, али су спроводиле политичку вољу истог политичког центра.

Пред разарање Југославије практично се распао Савез комуниста Југославије. Нема индиција да су се, на сличан начин, распале и оне структуре које нису деловале јавно. Поготово нема индиција да су те снаге престале да делују у истом смеру у којем су такорећи до јуче деловале у главним српским институцијама.

Природно је што Срби, као и други народи, верују својим главним институцијама. Није, међутим, природно што су српске националне институције уопште дошле у ситуацију да буду у служби туђе стратегије. Зато је потребно да се српски народ у пуној мери суочи са истином о својим главним институцијама и њиховим стратешким опредељењима.

Тенденције

У време романтизма и рађања српске и других модерних словенских филологија, владале су две комплементарне тенденције: национализам и космополитизам. Национализам је негован на тежњи да се препознају, издвоје и истакну вредности властите нације, а космополитизам је негован на тежњи да се препознају, издвоје и истакну вредности других нација. Међусобно повезане, те тенденције су искључивале трећу тенденцију, шовинизам, која је водила ка националном затварању и мржњи према другим народима.

Са победом комунистичког покрета у низу европских земаља победила је нова тенденција: интернационализам. Идеја интернационализма је настојала да одбаци националне вредности и специфичности, па је национализам изједначавала са шовинизмом. Та доктрина је преовладала и у Титовој Југославији и она је погодовала пракси сербокроатистике. Уместо идеје космополитизам-национализам, тако је постала доминантна пракса интернационализам-шовинизам; са њом су природно дошле и негативне последице. Последњих година и наше просторе све више осваја идејни покрет новог имена – мондијализам. Уколико под овим именом буду јачале старе идеје интернационализма, онда ће он ићи наруку одржању сербокроатистике као оријентације у српским националним институцијама. Уколико у оквиру ове струје преовладају разумне тенденције космополитизма, он неће бити препрека обнови и реконституисању србистике.

Промене и решења

Значај и последице онога што се последњих година (деценија) збивало на терену сербокроатистике тек у будућности моћи ће се оценити у пуном смислу. Хрвати су, први напустивши име српскохрватског, односно хрватскосрпског језика, у корист назива хрватски језик, тиме срушили и саме основе на којима је почивала сербокроатистика као дисциплина. Стратешки циљ њиховог чина био је у томе да се језик, који су својевремено преузели од Срба, подели на два дела, на хрватски и српски део по линији: западни изговор (ијекавица), загребачка, хрватска варијанта – источни

изговор (екавица), београдска, српска варијанта и да се успостави хрватска језичка стандардизација и српска језичка стандардизација. За остварење тога стратешког чина они су нашли помагаче који су деценијама били припремани у главним српским националним институцијама. У српској средини нашли су се и гласни противници родоначелника модерне српске филологије, Доситеја и Вука.

Позитиван је чин што су српске институције поново вратиле старо име језику, назвавши га српским језиком. Али, прихватањем изнуђеног решења о подели језика по основи источна и западна варијанта, српски и хрватски стандард, оне су показале да нису схватиле дубину промена које то решење нуди. А то решење је хендикеп за обнову србистике јер сужава њен предмет, преполовљује и осакаћује српски језик. Пошто србистика није нека нова дисциплина него је она била утемељена деловањем Вука Караџића и низа његових аутентичних следбеника, а потом угушена, она се може обновити само ако се постави на темеље сопствене традиције.

Покрет за обнову србистике као један од својих главних циљева има: да спречи стварање неке србистике која би проистекла на остатцима распаднуте сербокроатистике, према жељама и пројекцијама туђег филолошког центра. Циљ покрета је – обнова србистике као дисциплине која је већ постојала, која је плодно деловао и чији је први човек, Вук Караџић, био један од првака европске филологије 19. века.

Циљеви Покрета за обнову србистике

Мада је име Вука Караџића остало славно у српском народу и мада му пошту одају и све српске националне институције, ипак су његови кључни ставови о српском језику, књижевности и српском народу остали или непознати или интерпретирани кроз призму сербокроатистике, дакле у изневереном виду, у сврху туђих интереса, а без стварне научне подлоге. Један од главних задатака Покрета за обнову србистике јесте: да прикаже аутентичну мисао и дело главног српског филолога.

Покрет за обнову србистике, такође, као један од својих главних циљева има и обнову славистике, славне дисциплине у којој је Вук Караџић израстао и која је у 20. веку маргинализована. Знања

о темељним ставовима, погледима и делатницима на пољу словенске филологије треба обновити да би се одржао њен ниво и да би се у правом смислу схватила и сама србистика.

Посебно треба обновити знања о страним славистима који су се бавили српским темама, као и о Србима који су се у прошлости бавили српским и словенским темама. На тај начин најбоље ће се показати да србистика која се обнавља има дубоке и здраве корене.

Систем знања која се заснивају на србистици (а не на сербокроатистици) требало би да буде у основи филолошког образовања омладине у школама и на универзитетима. Исти систем би требало да буде и у основи деловања културних институција у мери у којој је то природно, на начин на који постоји као саставни део културе других европских народа.

Могуће сметње и перспективе

Овако предочени циљеви требало би да буду саставни и битни део програмског деловања свих српских националних институција чиме би се постигли циљеви Покрета за обнову србистике. Од српских националних институција, које су изграђене на програмској основи сербокроатистике, треба очекивати преобраћење. Тај процес неће ићи без отпора. Јер, обнова србистике подразумева промену научне парадигме и културно политичке оријентације, а те промене неће тећи без ометања.

Отпори се могу очекивати нарочито од структура, присутних у свим институцијама, које су, тајно организоване, деловале у корист сербокроатистике и свесно или несвесно спроводиле програмску и кадровску политику у корист ненаучних циљева и туђих интереса. Обнова србистике реметиће смисао деловања тих структура, и природно је очекивати да ће се оне опирати.

Витални је интерес целог српског народа, његове интелигенције, посебно стваралачких духова, да се србистика обнови, да Срби отклоне једну велику препреку ка нормалном функционисању народа на свим пољима па и на овом. Што се више људи буде упознало са аутентичним идејама србистике, то ће и перспективе њене обнове бити извесније.

Покрет за обнову србистике може да делује само снагом идеја, научне истине и аргументоване критике. Сви који свесно или несвесно раде у правцу обнове србистике постаће део Покрета. Њихове идеје треба, временом, да прихвате многи појединци и институције. Прави успех Покрета ће бити кад се главне српске институције трансформишу тако да делују у духу србистике, а не у духу сербокroatистике. Самим тиме ће Покрет за обнову србистике постићи своје основне циљеве, изгубити разлог свог постојања и прећи у историју.

Основни ставови Покрета за обнову србистике

Основни ставови Вука Караџића, односно основни ставови Покрета за обнову србистике, садржани су у документу који се зове *Мемоар за одржање и унапређење српског језика, српске књижевности и српске саборности*. Тај документ је саставни део ове *Платформе* и он се објављује у њеном прилогу.

МЕМОАР О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ, СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ И СРПСКОЈ САБОРНОСТИ

Разбијање Југославије означило је истовремено и распад сербокроатистике као дисциплине која је била у њеним темељима. На почетку обнове србистике, дисциплине којој су ударили темеље Вук и Шафарик, потребно је поново дефинисати основне појмове који се тичу српског језика, српске књижевности и српске и словенске саборности.

А. СРПСКИ ЈЕЗИК

1. Одређење језика

Родоначелници славистике Добровски, Копитар и Шафарик сматрали су да сви Словени говоре једним језиком, али да поједини словенски народи говоре различитим наречјима. Српски језик су идентификовали са штокавским наречјем. Са штокавским наречјем су српски језик идентификовали и родоначелници србистике Доситеј и Вук. Вук је српски језик јасно разликовао од блиских наречја чакавског и кајкавског којим говоре Хрвати. Он никако није пристајао на употребу двочланог назива за српски језик (српски или хрватски, српскохрватски). За српске лингвисте, који поштују властиту националну и славистичку традицију, српски језик може да буде оно што је и за родоначелнике србистике и славистике био: штокавско наречје.

2. Одређење популације која говори српским језиком

Људи који говоре једним језиком, и чији су преци говорили тим језиком, чине један народ. Тај принцип важи за све европске народе: Немце, Французе, Русе, Пољаке, Словаке, Шиптаре и друге. Такав став је уграђен и у Књижевни договор групе филолога који је

потписан у Бечу 1850. и који се популарно зове Бечки договор. То је договор о једном језику који чини основ једне књижевности једног народа. Мада тај народ није именован, он је ипак јасно одређен. Тај народ чини популација која говори штокавским језиком. У време потписивања Бечког договора популацију која говори штокавским наречјем чинили су њени делови који су се различито називали: Срби, далеко најбројнији, затим: Илири, Дубровчани, Далматинци, Славонци, Босанци, Буњевци, Шокци, Турци и Хрвати. Од тада до данас делови популације која говори штокавским наречјем мењали су националну свест, па и називе свог језика, али језик битније нису мењали. У језичком и етничком погледу та популација и данас чини једну природну заједницу ма колико политички била подељена.

Популација која говори штокавским језиком постојала је и пре примања хришћанства. После раскола међу хришћанима она се поделила на православце и католике, односно на припаднике разних секти од којих су најбројнији били богумили. Од 15. века добар део те популације се исламизирао. У најновије време, током владавине комунизма, знатан део те популације постао је атеистички.

Различита верска припадност није нека специфичност популације која говори штокавским језиком. У некој мери слична је ситуација и код других европских народа. Али је подела штокавске популације по основи вере на три народа: на Србе (православци), Хрвате (римокатолици) и Муслимане неприродна и наметнута је из политичких разлога. Она је непримерена европским критеријумима и не би је требало прихватити као трајно решење.

Делови штокавске језичке и етничке заједнице, ма како се верски и политички одређивали, немају никакав стварни интерес да буду језички и етнички дубоко подељени а камо ли супротстављени једни другима. Њихов је трајни и најдубљи интерес да бар комуницирају на језику који их повезује и који представља најдубљу основу њиховог етничког бића.

3. Одређивање назива језика и популације која њим говори

Сви народи у нашем окружењу интегрисали су се на основу језика по правилу тако што су прихватили једно име за језик и за народ. Са штокавцима то није било тако. Крајем 18. и у првој половини 19.

века употребљавали су се разни називи за језик којим говори штокавска популација: српски, илирски, словински, далматински, босански, славонски, хрватски. Име српског језика протезало се на најбројнији део популације. Природно би било да се то име протегло и на целу популацију, као што се десило и код других народа, поготово зато што су други називи били локални, турско име употребљавало се потпуно неадекватно, а хрватско име се односило само на незнатан проценат те популације. У процес природне интеграције умешали су се, међутим, политички интереси с тезом да штокавци заједно са чакавцима и кајкавцима чине једну етничку и језичку популацију Хрвато-Срба (Јагићева формулација, 1864) и да та популација има један народни језик: српскохрватски, односно хрватски или српски. После се та неприродна политичка заједница политичким и образовним системима поделила најпре на две заједнице (Срби и Хрвати), па на три (издвојени су из српског корпуса у Титовој Југославији Црногорци) па најзад на четири (признати су као нација нешто касније и Муслимани). Пошто је штокавска језичко-етничка заједница тако подељена на четири дела, јавила се тежња да се од једног језика направе четири: српски, хрватски, бошњачки и црногорски.

Српски филолози у погледу штокавске језичке и етничке заједнице треба да имају став који је имао Вук Караџић: да је та језичко-етничка заједница једна, упркос политичким поделама и разним називима који су важили и који и данас важе и да она треба да има један назив за свој језик.

Аргументи да би требало језик те заједнице називати српским су: Срби се, као народ, помињу код Птоломеја и Плинија већ у првом веку нове ере (а поједини научници доказују њихово постојање и далеко раније). Хрвати се први пут помињу у 9. веку; Црногорци су, као нација, признати 1945. а Муслимани 1967. Хрвати, сем тога имају свој језик (чакавски и кајкавски), а штокавски су преузели од Вука тек у 19. веку. По мерилима која важе за друге европске народе било би природно да се тај језик назива српским.

Српски филолози не могу да очекују да ће се одмах, и на разним странама, српско име за тај језик прихватити. И у прошлости је било научне некоректности у употреби имена тога језика. *Рјечник хрвајској језика* Броза и Ивековића (1901), на пример, прављен је на материјалу само српских писаца (Вука, Даничића, Његоша, Милићевића) па му

је ипак дато непримерено име, хрватско. Али српски филолози могу да очекују да ће у свету бити довољно научника који ће временом све више прихватити њихове аргументе. Најгоре што могу да учине јесте: да и даље иду за антивуковском стратегијом паралелног цепања и назива језика и популације која њим говори.

4. Дијалекти и варијанте српског језика

Вук је, још од *Писменице српског језика* (1814), спознао да међу српским народним говорима има три “наречја” (његов израз за дијалекте): екавско, ијекавско, икавско, тј. источно, јужно, западно. Настојао је отада, уз извесна колебања, да се за књижевни језик узме ијекавско наречје, али није спорио ни могућност ни право да се као књижевни језик употребљавају и друга два наречја (само ако се то чини доследно): један од његових најближих сарадника, Новосађанин Ђуро Даничић, писао је ијекавицом, а Славонац Бранко Радичевић екавицом. Таква пракса се одржава све до данас.

Са становишта теорије раслојавања језика и дијалекти су варијанте раслојеног народног језика, као што и у књижевном језику, или у стандардном језику, мора да има мноштво варијаната: сваки сталеж, свака професија, има своју варијанту језика, свој говорни жанр, па и појединац се од појединца разликује варијантом језика који употребљава.

Научно је неодржива теза да се Вуково “јужно, херцеговачко” наречје прогласи за западну, а поготово за хрватску варијанту, па даље и за хрватски језик. Такво научно неодрживо настојање одвија се на чисту српску штету, свеједно како се оправдавало. Српски лингвисти који то становиште заступају не би требало да имају озбиљнију подршку.

5. Српска писма

Срби су, током своје историје, употребљавали неколико писама: глагољицу, ћирилицу, латиницу, арабицу. По томе што су користили више писама, Срби нису били изузетак међу другим народима. Два од тих писама, глаголица и арабица, нису се одржала. Ћирилица и латиница се данас у пракси готово равноправно употребљавају.

Највећи реформатор српског језика и писма, Вук Караџић, приказао је у *Српском рјечнику* 1818. и српску ћирилицу (коју употребљавају Срби православци) и српску латиницу (коју употребљавају Срби римокатолици). Затим је настојао да та два писма уједначи тако да сваком слову једног писма одговара слово другог писма по узору на немачку готицу и латиницу. Он је, међутим, успео само да реформише српску ћирилицу, али не и српску латиницу. Срби су временом прихватили хрватску латиницу (коју је Гај реформисао на основу чешке латинице). Завршну реформу латинице, као заједничког писма за Србе и Хрвате, учинио је Ђуро Даничић. Од слова које је он предложио у праксу је уведено слово *ђ* место *јј*. Нема никаквог разлога да Срби данас напусте једно од своја два писма. Могу једино да прихвате став да извесно првенство има ћирилица као писмо којим, по традицији, пише већина српске популације.

Б. СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ

1. Одређење српске књижевности

Српска књижевност је, у географском смислу, део светске, европске, балканске књижевности; у етно-језичком смислу она је део словенске, јужнословенске, југословенске књижевности.

Највећи део српске књижевности писан је на српском језику: на старосрпском (старословенском, српкословенском, славеносрпском) или на новосрпском. Писци који су по пореклу били Срби писали су на грчком, латинском, руском, италијанском, немачком, мађарском, француском, енглеском, шпанском, румунском и на другим језицима. Самим тиме они могу да чине део корпуса српске књижевности, али истовремено и других књижевности. На српском језику писали су и писци по пореклу Грци, Бугари, Хрвати, Јевреји и други. И ти писци чине природну везу српске и других књижевности. Отуда, са језичке стране, границе између српске и других књижевности нити јесу нити могу да буду строго омеђене. Везе између српске и других књижевности не би требало да служе расколу, већ повезивању са другим народима, а такве везе треба да буду учвршћиване на научној основи и са племенитим циљевима.

2. Делови српске књижевности

Вук Караџић, Јован Суботић, Стојан Новаковић, Тихомир Остојић, Павле Поповић, Јован Скерлић, практично сви значајни историчари српске књижевности до Другог светског рата, сматрали су да српска књижевност има ова четири саставна дела: 1. народну књижевност, 2. стару (средњеveковну књижевност), 3. средњу књижевност (тј. покрајинске књижевности средњег доба од којих је најзначајнија дубровачка) и 4. нову књижевност. Таква деоба српске књижевности, односно њена периодизација, практикована је све до после Другог светског рата. Природно је што садашњи историчари српске књижевности исту материју периодизирају на други начин, према стилским критеријима, у складу са светским стандардима у овој области. Али таква савремена периодизација не би требало да умањује корпус српске књижевности.

3. Разграничење српске од хрватске и других јужнословенских књижевности

У време делотворности југословенске идеје, а посебно у време формирања прве и друге Југославије, на делу је била идеја илираца, Штросмајера и Јагића, да Срби и Хрвати чине један народ и да им је књижевност заједничка. У том периоду Хрвати су прихватили српски језик за свој књижевни језик, а Срби хрватску латиницу за своје писмо. Отуда су проблеми разграничења српске и хрватске књижевности остали велики и бројни. Они се, међутим, могу решити на основу неколико принципијелних ставова:

а) Треба разликовати српску књижевност од књижевности српског језика. Све што је написано штокавски може се сматрати књижевношћу српског језика.

б) Све што је написано штокавски до појаве илирског покрета, односно до усмерене кроатизације католичке популације српског језика, може се сматрати српском књижевношћу. Тако су српску књижевност, традиционално, сматрали водећи српски филолози, али и најистакнутији слависти све до најновијих времена. Не постоје никакви научни разлози да се српски филолози данас према тој

националној традицији односе другачије. (Ствар је Хрвата и других како ће се према истом проблему односити).

в) Народна поезија, и народна књижевност уопште, створена на српском језику, део је српске књижевности. Та књижевност је настала по правилу пре него што је знатан део штокаваца католичке вероисповести кроатизиран. У српској народној књижевности готово да нема примера подела хришћана на православне и римокатолике. Творевине муслимана на српском језику разликују се донекле по мотивима, тачки гледишта па и по језичком изразу од творевина хришћана, али се оне с правом, као и у прошлости, могу третирати као творевине етничких Срба муслиманске вероисповести.

г) Хрватској књижевности припада оно што је писано на кајавском и чакавском језику. Хрватској књижевности припада и оно што је писано на српском језику, а чији су аутори по осећању Хрвати или су се везивали за хрватску националну традицију. Српски писци који су деловали у хрватској књижевности, или хрватски писци у српској, објективно припадају и једној и другој књижевности у мери њиховог деловања и присуства. Исти принцип треба да важи и за писце припаднике других народа.

В. О СРПСКОЈ САБОРНОСТИ

Саборност је стари српски израз, хришћанске провенијенције, који значи окупљање у заједницу (примарно заједништво у Христу). На таквој саборности радио је Свети Сава, најзначајнији православни духовник свога времена, изданак династије Немањића у којој је било и више римокатолика. На таквој саборности радили су и творци модерне српске нације Доситеј и Вук. Најлепши пример позива на српску саборност дао је у свом *Колу* Бранко Радичевић који је у коло српске слоге позивао: Банађане, Бачване, Сремце, Славонце, Хрвађане, Босанце, Херцеговце, Далматинце, Црногорце, Ере, Србијанце.

Српска саборност данас, ако се има у виду њено практично остварење на основу дубоког духовног значења, означава сложене процесе окупљања Срба и њихове комуникације са другима.

1. У првом реду српска саборност подразумева темељно духовно јединство људи који себе сматрају Србима било у којим државама или деловима света живели.

2. У другом реду српска саборност означава духовно зближавање или бар отворену комуникацију међу људима којима је српски језик матерњи, односно чији су преци говорили српским језиком (без обзира како га звали), па су, дакле, истог корена са Србима а не зову себе Србима већ се зову Буњевци, Црногорци, Далматинци, Бошњаци, Муслимани, Турци, Шокци или Хрвати.

3. У трећем реду то је пријатељство и међусобно духовно богаћење са народима који су Србима етнички блиски, као што су јужнословенски народи (Македонци, Бугари, Хрвати, Словенци), или други словенски народи: Руси, Украјинци, Русини, Белоруси, односно Словаци, Чеси, Пољаци, Лужички Срби.

4. У четвртном реду то је испомагање и сарадња са народима са којима Срби вековима живе измешани, на истим географским подручјима, често у истим државама, изложени међусобним комуникационим процесима, дакле са: Грцима, Румунима, Мађарима, Шиптарима, Турцима.

5. У петом реду је српска интеграција и комуникација са осталим европским народима, са којима су, кроз историју, остварили или остварују много заједничког, а затим и са ваневропским народима.

Идеја српске саборности, на основама србистике, подразумева да је свет у којем живимо полицентричан свет, да један од таквих центара чини српски народ, и да Срби, као и други народи, треба да се духовно (и другачије) интегришу и да успоставе равноправну и корисну сарадњу међу собом и са другима. У духу тих циљева потребно је преобразити постојеће националне институције и оспособити их за остваривање тих задатака.

СЛОВО О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

ПОЛАЗИШТЕ

Словом о српском језику, које је донето након научне расправе а на иницијативу Светског сабора Срба, васпостављају се начела која важе за остале народе и језике у свету.

Српска култура, књижевност и језик су недељиви: обухватају сав српски народ. Верска припадност се не подударе са језичком припадношћу. Српским језиком су говорили и говоре етнички Срби све три вероисповести – православне, римокатоличке и исламске.

Српски језик има два *равнојравна* књижевна изговора према рефлексима прасловенског вокала „јат“ (ѡ) – *екавски* и *ијекавски*. Употреба екавског и ијекавског није и не може бити диференцијална црта према римокатоличкој и муслиманској варијанти српског језика. Ијекавска варијанта српског језика је подједнако српска као и екавска.

Српски књижевни језик има два писма – ћирилицу и латиницу. Ћирилица и латиница нису диференцијална црта између српског књижевног језика и његових регионалних, конфесионалних варијанти.

ИСТОРИЈАТ

Све до друге половине XIX века у славистици је важио општи став да Срби и Хрвати имају посебне језике. Тај став, између осталих, заступали су Добровски, Копитар, Шафарик, Миклошић а најпрецизније га је формулисао Вук Стефановић Караџић. Он је тврдио да је *српски језик ишћокавски*, а да чакавски и кајкавски нису српски. Вук је сматрао да српски језик обухвата читаво штокавско наречје и по језичком критеријуму доказао је да су сви штокавци Срби и да су сви Срби штокавци.

То што и Срби, као и други народи, припадају разним вероисповестима, те има Срба православца, римокатолика и муслимана (или, како је Вук говорио, Србаља грчкога, римскога и турскога закона), не утиче на етничку и језичку слику тога народа.

Привид српског и хрватског заједништва

Преузимањем штокавског наречја, а напуштањем кајавског, вође илирског покрета, који су у почетку писали на свом матерњем (кајавском) језику, тридесетих година XIX века прихватили су за свој књижевни језик штокавско наречје, односно српски књижевни језик у Вуковој редакцији. Они су у почетку тај језик називали илирским, што је синоним за српски језик.

Да је термин илирски блиско повезан са српском територијом, народом и језиком, сведочи и историјско време које претходи такозваном илирском покрету. У XVIII веку су постојале Илирска депутација и Илирска дворска канцеларија као политичке институције резервисане за Србе у Аустрији. Тек од формирања Илирских провинција под Наполеоном илирско име почиње да се користи и за Словенце и Хрвате.

После Вукове смрти наметнут је став да Србима и Хрватима није заједнички само књижевни језик већ да им је заједнички и народни језик. Тако је настало становиште да се заједнички народни језик Срба и Хрвата састоји од три наречја: штокавског, чакавског и кајавског. Ватрослав Јагић, који је ступио на сцену у години Вукове смрти (1864), тврдио је да су Хрвати и Срби, у ствари, један народ са два имена (Хрвато-Срби) и да је природно да њихов заједнички народни и књижевни језик има двочлани назив: хрватски или српски језик.

Наука друге половине XIX и почетка XX века сматрала је да је штокавско наречје српско, а чакавско хрватско, док је кајавско „хрватско“ само по имену (Лескин, Даничић). Ватрослав Јагић је, спроводећи *римокаатолички филолошки програм*, у том „једном народу“ истицао друкчије разлике. Оне по њему нису у језику него у вери: Срби су православни а Хрвати римокатолици. То значи да се у језичко заједништво од самог почетка ишло срачунато – да се дотле раздвојено српско и хрватско прво помеша а да се после подели, али не на основу језика него на основу вере.

Срби су јужнословенски народ православне, римокатоличке и муслиманске вероисповести који говори српским народним језиком. Са етничким границама српскога народа подударају се језичке

границе српског језика (штокавског наречја). Тај се језик називао не само српски него и *словински, славеносрпски, илирски, далмајински, дубровачки, босански, славонски, хрвајски, наш језик* итд.

У XIX веку је постојао незнатан број Хрвата који је, у суседству са Србима и под њиховим утицајем, говорио и српски (штокавски). То није ништа необично: увек има делова једног народа који говоре језиком другог народа. Све до седамдесетих година XIX века било је више Хрвата који су говорили немачки или италијански него оних који су говорили штокавски (српски), па ипак немачки и италијански језик нису названи хрватско-немачким и хрватско-италијанским.

Хрвати се нису задовољили само тиме што су преузели српски књижевни језик, него су, одмах после Вукове смрти, чином без преседана у историји било ког другог језика – српском називу у имену језика додали и хрватско име. Тако је од *српској језика* у Хрватској постао *хрвајски* или *српски језик*, па *српскохрвајски* или *хрвајскосрпски*, да би распадом социјалистичке Југославије Хрвати потпуно из назива избацили одредницу *српски* – и српски језик ијекавског изговора, који су преузели у XIX веку, једноставно преименовали у „*хрвајски књижевни језик*“.

У Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији Србима муслиманске вероисповести признат је статус „народа“, па су и они одмах по разбијању Југославије *српском језику*, који се дотада звао *српскохрвајски*, променили назив у „босански језик“. Тако је *српски језик*, преко прелазних термина *хрвајски* или *српски* и *српскохрвајски* или *хрвајскосрпски*, на крају овог века добио три независна назива: *српски, хрвајски* и *босански језик*.

У два од три назива изгубљена је термилошка веза са српским језиком, па то служи, наводно, као врховни доказ за проглашење тих језика посебним језицима. И Хрвати и босански муслимани настоје да направе што више диференцијалних црта „својих језика“ према српском језику, како би преко њих покушали да докажу како ти „језици“ не само да не потпадају под српски језик већ да нису никад ни проистекли из српског језика. Та њихова настојања, која се не заснивају ни на каквим научним чињеницама, кривотворе слику о карактеру и статусу српског језика.

Издвајања „књижевних језика“ на конфесионалној основи

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, која је била створена 1918. године, сматрано је да српскохрватским језиком говоре само два народа: Срби и Хрвати (по другој концепцији, један двоимени народ: Србо-Хрвати). У новој (Титовој) Југославији заступано је гледиште да српскохрватским језиком говоре три народа: Срби, Хрвати и Црногорци (а од 1967. и четврти „народ“: Муслимани). Верска припадност не може да буде језичка диференцијална црта, а управо је верска припадност искоришћена за разбијање јединственог (вишеконфесионалног) српског народа на вештачке верско-територијалне заједнице.

Теза о томе да народи стичу идентитет по вери а не по језику, која је супротна Вуковој тези, није прихваћена нигде у Европи. Пошто се она наметала више од једног века (а у Титовој Југославији и средствима државе), уродила је плодом: римокатолички део популације која говори штокавским наречјем *кроајизиран* је и државном идејом везан за етничке Хрвате, то јест чакавце, и за кајкавце, а муслимански део популације проглашен је за посебан народ. Тако се десило да се на верској основи популација једног језика подели на три „народа“.

Програм издвајања „књижевних језика“ на конфесионалној основи одражен је и у Дејтонском споразуму (1995), који има четири равноправна текста, од којих је један на енглеском а три на српском језику, с тим што се српским језиком у том документу сматра само *екавска ћириличка варијантиа* док се две ијекавске латиничке *варијантие српској књижевној језика* у њему називају „хрватским“ односно „босанским“ језиком.

СРПСКИ ЈЕЗИК И ЊЕГОВЕ ВАРИЈАНТЕ

Српски језик, са дијалектима који му генетски и структурно припадају, централни је јужнословенски језик, на основу којег је Вук Стефановић Караџић кодификовао (савремени) српски књижевни језик.

У породици словенских језика српски се издваја способношћу регенерације јотовања као прасловенске језичке појаве.

По вокалском систему српски језик је јединствен, али се с обзиром на различите рефлексе прасловенског вокала „јат“ у њему разликују три изговора: ијекавски или јужни, екавски или источни и икавски или западни.

Српски језик има мелодијски или музички акценат, као и прасловенски. Новоштокавски прозодијски систем, на чијој основи је створен српски књижевни језик (све његове изговорне, графичке и конфесионалне варијанте), са два узлазна и два силазна акцента и разликовањем послеракцентске дужине, јединствен је и у словенском и у индоевропском свету.

Српски књижевни језик и данас, као и у Вуково доба, јесте језик свих штокаваца, јер је штокавско наречје својом целином српско и оно обухвата три верско-културне заједнице српског народа. На том језику испеване су српске народне песме, написан Његошев „Горски вијенац“, преведен Стари и Нови завет (Библија) и створена новија уметничка књижевност.

Савремени српски језик употребљавају и Срби римокатоличке и Срби муслиманске вероисповести као свој књижевни језик. Тај језик је био и остао по свом граматичком и гласовном систему један и јединствен српски језик – како га је Вук кодификовао.

Данашњи српски књижевни језик има два књижевна изговора: ијекавски и екавски. Та особина је иманентна црта српског књижевног језика и код самих православних Срба, па нити је била нити може бити диференцијална црта према „хрватској“ (римокатоличкој) и „бошњачкој“ (исламској) варијанти српског књижевног језика.

Ијекавска изговорна варијанта српског књижевног језика у редакцији Вука Караџића *ћрихваћена је средином XIX века у Хрватској*, што су Хрвати искористили да оправдају увођење двочланог назива за српски језик (*ѿакозвани „хрватски или српски језик“*). У новије време, међутим, све више се пропагира *јекавска* изговорна варијанта, која се заснива на чињеници да најближи српски ијекавски говори (говори Лике и Кордуна) имају једнословни *ије-рефлекс* дугог јата (то јест неслоговно *и* и дуго *је* уместо *ије*). Јекавска изговорна варијанта српског књижевног језика разликује се само у изговору речи типа *лијејо*, *млијеко*, *вријеме* – даје се предност једнословном *ије-изговору*, док се у писању не разликује од ијекавске (у оба случаја се пише: лијепо, млијеко, вријеме).

Срби *ћравославне* вероисповести (у Србији, Црној Гори и Републици Српској, као и у Славонији и Српској Крајини и другде у свету), без обзира на то да ли се служе ијекавском или екавском изговорном варијантом, да ли пишу ћирилицом или латиницом, свој књижевни језик зову *српски (књижевни) језик*.

Српски језик се подудара са штокавским наречјем. Као што није било Хрвата и Словенаца штокаваца, тако није никада било ни Срба чакаваца нити кајкаваца. Ни данас нема Срба нештокаваца, а већину Несрба штокаваца чине *йреверени* Срби.

Срби *римокаџоличке* верске припадности служе се ијекавском варијантом српског књижевног језика (ијекавског и јекавског изговора) и углавном латиничким писмом уз неке вештачки настале кованице и низ лексичких и ономастичких позајмица проистеклих из латинског језичког посредништва. *Ијекавском варијанџиом* српског књижевног језика *служе се и еџнички Хрваџи* (чакавци) и житељи историјског Словиња (кајкавци, који се данас такође зову Хрватима), али њима тај језик није матерњи. Евидентан је, према томе, несклад између формалног имена „хрватског књижевног језика“ и стварне етничке припадности. Такозвани хрватски књижевни језик јесте *зајребачка варијанџа срџској књижевној језика*.

И Хрвати имају свој изворни језик који их разликује од других народа (чакавско наречје). Хрвати су, међутим, од XIX века однеговали обимну литературу на српском књижевном језику. Оно што се сада назива „хрватским језичним изразом“, па чак и „хрватским језиком“ може у научном смислу да се прихвати само као једна варијанта српског књижевног језика.

Срби *исламске* верске припадности служе се ијекавском варијантом српског књижевног језика, уз незнатан број речи оријенталног порекла помоћу којих желе да нагласе културну посебност, али своју варијанту књижевног језика (од последње деценије XX века) етнички нетачно називају „босански књижевни језик“. С обзиром на несклад између формалног имена и стварне припадности, такозвани „босански књижевни језик“ јесте *сарајевска варијанџа срџској књижевној језика*.

Исламизирани делови популације која вековима говори српским језиком, нарочито у Рашкој, као и на Косову и Метохији, изградили су као верске заједнице неке особености у свом језичком изражавању а никако посебан језик.

ПИСМО

Српски књижевни језик има два равноправна писма: ћирилицу и латиницу. Срби су културни баштинници старословенске писмености и њених азбука, а старословенска глагољица и ћирилица српска су историјска писма.

На темељима хиљадугодишње српске и словенске ћириличке писмености Вук Стефановић Караџић је створио национално фонетско писмо – српску ћирилицу, која је стожерна вертикала српског духовног, културног и историјског идентитета.

Срби имају и своје друго писмо: Вуковој ћирилици прилагођену српску латиницу. Употреба писма није национална диференцијална црта – па је латиница саставни део српске културе.

СРПСКИ КУЛТУРНИ ПРОСТОР

Српска култура и језик чине српски духовни простор који је јединствен и недељив. Он обухвата – уз манастире, цркве, гробишта, ране штампарије и штампане књиге, картографију, натписе и записе, повеље и привилегије, летописе и друге рукописне књиге – и српски књижевни и говорни језик штокавског наречја, оба изговора. Српској духовној баштини припадају наука и уметност писаца из расејања (дијаспоре).

Све што је до илирског покрета и програмиране кроатизације римокатоличке популације српског језика написано штокавским наречјем припада српској књижевности. Нераздвојни део српске књижевности су славонска, приморска, дубровачка односно далматинска штокавска књижевност.

Књижевност фрањеваца у Босни и Славонији, који су писали српским језиком, природни је део књижевности српског језика. Општи став, по којем се култура, као и народ, одређује према језику а не према вери није својствен само Вуковом времену већ је то становиште кога се и данас придржавају сви европски народи.

Народна поезија и проза створени на српском језику саставни су део српске књижевности. Та књижевност је настала пре него што је знатан део штокаваца римокатоличке вероисповести кроатизиран.

У срџској народној књижевности готово да нема примера поделе хришћана на православне и римокатолике. Творевине муслимана на српском језику разликују се донекле по мотивима, или тачки гледишта, од творевина хришћана, али се оне с правом, као и у прошлости, могу третирати као дела етничких Срба муслиманске вероисповести.

Друге уметности, као и све области науке и културе, настале на етничким просторима српскога језика до програмиране кроатизације Срба католика, морају се сматрати *саставним делом* српске уметности, науке и културе. Уметност и култура коју су стварали Срби католичке вероисповести после програмиране кроатизације, као и уметност и култура које су стварали Срби муслиманске вероисповести, саставни су део и српске културе.

ЗАКЉУЧЦИ НОВОСАДСКОГ НАУЧНОГ СКУПА „СРПСКО ПИТАЊЕ И СРБИСТИКА“

У Новом Саду је 23. и 24. новембра 2007. године одржан међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. Скуп су организовали Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске Крајине у прогонству. Чињеницу да је једна влада подржала Покрет за обнову србистике учесници Скупа позитивно оцењују. Истовремено, учесници Скупа изражавају незадовољство што Влада Републике Србије финансијски и морално подржава постојање сербокроатистике, квазидисциплине која је у XX веку нанела огромне штете српском народу.

СРПСКО ПИТАЊЕ И СРБИСТИКА

Полазећи од става да се у решавању српског питања морају поштовати ставови и норме који важе за све европске народе, учесници Скупа су закључили следеће.

1. У српским земљама институционално се мора обновити србистика као дисциплина која се бави српским темама. Србистика треба да има исти статус као и друге националне филологије.

2. Прихвата се и основно полазиште које је важило у предјугословенском периоду: српски народ је мултиконфесионалан, као што су мултиконфесионални и други народи.

3. У складу с принципом, који важи за европске националне филологије, по коме се народи разликују по језицима које су створили и којим говоре, Срби су објективно (Срби по себи) они који говоре српским језиком као матерњим, и чији су преци говорили тим језиком. Субјективно се као Срби не морају изјашњавати и сви који су по пореклу и језику објективно Срби. И о једном и о другом аспекту мора се водити рачуна при решавању српског питања.

СРПСКИ ЈЕЗИК

1. Југословенски период и дуга превласт идеја сербокroatистике нису променили природу и карактер српског језика. Они су само довели до погрешног третирања и до преименовања тога језика. Учесници Скупа још једном потврђују да је српски језик исти онај језик који се, у другој терминологији, карактерисао као штокавско наречје. Учесници Скупа зато одбацују свако распарчавање и негирање српског језика које се обављало под именима *срџскохрвајски језик*, *хрвајскиосрџски језик*, *хрвајски или срџски језик*, *бошњачки/босански језик*, *црногорски језик*, *буњевачки језик*. Треба поштовати став, прихваћен у свету, да један језик треба да има једно национално име.

2. Учесници Скупа одбацују став – наметнут у периоду југословенства и владавине сербокroatистике а потврђен на Новосадском договору (1954) – да Срби и Хрвати имају један народни језик. У српски народни језик никада није спадало чакавско и кајкавско наречје.

3. На сва три изговора српског народног језика – екавском, ијекавском и икавском – изграђиван је, и у принципу се може изграђивати, српски књижевни језик. Историјски се српски књижевни језик изградио на две његове изговорне варијанте, ијекавској и екавској. Обе ове варијанте темеље се на српском народном језику.

4. Хрвати су у XIX веку напустили свој народни језик и за свој књижевни језик прихватили су ијекавску варијанту српског језика. То није изузетан него чест случај у светским размерама. Многи се народи, на пример, служе енглеским, шпанским, француским. Али тим језицима нису дали своја национална имена. Само су Хрвати наметнули став да је страни језик, српски језик, који су преузели, такође хрватски. Такав став је научно неодржив. Нико не треба да забрањује Хрватима да се служе српским језиком, али се при том не сме заборавити чињеница да је тај језик изворно српски, па мора бити и по имену *срџски*.

5. И језичке стандардизације су изграђиване на основама српског народног и књижевног језика. Најпознатија је она коју је створио Вук Караџић под насловом *Главна љравила за јужно нарјечје*. Крајем XIX века хрватски филолог Иван Броз, кајкавац, направио је, по одлуци

Хрватског сабора, *Хрвајтски ѿравојис* (1891) на корпусу делâ Вука Караџића и Ђура Даничића, уз поштовање Вукових *Главних ѿравила*. Овај правопис је кодификовао само једну од варијанти српског књижевног језика, ијекавску варијанту, и прогласио је хрватским језиком. У једнотомном речнику Ивана Броза и Фрање Ивековића, који је рађен на корпусу делâ Вука Караџића, Ђура Даничића, Његоша и Милана Ђ. Милићевића, српски језик је представљен под неаутентичним називом *Рјечник хрвајтској језика*. Али и поред тога језик у овој књизи, објављеној 1901, је српски (и, наравно, само српски).

На оваквој пракси преименовања српског језика вршене су и касније стандардизације српског језика у Хрватској. Али оне не дају основа да се српски језик преименује у „хрватски језик“. То могу да буду само хрватске стандардизације српског народног и књижевног језика.

СРПСКА ЈЕЗИЧКО-ЕТНИЧКА ЗАЈЕДНИЦА

Слично пракси коју су у периоду сербокроатистике наметнули Хрвати, јавила су се настојања у Босни и Херцеговини и у Црној Гори да се стандардизују „бошњачки језик“, као језик босанских муслимана, али да се стандардизују и „босански језик“ и „црногорски језик“ као државни језици. Тако нешто се не чини нигде у свету. Ова настојања су не само лингвистички неутемељена него и штетна јер воде ка разбијању српске језичко-етничке заједнице.

Природна српска језичкоетничка заједница је опстала и после разбијања Југославије. Она би данас требало да има сличан статус какав имају и друге језичкоетничке заједнице у Европи и свету. Постојање ових језичкоетничких заједница може се илустровати неколиким примерима. Немачка језичкоетничка заједница не поклапа се са немачком државом, као што се ни француска језичкоетничка заједница не поклапа са француском, мађарска са мађарском државом. Тако се ни српска језичкоетничка заједница не поклапа са Србијом. Српска језичкоетничка заједница се протеже свуда где се српски говори.

Са обнављањем србистике мора се обнављати и свест о стварном постојању српске језичкоетничке заједнице. Ова заједница треба да функционише онако како функционишу друге језичкоетничке заједнице у Европи и свету.

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ

Књижевноисторијска наука у предјугословенском периоду утврдила је постојање следећа четири саставна дела у корпусу српске књижевности: народну књижевност, стару књижевност, књижевност средњег периода и нову књижевност.

У југословенском и постјугословенском периоду нарушена је ова целина и неки делови српске књижевности изузети су из њеног корпуса. Обнова србистике подразумева и обнову целине српске књижевности каква је постојала у предјугословенском периоду.

СРПСКО ПИСМО

Српски народ је баштиник старословенске писмености на својим старим писмима, глагољници и ћирилицы, које су прихватили и други словенски народи.

Савремена Вукова (и вуковска) ћирилица је национално писмо српског народа и гарант његовог културног континуитета.

Српској култури припада и све што је на српском језику написано српском латиницом. Српску латиницу, у савременој верзији, за српски књижевни језик је кодификовао Вук Караџић. Ђуро Даничић је заменио латиничке диграме посебним графемама, од којих је у употреби остало *đ* (уместо *dj*).

Неприхватљив је, отуда, став да је садашња латиница којом се служи српски језик хрватско писмо, „гајица“. Људевит Гај је стварно створио једну верзију латинице за хрватски језик (кајкавско наречје). Али, он сам је одбацио ову своју латиницу, и данас је нико више не употребљава.

ОЦЕНА СКУПА И ОБАВЕЗЕ ЊЕГОВИХ ОРГАНИЗАТОРА

Учесници Скупа су високо и повољно оценили његове резултате као и све што је учињено у његовој припреми. Организатори се обавезују да са тим резултатима упознају јавност, али и институције и истакнуте појединце, како би се научне истине Скупа што потпуније провеле у дело.

ИДЕНТИТЕТ СРПСКИХ ПИСАМА

На почетку рађања славистике, у тексту *Па̀т̀рио̀ѝске фанѿазије једно̀ї Словена* (1810), у којем је приказао све словнске народе, Јернеј Копиар је навео да Срби римског обреда пишу глагољицом и латиницом, а Срби грчког обреда ћирилицом.

*

Српска ћирилица из *Ср̀п̀ско̀ї рјечника* 1818. (*Alphabeti serborum*):
а б в г д ђ е ж з и ј к л љ м н њ о п р с т ћ у ф х ц ч ц ш

Српска латиница из *Ср̀п̀ско̀ї рјечника* рјечника 1818. (*Alphabeti sereborum*):
a b v g d dj, gj e x z i j k l lj m n nj o p r s t ch u c cs – sc f h

„Илирска“ латиница из Вуковог *Прво̀ї ср̀п̀ско̀ї буквара* (1827). (*Alphabeti serbici*):
a b v g d dj e ž z i j k l lj m n nj o p r s t ć u f h c (Alphabeti serborum) č dž š

*

Гајева хрватска латиница из његове књиге *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja*, 1830):
a b v g d đ e ž z i j k l ĺ m n ñ o p r s t u f h c ċ ģ š

Карактеристична слова ове Гајеве абецеде су: đ (đ), ž (ž), ĺ (lj), ñ (nj), ċ (č), ģ (dž) i š (š). Слово за глас ć (ċ) Гај је изоставио јер га кајкавци не изговарају.

*

Јован Илић: *Ср̀п̀ска иисменица*. Књигу издала епархија бачка, Нови Сад (1860)

Азбука Срба исѝочне вере:

а е и о у р м б п в г з ж к ц ч ц х с ш ј д т н л ђ ђ њ љ

Азбука Срба за̀падне вере:

а е и о у р м б п в г з ж к с ч д ж h s š j d t n l dj ć nj lj

Садашња писма словенских народа

ЃИРИЛИЦА					
руска	украјинска	белоруска	бугарска	македонска	српска
А	А	А	А	А	А
Б	Б	Б	Б	Б	Б
В	В	В	В	В	В
Г	Г	Г	Г	Г	Г
Д	Д	Г	Д	Д	Д
Е	Е	Д	Е	Ѓ	Ђ
Ё	Є	ДЖ	Ж	Е	Е
Ж	Ж	ДЗ	З	Ж	Ж
З	З	Е	И	З	З
И	І	Ё	Й	С	И
Й	Ї	Ж	К	И	Ј
К	И	З	Л	Ј	К
Л	Й	И	М	К	Л
М	К	І	Н	Л	Љ
Н	Л	Й	О	Љ	М
О	М	К	П	М	Н
П	Н	Л	Р	Н	Њ
Р	О	М	С	Њ	О
С	П	Н	Т	О	П
Т	Р	О	У	П	Р
У	С	П	Ф	Р	С
Ф	Т	Р	Х	С	Т
Х	У	С	Ц	Т	Ђ
Ц	Ф	Т	Ч	Ѓ	У
Ч	Х	У	Ш	У	Ф
Ш	Ц	Ў	Щ	Ф	Х
Щ	Ч	Ф	Ъ	Х	Ц
Ъ	Ш	Х	Ь	Ц	Ч
Ы	Щ	Ц	Ю	Ч	Ц
Ь	Ъ	Ш	Я	Ѓ	Ш
Э	Ю	Щ		Ш	
Ю	Я	Ъ			
Я		Ь			
		Э			
		Ю			
		Я			

LATINICA				
jugoslovenskih naroda	češka	slovačka	poljska	lužičko-srpska
A	A	A	A	A
B	Á	Á	Ą	B
C	B	Ä	B	C
Č	C	B	C	Ć
Ć	Č	C	Ć	Č
D	D	Č	D	D
Đ	Đ	D	E	DŽ
DŽ	E	Đ	Ę	E
E	É	E	F	Ě
F	Ě	É	G	F
G	F	F	H	G
H	G	G	I	H
I	H	H	J	CH
J	I	I	K	I
K	Í	J	L	J
L	J	K	Ł	K
LJ	K	L	M	L
M	L	Ľ	N	Ł
N	M	L	Ń	M
NJ	N	M	Ó	N
O	Ń	N	Ó	Ń
P	O	Ń	P	O
R	Ó	O	R	Ó
S	P	Ó	S	P
Š	R	Ô	Ś	R
T	Ř	P	T	Ř
U	S	R	U	S
V	Š	Ř	W	Š
Z	T	S	Y	T
Ž	Ť	Š	Z	U
	U	T	Ż	W
	Ú	U	Ž	Y
	Ů	Ú		Z
	V	V		Ž
	Y	Y		
	Ý	Ý		
	Z	Z		
	Ž	Ž		

IZDAVAČKI PROJEKT "SRBISTIKA"

Rečnici srpskog jezika

Gramatike srpskoga jezika

Pravopisi srpskoga jezika

Istorije srpske književnosti

Antologija srpske poezije

Издавачки пројект под насловом *Србистика* прављен је са циљем да се потврди идентитет и интегритет српског језика и српске књижевности. Пројект предвиђа да се у пет серија објаве: а) сви значајнији речници српског језика, б) све значајније граматике српског језика и в) сви значајнији правописни приручници и текстови о правописним проблемима. Затим, г) да се објаве све значајније историје српске књижевности до Другог светског рата, и д) антологијски избори књижевних текстова (у овом случају поезије) који би српску књижевност представили као целину.

Снаге које су спречиле институционализацију србистике у Србији, онемогућиле су да се издају ове серије. Успео сам да објавим само предговоре књигама из серије *Историје српске књижевности* и из серије *Антологија српске поезије*. Ови предговори су штампани у књизи *Систем српске књижевности* (1996, 2000).

Две издавачке куће у Београду, БИГЗ и Српска књижевна задруга, прихватиле су 2004. да издају *Антологију српске поезије* у осам књига. Издале су само књиге *Стара поезија* и *Средње доба*. После тога је БИГЗ продат Школској књизи из Загреба. Више ниједна књига није објављена.

Seriја a)

REČNICI SRPSKOGA JEZIKA

Jakov Mikalja (Jacobi Mikalia): *Blago jezika slovinskoga ili slovník (Dictionarium illyricum)*. Loreto 1649.

Delabela (Della Bella): *Dizionario-italiano-latino-ilirico*. Venecija 1728.
(Теодор Аврамовић): *Немецкiй и сербскiй словарь*. Беч 1790, друго издање 1791.

Joso Voltiđi (Voltiggi). *Ricoslovník iliricskoga, italianskoga i nimacskoga jezika*. Већ 1802.

Joakim Stuli (Stulli): *Lexicon latino-italiano-illyricum*, I, II, III. Dubrovnik 1801, 1806, 1810.

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник*. Беч 1818.

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник*. Беч 1852.

Ђуро Даничић, *Рјечник старина српских*, I, II, III. 1863-1864.

Франц Миклошич: *Краткий словарь шести славянских языковъ*. Петроград 1885.

Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb 1901.

Seriја b)

GRAMATIKE SRPSKOGA JEZIKA

Knjiga prva

Bartul Kašić (Bartholomaeo Cassio). *Institutionum linguae illyrico*. 1604.

Francesco Maria Appendini. *Gramatica della lingua illirica*. Dubrovnik 1808.

Knjiga druga

Matija Antun Reljković. *Nova slavonska i nimacska gramatika*. Zagreb 1867. (treće izdanje Beč 1889).

Knjiga treća

Вук Стефановић Караџић. Писменица српскога језика. Беч 1814.

Vuk Stephanovitsch. *Kleine Serbische Grammatik*, verdeutscht und mit einer Vorrede von Jakob Grimm. (1824)

Knjiga четврта

Павле Соларић, *Вход к љисменици и језикознанију*. ЛМС, 1831/24-27.

Јован Суботић. Српска граматика. 1847. (необјављен

рукопис), Милован Видаковић. Граматика Српска. Пешта 1838.

Knjiga peta

Ђуро Даничић. Мала српска граматика. Беч 1850. и друга издања.

Ђуро Даничић. Облици српскога језика. Београд 1863. и друга издања.

Pero Budmani (Pietro Budmani). *Gramatica della lingua serbo-croata (ilirica)*. Beč 1867.

Knjiga šesta

Ђуро Даничић. Српска синтакса. Београд 1858.

Knjiga sedma

Стојан Новаковић. Српска граматика. Београд 1894.

Knjiga osma

Томо Марећ. *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb 1899.

Seriја c)

PRAVOPISI SRPSKOG JEZIKA

Knjiga prva

Spisi Save Mrkalja, Vuka St. Karadžića, Jovana Subotića, Đure Daničića, Stojana Novakovića i drugih autora 19. veka o pravopisu.

Ivan Broz. *Hrvatski pravopis*. Zagreb 1992.

Knjiga treća

Dr Dragutin Boranić. *Pravopis hrvatskog ili srpskog književnog jezika*. Zagreb 1923.

Knjiga četvrta

Aleksandar Belić. *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd 1923.

Seriја d)

ISTORIJE SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

P. J. Šafarik: *Istorija srpske književnosti*. (1833)

P. J. Šafarik: *Istorija ilirske književnosti*. (1833)

A. N. Pipin: *Pregled istorije srpske književnosti*. (1865)

Stojan Novaković: *Istorija srpske književnosti*. (1867)

Vatroslav Jagić: *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*. (1867)

Ivan Stojanović: *Dubrovačka književnost*. (1900)

Jovan Grčić: *Istorija srpske književnosti*. (1903, 1906)

Tihomir Ostojić: *Istorija srpske književnosti*. (1910, 1923)

Andra Gavrilović: *Istorija srpske i hrvatske književnosti*. (1910-1913, 1927)

Pavle Popović: *Pregled istorije srpske književnosti*. (1909)

Jovan Skerlić: *Istorija nove srpske književnosti*. (1914)

Miloš Savković: *Istorija jugoslovenske književnosti*. (1939)

Serija e)

ANTOLOGIJA OSAM VEKOVA SRPSKE POEZIJE U
OSAM KNJIGA

Knjiga prva

Stara poezija

Knjiga druga

Narodna lirska poezija

Knjiga treća

Narodna epska poezija

Knjiga četvrta

Poezija srednjeg doba

Knjiga peta

Romantizam

Knjiga šesta

Moderna

Knjiga sedma

Doba modernizma

Knjiga osma

Doba postmodernizma

ИНСТИТУЦИЈЕ

ИНСТИТУЦИЈЕ - НАЈСЛАБИЈЕ ТАЧКЕ СРПСКОГ НАРОДА

Ако хоћемо да сагледамо садашњу српску ситуацију и нађемо изгоријски излаз за српски народ, треба да видимо у каквом су стању његове националне институције.

Те институције су: војска, полиција, црква, просвета, наука, култура, економија. Наравно и политичке партије и друге установе. Срби нису увек кроз историју имали све те институције, а опстајали су као народ помоћу једне или две. Данас они имају све основне институције као и други народи. Специфичност српске ситуације, међутим, у томе је што су све садашње српске националне институције добиле свој лик и карактер у Југославији, а посебно у другој, Титовој Југославији. Због тога оне су данас, по мом виђењу, слаба тачка српског народа.

У каквом је стању, пре почетка овог рата, била једна од најзначајнијих националних институција, војска, први пут смо сазнали из објављеног материјала о акцији генерала Шпегеља. Кад је почео рат, Југословенска народна армија показала се као рањива и није опстала у свом дотадашњем институционалном оквиру. Срећом, у војсци је било пуно вредних појединаца, који су за релативно кратко време, у два српским земљама, у Републици Српској и у Републици Српској Крајини, успели да створе снажну војну организацију. Савезна Република Југославија свакако и својој војсци има да захвали што су њене границе остале неповређене.

Основно сазнање о нашој полицији имамо од случаја Ранковић. Тада је још могао да схвати, ко је хтео, да је ова добро организована и ефикасна служба, у ствари, служила Титу, и одбрани тоталитарног система којем је он био на челу. Специфичност југословенског тоталитарног система била је у томе што је био и антисрпски оријентисан.

И Српска православна црква, национална институција са највише континуитета, била је у другој Југославији доведена у

незавидан положај. Знаци њеног оживљавања и мобилност њених људи весници су њене ревитализације. Али се и та институција данас налази пред великим проблемом: како да одреди свој став према људима који се осећају као Срби, а јесу или нису чланови Српске православне цркве. Од односа према том питању, заправо од тога како ће она ускладити верски и национални интерес, зависиће умногоне и њено место у српском народу, али и даља судбина српског народа.

Најмање знакова има да су се неопходне промене дотакле инсгитуција у науци и просвети. Моја сазнања о тим инсгитуцијама у складу су са оним већ изнетим: и наше школство и универзитети, и јединствене националне усанове као што су Матица српска, САНУ, СКЗ и друге, биле су сгављене у функцију система који је педесетак година владао на нашим просторима. Као што ни у војсци и полицији није све било лоше, тако није било све лоше ни у тим инсгитуцијама. Неодржива би, међугим, била оцена да су те инсгитуције осгале недодирљиве у доскорашњем систему или, како је један високи полигачар рекао за Матицу српску да је у деценијама после Другог светског рата била “без флеке”. Оцене о исправности, и ове и других инсгигуција сличног карактера, изречене напамет, могу да буду контрапродуктивне.

Господо, до Другог светског рата постојала је у Будимпешти једна велика српска установа која се звала Текелијанум. Она се по карактеру и значају може поредити са Хиландаром - чувала је споменике српске културе и неговала српски национални дух. Из Текелијанума је 1945. у Матицу српску пренесена библиотека Текелијанума са преко 10.000 махом старих и ретких књига. О изузетној вредности те библиотеке Младен Лесковац је написао веома леп чланак. Али кад је он одлазио са места управника Библиотеке Матице српске на место професора новосадског Филозофског факултета, у извештају о свом раду није ни споменуо Текелијину библиотеку. У то време она је већ била расгурена. Рад на реконструкцији те библиотеке ни до данас није завршен. Овакве «флекe» су толико велике да не смемо ни данас да их видимо.

Библиотека Матице српске, драгоцена због старих и ретких књига, објавила је 1986. (Рад МС 23) податке о ревизији раритета који су показали да је од око 11.000 раритета недостајало више од 1000, али је пронађено 7.056 раритета ван евиденције за које се није знало

ни да постоје. Шта се може очекивати од других институција, ако се у најстаријој неговао овакав однос према националном благу?

Испред зграде Матаце српске стоје већ скоро двадесет година бисге Јована Хаџића, Саве Текелије, Теодора Павловића, Платона Аганацковића, Тихомира Осгојића и Васе Стајића. Ти истакнути људи наше прошлости важни су и зато што су изрицали ставове који су од стратешког интереса за Србе. Међу осталим, јасно су арикулисали српско сгановиште у питањима која су била спорна са Хрватима: однос према дубровачкој књижевности, према Србима римокатолицима и однос према словенству, илирству и према илирском покрету. Бавио сам се и сам последњих година там питањима и приметио сам: у Матичиним публикацијама и едисијама доминирају ставови посве супротни од оних које су имале поменуте личности. Штавише: у спорним питањима Срба и Хрвата заузимају се ставови који су карактеристични за хрватску сграну. Позната едисија *Српска књижевност у сџо књија*, која је имала за циљ да представи корпус српске литературе у целини, нема упоришта у српској филологији и у ставовима оних ликова испред Матачине зграде. За њу се упоригте може наћи у хрватској филологији која је српску литературу потпуно лшпила дубровачке књижевности, а српске народне песме прогласила српскохрватским. Српска институција радила је хрватски посао. Али, зар српски борци и хероји нису стајали иза авнојевских граница, а српска народна скупштина, полиција, исгориографија, штампа и ко све још не, иза егаичког чишћења Срба са Косова? Данас на велику медијску промоцију наилази едисија *Историја српског народа* у десет књига. Бар њен књижевни део у пуној мери кореспондира са едисијом *Српска књижевност у сџо књија* и другима после ње. Своје ставове хрватска филологија је изградила још у прошлом веку, али су их српске институције прихватале тек у Титовој Југославији. То се могло десити зато шго су српски ауторитети из прошлости били маргинализовани или одбачени. Право грађанства имала су мишљења која су одговарала систему или наметнутој парадигми.

Последњи рат је на драстачан начин потврдио да неке суседне и друге земље још увек имају старе сгратешке интересе да разбију српски народ. Природно је претпосавити да нама непријатељски расположене силе настоје да под своју контролу ставе све што могу. А

ако је то теоријски вероватно, зашто не би било и практично могуће? Наша изразито неповољна ситуација намеће потребу да се те контроле ослободимо.

Господо, да би Срби дошли у ситуацију која је за њих повољнија, они морају да преобразе не само једну или две институције, већ да промене целу парадигму у коју су упали, да преобразе цео систем својих националних инстатуција. Али од тога какве су прве институције непосредно зависи стање у нашој науци и просвети. Потребно је деблокирати стање у којем су те институције или појединци заштићени од критичке оцене и отворити их за преображај. Тај преображај треба да доведе наше инстатуције у положај у којем су националне инстатуције код других цивилизованих народа - ништа друго него да остварују сопствене националне интересе.

Основни национални и политички проблеми које данас имамо зачети су у филолошкој сфери пре више од века и по. И после свих ратова и дипломатских акција они се могу разрешити тамо где су и настали, дакле, у филолошкој сфери. Српска филологија данас није на завидном нивоу и није припремљена за тај задатак. Разлоге томе треба тражити у сфери политике која је до јуче била вођена. У садашњој српској држави, односно у заједници српских држава која настаје, требало би да се курс према српској филологији битно промени: дакле да се српска филологија развије по мери националних потреба и могућности, а не у функцији туђих сгратешких интереса. Српско уједињење не може се остварити на основама хрватског филолошког програма.

Главни проблем који српска филологија мора да разреши на бази српских националних интереса јесте досадашње заједништво са Хрватама. Срби су кроз историју имали много заједничког и са Бугарима, али данас се сасвим конкретно зна, на обема сгрананама, који су стари писци бугарски, који српски а који и у којим све делима заједнички. Нема разлога да тако не буде и са другим народима из доскорашње Југославије.

По мом виђењу, српској филологији предстоји да: одбаци политичке и друге наносе наметнуте после Другог светског рата, да се врати конкретним личностима и делима прошлости, да успостави пуни контануитет са својим духовним наслеђем и са српском

филологијом до Другог светског рата. А то пракчачно значи: а) да се критички односи према потезима начињеним у низу едисија насталим у духу титовске парадигме, б) да се посебно критички односи према истребама српске књижевности и истребама српског народа начињеним у том духу и в) да се критички односи и према насхавним плановима састављаним у исто време.

Пут ка томе води преко дијалога. Не бисмо ни дошли у ову ситуацију да је после Другог светског рата дијалог био могућ. Данас је ситуација знатно повољнија, али је далеко од добре.

Да закључим: тражећи излаз за српски народ из ове истребијски тешке ситуације, ја сам фиксирао неке наше слабе тачке. Те слабе тачке су по мени: пре свега - српске националне институције. Међу њима су најугроженије оне које се баве филологијом: Матица српска, Српска књижевна задруга, САНУ, катедре за књижевност и језик на универзитетима, дакле, институције које су издавале књиге и часописе или образовале према наставним плановима у духу титовске парадигме. Много шта је у раду тих институција било вредно и остаће трајно, али има и досга онога што је са научног, националног и васпитног сгановишта супротно перспективама које треба да отвори нова парадигма која се управо ствара.

НА КОНГРЕС СА ВУКОМ ИЛИ БЕЛИЋЕМ

Поводом 16. Светског конгреса слависта у Београду

У Београду ће се 20-27. августа одржати 16. Светски конгрес слависта. О томе су, у ауторским текстовима, јавност обавестили др Бошко Сувајџић, председник Међународног комитета слависта (Политика, 12. фебруар 2018) и др Рајна Драгићевић, председник Савеза славистичких друштава Србије (Политика, 19. фебруар 2018). Тада ће, по информацијама ових професора београдског Филолошког факултета, Београд бити „средиште светске славистике, место сабрања слависта из целог света“. Оба аутора су приказала и историјат ове славистичке манифестације и указала на важну улогу коју је у томе имао Александар Белић, „највећи српски лингвиста“. Сазнали смо и да ће специјалне теме Конгреса бити: „Двеста година Српског рјечника (1818) Вука Стефановића Карацића; Александар Белић у историји славистике; 1918. година и развој словенских језика и књижевности и њиховог проучавања“. Увођење ових тема указује да ће се Конгрес бавити и проблемима посебно битним за српску националну филологију, србистику, а самим тим и за славистику.

Није свеједно у каквом стању и са каквим опредељењима српска филологија излази на овај Конгрес слависта после дугог одсуствовања србистике из система славистике и европских филолошких наука. Познато је да је у 20. веку у тим системима српска филологија била истиснула сербокроатистиком и југославистиком. С разлогом, треба очекивати да се овом приликом, и баш у Београду, потврди повратак србистике у славистику, да србистика добије своје место међу филолошким дисциплинама европских народа, и да се она афирмише у светским размерама, од Аустралије и Јапана до Америке. Поставља се само питање да ли је српска наука за то спремна с обзиром да процес институционализације србистике у Србији није окончан.

Славистика је научна дисциплина о Словенима и словенским народима. Словенски народи: Руси, Украјинци, Белоруси, Пољаци, Чеси, Словаци, Бугари, Русини, сви имају своје националне

филологије. Национални језици ових народа су: руски, украјински, белоруски, пољски, чешки, словачки, бугарски, русински. У оквиру славистике развиле су се и њене посебне филолошке дисциплине које се зову русистика, украјинистика, белорусистика, полонистика, бохе-мистика, словакистика, бугаристика, русинистика. Срби би се и сада у овај систем националних филологија лако уклопили да нису имали југословенски период и да он није произвео неред на филолошком и политичком плану и причинио велику штету српској науци о језику и књижевности. Најодговорнији међу српским филолозима који су допустили да се створи такво стање је баш Александар Белић (1876-1960), научник великог формата и угледа. Он није учинио оно што се од таквог научника могло очекивати: није наставио традицију Вука Караџића, иза чијег се имена заклањао, а стварно следио ставове Ватрослава Јагића о српскохрватском језику који су били пласирани за орочену употребу. Вук Караџић био је један од најважнијих слависта у првој половини 19. века и утемељитељ србистике. Српска филологија до Првог светског рата, која је следила Вука, имала је јасне ставове и о српском народу и о српском језику. Белић није био једини, али је био најглавнији, у свим преломним моментима када је српска филологија прихватала разна решења о преименовању српског језика. Био је и главни научни ауторитет на Новосадском договору о језику (1954) који је одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине на којем су „научно“, а по политичкој пројекцији, инсталиране две варијанте једног језика: источна и западна, српска и хрватска. Српски језик (како се од 1945. до 1954. званично звао у Србији и Црној Гори) на том Договору добио је ново име: српскохрватски/хрватскосрпски. Била је то прва степеница на путу за проглашење вуковског српског језика за хрватски језик.

Није ни необично ни неочекивано што су наследници Александра Белића у Србији заузели филолошке катедре на универзитетима и друге националне институције. А белићевско наслеђе је такво да Срби тешко могу да се врате у стање које је нормално и да развијају нормалну филолошку дисциплину – србистику. Бадава се труде да „негују“ и „чувају“ српски језик, кад САНУ и даље издаје *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, са 19 до сада објављених томова (1959-2017). Овај Академијин Речник, који је

до 1953. припреман као речник српског језика, управо је Белић преименовао давши језику име српскохрватски. Не може се славити 200 година од појаве Вуковог *Српског рјечника*, а не указати на падове српске националне филологије и на лажно заклињање у вуковску традицију.

Срећом, нису сви српски филолози у постјугословенском периоду следили курс Белићевих настављача. Већ више од двадесет година опстојава Покрет за обнову србистике, са респектабилним учинцима, са значајним бројем присталица. Главна идеја овог Покрета јесте: да Срби треба да се врате својој филолошкој традицији из предјугословенског периода и да, следећи достигнућа савремене науке у свету, изграђују стабилну зграду српске националне филологије – србистике. Била би прилика да се та оријентација афирмише на 16. Светском конгресу слависта.

Напомене и коментари о текстовима у овој књизи

ДИЈАЛЕКТОЛОШКЕ КАРТЕ. - Текст је објављен у другом броју часописа Србистика/Serbica (1998) а прештампан у књизи *Српски филолошки њројрам* (2000). Настао је из потребе да студентима објасним језичку ситуацију која је настала после разбијања Југославије и одбацивања става о постојању српскохрватског језика.

РАЗЛИКОВАЊЕ СРПСКОГ И ХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА.- Текст је најпре објављен као предговор књизи Лаза М. Костића *Крађа српског језика* (1999). Прештампан је у књизи *Српски филолошки њројрам* (2000), а затим више мојих књига. – Приликом разбијања Југославије на много начина је констатовано да српскохрватски језик више не постоји. Студенти су ми тада постављали питања: каква је разлика између српског и хрватског језика? Разлике између српског и хрватског језика објашњавао сам на примерима које сам приказао у овде донетом тексту.

ШТА СЕ ДЕСИЛО НА ДРУГОМ КОНГРЕСУ СРПСКИХ ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА. - Текст је најпре објављен у часопсу Нова Зора (2008/17), а затим књизи *Обнова српског националног њројрама* (2010). Већ на овом Конгресу дошло је до разлика у ставовима српских филолога. Једни су следили пут сербокроатистике и други су сматрали да се треба вратити српској филолошкој традицији.

СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ И ВЕРСКО ПИТАЊЕ. - Објављен најпре у часопису Хришћанска мисао (4-6/1994) а затим у мојој књизи *Српски национални њројрам и српска књижевност* (1995). То је била прва у низу мојих књига посвећених обнови србистике.- Текст је овде скраћен.

ДВЕ ИДЕЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСТВА: СРПСКА И ХРВАТСКА. -Текст је саопштен најпре на 15. Конгресу славистичких друштава Југославије у Нишу (13-15 октобра 2001). Објављен је у зборнику радова са тог скупа *Књижевност и историја* (2003) и у часопису Крајина (Бања Лука, 3/2002). Истовремено је објављен и у часопису Рашка (38-39/2002-2003.). Налази се и на почетку моје књиге *Идеје*

јуословенства и српска мисао (2007).

ДВЕ ОПЦИЈЕ ЗА СРПСКИ НАРОД. -Текст је настао на подстицај анекете *Сачувајмо српски језик* вођене крајем 2017. у листу Политика. Мој текст *Српски језик – целина или ѧарче*, иако писан за ову анкету, Политика није објавила. Објављен је у часопису Политичка ревија (2/2017). Исти часопис је у броју 3/2017. објавио и текст *Две опције за српски народ*. Текст је, затим објављен и у часопису *Mons Aureus*, (Смедерево, 56/2018).

О НАСТАНКУ СЛАВИСТИКЕ. - Поглавље из књиге Биљана Живковић, *О српском ѧишању. Разговори са Пејтром Милосављевићем* (2012). - О славистици сам писао сам више пута, посебно у у књизи *Блок за српску идеју* (2012).

ИЗБОР НАРЕЧЈА ЗА СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК. - Одломак је из Вукове књиге *Писма Платйону Аѧанацковићу* из 1845. године. Текст је преузет из књиге Петар Милосављевић: *Срби и ѧихов језик* (1997, 2002). - Вук Караѧић је још у својој првој ѧизи, *Писменица српској језика* (1814) идентификовао основна наречја овог језика, али се касније и колебао да ли за књижевни језик да узме екавско или ијекавско наречје. Текст који се овде доноси сведочи о разлозима за ѧегово крајње опредељење. То се десило пре настанка Бечког договора. Одломак који доносим показује и да су у ѧему садржане исте тезе које чине садржину ставова бечког Књижевног договора.

КЊИЖЕВНИ ДОГОВОР У БЕЧУ. – Прештампан је из књиге Патар Милосављевић: *Срби и ѧихов језик* (1997, 2002). Текст се доноси латиницом како је првобитно био објављен у Гајевим Народним новима (1850). - У *Найоменам и коменшарима* уз овај текст наводи се и да је Јагић пренео сведочење Миклошића да Вук Караѧић никада није прихватио да се језик именује као српскохрватски, тј да има двонационално име. Све што је у тексту *Главна ѧравила* речено тиче се ијекавског или јужног наречја српског (а не српскохрватског) књижевног језика.

ВУКОВСКА И ЈАГИЋЕВСКА ПАРАДИГМА. - Ово је одломак из уводног поглавља моје књиге *Срби и њихов језик*. - У лингвистици се дуго одржавао став да је Ватрослав Јагић један од доследних следбеника Вука Караџића, чак и да је један до најзначајнијих „хрватских вуковаца“. У овом делу текста се, у седам тачака, показује да је такво уверење неодрживо. Посредно се показује да иза Вукових ставова стоји србистика, а иза Јагићевих сербокroatистика.

СРБИ У РАЉАМА ИСТОРИЈЕ. Поглавље из књиге *Срби и ѿноцид* (2017). Ово поглавље је посвећено настанку Илирског покрета и аустријско-хрватске идеје југословенства и сербоикroatистике. У њему се говори и о стварним разлозима за Први светски рат, али и разлозима за пројекцијама које су водиле ка настајању Југославије.

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР. – Текст закључака Новосадског договора прештампан је из моје књиге *Срби и њихов језик* и коментар Новосадског договора.

ПОСЛЕДИЦЕ УСТОЛИЧЕЊА „ХРВАТСКЕ“ И „СРПСКЕ“ ВАРИЈАНТЕ.- Текст је писан посебно за ову књигу. Смисао текста је да укаже на преломан догађај од којег почиње разбијање Југославије.

СРБИ У РАЉАМА ЕТНОЦИДНИХ ИДЕЈА. – Све до *Декларације о називу и ѿоложају хрвајској књижевној језика* (1967) поруке које су од званичника са хрватске стране биле упућиване Србима биле се прилагођене реторици братства и јеинства. Од ове *Декларације* однос према Србима се почео је драстично да се мења. Анализе сведоче и да се од тада све јасније испољава етноцидна природа стаова који се тичу Срба и њиховог језика.

РАСПАРЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА. - Тест је најпре објављен у Политици, а прештампан у књизи *Срјско ѿишјање и србистика* (2007). Настајање текста подстакнуто је појавом зборника документа Одбора за стандардизацију српског језика под насловом *Срјски језик у нормативном ојлегалу* (2006).

СРБИСТИКА И ВЕЛИКИ МЕХАНИЗАМ.- Текст је прештампан из књиге *Српско ћирицање и србистика* (2007). У тексту се полемише са предрасудом да Америка из властитих интереса води своју политику на Балкану. Наводе се аргументи и објашњења да је моћна сила, као велики механизам, стављена у функцију остваривања туђих интереса, па зато делује и против интереса Срба, својих дојучерашњих савезника.

СРБИСТИКА У СИСТЕМУ ФИЛОЛОШКИХ ДИСЦИПЛИНА.
– Ово је нешто скраћени уводни текст из књиге *Увод у србистику* (2002, 2003).

ПЛАТФОРМА ПОКРЕТА ЗА ОБНОВУ СРБИСТИКЕ И МЕМОАР О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ, СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ И СРПСКОЈ САБОРНОСТИ. - Текстови су најпре објављени у брошури под насловом *Обнова србистике*. Ова два документа су усвојена на оснивачком скупу Покрета за обнову србистике који је одржан на Филолошком факултету у Приштини 9.октобра 1997. Скупу је председавао проф. др Дамјан Петровић. – Присталице Покрета за обнову србистике касније нису мењали ставове. Напуштен је само став да су Срби латиницу преузели од Хрвата. Јер су истраживања показала да је латиница којом се данас служимо, у ствари, усавршено писмо Срба католика.

СЛОВО О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ. Објављено је најпре у Политици (1. и 8. августа 1998) и у другом броју часописа Србистика/Serbica (1988), а затим у брошури која је штампана на седам језика: на српском (ћирилицом и латиницом), на енглеском, руском, пољском, француском и немачком језику. - Брошура је дељена на Конгресу слависта у Кракову 1998.

ЗАКЉУЧЦИ НОВОСАДСКОГ СКУПА. – У Новом Саду је 22. и 23. новембра 2007. одржан Међународни научни скуп под називом „Српско питање и србистика“. На крају скупа доинети су Закључци. Објављени су први пут у трећем броју зборника који је поводом овог скупа објављен (2008) ћирилицом и латиницом, у екавској, ијекавској

и икавској варијанти српског језика. У књизи разговора Бојана Радића са мном, која је објављена под насловом *О Новосадском скупу* (2008), део књиге посвећен је Бечком договору, део Новосадском договору а део Новосадском скупу.

ИДЕНТИТЕТ СРСКИХ ПИСАМА. - Пре него што је Вук Караџић ступио на сцену, његов претходник и ментор Јернеј Копитар већ је идентификовао три писма којима Срби пишу. То су глагољица и латиница којима пишу Срби римског обреда и ћирилица којима пишу Срби грчког обреда. - Српским писмима сам се највише бавио у књизи *Српска писма* (2006, допуњено издање 2009). У тој књизи је у целини прештампана и књижица Људевита Гаја *Крајка основа хорвајско-славенској правописања* (1830) на хрватском језику. – У тексту *Идентификација српских писама* доноси само прегледни резултати истраживања из књиге *Српска писма* (2009). – После објављивања другог издања *Српских писама*, појавило се дигитално издање Народне библиотеке Србије Вуковог *Првој Српској буквари* и Вуковог предвода *Новој зајвети*. Ово издање учинило је спорном ону страницу под насловом *Alphabeti serbici*, на којој су приказана писма народа, па и илирска латиница. Испало је, по дигиталном издању, да је та страница први пут објављена у Вуковом преводу *Новој зајвети* (1847). О разрешењу тог питања говорио сам опширно у књизи разговора са мном Биљане Живковић *О српском правописању* (2012). Остао сам при уверењу да је штампано издање Народне библиотеке Србије урађено онако како је и у белешци о издању написано: да је оно приређено према примерку из посебних фондова Народне библиотеке Србије.

ИЗДАВАЧКИ ПРОЈЕКТ „СРБИСТИКА“. Такст у којем се говори о о овом пројекту као целини најпре објављен у мојој књизи *Српски филолошки програм* (2000).

Овај текст је требало да се појави најпре у трћем броју часописа *Србистика /Serbica*, који је био предат у штампу марта 1999, а изашао је из штампе три године касније, марта 2002.

ИНСТИТУЦИЈЕ – НАЈСЛАБИЈА ТАЧКА СРПСКОГ НАРОДА.
– Текст је објављен у мојим књигама *Срџски национални џроџрам и срџска књижевност* (1995) и *Срџски фиклолошки џроџрам* (2000). – Писан је као реферат/саопштење за Други конгрес српских интелектуалаца, који је одржан у Београду 22-23 маја 1994. Текст је објављен у зборнику са овог Конгреса који је практично остао недоступан јавности. – Овде се прештампава са уверењем аутора да се ситуација са српским националним институцијама није променила, да је још увек актуелна.

НА КОНГРЕС СА ВУКОМ ИЛИ БЕЛИЋЕМ. – Текст је писан поводом најављеног 16. Конгреса слависта у Београду. Послат је листу Политика 25. марта 2018. за рубрику Погледи. Политика текст није објавила.

БИОБИБЛИОГРАФСКА БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Петар Милосављевић (1937, Доња Сварча, Топлица) учио је гимназију у Прокупљу и Новом Саду. Студирао је филозофију у Београду (1957-58) а дипломирао на Катедри за југословенску књижевност у Новом Саду (1964). На Филозофском факултету у Новом Саду докторирао је 1974.

Радио је као новинар Дневника (1958-59) Сремских новина (1961-62) и уредник Поља (1965-68). На Филозофском факултету у Новом Саду радио је у свим наставничким звањима од 1971. до 2003. Био је директор Института за југословенске књижевности на овом Факултету (1976-79).

Методологију проучавања књижевности предавао је на факултетима у Новом Саду, Приштини, Никшићу, на Палама и Бања Луци.

Био је члан Уредништва Летописа Матице српске (1969-79). Иницијатор је Покрета за обнову србистике (Приштина 1997). Заједно са проф. др Слободаном Костићем (1952-2012) у Приштини је покренуо часопис Србистика/Serbica (1998).

Едиција ДЕЛА ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА

Едиција Изабрана дела *Петра Милосављевића* коју су приредили Слободан Костић (1952 – 2012) и Вера Милосављевић, почела је да излази у издању „Требника“ у Београду 2000. г. После смрти власника „Требника“ Ранка Кебаре (2004), едицију су наставили да објављују „Логос“ у Ваљеву (касније у Грачаници) а затим ИПА „Мирослав“ у Београду. Овим издавачима се придружила Матица српска у Дубровнику (обновљена у Београду 2009). План овог издања обухватао је 25 књига сврстаних у пет кола.

Сачињен је пројект нове едиције *Дела Петра Милосављевића* који предвиђа објављивање књига овог аутора у седам кола према тематској сродности. Прво коло садржи уџбенике и мемоаре; друго коло - књиге политиколошке природе; треће - белетристичка дела; четврто - књиге посвећене србистици; пето - књиге из области проучавања књижевности; шесто - посебне књиге из области проучавања поезије; седмо - књиге из области филозофије.

Прво коло

Ко и куда ја? I, II, мемоари
Методологија проучавања књижевности
Теорија књижевности
Теоријска мисао о књижевности, I, II
Књижевнотеоријска мисао у Срба, I, II

*

Друго коло

Обнова српској националној програма
О новосадском скупу“ - разговори Бојана Радића
са Петром Милосављевићем
О српском питању - разговори Биљане Живковић
са Петром Милосављевићем
Блок за српску идеју
Титаник
Филологија и етнологија
Филологија и историја
Добрица Ћосић и преумљење
Срби и етноцид

*

Треће коло

Блокада, песме
Драме
Нови Сад на вајри, роман
Глој на Исџеру, роман
Примери српској прозној казивања

Четврто коло

Срби и њихов језик

Срџски филолошки програма

Увод у србисџику

Идеје југословенсџива и срџско ииџање

Срџско ииџање и србисџика

Срџска џисма

*

Пето коло

Сисџем срџске књижевностџи

Друџи џнок срџске књижевностџи

Нарайолошка исџраживања

Теориџски џроблеми

*

Шесто коло

Традиџија и авангардизам

Поеџика Момчила Насџасијевића

Реч и корелайџив

Триџџиџ о Лази Косџиџу

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41
811.163.4'27
81:323.1

МИЛОСАВЉЕВИЋ, Петар, 1937-

О обнављању србистике / Петар Милосављевић. -
Београд : Институт за политичке студије : Матица
српска у Дубровнику ; Грачаница : Логос, 2019
(Житиште : Ситопринт). - 332 стр. ; 24 см. - (Едиција
Дела Петра Милосављевића ; коло 2)

Текст ћир. и лат. - Тираж 100. - Напомене и коментари
о текстовима у овој књизи: стр. 322-327.

ISBN 978-86-7419-311-2 (ИПС)

а) Србистика б) Српскохрватски језик -- Дисолуција
в) Језик -- Нација

COBISS.SR-ID 279001356

a b c d
e f g h i j
k l m n
o p q r s
t u v w x y z

